

శ్రీరస్తు.

ఊహయగ్గీవాయసమః

శ్రీమత్సమస్తానైక విద్యజ్ఞసమనః ప్రసదనద్వారక
ఊభగవన్తు దే నానాదేశానీకానైక ప్రాచీనవిద్య
త్పసుకసాహాయకాద్యధావతిపరిశోధ్యపరిష్కృతః
ఏకాగ్నికాండియ మంత్రప్రశ్నానుసారేణ అగ్ని
ముఖాద్యద్భుతాత్పాతిశాంత్యంత నిధివిధాయకః
ప్రాధాన్యేన వివాహాదిపంచదశసంస్కారప్రతిపాదకః
అష్టపటలత్రయోవింశతి ఖండాలంకృతసూత్ర

సముదాయరూపః

◀ఊమదాపస్తమ్పియగృహ్యప్రశ్నః▶

ఊమస్తహిమండల మండనాయమాసమహిశూరపురీ
మధ్యవిద్యోతమాసవిష్వక్తన్న సింహాసనారూఢ

శ్రీమచ్ఛామరాజమహారాజాశ్రితేన

జ్ఞానధర్మాధికారిదక్కవర్ణయ్యింగాత్యేన

ఊమహిశూరపురీమధ్యనతీకన్యాం

విద్యాతరగ్గణ్యాఖ్యసీప్యముద్రాక్షరశాలాయాం

జయవత్సరేముద్రాపితోవిజయతేతమామ

ఇదాసీమేతన్నూల్యంసాధకమేకరూప్యమ్

కాపీరైట్-రిజర్వ్డ్

సకంఠ౯౪

త్రైసుదశన తాత్పర్యదశన శుద్ధాశుద్ధపత్రమ్

పుట	పక్షి	అశుద్ధం	శుద్ధ	పుట	పక్షి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౫	౯	౧-౫	౧-౪-౧	౩౪	౭	భవతు	భవతి
	౨౫	౧,౧,౧౫	౧,౧౫,౧	౩౬	౧౩	సాంగారి	సాంకారి
౮	౨౫	౧౫	౫,౧౭	౩౭	౩	సాంగారి	సాంకారి
	౨౪	౨౧౧	౨,౧౧	౪౦	౯	ధీనాం	దీనాం
౧౨	౧౧	౧౧,౨౦	౧౧,౧౯	౪౩	౧౬	స్వ,౪,౪	{ మంత్రప్ర శ్చై,౪
౧౩	౨౦	శ్చాద్దా	శ్చాద్దా				
	౨౩	ధశ్చై	దశ్చై	౫౨	౧౪	బ్రాహ్మ	బ్రహ్మ
౧౫	౯	అయా	అయా	౧౬	౫,౧౩	౫,౧౪	
	౧౮	పరి	పరి	౫౬	౧౭	మిత్యా	మిత్య
౧౬	౨	సంస్కారే	సంస్కారో	౬౪	౨౧	అ,౧౯	అ,౨౧,౬
	౧౩	అవస్స	అవస్స	౬౭	౧౪	అ,౧,౧	అ,౧,౪
	౨౩	నానాం	ననామ	౬౮	౩	దేశోపి	దేశేపి
౧౭	౨౩	స్తమ్భి	స్తమ్భి	౬౯	౨౪	౧౩,౧౪౯	౧౩,౧౪,౯
౧౮	౨౫	౪,౨౩	౪,౨౧	౭౦	౨౪	కమక	కమకణి
౨౦	౨౫	౧౮	౫,౨౦	౭౧	౨౪	మృష్టం	మృష్టం
	౨౫	ణరం	రణం	౭౪	౩	౯,౧,౨౨	౯,౧,౨౩
౨౧	౪	విహితం	విహితం	౭౫	౨౧	తస్స	తత్స
	౬	౩,౪,౭	౩,౩,౭	౭౬	౨౪	జయాతీ	జయాదీ
౨౩	౯	అ,౧,౫	అ,౧,౪	౭౮	౨౧	౯,౧౫,౫	౯,౧౫,౩
	౧౩	అ,౩	అ,౬		౨౨	మావదే	మావదే
౨౪	౧౮	ష్టా	ష్టా	౭౯	౨౪	హరణం	విహరణం
౨౬	౩	తేహిసూ	తేహిస్స	౮౧	౪	౭,౨,౩	౭,౨,౩
౨౭	౯	అ,౧	౭,౨౩	౧౨౨	౪	ఏతమా	ఏవము
౨౮	౭	౫,౧౮	౫,౨౦	౧౨౩	౬	౧,౧౪	౧,౪౧
	౧౯	౫,౨	౫,౧	౧౨౬	౨౨	అసీయ	అదీయ
౩౨	౧౯	శంఖండు	శంఖండు	౧౭౩	౨౨	స్తన్యం	స్తన్యం
౩౩	౨౪	౫,౧౨	౫,౧౩	౧౭౯	౧౮	మృశేత్-౩	మృశేత్-౬

త్రైమాసికవివేచనము

త్రైమాసికవివేచనముగృహ్యపర్వము ౧ వయస్కాండ్.

పుట

—సగ్రహమపటలే—పగ్రహమఖండే—

- ౧ గృహ్యకర్తాధికారము : ఏకవింశతీయజన్మస్థాని
- ౪ గృహ్యకర్తాధికారము : సాధారణకాలము
- ౫ యజ్ఞోపవీతినాకారాని
- ౬ ప్రాదక్షిణ్యంధుకరిమాపవర్ణవిజ్ఞేయముపిత్త్యైవపరపక్షవిధి
- ౭ నిత్యకర్తాధికారముపాప్రాయశ్చిత్తము
- ౯ పాప్రాయశ్చిత్తినాకారాని
- ౧౦ పగ్రహమధ్యక్షిణావనగౌ- నైమిత్తికము : కాలానియము
- ౧౧ అగ్నిధనపరివర్తన
- ౧౪ పాత్రసాదన పవిత్రసంస్కారము
- ౧౫ పోషణసంస్కారము-పాత్రపోషణము
- ౧౬ ప్రాక్రయం-ద్రాహ్మణనిషాదనం
- ౧౭ అజ్యసంస్కారము

—సగ్రహమపటలే ద్వితీయఖండే—

- ౧౯ హోమపాత్రసంస్కారము
- ౨౦ పరిధ్యధే- శమయము
- ౨౧ అగ్నిపరిపేచనము
- ౨౨ అహారము
- ౨౫ అజ్యభాగ-జయదయము
- ౨౭ అగ్నేరుత్తరపరిపేచనం
- ౨౯ పాకయజ్ఞశబ్దప్రవృత్తి
- ౩౦ పాకయజ్ఞము శౌతవిధివికల్పము
- ౩౧ వివాహస్యకాలవిధి

౨ త్రిమచాప ప్రహ్వగృహ్యప్రశ్నవిషయసూచీ

౩౨ జ్యోతియోక్త నక్షత్రశిష్టాచారసిద్ధవాదిత్ర్య

గీతాన్వయరారోపణాదీనాం విచారః

౩౩ పరపైషణ నక్షత్రవిశేషః

————— వ్యధమపటలత్వతీయఖండ —————

౩౩ ఆషాఢిమాసే గోగ్రహణ నక్షత్రం

వహూనయినైవ నక్షత్రవిశేషః

౩౪ కన్యాదానై కామ్యేనక్షత్రవిశేషః గోమధుమర్కా

౩౫ గవాలంభనిమిత్రాని

౩౬ వినాసావజ్యకన్యాః

౩౭ ఋద్ధిపరీక్షా

౩౮ కన్యాపరయోపరీక్షా

౪౦ చక్షుమనఃపీలేర్ముఖ్యత్వమ్

————— ద్వితీయపటలే చతుర్థఖండ —————

౪౧ పరపైషణవిధిః

౪౨ కన్యనిరీక్షణం

౪౩ దైమిత్రికజపవిధిః

జలానయనాయపైషణమ్

౪౪ దక్షిణాంధానంయగద్భిద్రోనువణానిధానం

స్నాపనం-వాససాచ్ఛాదనం-యోక్త్రసంధానం

౪౫ అగ్నిపశ్చాత్కాలికన్యాపరయోరుపవేశవమ్

ఆజ్యభాగాంలే కన్యాభిమంత్రణమ్

౪౬ పాణిగ్రహణం ప్రవది

————— ద్వితీయపటలే పంచమఖండ —————

౪౭ వైవాహికాగ్నీవాజ్యహోమః

౪౮ అశ్వాస్థాపనం, లాజహోమః

౫౦ జయోదిపరిచేచనాంలే యోక్త్రవిమోకః

ఓమహావస్తమ్భగృహప్రగ్నవిషయసూచి

అశాస్త్రియానేన వధావ్యవస్థానం

౫౦ వివాహాగ్నేరనుహరణం

౫౧ వివాహాగ్నేర్నిత్యధాన్యత్వం

౫౩ అగ్నేరనుగమనేఉత్పాదనక్రమః

౫౪ అనుగమసంప్రాయశ్చిత్తం, ప్రయాణకాలే

రథోత్తంభసేవాహయోద్బంధసేవమంత్రః

౫౫ రథారోహణమంత్రః-పథియాత్మస్తరణం

తదుపరిగమనం-తీర్థాదివ్యతిక్రమే మంత్రః

—వ్యతీయపటలేష్వమఖండే—

౫౬ నావోనుమంత్రణం-వధావస్తరణకాలే నాన్య

దశాననిషేధః-తరణానంతరంజపః-భాండనాశా

దినిమిలైహోమః-క్షీరిన్మక్షాదివ్యతిక్రమేజపః

౫౮ కన్యాయైగృహప్రదశానం-వాహయోర్విమో

కః-గృహప్రవేశః

౫౯ ప్రవిశ్యహోమః-బాలకాయుథలదానం-

వాగ్మయః-భుగ్నవారుంధతీదశానం

—వ్యతీయపటలేష్వస్తమఖండే—

౬౦ ఆగ్నేయస్థాలీపాకః

౬౧ పార్వణస్థాలీపాకః

౬౨ ఔపాసహోమః

౭౦ ఇతరేషాంపార్వణవికృతిత్వం

౭౧ పార్వణవికృతిషుపిదేవతాతిదేశాభావః

ఆగ్నేయసావిష్టకృతయోజాధ్యేప్రధానహోమః

౭౨ అతిథ్యాఖ్యకమణోఽవికృతిత్వం

౭౩ వైశ్వదేవన్యదేవతాపదేశః

౮౩ సర్పబలితదుత్సగయోదేవతాపదేశః

—వ్యతీయపటలేష్వస్తమఖండే—

- ౪ త్రిమదాపస్తస్వియగృహ్యప్రశ్న విషయసూచీ
 ౫౩ ఉపాకరణోత్సజ్జనయో ద్దేవతాపదేశః
 ఉపాకరణోత్సజ్జనయోస్సర్వరూపంప్రయోగశ్చ
 ౫౯ హోమస్త్ర్యదేవతారాదేష్టప్రతిపేధః
 ౯౦ యత్నంవినిగ్నేజ్వలనెనైమిత్తికం సమిదాధానం
 ౯౧ వివాహాదిసమరభ్యుత్థిరాత్మిబ్రహ్మచర్యం
 శయ్యామధ్యేదండస్థాపనం
 ౯౨ చతుర్థేహోమః సమావేశః జపశ్చ
 ౯౩ రజస్వలాయాఃప్రతిషేద్ధానికర్తాః
 ౯౪ ఋతుసమావేశశం

————— తృతీయపటాలె నవమఖండే —————

- ౯౫ ఋతుతమనెయు గ్గదినప్రశంసా
 క్షవధుకాసాదినిమిత్తేమాజపవిధిః
 ౯౬ దంపత్యృహృదయసంసర్గాధంపతివశ్యకరంశర్త
 ౯౭ సపత్నీబాధనంశర్త
 ౯౯ వధావరాజయత్నాదిహారంభైషజ్యకర్త

————— చతుర్థపటాలెదశమఖండే —————

- ౧౦౦ ఉపనయనవ్యాఖ్యానప్రతిజ్ఞా
 ౧౦౧ ఉపనయనేవయఃక్రమః
 ౧౦౨ ఉపనయనే ఋతునియమఃక్షురకర్తవ్య
 ౧౦౩ అశ్తాస్థాపనవాసఃపరిధానాది
 ౧౦౪ మాంజీధారణహస్తగ్రహణాది

————— చతుర్థపటాలె ఏకాదశఖండే —————

- ౧౦౬ ప్రశ్నప్రతివచనాది
 ౧౦౭ సావిత్రిప్రదేశః
 ౧౦౮ దండధారణంవణకృమేణదండః
 ౧౦౯ ఆదిత్యోపస్థానం
 ౧౧౦ కామ్యహస్తగ్రహణం ఉపనయనాగ్నేస్త్ర్య

త్రిమహాపాపక్ష్యగృహ్యవృక్షవిషయసూచీ

హాధారణం ధౌరలవణవజ్రానంచ

౧౧౩ సమిదాధానం ఏధాహరణం

౧౧౪ సంశాసనంవాసోదానంపాలాశంక ౪

—పంచమపటలేద్వాగృహ్యం ధౌ—

౧౧౬ స్నాన్యశోవృజప్రవేశాది

౧౧౮ మేఖలావిస్రంసనందంతధావనం

౧౧౯ స్నానవాసంపరిధానాది

౧౨౦ ఆజ్యహోమఃజయాది

౧౨౧ కుండలధారణం

౧౨౨ స్కంధారణోదర్శావేషశాఢికం

౧౨౩ వాగ్యమనోత్సగౌఢమిత్రసంభాషణాశ్రమాంతరగమనం

—పంచమపటలేత్తయోదశఖండే—

౧౨౪ స్నానానుకల్పః

౧౨౫ స్నాతకాయమధుపర్కస్సతంత్రః

౧౩౦ ఆచార్యాదిభ్యోఽప్యేషమధుపర్కః

—షష్ఠపటలేచతుర్దశఖండే—

౧౩౩ సీమంతోన్నయనం

౧౩౫ పుంసుపనం

౧౩౬ క్షిప్రసువనంనామప్రసూతివేదనాహరంభేషజ్యేష్ఠ ౪

౧౩౮ జరాయుపతనాథంభేషజ్యం

—శ్రీషష్ఠపటలేపంచదశఖండేశ్రీ—

౧౩౯ జాతక ౪

౧౪౪ నామకరణం

౧౪౬ ప్రవాసాదాగతేనపితౄకాశ్యంపుత్రాద్యభిమంత్రణం

—శ్రీషష్ఠపటలేషోడశఖండేశ్రీ—

౧౪౭ అన్నప్రాశనం

౧౪౮ చౌలం

- ౬ త్రిమహావస్తమ్భగృహ్యస్మృతిషయసూచీ
- ౧౪౯ గౌహనికం
 —..సప్తమపటలెసప్తశఖండే..—
- ౧౫౦ గృహనిర్మాణప్రవేశౌ
 —..సప్తమపటలె అష్టాదశఖండే..—
- ౧౫౬ శ్వగృహశంఖగృహమారంకర్త
 ౧౫౮ సర్పబలితమత్సర్గశ్చ
 —..సప్తమపటలే ఏకోనవింశఖండే..—
- ౧౬౨ ఆగ్రయణం
 ౧౬౪ మౌమంతప్రత్యవరోహణం
 ౧౬౬ ఈశానబలిః
 —..అష్టమపటలెఏకవింశఖండే..—
- ౧౭౩ మాసిశ్శార్దూ
 ౧౮౦ మాసిశ్శార్దూప్రయోగః
 ౧౮౯ అష్టకాఅన్వష్టకాద
 —..అష్టమపటలే ద్వావింశఖండే..—
- ౧౯౩ అన్వష్టకాపిండనిధానవికల్పః
 ౧౯౬ ఆచార్యాద్యర్థం ధనాదిభిక్షణం
 భిక్షణలబ్ధిరథాచిన్వీకారః
 ౧౯౮ సంవాదమెవ్యతోవిజిగీషాకర్త
 —..అష్టమపటలె త్రయోవింశఖండే..—
- ౧౯౯ అసంభవేషోకర్త
 నవసంభవసిద్ధయేభైషజ్యంచ
- ౨౦౦ అఘోషకర్మాధ్యంకర్త-స్నేహావిచ్ఛేదార్థంకర్త
 పలాయితదాసభ్యత్యాద్యాగమనార్థంకర్త
 ౨౦౧ దేవేఫలనిపాతాదా నిమిత్తైతత్తన్మంత్రిప్రత్యాశనం
 ఘోణావిరోహణాద్యద్భుతప్రాయశ్చిత్తమ్

శ్రీరస్తు

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

❖ శ్రీమదాపస్తమ్బప్రణీతం-గృహ్యసూత్రమ్ ❖

శ్రీసుదనగృహచార్యకృత తాత్పర్యదర్శన సహితమ్

యోవణైరిజ్యతేనిత్రైకమభిశ్చైదితైర్నితైః (౧) తేభ్యోఽపవ
గఃసాయశ్చ తం సమామ్యచ్యుతంహరిమ్ || ౧ || ఆపస్తమ్బమునింవం
దే మందధీహితకామ్యయా : యోఽనుష్ఠేయపదాథానాం క్రమకల్ప
మకల్పయత్ || ౨ || యత్రైతంపేదనచ్ఛాప్యమాద్రియంతేవిపశ్చితః | స
కపదీచిరంజీయాద్వేదవేదార్థత త్త్వవిత్ || ౩ || (౨) సుదర్శనార్యశకురుతే
గృహ్యతాత్పర్యనిణాయమ్ | కేవలంవైదికశ్రద్ధాప్రేరితామందధీరపి || ౪ ||

❖ ఓమ్ || అథ కర్తాణ్యచారాద్యనిగృహ్యంతే || ౧ || ❖

అథశబ్దఆనస్తర్యాధః | తదధః పూర్వవృత్తముచ్యతే | ఇహహియజ్ఞావక
వింశతిభేదాః | తత్రైవ సప్తపాకయజ్ఞసంస్థాః, ఔపాసనహోమో వైశ్వ
దేవం పార్వణమష్టకా మాసిశ్శార్దం సర్పబలిరీశానబలిరితి | సప్తహ
విర్యజ్ఞసంస్థాః, అగ్నిహోత్రం దర్శపూణమాసావాగ్రాయణం చాతుర్థా
సాన్విని నిరూధ పశుబంధసాన్విత్రామణిః పిండపితృయజ్ఞాదయోదర్శిహో
మా ఇతి | సప్తేవద సోమసంస్థాః, అగ్నిష్టోమోత్సగ్నిష్టోమ ఉక్థ్య
ష్టోదశీ వాజపయోఽతిరాత్రోప్తార్యామితి | ఏతేచ నిత్యాః నియత
ప్రదోషాదికాలీనజీవననిమిత్తకా ఇత్యధః | కుతపతేనిత్యాః? | “జా
యమానోవైద్యాహ్తాన్త్రైభిర్యణవాజాయతే బ్రహ్మచర్యేణఋషిభ్యో
పాఠభేదాః || — (౧) భోగాపవగఃదశి, అన్యయంహరిం, అచ్యుతంహ
రిం, అదన్యయంహరిం || — (౨) సుదర్శనాఖ్యః, తాత్పర్యదర్శనం || —

యజ్ఞేనచేదేభ్యః ప్రజయాపితృభ్యః” (తైత్తిరీయసంహితా ౬-౩-౧౦) ఇత్యత్ర
 యజ్ఞేన త్యేకవచనం “యజ్ఞం వ్యాఖ్యాస్యామః” (ఆపస్తంబపరిభాషా ౧-౧)
 ఇతివజ్ఞాత్వభిప్రాయం మనస్యమానస్య భగవతో వసిష్ఠస్య ‘నేయమికం
 వ్యాకర్షణత్రయం సంస్తుతమ్’ (వసిష్ఠసంహితా ౧౧-౪౭) ఇతివచనైవేషామ
 వశ్యాపృథ్వియత్వావగమాత్ । తథా “సాయంప్రాతరతః ధర్మమ్” (ఆ
 ప- గృహ్య-౨-౧౯) “యావజ్జీవమగ్నిహోత్రం జుహోతి, ‘వసంతేవసం
 తే జ్యోతిష్టోవేన యజత’” (ఆప- శ్రౌత- ౧౦-౨-౫) ఇత్యేవమాదిభిః
 “అహరహః ప్రవృజ్యతే” (తై-బ్రా-౨-౧-౩) అథామాసే ౭థామా
 సే ప్రవృజ్యతే (తై-బ్రా-౩-౨-౨) “పునర్భక్ష్యో ౭స్యసామపీథోభవ
 తి” (తై-బ్రా-౩-౨-౩) ఇత్యేవమాదిభిః, (౧) కర్మణ్యారమ్భానాన్య
 దేనచ ప్రయోగాభ్యాసావగమాత్ । తథైవ సామస్యేష్ట్యాదెచ్చాకరణే
 వింద్యాగ్నపశువిభృష్టేష్ట్యాది ప్రాయశ్చిత్తవిధానేన ప్రత్యవాయోత్ప
 త్త్యవగమాత్ । తథైవ సవితాగ్నౌత్పత్యుహోత్యూనాత్తస్పరణానవశ్యతో
 (తై-బ్రాహ్మణ-౨-౩-౭) ఇతి అగ్నిహోత్యాదిసామాంతానామ త్తస్మిన్
 యథార్థత్వావగమాత్ (౨) నతుసార్యాదివత్క్రైవలంకామ్యః, ఉక్తహే
 తూనాం సర్వేషామనుపపత్తైః । యతఏవైతే నిత్యాః అతపవ ‘అనాహి
 తాగ్నితాస్తేయమ్’ (మను-౧౧-౬౫) ఇత్యనాహితాగ్నితాయా ఉపపా
 తకగణే పాతః । అతపవ నిత్యాధికారవిధిప్రయక్తమాధానమ్ । కామ్య
 సిద్ధిస్తు నిత్యానుష్ఠానేనైవగుణఫలాధికారవిధయో ప్రాసంగికీభవతు । మీ
 మాంసకమత్సాతుయద్యపికామ్యాధికారవిధిప్రయక్తమాధానం, కామ్య
 నుష్ఠానేన చ (౩) నిత్యసిద్ధిప్రసంగాత్ । తథాపి కల్పసూత్రకారాణాం ప్రక్రి
 యయాసాధికారత్వేన (౪) ప్రయక్తశక్తియో (గ్య) గితయా అన్యతోప్రయ
 క్తానిత్యాధికారవిధిప్రయక్తరపుపపన్నా యథావివరణాదా ఇమతే
 (౧) కర్మణ్యారమ్భప్రభృతిప్ర.....త్ ॥—॥ (౨) సార్యాదివత్ ఇతి న ॥
 (౩) నిత్యసిద్ధిప్రసంగాత్ ॥—॥ (౪) ప్రయక్త శక్తియోగితయా, ॥—॥

స్పవిధిప్రయః క్రమధ్యయనమితి । తస్మాత్ మండమధ్యమోత్కృష్టమద్ధిభి
స్సర్వైరిపి త్రైవిణికై రతేనక్యం కథవాన్యః । తే చ నానాసాధన
కా నానాశాఖాంతరస్థాంగకా మీమాంసాన్వయసహస్ర నిర్ధాన్యస
చనన్యక్తికా మండబుద్ధిభిరిదానీతనైరుజ్జ్వానాః । అజ్ఞానై చాను
ష్ఠాతుమశక్తాః కథంచనప్రత్యవేయరితి కృపావిష్టచేతస్కృతయా సూత్ర
కారణ 'యజ్ఞంవ్యాఖ్యాస్యామః' (ఆప-పరి-౧-౧) ఇతిపరిధామాయామే
కవింశతియజ్జ్వా సామాన్యతః (సంక్షేపతత్వ) వ్యాఖ్యానయతావన్తాత్రై
ణానుష్ఠానానుపయోగాత్ 'అథాత్దర్శపూర్ణమాసా' (ఆప-శ్లో-
౧,౧-) ఇత్యురభ్యశ్శ్రోతా హవిర్యజ్ఞాసస్మిమసంస్థాః త్వామవత్సాదయో
నైమిత్తికాః ప్రసంగాత్కామ్యత్వ (అ)విశేషతోవ్యాఖ్యానాః॥ ...

అథ అనంతరం । ఆచారాత్—ఆజ్ఞే ఇత్యుపనగణన్య అవిచ్ఛేదో
వ్యాప్తిరభిప్రేతోధణః । చారః చరణం ప్రవతనమ్, 'పిండపితృయ
జ్ఞేన చరంతి' (ఆప-శ్లో-౧-౨-౨) ఇత్యుచా దశనాత్ । తెన యత్స
ర్వేషు దేశేషు సర్వేషు కాలేషుచ సర్వైస్త్రైవిద్య సృష్టేశ్చైర్లౌకిక
ప్రయోజనాభావేష్యవిచ్ఛిన్నమవిగానేనాద్రీయమాణం అతపవ మూలా
స్తరాసంస్థావాత్సవములభూతవేదానుమానే లింగభూతం కర్మకానుప్ర
వతనం స ఆచారః । తస్మాదాచారాత్ అనుమితైర్వేదైః యానిదౌ
పాసనహోమాదీనిపాకయజ్ఞశబ్దవాచ్యాని పాణిగ్రహణాదీని చ యజ్ఞేష్య
ధికరిష్యమాణ దేహసంస్కారాథానాని కర్తాణిగృహ్యంతే జ్ఞాయంతేక
తన్వత్యేన । తాని । వ్యాఖ్యాస్యామ ఇతి శేషః । యతపవ ఆచారాను
మేయవేదావగమ్యాని గాహ్యాణి కర్తాణి అతపవ తెభ్యఃప్రథమమను
ష్ఠయైభ్యోపి పూర్వం శ్రోతానాం వ్యాఖ్యానం కృతమ్ । ప్రత్యక్షక్రమ
విహితేషు జిజ్ఞాసాయాః ప్రథమభావిత్వాత్, అనుమితవేదార్థజిజ్ఞా
సాయాశ్చరమభావిత్వాత్, జిజ్ఞాసాశాంత్యర్థతావద్వ వ్యాఖ్యానస్యేతి ।
అత్రచ ఆచారాదిత్యాచారేణోపలక్ష్య గాహ్యాణి కర్తాణి వదన్మేషం

జ్ఞాపయతి । ఇహ సాక్షాదనిబద్ధానామపియేషాం ‘జమదగ్నీనాంతువ
జ్ఞాపవత్తమ్’ (అప-శౌ-౨-౧౫-౨) ఇత్యాదీనాం పదార్థానామాచా
రః కృత్స్నదేశాదివ్యాప్తస్సాన్యో తేపి వేదమూలాపవేతి । కృత్స్నదే
శాదివ్యాప్తిశ్చాధిక పౌనరుక్త్యాదిభిశ్చైతే దశనేన గృహ్యంతరై
ధర్మమేశాస్త్రైః న్యాయబలన సంపదాయవిద్యాన్యఖ్యాతృవచనై
రాప్సినైశ్చైతవ్యా । ఇదంచాధికారసూత్రమ్ । యాన్యంగాన్యత్రతత్ర ‘పు
రస్తాడుదగోష్ఠవక్రమః’ (అప-గృ-౧,౫) ఇత్యాదీని వక్ష్యంతే తేషాం
గాఢ్యైకమార్థతాం, శ్రోతానాం సార్వత్రికాణామపి నన్వితో
ఽనిదమర్థతాం చ జ్ఞాపయితుమ్ । ఏతద్భ్ర(సమానో)క్షపదేశాతిదేశయో
రభానాత్ ॥

కెదిల్ — కర్మాణీత్యేతద్భ్రవ్యావక్ష్యమాణాన్యస్తద్భ్రవ్యాణాం న్యే
వ, నతుధర్మశబ్దాధికృతధర్మేశాస్త్రైక్తవత్సర్వాన్తానితథాశ్రోతానంతరం
గాఢ్యైకకారణశ్రోతాక్తసార్వత్రికధర్మాణామిహప్రాప్త్యర్థః ఇతి
— ఉదగయనపూర్వపక్షాహః పుణ్యాహేమకార్యాణి ౨ —

ఉదగయనాదయః ప్రిసిద్ధాః । పుణ్యాహస్తవహోన్వనవధా విభ
క్తసాన్యాయజ్ఞాభాగాః పాత్రస్సంగవమధ్యాహ్నా వరాహ్మసాయంశబ్దవా
చ్యాః పుణ్యనక్షత్రాపదపర్యాయాః పంచ । ‘సమాసస్యాహ్నః పంచపు
ణ్యాని నక్షత్రాణి (త్రై-బ్రా-౧-౫-౩) ‘మిత్రన్యసంగవః । తత్పుణ్యం
తేజస్సన్యహః’ (త్రై-బ్రా, ౧-౫-౩) ఇత్యాదిశ్రుతిః । యగ్దాస్తవ్యస్థిలాని
చత్వార్యస్థిలాని (త్రై-బ్రా-౧-౫-౩) ఇతి శ్రుతిః ॥

కెదిల్ — కృత్తికాదివిశ్వాంతాని దేవనక్షత్రాణి పుణ్యాహః ‘యా
న్యేవ దేవనక్షత్రాణి । తేమహర్వీత యత్కారీస్యాత్ । పుణ్యాహవచకు
మతే’ (త్రై-బ్రా-౧-౫-౨) ఇతి శ్రుతిః ॥

ఉదగయనైత్యాదిరయం సమాసోద్వంద్వః । తేషు కార్యాణి గా
ఢ్యైకతే శేషః । ఏషాం సముచ్చయః న వికల్పః । ఏతద్భ్రసామా

స్వవిధానం తత్రతత్ర విశేషవిధానానాదృశ్యే నియమ్యతేచ । ఏనమ
చగయనాదీనాం విధానే సత్యసి క్వదిదనియమః పృతిధానతే । ‘స్వ
ఋతవోవివాహస్య (ఆప, గృ, ౨, ౧౨) ఇతి వచనాత్ యదా దక్షిణా
యనేపి వివాహస్సాన్యత్రదా సమావర్తనం తత్కాలసమీపకాల ఏవ ।
ఇతరథాఉదగయనసమాప్తతస్య శరదివివాహే సతిచహుకాలవ్యవధానే

ఆనాశ్రమీన తిచ్చేతదినమేకమపిద్విజః ॥ (దక్ష, సం, ౨, ౧) ఇతి నిషే
ధాతికృమప్రసంగాత్ । కించ ఆశ్వలాయనగృహ్యే ‘ఉదగయన ఆపూ
భ్యమాణవక్షే కల్యాణే నక్షత్రే చౌటకర్తృపనయనగోదానవివాహః’ (ఆ
శ్వ, గృ, ౧, ౫) ఇత్యత్ర చౌటవికారత్వాదేవ గోదానస్య ఉదగయనప్రా
ప్తౌ పునస్తత్ర తద్విధిః తద్వికారాంతరే సమావర్తనే ఉదగయననియ
మనిసృత్యర్థ ఇతి గమ్యతే । తథాబోధాయశ్చయే సమావర్తనస్యచౌ
టవికారత్వాదేవ ఆపూభ్యమాణవక్షప్రాప్తౌ పునస్తత్ర తద్విధిరుదగయ
(న) నా నియమార్థ ఇతి గమ్యతే । తథా గృహనిర్మాణప్రవేశయోజ్యతి
శ్చాస్త్రే దక్షిణాయనస్యాపి విధానాల్ అవిగీతశిష్టాచారాచ్చ ఉదగయ
నానియమః । తథాలపరవక్షేప్యాపంచమ్యోజ్యతిశ్చాస్త్రాదేవశిష్టాః క
ర్తాశ్చాచరంతి । తదైవ జ్యోతిశ్చాస్త్రాదన్నప్రాశనగృహనిర్మాణప్ర
వేశాన్ రాత్రానప్యాచరంతి । తదైవ యదా పుణ్యహః జ్యోతియా
క్షదోషాపహతాః తదా అగ్నిలేష్వపి తదుక్తగుణయక్తేషు అవిగానేనక
మాణ్యాచరంతి । జ్యోతిశ్చాస్త్రమపి వేదాంగత్వాదగృహ్యమాణ కా
రణత్వాల్, శిష్టపరిగృహీతత్వాచ్చ కల్పనూత్రాదివదాదరణీయమేవ ॥
నిణాయే తు శిష్టాః ప్రమాణం సర్వత్ర ॥.....

❧ య జ్ఞో ప వీ తి నా ॥ ౩ ॥ ❧

కార్యాణీతి సంబంధః । నను యజ్ఞోపవీతం పాకయజ్ఞేషు ‘ప్రా
గవనకాణి’ (ఆప-ప-౨-౧౫) ఇత్యాదినా సిద్ధమ్ । వివాహాదిహోమే
షు జపాదిషుచ ‘హోమే జప్యకర్మాణి’ (ఆప-ధ-౧-౧౫) ఇత్యాది

తాత్పర్యదర్శనసహితే.

నా | అంత్రైతద్విధిరవ్యథః | సత్యమ్ | యత్రాప్రాప్తిహేమ
స్తప్రత్యవరోహణాదిషు తత్రాయం విధిస్సార్థః | వ |

❖ ప్ర ద క్షిణమ్ || ౫ || ❖

కార్యాణీత్యేవ సంబంధః | ఇదం తు ప్రాదక్షిణ్యం పాకయ
జ్ఞేషు తతోహితిషు చ వివాహాదిషుపరిభాషాసిద్ధమపి వ్యతిరిక్తగాహ్యే
థం విధీయతే | 'తథాపవగః' (ఆప-గృ-౧-౬) ఇతి చేత్థమేన | ...

❖ పురస్తాదుదగోష్ఠవక్రమః || ౫ || ❖

కార్య ఇతి శేషః | అయంతు సర్వేష్వపియజ్ఞాయజ్ఞరూపగాహ్యే
ష్వప్రాప్తతాద్విధీయతే ||

❖ తథా౭పవగః || ౬ || ❖

పురస్తాదుదగన్యాయాపరిసమాప్తిః కార్యేత్యథః | నను 'పు
రస్తాదుదగోష్ఠవక్రమః' ఇతి విధేరేవ సమంతపరిష్కేహాదావధిగ్ధత్వా
న్నారబ్ధన్యం 'తథా౭పవగః' ఇతి | న | అనారభ్యమాణైస్త్రికూనూత్రై
ప్రాచీలేభౌతవనాదేరుదీచీ లెఖాకుటీకరణాదేశ్యాపవగః ప్రత్యగ్ధ
క్షిణాచ స్యాత్ | అతస్తద్బాధనాయేదమారబ్ధన్యమేన |

కేచిత్—ప్రాచీనాం లెఖానాముదగుపక్రమః, ఉదీచీనాంచ ప్రా
గపవగః, అగ్నిపరిస్తరణవదుభయవిధ్య(ర్థ)సంభవాత్ ఇతి ||

❖ అపరపక్షేపిత్యాగి || ౭ || ❖

కార్యాణీత్యేవ | అయంచ విధిస్సవత్తంత్రపిత్యోద్దేశేన | అం
గానాంతు సహవ్రయోజ్యోనాం ముఖ్యకాలత్యేన కాలవిధ్యపేక్షా౭భా
వాత్ | ఏషచ న పూర్వపక్షమాత్రాపవాదః | కింతహి? సర్వాపవా
దాథం విధ్యంతరమ్ | ఆః ! కుత ఏతజ్జాయతే? | 'నచ నక్తం శ్రా
ద్ధమ్' (ఆప-ధ-౨-౧౭-౨౩) ఇతి జ్ఞాపనాత్ | యది హ్యయం పూర్వప
క్షమాత్రాపవాదస్స్యాత్, తతఉదగయనాదీనాం త్రయాణామపవా
దాభావాదాత్రాపవసక్తేః ప్రతిషేధో న స్యాత్ | అస్తిచ ప్రతిషే

భిః, ఇత్యతౌ జ్ఞాయతే విధ్యంతరమేవేతి । ప్రయోజనం త్వవశేషేణ దక్షిణాయనె వ్యవరపక్షేహి కామ్యశ్రాద్ధానికతవాసీతి । మాసిశ్రాద్ధం తు 'మాసిమాసికార్యమ్' (ఆప-ధర్మ-౨-౧౬-౪) ఇతి వీషయా దక్షిణాయనేపి సిద్ధమేవ । నన్వస్తికసతి 'మాసిశ్రాద్ధస్యావరపక్షే' (ఆప-గృ-౨౧-౧) ఇతివిధిః కిమధః? । నియమాధః । తథాహి అవరపక్షవ మాసిశ్రాద్ధమ్, నపునదైవాన్మానుషాదావ్ విఘాతాదవరపక్షే ౭తిక్రాంతే 'సర్వో౭వరపక్షః పూణమాసస్య' ఇత్యాదివత్పూర్వపక్షేపికతవాన్యమ్ । కింతు ప్రార్థిస్తాతనిత్యకర్మవాప్యవత్ప్రాప్రయశ్చిత్తమేవ । తచ్చ 'భూభువస్సువస్సావహ' ఇత్యేకాహామస్యర్వప్రాయశ్చిత్త్యాఖ్యః । 'యద్యవిజ్ఞాతా సర్వవ్యావదావ్ భూభువస్సర్వరితి సర్వా అనుమిత్యాహవసీయవీవ జహాయాత్' (వి-బా-౨౫-౩౪) ఇతి బహుచక్రళైః । అయంచాత్రాపాసనె, నైమిత్తికవిధివరళ్యతి స్థాహవసీయశబ్దస్య న్యాయతానిమిత్తవత్సర్వాధాగ్ని మాత్రప్రదర్శనాధాత్వాత్ । ఉపవాసశ్చ కార్యః । వేదోదితానాం నిత్యానాం కర్మణాంసమతిక్రమే । స్నాతకవ్రతలోపేచ ప్రాయశ్చిత్త మభోజనమ్॥(మను-౧౧-౨౦౩)ఇతిమనువచనాత్ । ఆత(మనాత్)మితాః)ప్రాణాయామశ్చ, 'నియమాతిక్రమే వాన్వస్తిక' (ఆప-ధ-౨-౧౧-౧౨) ఇతి వచనాత్ । ఏలేషాం సముచ్చయ ఏవ న వికల్పః, 'ఏక స్తిక దోషే శూయమాణాని ప్రాయశ్చిత్తాని సమభ్యుచ్చయేరక' (ఆప-శౌ-౯-౧-౨) ఇతి దక్షిణతత్వాత్ ॥

ప్రసంగాదన్యేషాం లోపే౭పి ప్రాయశ్చిత్తముచ్యతే । ఏవ మన్యేషామపి ప్రారబ్ధానాం పాకయజ్ఞానాం వ్యావత్తౌ, కౌణకాల౭వ్యతిక్రాంతే । కౌణకాలేతు సర్వప్రాయశ్చిత్తపూర్వకం త౭నుష్ఠేయాః । ఔపాసనహామస్యతు బహుకాలాతిక్రమే అప్రభ్యోహామకాలభ్యః పూర్వప్రత్యేకం సర్వప్రాయశ్చిత్తపూర్వకం అతితాహామాః

కర్తవ్యః । అన్యోవనానప్రాణాయామయోరాచారోనదృశ్యతే । ఊర్ధ్వంతు ధాన్యమాణేఽస్యగ్నా ‘ అనుగతా మన్యసిః’ (అప-గృ-౫-౧౫) ఇత్యాద్యగుర్వత్యప్రిప్రాయశ్చిత్తై భవతః, ‘ చతురాత్రమహూయ మానోఽగ్నిర్లొకేకస్సమ్మద్యతే ఇతి వచనాత్ । యదీవునరాలస్యాది నోత్పన్నాగ్నిరేవ చరకాలం వత్తేత తచా స్మృత్యంతరతస్తత్కాలా నురూపం కృచ్ఛాద్దికం హోమద్రవ్యచానంచవేదితవ్యమ్ । స్వకాలేత సారధ్ధానాంతు పాకయజ్ఞానాం సర్వప్రాయశ్చిత్తం హుతాప్యఽఽరంభః కర్తవ్యః—కేచిత్ పాకయజ్ఞానాం స్వకాలేష నారమ్యే ఆరబ్ధానాంచాక రణై గౌణకాలాతిక్రమేచ చతుర్గృహీతేనాజ్యేన సగ్రహేణ సప్తహో త్రాజహవతి । యద్యపి ‘ సప్తహోత్రాయజ్ఞవిభిష్టం యాజయేచ్ఛ తుర్గృహీతేనాజ్యేన’ (అప-శ్రా-౧౪-౧౪-౧౧) ఇతి శ్రోతౌదర్శి హోమః యజ్ఞవిభేషే యుక్తః । తథాపి ‘ ఏషావాఅనాహితాగ్నైరిష్టిర్య చ్చతుర్వౌతాః’(అప-శ్రా-౧౪-౧౩-౨) ఇత్యుపకర్యమ్య ‘ అహితాగ్నైస్తా స్మృతీయాదుభయోరితరాః,(అప-శ్రా-౧౪-౧౫-౫)ఇత్యుపసంహారాత్ గావ్యేఽవిభ్రేషేఅచాత్యప్రాయశ్చిత్తా విధానెనాపేక్షితత్వాచ్చ తద్వి భ్రేషేషి యుక్తవేతి । తత్తుకపదినాస్వామినోక్తమ్ ॥

జాతకమాదీనాంతు స్వకాలాతిక్రమే సర్వప్రాయశ్చిత్తపూ ర్ధ్వకం తదనుష్ఠానం । కమాంఽగానాంతు లోపే సర్వప్రాయశ్చిత్తంప్రా ణాయామశ్చ । అనుష్ఠానంచాచారాదువకారకాణామాకర్మసమాప్తైః । ద్రవ్యసంస్కారాణాంతు ద్రవ్యోపయోగాత్పూర్వమేవసమ్యవతాం । పా కయజ్ఞేష్యాగ్నిహుతికవిధౌ(తూ)హోపనయనెచాంగవ్యాపత్తౌ ‘ భువ సాస్విహో’ ఇతి తత్తత్కర్మాం(ంగా)గ్నై హోమః । ‘అనాజ్ఞాతం’ ఇ తి తిస్యభిశ్చ హోమోజహావా । భువరనాజ్ఞాతవిధ్యథా యోర్వికలోపవా ద్యాహుతావేక్షోవిధిః (అప-గృ-౨-౧౧) ఇతి ‘శ్రుతితస్సంస్కారః’ (ఆ ప.ధర్మ. ౨-౧,౨) ఇతి శ్రోతప్రాయశ్చిత్తప్రాప్త్యర్థతాప్వత్ । నను

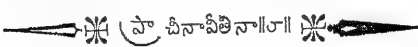
భూమి ఇతి వక్ష్యామి 'అనాజ్ఞానం' ఇతివాహనమే । సత్యమ్ । ఇ
హ తయోర్గోష్ఠ్యర్థావాత్ నైమిత్తికానామప్యంగత్వేనేతరాంగవ
త్ప్రధానాగ్నో హోమస్యయ కత్వాచ్చ ॥

కెచిత్—సర్వేషు గాహ్యకర్మసు తదంగమ చ భేషే 'అ
ను క్రమస్యకాగ్రహ్యమ్' ఇతి న్యాయేన గృహ్యస్తోత్రాని పాఠ్యశ్చ
త్రాన్యాహుః । తచ్చి న్యమ్ ॥

అలంపాసంగికేన । ప్రకృతముచ్యతే । యత్తు “ అపరవక్షస్యాపరా
హ్మ్యశ్చైయాహం (అప-ధర్త-౨-౧౬-౫) ఇత్యపరవక్ష-విధానమపరాహ్మ్యవి
ధానార్థమనువాదః । యథా పాత్నీనతే ‘సర్వత్రానువషట్కారోద్వి
దేవత్యతుంగ్రహదిత్యసావిత్రపాత్నీవతవజమ్’ (అప-శ్లో-౧౨-౨౪-౨)
ఇత్యనువషట్కారాధావే పాప్రైఽపి ‘అపివోపాంశ్వనువషట్కార్యా
త్ ఇత్యుపాంశ్వనువషట్కారవిధానార్థం ‘నానువషట్కారోతి । అ
పివోపాంశ్వనువషట్కార్యాత్ (అప. శ్లో. ౧౩.౧౪-౯-౧౦) ఇతి ।
'సర్వేషేషాపరవక్షస్యాహస్సు' (అప.ధర్త.౨.౧౬.౭) ఇతిత్వహర్విశే
షణార్థం । అపరవక్షస్యాహస్సేవమాసిశ్చార్థం న పూర్వవక్షస్యాహ
స్సు వికల్పేనాప్యభిమతమితి । ఇతరథా అశౌచాదతిక్రాంతైఃపరవక్షే
దైవాత్పితృణాంశ్చార్థేతుఅశౌచం జాయతేయది ।

అశౌచధవ్యతీతే వైతేభ్యశ్చార్థం ప్రదీయతే ॥

ఇతి స్మృత్యంతరాత్కదాచిత్పూర్వవక్షస్యాహస్సవి వికల్పేనేదం
స్యాత్ । నిత్యశ్చార్థంతు 'ఏవంసంవత్సరమ్' (అప-ధ-౨-౧౮-౧౨) ఇతి
అత్యంతసంయోగే ద్వితీయాబలాత్పూర్వవక్షేఽపి ॥

పిత్ర్యాణి కార్యాణితిశేషః । ఇదంతం వాసావిన్యాసభేదవిధానం
స్వతంత్రాస్వతంత్రసర్వపిత్ర్యాధమ్. 'ప్రాచీనావీతినా పిత్ర్యాణి' ఇ
త్యేన వాక్యేన అవిశేషావగమాత్. ఉద్దేశ్యే పిత్ర్యమాత్రేలభ్యే అభి

అత్యవ అగ్నివచాభావశేష పృతిప త్యధాం స్థాతేషష్యుర్ని
రూప్యతే । తత్ర యాజ్ఞసంక్లవచనమ్ ॥

కమస్తాతః వివాహః గ్నా కరీవత పృత్యహం గృహీ ॥ (యా. శ్లో
౧-౯౭) ఇతి । అస్యాభావః గృహీగృహస్థః సవత్సరికః స్థాతాం కర్తవ్యవాహ
గ్నా బౌపననాగ్నా కరీవతయస్య కమణః ప్రయోగం సంకల్పాసమాతా
నావరంభద్రవ్యత్యాగానుమత్యాది పదాభావాద్విరాపత్వాన్సహత్యం
తత్కమస్తాపాననె కరీవత్యైవత్ । అథవాయస్య అగ్నిసాధ్యస్య
కమణః ఫలం సాక్షాత్ కమాంతరప్రణాభ్యా వా జాయాపతిగామ్య
స్యతరగామివాభవతి తత్కమస్తాపాననె హర్యాత్. ‘కరీవత
ఇత్యాత్తనైపదకృణానతి । ఏవంచ స్థారాని పాకయజ్ఞసీమంతాదీని బౌ
పననాగ్నా కర్తవ్యాని । గృహప్రవేశోఽపి తత్కమణజన్యవాస్తవా
నైః జాయాపత్యాంయరాద్యభావాదాపాసనఏవ । తథా పితృదేర్తా
తామహాదేష్ట సపిండికరణ మప్యోపాసనే । సపిండికరణఫలస్య ప్రి
తత్వనివృత్త్యాపి తత్వప్రాప్తి రూపస్యాఽభ్యుదయక మాసిశ్చాద్ధాతా
సంప్రదానాభావాత్, తత్ఫలస్యచ జాయాపతిగామిత్యాదితి । అత
ఏవ సపిండికరణం సర్వైరపి పుత్రైర్నుకర్తవ్యమ్, ఏకేనాపి కృతేషు
తృతయా సమ్ప్రదానత్యసిద్ధేః । అత్యత్ర పత్నీస్సహత్యం క్రి
యాఫలంవా జాయాపతిగామి తత్కమస్తాపాసనఏవ । యదితుపు
త్రోఽనగ్నిరనువసీతాదిః సంవత్సరే పూజోఽవశ్యం కర్తవ్యత్వాత్
సపిండికరణం కరోతి, తదా శ్రోత్రియాగారా దాహ్యంఽగ్నాబా
ధాయనైన ‘అథవా శ్రోత్రియాగారాదేవ తమాపాసనమ్’ ఇత్యాపాస
న సంస్తవాత్, ఆచారాచ్చ । అనువసీతోఽపి పుత్రశ్చాద్ధాధిశాన్యేవ ॥

అహత్యనువసీతోఽపి వినావ్యగ్నిం వినాఽఽవదమ్ ॥ (మను-౨
౧౭౨) ఇతివచనాత్ ‘నబ్రహ్మభివ్యాహరయేదస్యత్రస్వధానినయనాత్’
(శా. సం. ౨-౫) ఇతి గౌతమవచనస్థ స్వధాశబ్దస్య సకలౌఘ్యదైహిక

ప్రదర్శనాథకావ్యం.

భాగవాత్ భాగ్యవంతోనా సమిష్టిస్యవసవాః ।

సమిష్టికరణం కృత్వా కుర్యాదభ్యుదయంతతః ॥

‘ ఇతి నవనాత్ యదాభ్యాత్మపుత్రాదిః కరోతి తదాయభోక్తృ
సహత్వ ఫలభాగిత్వయోరభావాత్ కొత్తియాగారాదాహృతాగ్నావేవ
అన్యేతు—భ్యాత్రాదిగతపితృత్వ ప్రియైః పుత్రగతపుత్రత్వాది
ఫలనాత్ పతిగామి ఫలమిత్యాపాసనే । తద్వింత్యమ్ ॥

తథా జాతకమకాలోపాకరణ సమావసగౌదానసమావతనాన్య
పి తథోపనయనమపి । ఆచార్యకరణసిద్ధ్యంగ (సిద్ధ్యర్థక)విధ్యంగ) వి
ధ్యర్థక) మువనయమితి మలైపి నాచార్యస్యాపాసనైః । తస్యనిత్య
ధాన్యత్వాత్ ‘త్ర్యహమేతమగ్నిం ధారయంతి’ (ఆప.శ్లో.౧౧,౨౦) ఇ
తి సూత్రవిరూఢాత్ । వివాహోవ్యక్తిః, నిమణ్శ్చేనా అసమ్భవా
ద్వివాహజన్యోపాసనస్య । సంభవేపి ప్రథమాపాసనస్య, స తస్మాద్వి
తీయాదివివాహః. ‘యాంకామయేత రాష్ట్రమస్తేప్రజాస్యాదితితస్యా
జ్ఞాపాసనే, ఇతి ప్రతిభాన్య మాపాసనభేదావగమాత్, బొధాయసి
యే అగ్నిద్యయసంగం విధానాత్, ఆచారాచ్చ । కర్మాణ్యస్య
పాసనస్య సంస్కృతే దేశే, అనువసమాహితస్యాన్యస్యవాఽగ్నేః
‘యత్ర క్వచాగ్నిమ్’ (ఆప.ధ.౨-౧-౧౩) ఇతి ధర్మశాస్త్రోక్తవిధినా అ
గ్నిప్రతిష్ఠాపనం కర్తవ్యమ్ ॥

కేచిత్—ఇదం నాగ్నింగం, కర్మాంగమేవేతి ప్రతికర్మకా
ర్యమ్- ఉఖాయం చాగ్నేధారణమితి

అథ సూత్రం వ్యాఖ్యానీయతే । అగ్నిమిద్ధావ । ఇంద్రితేత్యర్థః ॥
యద్యప్యర్థప్రాప్తమగ్నేరింధనం, తథాప్యేతద్వచనాత్ ఇద్ధమపి పున
రిందీత । అత్ర విధ్యథే లిజాదా గ్రాహ్యే క్వాగ్రహణమింధనస్య
పరిస్తరణపుర్యకాలతానియమాధణం । తేన ఇన్దనానంతరం పరిస్తరణ

మేనకాశ్వం. నతు తయోమఁద్యేనశ్యకాశ్వమపి మూత్రనిగనాడి క
మాఁథఁసంధారోవకల్పనంచ ॥

నన్వేక స్థితానూత్రే ఇంధనపరి స్తరణయోర్విధానై వాక్యభేదస్సస్య
త్ । సత్యమ్ । నతు నూత్రే వాక్యభేదో దోషః- నూచనా మూత్ర
మితి నిర్వచనాత్ । ఇత్థమేవ వ్యాఖ్యానం ప్రయోజనంచ సర్వత్ర క్వా
గ్రహణేషు । పౌగక్షౌరదఁభేకరగ్నిం పరిస్తృణాతి । సర్వాసుదిక్షు
పౌగక్షౌరైకుతైరగ్నిం పరిస్తృణాతి ॥

❖ ప్రాగుదగక్షౌర్యా ॥౧౩॥ ❖

అథవాపౌగక్షౌరదుదగక్షౌరైశ్చదత్థైరగ్నింపరిస్తృణాతిదక్షిణతడత్త
రతశ్చ పౌగక్షౌరైఃపశ్చాత్పురస్తాచ్ఛౌదగక్షౌరైః, ‘ఉదగగంగ్రిఃపశ్చాత్పుర
స్తాచ్ఛు’ ఇతి త్రైలెదశఁనాత్ । ఏతాన్ కుతాన్ దక్షిణానుత్తరాన్ క
రోతి, ఉత్తరాంశ్చాధరాన్ బోధాయనభరదావజ గృహ్యభాస్యముక్త
త్వాత్ ‘దక్షిణతః పక్షఉపరిష్టాద్భవత్యధస్తాదుత్తరః’ ఇతి । అత్ర ‘అ
గ్నిమిద్ధావ’ ఇతి ప్రకృతే ప్యగ్ని ‘అగ్నిమ్’ ఇతి పునర్వచనం నియ
మాథఁం । అగ్నిమేవపరిస్తృణాతి నాన్యదంగమపీతి । తేన ఉత్తరేణ
పూర్వేణవానిహితముదకం బహిరేవ భవతి ॥

ఇదిత్ — అతంత్రకేష వపి కమఁసప్రగ్నిః పరిస్తీర్యపవతి నియమా
థఁమితి ॥

❖ దక్షిణాగ్నిఃపిత్ర్యేషు ॥౧౪॥ ❖

పిత్ర్యేషు మాసిశ్చాద్ధాదిషు కమఁసు సర్వాసుదిక్షు దక్షిణా
గ్నేఃపరిస్తృణాతి ॥

❖ దక్షిణాప్రాగక్షౌర్యా ॥౧౫॥ ❖

యవాన్, దక్షిణాగ్నేః పౌగక్షౌరైశ్చదత్థైః । పశ్చాత్పురస్తాచ్ఛు
దక్షిణాగ్నేః ఉత్తరతాదక్షిణతశ్చపౌగక్షౌరైః । అత్ర ఉత్తరానుత్తరాన్
దక్షిణాంశ్చాధరాన్ కుర్యాత్ । తథాప్రాగుదగక్షౌర్య పునన్వంపరిస్తృణాతి

తాత్పర్యబద్ధసహితే.

❖ ఉత్తరేణాగ్నిం దర్శంతస్సంస్తీర్యదవంధవంధ్యంబిపాత్రాణి
ప్రయునక్తి దేవసంయుక్తాని ॥ ౧౬ ॥ ❖

అగ్నేరుత్తరతామూరేణ దర్శంతా సంస్తృణోతి । ఏతేచ పాగ్గ
గ్నాః బోధాయనగృహ్యత్ । ప్రథితంచస్తరణం సముపసగాత్ । ఉ
దక్ష్వస్తరణావవగః । పిత్రేవ్యవగ్నేరుత్తరతవవ పాగ్గగ్నాః ఉత్త
రతఉపచారోవిహరః, (ఆవ.వ. ౨-౧౦) ఇతి సిద్ధిపీహాప్యత్తరేణేతి. వచ
నాత్-ప్రకృతేవ్యగ్నా 'అగ్నిమ్' ఇత్యధికశబ్దస్య అధికార్థవశత్వస్య
యకత్వాత్, వరిస్తరణవద్విశేషస్యానుక్తేశ్చ । అవవగఃస్తుదక్షిణతపిపా
దేవసంయుక్తాని, దేవకమఃసంయుక్తాని । పాత్రాణి దవ్యాదీని ।
దవంధ్యం, దేవదేవ । న్యంచి, అభోబిలాని । ప్రయునక్తి, సాదయతి ।
సను ఉత్తరత్ర 'మనుష్యసంయుక్తాని' 'పితృసంయుక్తాని' ఇతి విశే
షణేనైవ సిద్ధత్వాత్. 'దేవసంయుక్తాని' ఇతి వ్యథాం । న । దైవానిహి
కమాణి ద్వివిధాని-పురుషార్థరూపాణి మనుష్యసంస్కారకాణి చ ।
తతోభయత్రాపి దైవపాత్రాణాం దర్శంతీదీనాం దవంధ్యతాసిద్ధ్య
థాత్వాత్ ॥

తత్ప్రమనుష్యసంస్కారకర్తారైః కేహచిత్పిత్రేషవవవాదమాహ ॥

❖ సకృదేవ మనుష్యసంయుక్తాని ॥ ౧౭ ॥ ❖

మనుష్యసంయుక్తాని మనుష్యదావ్యరాసంయుక్తాని అత్తవాసామేభ
లాదీని. సకృదేవ క్రియాభ్యావృత్తిపరిహారేణ ప్రయునక్తి పాత్రబహు
త్వేవ్యపాయేన ॥

కేచిత్—మనుష్యసంస్కారకమఃసు. దర్శంతీదీన్యపిసకృదేవేతి ॥

❖ ఏకేశశపితృసంయుక్తాని ॥ ౧౮ ॥ ❖

పితృకమాథానదర్శంతీదీన్యపిదాపాత్రాదీనవపకమేకంప్రయునక్తి

❖ పవిత్రయోస్సంస్కార ఆయామతః పరిమాణం పోక్షణీసం
స్కారః పాత్రపోక్షణి దశేవూర్ణమాసవత్త్రాప్యమ్ ॥ ౧౯ ॥ ❖

ఆపస్తంబగృహ్యే ప్రశాసనములు.

పవిత్రయోగ్యస్సాస్కారో దశాపూర్ణామాసాభ్యాం తుల్యం మంత్రస
జ్ఞంకార్యః । సమాపవచ్చిన్నాద్రాదర్భా ప్యాదేశమాత్రా పవిత్రేకు
రుతెత్తణం కాస్తంవాఽస్తథాకాయ చింతి, న సఖన । తతోపడుపస్సు
శేత్ । ‘ రౌద్రరాక్షసః ’ (ఆప.ప. ౨-౯) ఇతి వచనాత్ ॥ తతస్తయో
మూలాదారభ్యాఽగ్రాదర్భిమాజ్ఞానమ్ । తయోశ్చాయామతఃపరి
మాణం దశాపూర్ణామాసవదేవ । యద్యపి ‘ పవిత్రయోగ్యస్సాస్కారో
దశాపూర్ణామాసవత్ ’ ఇతి వచనాదేవ తద్వదాయామతఃపరిమాణం
ప్రాప్తమ్ । తథాపి, యదాయామతఃపరిమాణం ప్రాప్తమాత్రాఽపి త
దేవ తద్వత్, సత్సహ పృథుత్వేనాపి సామ్యమిచ్ఛేవమథాం ‘ ఆయా
మతః పరిమాణమ్ ’ ఇతి పునర్వచనమ్ ॥

కెచిత్ — పవిత్రయోరెవాయామతః పరిమాణం దశాపూర్ణామా
సవత్, సత్సహస్య దర్భాగ్రయోశ్చాజ్ఞే ప్రత్యన్యమానయోరితి నియ
మాథాం పునర్వచనమ్ । ఏవంబువలైవ సూత్రకారేణ దశాపూర్ణా
మాస వత్సాక్షిమి ధ్వస్యదర్భాగ్రయోశ్చసంస్కారఃప్రసిద్ధవదభ్యున్మాతః
తదైవ చాచారః । తేన ఖాదిరఃపాలాశౌవా శుల్బసన్నద్ధఇద్వైవిస్రస్య
త్రిః ప్యాక్షితవ్యః । పార్వశాచపూర్వేష్యసన్నద్ధవ్యః । దర్భాగ్రేచత్వ
ణంకాస్తంవా (ఆప. శ్రా. ౧-౧౧-౨) ఇత్యాదివిధినా సంస్కృత్యాజ్యప్ర
త్యసితవ్యే । అత్రచ యద్యప్యయమథాం ‘ ఆయామతః ’ ఇతివా ‘ పరి
మాణం ’ ఇతివాన్యతరేణ సిద్ధః తథాపి నియమాంతరాథామేషముక్తమ్ ।
ఆయామత ఏవయత్పరిమాణం తదేవ పవిత్రయోః దశాపూర్ణామాస
వత్, ససంఖ్యాతః పరిమాణం । తేనై ధ్వస్య సంఖ్యాపరిమాణం చార్ష
పూర్ణామాసికమేవ ‘ ఏకవింశతిదాదుమి ధ్వమ్ ’ (ఆప. శ్రా. ౧-౫-౬) ఇతి
ఆయామస్తేన పవిత్రయోర్నియమితత్వాత్ । యద్యప్యనూయాజాభా
వాదేశవింశత్యా నకార్యం, తథాప్యేతద్బలాత్తత్ స్థానై జయదయః క
లాప్య (ఇత్య) ఇతియుక్తం ఘ్రాయప్తంచ పూర్వవ్యాఖ్యానేన అన్యథా పి

ద్వేషి సూత్రైకత్వయంతి ||

ప్రొక్షణసంస్కారేపిదశఃపూర్ణమానవత్వాష్టిమ్ । ఉదగగ్రాభ్యాం
పవిత్రాభ్యాం అన్తఃపాతాయాం వైకళ్యాభ్యాం సుద్యవతనీయతా
భ్యాం త్రిదుత్పాయ ప్రొక్షేత్ । పాత్రప్రొక్షణమపి తద్వత్వాష్టిమ్ । ఉ
త్తరానాని పాత్రాణ్యత్వేద్ధంచ విస్రస్య తాభిసంపవిత్రేణపాణినా త్రిః
ప్రొక్షేత్ ||

❖ అవరణాగ్నింపవిత్రాన్తర్హితే పాత్రైఃపతనీయోదగగ్రా
భ్యాం పవిత్రాభ్యాం త్రిదుత్పాయ సమంప్రాణైహ్యుత్థోత్తరేణాగ్నిం
దర్శయఃసాదయిత్వాదర్శయఃప్రచాచ్ఛద్య || ౨౦ || ❖

అగ్నేరహారేణ వశ్యాత్పవిత్రాన్తర్హితే కస్తింశ్చిత్వాత్రైఃపతనీ
యోదగగ్రాభ్యాం పవిత్రాభ్యాం త్రిదుత్పనాతి । అత్ర ప్రకృతయోర
పి పవిత్రయోః పునఃగ్రహణాత్పాణ్యోః ప్రాగగ్రతప్తమాచారిసిద్ధమ్ ।
'అంగుష్ఠోపకనిష్ఠికాభ్యాముత్తరాభ్యాంపాణిభ్యామ్' (ఆశ్వ. కృ. ౧-౩-౩)
ఇత్యాశ్వలాయనోక్తంచ జ్ఞాపితమ్ । తతస్తా ఆపస్సమం ప్రాణైహ్యు
త్థా ప్రాణస్థానాభ్యాం ముఖనాసికాభ్యాం సమముద్భృత్య ఉత్తరేణా
గ్నిం పునస్తీణేఃపాదధేఃసాదయతి 'దర్శయః' ఇతివచనాత్ । (అ
నేయే పూర్వస్తీ (అన్యేషు పునస్తీ)ణేఃపాద) తతోదర్శయః ప్రచాచ్ఛదయేత్ ।
అత్ర 'అవరణాగ్నిం' ఇత్యగ్నిగ్రహణం పాత్రాణామవరణ మాభూ
దితి । 'ఉత్తరేణాగ్నిమ్' ఇతితు పాత్రవ్యవధాననివృత్త్యర్థమ్ ||

❖ బ్రాహ్మణందక్షిణతోదర్శయనిషాద్య || ౨౧ || ❖

అగ్నిమిద్ధేవతి ప్రకృతత్వాత్ అగ్నేర్దక్షిణతోదర్శయకంచ బ్రా
హ్మణ ముపవేశయేత్ । నతు దశఃపూర్ణమానవ(ద్రుప్రహ్)ద్రుప్రహ్
ణం, సమానవిధాన వచనానాంచోదనాలింగాని వినాత్ర తదీయస్య బ్ర
హ్మణః ప్రాప్త్యభావాత్ 'బ్రాహ్మణం దక్షిణతోదర్శయనిషాద్య' ఇతి
కృత్సంవిధానాచ్చ । తేనాత్ర బ్రహ్మధర్మాః వరణత్వేణనిరసనాదయో

చరకవ్యాసః । బ్రహ్మసూత్రప్రకాశికయేతి యోగిరచ్యుతా నమోవాల్మసిషా
(చ్యవస్యచ) ఇతి నియమోనామ్ ॥

అన్వేత—శ్రౌత్యైర్బ్రహ్మ దక్షిణానామ్నిం దధేకము నివేష్టాద్యుత్తః । త
తైవ బహ్యుచానాం సంహితానాం చ గృహ్యై బ్రహ్మైవేవచోదితః । త
తాత్రాపి 'బ్రాహ్మణం దక్షిణతః' ఇతి లక్షణయా బ్రహ్మైవచోద్యతే । తేన
సంభవంతో బ్రహ్మధర్మా ఇహాపీతి । తన్న । నవగృహ్యస్థస్య బ్రాహ్మణశబ్ద
స్య శుభ్రవర్ణత్యాగేన పరగృహ్యబ్ధిశాశ్రయణస్యాయుక్తత్వాత్ । న
చ దక్షిణతోనిషాదితస్య బ్రాహ్మణమచ్యుతస్య బ్రహ్మత్వం సూత్రకారస్యే
ష్టమ్ । యదిహి తథాస్యాత్, 'యద్బ్రాహ్మణం విద్యాం విద్యాగ్ సంయ
తోనఞ్చాత్' (ఆప.శ్రా.౧౪-౧౩-౭) ఇత్యత్రాల్లేపరేవాక్షరైః 'బ్ర
హ్మణానరందదాతి' ఇతి బూర్యాత్, నపునస్త్రీగుణైః 'యోదక్షిణత
ఆస్తేతస్తేవరం దదాతి' (ఆప.శ్రా.౧౪-౧౩-౯) ఇతి । సంభవతాంధర్మా
ణాం ప్రాప్తౌ మంత్రాణామపి ప్రాప్తిదుకారావరా । 'బ్రాహ్మణం
దక్షిణతోనిషాద్య' ఇత్యత్రానుక్తానాం మంత్రాదీనాం పరిసంఖ్యేయం चे
తి వదతాం చోక్తిరీత్యా స్వాధికారత్యై సంభవతి దోషత్రయయుక్తపరి
సంఖ్యాశ్రయణం నిహేతుంకమ్ ॥

❖ ఆజ్యం విలాప్య పరేణామ్నిం పవిత్రాంత
హేతాయామాజ్యస్థాల్పామాజ్యం నిరూప్యదీచోంగా
రాన్నిరూహ్య తేషాంధిశ్శిత్య జ్వలతావద్యుత్య ద్దేవద
భావగో పృత్యస్య త్రిశపద్యగ్నికృతోష్వదగుదావస్యాంగా
రాస్పృత్యూహోష్వదగగ్రాభ్యాం పవిత్రాభ్యాం పున
రాహారంతిరుత్పాయపవిత్రే అనుపగృహ్యత్య ॥ ౨౨ ❖

❖ ఇత్యావస్తమ్భియై గృహ్యప్రశ్నై పృథమగ్నిః ॥ ❖

యద్యపి 'సర్పిరాజ్యం ప్రతీయాత్' (ఆప.ప.౧-౨౫) ఇతి పరిధా
షాసిద్ధం విలాపనం, తథాపి విలీనమప్యాజ్యం హోమార్థైః కర్తార్థం

పునర్విలాపయేత్ । తతోఽగ్నేః పశ్చాత్తాపితాయాం పవిత్రాంతహి
తాయా మజ్యస్థాల్యాం తదాజ్యమానయేత్ । ‘ ఆజ్యంవిలాప్య ’ ఇతి
ప్రకృతేపి పునరాజ్యగ్రహణమాజ్యస్తేయ నిర్వాపదయః ‘ నపునః ‘ద
ధ్నుషీవాఽజలినా జుహోతి ’ (ఆప. గృ. ౨౨, ౧౦) ఇత్యత్ప్ర పశుప్రభ
వ(స్య) హోమద్రవ్యత్యై(సమానై)పి య(ది)(దీయ)తదీయ [న్యాయార్థ
ద్వో(నిర్వాపదయోన)భవేయ రిత్యేనమర్థమ్ ॥

కేచిత్—అతంత్రకేపి కర్మణ్యాజ్యం నిర్వాపదభిన్నస్కార్యమి
త్యేనమమథమితి ॥

అగ్నిమిత్యగ్నేరేవ పశ్చాన్నద్యాహ్నాస్తేతి ॥

కేచిత్తు—అన్యస్థిన్నగ్నో విలాపనం, హోమార్థాగ్నేరేవ పశ్చా
న్నివాప ఇత్యేనమమథమితి ॥

అథాంగారానదీహానిరూహ్య నిర్వత్య, తేషాం గారేషు ఆజ్యమ
ధిశ్రిత్య, జ్వలతాత్మణానావద్యత్య అథోగామిన్యాదీప్త్యా ద్యోతయిత్యా
ద్యేదర్భాగ్రే అనియతాయామే తృణాద్యంతథాయ చ్చితావైభిస్సం
సృజ్య తే యగవదాజ్య ప్రక్షిపేత్. ‘ద్యే’ ఇత్యధికశబ్దాత్, ఆచా
రాచ్చ । అథోల్లుకమాదాయాజ్యం ప్రదక్షిణంతిః పర్యగ్నికృత్వా సమ
స్తతోగ్ని మావత్య తదుదగవతారయేత్ । అత్ర నిరూహణోద్వాసన
యోరుదగవవగఃస్య ‘ తథాఽపవగః ’ (ఆప. గృ. ౧-౬) ఇతి సిద్ధస్య
పునర్విధానమేతయోర్నిత్య ముదగవాపవగః. నతు దైవే వికల్పేనా
పిప్రాగపవగః, నాపి పితేర్విదక్షిణతోపవగః ఇతినియమాథం । తత్రై
వ పితేర్విషేతయో ర్ధ్వస్థం పర్యగ్నికరణమపి సందంశన్యాయాదైవవ
త్ప్రదక్షిణమేవ । ఇథమేవ శిష్టాచారః । తతోంగారాన్ పూర్వం నిరూ
హ్యా ప్రత్యుహ్య పునరాయతనస్థాగ్నినాసంయోజ్య । అత్రాజ్యసం
స్కారకాణాం అంగారాణాం ప్రత్యుహనవిధానాత్ ‘ అపవృత్తైర్గ
ణి ’ (ఆప. వరి. ౪-౨౩) ఇతిన లౌకికత్వమ్ । అవద్యోతనపర్యగ్నికర

ఆపస్తమ్బగృహ్యే ప్రథమః పఠః.

తాగ్నోన్యస్తు యదా ఆయతనస్థామపాదానం తదా తదేవగ్నోన్యం
పవ్యంత్రకమః త్వేన తాకితావత్ త్యాగః । యదాతు నిరూఢాత్తదా
తస్మిన్నేవక్షేపః । అథ సూప్తపదుదగగ్రాభ్యాం దక్షిత్తాభ్యాం పునరా
హరంతిరుత్పాయ పునరాహృత్యాహృత్య త్రిరుత్పాయః । అత్ర పుస్తా
దారభ్య పశ్చాన్నీత్వా పుస్తాత్పురిసమాక్షిః ॥

కెచిత్—అజోబలాద్విపరీతమాహుః ॥

తతస్తే పవిత్రే అనుప్రహృత్య ఆచారానుకూలం ప్రహృత్య, యది
గృధ్ధిసాన్యత్రవావిసగ్రస్యాద్భిసంస్పృశ్య పాగగ్రే అగ్నోప్రహరేది
త్యథః ॥

ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనే ప్రథమఃఖండః

❖ అథ ద్వితీయఃఖండః. ❖

❖ యేనజుహోతి తదగ్నా ప్రతితప్య దర్భై
స్సంమృజ్య పునఃప్రతితప్యప్రక్ష్య నిధాయ దర్భాశ్చి

స్సంస్పృశ్యగ్నా ప్రహరతి ॥౧॥❖

యేన పాత్రేణ దర్వాన్యస్రవేణాం జుహోతి తదగ్నా ప్రతిత
ప్యేత్వాది వ్యక్తార్థః । దర్వాన్యశ్చ హోమపాత్రిత్వం, దర్వాన్యమా
ధాయాజ్ఞేనాభ్యానాయక్ (ఆప. గృ. ౧౨-౯) ఇత్యనన్యపరేవాక్యేసి
ద్ధవద్దర్శనాత్, ఆచారాచ్చ । బోధాయనెనతు 'నిర్వృతి గృహీతా
వైదహి' ఇతి దర్శినిదాసు వ్రవిధానాథాః, నతు దర్వాన్యనిషేధా
థాః । అతోదర్శిసువ్రయోర్వికల్పః । తత్ర కేవలాభ్యుహోమేషు ఏకై
వదర్శి సుగ్రహవా, ఉపస్తరణాద్యథావాత్ । చర్వాదిహోమేషుతు ద్వే
దర్వాన్యసుగ్రహవా, ఉపస్తరణాద్యథాంహోమాథాం చ । ఉపస్తరణాద్య
థాస్యాపి సంస్కారః ఉపస్తరణాది ప్రదానాంతస్య హోమపదార్థా
త్వాత్, శ్రౌతే సుగ్రహస్యాపి సంస్కారదర్శనాత్, ఆచారాచ్చ । ద
ర్వాన్యదీనాం త్రయీణాం తంత్రవద్ధోమేషేవసంస్కారః, అతంత్రక

కు (సత్రంత్రాంతగత భర్తానువనతైః । తేన 'అనుగతైః బివౌ త్రరయా
బహుయాత్. (ఆప.గృ.౫-౧౨) 'సపకపాకాభిరకరణమిశ్రాత్' (ఆప.
గృ.౧౫-౬) ఇత్యాదిషు న దర్శ్యాదీనాం సంస్కారః । అత్రాగ్నౌప్రతి
తప్యగ్నౌ ప్రహరతీత్యభిధాన్తగ్రహణమేవం నామాయం కృత్స్నం
విధిరితి జ్ఞాపయితుం । తేన 'సుప్రవమగ్రో తై-ద్యా.౩-౩-౧) ఇత్యాద్యై
ష్టిక సుక్తసంమాజకసభమాణామిహనువపత్తిప్రసంగవీన ॥

కెచిత్—అగ్నౌ ప్రతితప్యగ్నౌ ప్రహరతీతి ప్రయోజనాంతర హా
నాదగ్ని గ్రహణాదైష్టికసుక్తమ్నా గాఢర్తాభివృద్ధి భవంతీతి ॥

ప్రతితపనం త్వస్తిన్నైవాగ్నౌ । ఇహచ సంమాగదర్భాణామగ్నౌ
వెవ ప్రహరణమ్, స పునఃచైకత్వికం । తథా యేన జుహోతీత్యత్ర సా
మాన్యవచనమ్, 'మధ్యమేనాంతమేన వా పలాశపణ్డణ' (ఆప.గృ.౨౨-
౪) ఇత్యాద్యంత్రకేపి కర్తవ్యమగ్నిహోతికే చ విధౌ హోమాధకపా
త్రస్యాపి సంస్కారోయథాస్యాదిత్యేనమథామ్ । అంజలేస్తవ్యవూపహో
మే అవదానప్రాప్త్యధేన 'పాప్వణవత్' (ఆప.గృ.౨౨-౧) ఇతి య
తేనాంజలిహోమా అపూర్వా యావదుక్తధర్మాణ ఇతి జ్ఞాపనాన్న
సంస్కార ఇతి ॥

❖ శమ్యాః పరిధ్యథే వివాహోపనయన స

మావర్తనసీమంతచౌలగోదానప్రాయశ్చిత్తైః॥ ౨॥ ❖

వివాహాదిషు కమణసు పరిధ్యథే పరిధీనాం కాచ్యేపరిధీనాం స్థా
నఇతి యావత్, శమ్యాః యుగకీలకా భవంతి । తాశ్చ పలాశాదీనామ
స్యతమేన క్షప్తాః పరిధిస్థౌల్యాయామాః, తత్ స్థానావన్నతావత్ । యు
క్తం చైతత్, యస్తాదేవంవిధవిషయేవాతికకారపాదైవ క్రమః ॥

'సంభవంతీ ఖిల వాల్మీఖాదిరికిన్నబాధ్యతే' । ఇతి । అత్ర వివా
హశబ్దేన స్థాలీపాకవజీతః సాంగోవివాహోగృహ్యతే । తద్వజ్జనకా
ణరం పాపణానేత్యత్ర వత్సావయః । సీమంతేశమ్యావిధానాదేవ తద్వి

కా(రాత్రు)లేకాత చాలవిక(రాత్రు)లేకగోదానే కమ్యపాప్రావశి
తయోగ్రహణం సీమంతవికారేపి పుంసవనే తాసాం నిష్పత్తికం?
ప్రాయశ్చిత్తంచ 'అగారహణావిరోధాణే' (ఆప.గృ.౨౩-౯) ఇత్యా
దినావిహితం । అత్ర 'పలాశకాష్ట్య' (ఆప.శృ.౧-౫-౨) ఇత్యా
దిసూత్రాక్ గుణయక్తాంస్త్రీక పరిధీక సఃస్పృహక 'పరిధీన్నరి
దధాతి' (తై.బృ. ౩-౪-౨) ఇత్యాదివిధానాల్ తూర్ణీ పరిపథ్యాదితి
సూత్రకారస్యాభిప్రాయః, 'శమ్యక్ పరిధ్యథే' ఇతి సిద్ధవత్పరిధివంగీ
కృత్య తత్తానే శమ్యక్విధానాల్, ఆచారాచ్చ ॥

❖ అగ్నింపరిమించత్యదితైసుమన్యస్వేతిద
క్షిణతఃప్రాచీనమనుమలైసుమన్యస్వేతి వశ్యాదుదీప్తి
సం సర్వత్యైసుమన్యస్వేత్సత్తరహప్రాచీనం దేవస
వితఃప్రసవతిసమంతమ్ ॥ ౩ ॥ ❖

అగ్నిమేవోదకేన పరిషించతి న పరిధ్యాద్యంగమపి । తద్విధిమాహ
అదితైసుమన్యస్వేత్యాదినా । ప్రాచీనం ప్రాగాయతమ్ । ఉదీప్తీనము
దగాయతమ్ । సమంతం సర్వతః । అత్ర "దేవసవితఃప్రసవ" ఇత్యేతా
వానేవమంత్యః, నర్చ ఆదిప్రదేశః । తథానోత్తరేపరిషేచనే ప్రాసాసీ
రితి ప్రసవపదస్యహః । వైశ్వదేవకాండేపికాగ్నివిధావేవ యేవామ్నా
తానాం 'అదితైసుమన్యస్వ' ఇత్యాసీనావప్రానాం యజమాం పూ
ర్వోత్తరపరిషేచనస్తేష్యస్తప్తసువ్యాపారేషు శ్రుతిస్థానాభ్యాం వినియోగా
ల్, వాచసేయ్యకరణస్థాయా ఋచః స్వతోత్రాపి వినియోగాయో
గ్యత్వాల్, ఆదిప్రదేశే సముదాయలక్షణాపత్తైః, యజఃప్రాయే యం
త్రాస్తకేఋచోపశీతత్వాల్, ఉహపత్తే ఆషాపాతవాధవ్యసంగాల్
'తస్తాద్భవనోకేలో' ఇతి బహ్వృచశ్రుతివివర్తిషిద్ధస్య గ్రహణవ్యసం
గాల్, అస్తదీయానామాచారాచ్చ । విస్ఫుష్టంచైతల్ బోధాయనానాం
'అన్వయగోష్ఠాః ప్రాసాసీదితి మంత్రాంతాన్ సన్నయతి' ఇతి

ఏమి చోత్తరపరిశేషనో అన్వయగ్రాహిః ప్రాసాదీః ఇతి పూర్వమంత్రే
భ్యో విశేషమాత్రస్య పాదః, న పునరూహః । యథాగ్నో 'ఏతేనేవత్రై
ప్రభేనచ్చందసోఽహరిష్టకాముపదధే' ఇతి । సన్నామశబ్దశ్చాత్ర గా
ణః । అతఏవైతేమంత్రాః వైశ్వదేవకాండముపాకృత్య ప్రాగుత్సజ్ఞా
నాదభ్యేతవ్యాః బ్రహ్మయజ్ఞపారాయణయోశ్చ ॥

❧ పైతృకేమసమంతమేవ తూష్టిమ్ ॥ ౪ ॥ ❧

పైతృకేమఃకమఃసు సమంతమేవపరిషేచతి, న 'దక్షిణతఃప్రాచీనం
ఇత్యాది । తచ్చ తూష్టిమ్ ॥

❧ ఇద్ధమాధాయాఘారావాఘారయతి ద

శఃపూణఃమాసవత్తూష్టిమ్ ॥ ౫ ॥ ❧

ఇద్ధమగ్రావాదధాతి । స చ ఖాదిరఃపాలాశోవా పంచదశసంఖ్యా
కోఽథఽలక్షణస్థాల్పయామః, ఇద్ధనామధేయాత్, శ్రౌతే దశఃనాచ్చ ॥
యగవచ్చాధానం, 'ఇద్ధమ్' ఇత్యేకవచనై సముదాయస్య వివక్షిత
త్వాత్ । తచ్చ తూష్టిం, మంత్రస్యావిధానాత్ ॥

అన్యే— 'తూష్టిమ్' ఇత్యారభ్యేదమేకం సూత్రంకృత్వా, పిరణ్య
కేనాంయోమంత్రః 'అయం త ఇద్ధః' ఇతి- సః 'అనుక్తమన్యతోగ్రా
హ్యమ్' ఇతిన్యాయేన నొపసంహతావ్య ఇతి వ్యాచక్షతే । ఏషాం
పైతృకేమ సమంతపరిశేచనం సమంత్రకంస్యాత్ ॥

కేచిత్—గృహ్యేన్తరాత్, ఇద్ధేఽభిఘారాభ్యధేయః ఇతి ॥ ఆఘా
రా ఆఘారనామకౌ షోఢాద్వౌ । ఆఘారయతి దీర్ఘధారయాజుషో
తి, దర్శపూణఃమాసవత్ । 'ఉత్తరం పరిధిసంధిమన్వవహృత్య.....
దక్షిణోప్రాంచం ఋజు సంతతం జ్యోతిష్తప్త్యాఘారమాఘారయన్ స
ర్వాణీర్ధృకాస్థాని సంస్పృశయతి' (ఆప. శ్లో. ౨, ౧౨-౨) 'దక్షిణంప
రిధిసంధిమన్వవహృత్య' (ఆప. శ్లో. ౨-౧౩-౧౧) 'ప్రాంచముడంచమ్'
(ఆప. శ్లో. ౨, ౧౪, ౧) ఇత్యాది 'ఋజుప్రాంచౌషోతప్యతిర్జుంచౌ

వా న్యతిషక్తావన్యతిషక్తౌవాః (ఆప.శ్రా.౨-౧౨-౨) ఇతి జైకల్పికా
 స్త్రయ ఆఘారపక్షా ఏవదర్శపూర్ణమాసాభ్యాం తుల్యకర్తవ్యాః, న
 పునర్ద్వికతీయాఘారస్య ' సూర్యార్ధాక్షణ్యే షష్ఠ్యార్ధేవా జహాయా
 త్ ' (ఆప.శ్రా.౨-౧౪-౨) ఇత్యనాఘారపక్షోపి । ఇమాచ ద్వావసప్య
 సీనా దర్శ్యాత్మాస్థీమాఘారయతి, దర్శిహామానాఘార్యత్వే నైష్ఠి
 కాఘార ధర్మాణాం మంత్రాణాంచాప్రాప్తేః । త్మాస్థీమితి ' త్మాస్థీం
 పంచాజ్యహుతీమలకాత్వా ' (ఆప.గృ.౨౨.౪) ఇతివత్ సావహికారస్యా
 పి నివృత్త్యర్థం । అతఃఉభయోరాఘారయోః ప్రజాపతిదేవతా " య
 త్మాస్థీం తత్ప్రజాపత్యమ్ ' (త్రై.బ్రా.౨-౧.౫) ఇతి శ్రుతేః । కథం పు
 నరీమానజహాతిచోదనా దర్శిహామా? ఉచ్యతే । యద్యపి జహాతీ
 త్యేవం న చోదనాఽస్తి, తథాప్యాఘారయతీతి దీర్ఘధారాగుణకజహా
 తిచోదనాథకత్వాత్, యాజ్ఞికప్రసిద్ధేశ్చ దర్శిహామావేవ । కించ ' అ
 థాజ్యభాగౌ జహాతి ' (ఆప.గృ.౨-౩) ఇత్యాజ్యభాగౌ స్పష్టమేవ ద
 ర్శిహామా, తత్సహచర్యాదాఘారావపి తథా ॥ యథా । అంకార
 నారభ్యాధీ తస్య వినియోగసన్నిధౌరభావేవ్యరాభ్యసాహచర్యాత్ సా
 మనియోగసమ్బంధః । ఏవం (వా)వ్యాఖ్యా(త)నమ్ । ఆఘారావాఘా
 రయతి । ' పురస్తాదుదగోవక్రమః ' (ఆప.గృ.౧-౫) ఇత్యేతస్తాత్పర
 త్వేన వ్యవహారం ' తథాపవగః ' (ఆప.గృ.౧-౬) ఇతి గాహ్యోపరిభా
 షామనుస్మత్య ప్రాగపవగాభ్యా ముదగపవగాభ్యాంవా దీర్ఘధా
 రాభ్యాం జహాతి, నతు కొణదిగవవగాభ్యాం । నాప్రేప్తికాఘార
 ధర్మా మంత్రాశ్చ, ఆఘార్యత్వాదేవ । దేవతేతు దశకపూర్ణమాసవ
 త్ ప్రథమస్య ప్రజాపతిః, ద్వితీయస్యేంద్ర(ఇత్యర్థం)ఇత్యేవమర్థం
 త్మాస్థీమితి పూర్వవదేవ ॥

అన్యేతు—ఆఘారావతినామధేయం ' మాసమగ్నిహోత్రంజహాతి
 ఇతివత్ దిష్టికాఘారధర్మాతిదేశకమ్ । అత్ర ' సుగ్రవేణ ధృవాయా ఆ

జ్యోతిషాం బాహ్యం అసీనోఽస్య మాధుర్యామాధురయః (ఆప.శ్రౌ. ౨-౧౨-౨)
 'జ్యోతిషాం బాహ్యం బాహ్యం' (ఆప.శ్రౌ. ౨-౧౩-౨) ఇత్యాదిషు సర్వేషు
 ఆపారధమేషు తస్యంత్రేషుచ ప్రాప్తేషు 'ఆపారావాధురయతీ' ఇ
 తి పరిసంఖ్యాకమ్ । ఆపారయతీతి దీర్ఘధారాధమకావేన హో
 మాపర్యాత్, నాన్యధమకావతి । తూష్టిమితి తు ధర్తావాంతరభేదా
 నాం మంత్రాణాం నివృత్త్యం । దశకపూణమాంసవదితి త్వసధక
 మేవేత్యాహుః । తన్న దర్శిహోమయోఽపూర్వయోః విశేషతత్త్వ అంగ
 భూతయోః ధర్తాత్విదేశానపేక్షత్వాత్ సవతత్త్వ నామ్నోధమకలక్షణా
 యా అయక్తత్వాత్, ఆపారయతీత్వప్రచసతి గత్యంతరే పరిసంఖ్యా
 యా అన్యాయత్వాత్ - ఆపారవ్యతిక్రధమకపరిసంఖ్యానై చాతిదేశ
 వైఫల్యాత్ పరిసంఖ్యామాత్మ మంత్రపరిసంఖ్యానేపి సామర్థ్యాత్
 తూష్టింపదస్య వైయధ్యాపవత్తేః, దశకపూణమాంసవదితి పదం వ్యధక
 మితి సేవినైవోక్తత్వాత్, ఆపారావాధురయతీచ పదయోఽతిదేశ
 పరిసంఖ్యాధకత్వే హోమవిధాయక శబ్దాభావాత్, తద్భావాయచ ప
 రిసంఖ్యాత్వాగే సర్వేషామాధురధర్తాణాం శిష్టాచారవిదుద్ధానుష్ఠానా
 పాతాల్. ఆజ్యభాగాదీనామపీత్యమతిశేషే అభ్యుపేయే తత్రాప్యైష్టి
 కాజ్యభాగాదిధర్తాణాం సర్వేషామనుష్ఠానప్రసంగాచ్చ । తస్మాత్సర్వే
 షేష వ్యాఖ్యానే సు(ష్టా)ష్టాకమ్

యతోపూర్వావేదాపూరౌ, యతస్త్వ 'సమిదభావస్త్వ । అగ్నిహో
త్రవజం' (ఆవ.వ, 3-౮-౯) ఇతి పరిభాషా, అతఏవ ఆపూర్వసమి
ధోర్నివృత్తిః ॥

అన్యైకుర్వంతి । తస్మై వక్షే పరి(ధిని)ధానానంతరం శ్రావే తథా
దృష్టత్వాత్ ॥

అనూయాజనమిల్ అనూయాజుభావాదేవ నివృత్తా 1 తెనెద్ద నన్న
హానం పరిసిధిస్సహాష్టాదశధా, వింశతిధా వా, నవన రెకవింశతిధా॥

❖ అథాజ్యభాగం జహోత్యగ్నయేస్వాహే
త్వత్తరాధాపూర్వాధే సామాయస్వాహేతి దక్షిణా
ధాపూర్వాధౌసమంపూర్వేతి ||౬||❖

అథ అఘారానంతరం అథాకృత్యమవ్యకృత్యాఽఽజ్యభాగ నామ
కావపూర్వా హోమా జహోతి । తత్ర ప్రథమమగ్నయేస్వాహేతిమం
త్రేణాగ్నే దుతరాధాపూర్వాధౌ, పౌగదీచ్యామిత్యధః । ద్వితీ
యంసామాయ స్వాహేతి దక్షిణాధాపూర్వాధౌ, దక్షిణపూర్వస్యామిత్య
ధః । సమంపూర్వేతి అఘారసమ్భేదమవధి కృత్యాఽఽక్ష్యయా రజ్వా
యావత్సంతరే పూర్వాహుతస్తావత్సంతర ఏవోత్తరం జహోతి, నపున
స్సన్నికృష్టం విప్రకృష్టంనా ॥

❖ యథోపదేశం ప్రధానాహుతీహుత్యా
జయాభ్యాతానాన్యాస్త్రభృతకప్రాజాపత్యాం వ్యాహృ
తీవిహృతాఃసావిష్టకృతీమిత్యపజహోతి । యదస్య క
మణోత్యరీరిచం యద్వా మ్యానమిహకరమ్ । అగ్ని
ష్టత్సప్తకృద్విద్యాంత్సర్వంస్విష్టం సుహుతం కరోతు
స్వాహేతి ||౭||❖

యథోపదేశం యేన యేన హవిరాదినా విహహేదిమ ప్రధానాహు
తయ ఉపదిష్టాస్తేన తేన విధానేన తా హుత్యా- జయాః చిత్తంచ స్వా
హేతి త్రయోదశ అగ్నిర్భూతానామధిపతిస్సమావత్సస్తిన్నీతి సానుషం
గా అభ్యాతానా అష్టాదశ, ఋతాషాడితి రాష్ట్రభృతో ద్వావింశతిః
తత్ర ఋతాషాడిత్యనుదుత్య తస్మేస్వాహేత్యం తేన ప్రథమాహుతిం జ
హోతి । తాభ్యస్సాస్వహో ఇత్యేతావత్రైవోత్తరామ్ । ఏవముత్తరే పంచ
పర్యాయాః । తత్ర 'నామ స ఇదం బ్రహ్మ' ఇత్యనుషంగః । తాభ్యః
స్వాహో ఇతి చ । 'భువనస్యపతే...న్వస్తింస్వాహో' ఇతిత్రయోదశీ ।
పరమేష్ఠీత్యాదయః పూర్వవద్భూత్యాః పర్యాయాః । 'స నో భువన

స్య వలే.....యచ్చస్వాహా ఇతి ద్వావింశి । ప్రజాపతే న త్వదేతా
నా ఇతి ఋక్పాజాపత్యా । ‘ప్రాజాపత్యయర్చావత్తీకవపాయామవన
యేత్’ (తైత్తిర్యా, 3-2-1) ఇతి శ్రుతేః । సూత్రకారేణ ‘ప్రాజాపతేన
త్వదేతాసీతి ప్రాజాపత్యయర్చా వత్తీకవపాయామవనీయ’ ఆప-శ్రా-౯
౨-౪) ఇతి వ్యాఖ్యాతత్వాత్ । వ్యాఖ్యతీః విహృతాః- ‘ఘాఃస్వాహా,
ఘవఃస్వాహా, సువఃస్వాహా’ ఇతి । సావిష్టకృతీ ‘యదస్య’ ఇతి ఋక్
అత్ర చాస్యాః సిష్టకృద్దేవతాకర్తవ్యం లింగాదేవసుగమమ్ । దేవతాజ్ఞా
నస్య కర్మాంగత్వమపి ‘యోహవా అవిదితాషేయచ్చందో దేవతా
బ్రాహ్మణేన మంత్రేణ యాజయతివాఽధ్యావయతివా స్థాణుమృచ్ఛతి’
ఇత్యాదిశ్రుతేః.

అవిదిత్వా ఋషిం చ్ఛందోదేవతం యోగమేవచ ।

యోధ్యావయేజ్ఞపేద్యాపిపాపీయాజాయతేతుసః॥

ఇతి స్మృతైశ్చ సిద్ధమ్ । అతో యత్రా మేయాదిజ్ఞానానాం నై
వవిధః పునర్విధిః తత్ర తాని పాక్షికాణీతి గమ్యతే । ఏవమేతా జయా
దికా అష్టపంచాశదాహుతీః ప్రధానహోమానంతరముపజహోతి । య
త్రాపి సర్వబల్యాదా పాగ్ధృణాదిదిష్టః సిష్టకృత్ తత్రాపి ప్రధా
నాహుత్యనంతరమేవైతాః । తతఃసిష్టకృత్, క్వాప్రత్యయాత్, ఉహో
వసగాచ్చ ॥

కేచిత్—సిష్టకృత్సంతరం జయాదయః ‘అగ్నిః సిష్టకృద్దివీతీ
యః (ఆప-గృ-2-2) ఇతి సిష్టకృతః ప్రధానతుల్యత్వ జ్ఞాపనాదితి । న
ను యద్యత్రైవ సర్వప్రధానహోమానంతరం సాధారణ్యేన జయాదయ
ఉపవిష్టాః, కిమథాం తత్ర తత్ర ‘జయాదిప్రతిపద్యతే’ ఇతివచనమ్? ఉ
చ్యతే । యత్రైతద్వచనం నాస్తి పాగ్ధృణాదా న తత్ర జయాదయ ఇ
త్యేవమథామ! ఏవంతర్వ్యాత్రీసాధారణవిధానమేవాసర్థకంన, కేవలం
జయాది విధ్యథాత్వాత్ । అన్యథా వివాహదావేతేష్వన్యైరన్యైః (పి)

స)స్యాత్ కించ, అగ్నిసంతతత్రత్రజమాధ్యతానానిత్యాది మస్త్రస
న్నామ ఇత్యేతో గురుగ్రాహః పునః పునః పతితస్యస్యాత్ । తస్మాదన్నా
౪(మృ)మ్భాదినివృత్త్యథాంగ్రాహ్యవాధ్యంచదం సాధారణ విధానమ్॥

కేచిత్—యత్రాజ్యధాగానం పునస్తాతంత్రం తత్రసర్వత్రజయా
ద్యుత్తరతంత్రం, ఏతయోర్ధ్వ 'యథోపదేశః ప్రధానాహుతిః' ఇత్య
విశేషణ ప్రధానాహుతీమానాం విధానాత్ । అగ్నేయేపి చ స్థానీపాక
జయాదిర్విద్యతేషవ 'సిద్ధముత్తరం' ఆప-గృ-౨-౧౪) ఇతి పదద్వయసూ
త్రేణ జయాద్యుత్తరతంత్రాపదేశాత్, మాసిత్యాధైవ 'పాప్యజేన' (ఆప
గృ-౨౨-౧) ఇత్యతిదేశాత్ । ఆజ్యహోమేషు జయాద్యుత్తరం శ్రాత
వత్పూజ్యేపరిధీనగ్నా పృథ్వీత్య తాన్ దర్శినుస్సావేణాభిజహోతి ప
రిధితత్సంస్కారాణాం శ్రాతవజ్యపజ్ఞానస్యోక్తత్వాత్, కృతకార్యా
ణాంప్రతిపత్త్యపేక్షత్వాత్, ఆచారాచ్చ । శమ్యాశ్చేత్, అగ్నికాతె
అపోహ్యః 'అథ శమ్యాఅపోహ్యః, (బో-గృ-౬-౩) ఇతి బోధాయనవ
చనాత్, ఆచారాచ్చ ॥

❖ పూర్వవత్పరిపేచనమన్వయగోష్ఠాః పోసా

వీరితి మంత్రసన్నామః ॥౧॥ ❖

అగ్నిపరిపేచనం పూర్వవత్ । అయంతు విశేషః, అదితేనుమస్య
సేవ్యాదిషు త్రిషుఅనుమస్య సేవ్యస్య స్థానే 'అన్వయంస్థాః' ఇతి, దే
వసవితరిత్యత్ర 'ప్రసువ' ఇత్యస్య స్థానే 'ప్రాసాపిః' ఇతి । అత్ర
శ్రాతవత్ ప్రణీతా విముంచతి తూష్టిం కృతకార్యాణామాసాం ప్రతిప
త్త్యపేక్షత్వాత్ - 'ప్రణీతాభ్యోదిశోఽభ్యుషసీయ' బౌ-గృ-౩౭) ఇతి
బోధాయనవచనాత్, ఆచారాచ్చ । ద్రాహ్మణశ్చ యథాశక్తి దానమా
నాదినా సత్కృతోఽగచ్ఛేత్ ॥

అత్రేయం స్థితిః । అగ్నిమిద్ధేవత్యాది మంత్రసన్నామ ఇత్యంతః
ప్రాచ్యోద్దీచ్యాంగసముదాయః సర్వగాహ్యప్రధానహోమానాం షా

ధారణః 'యథోపదేశం ప్రధానామతీహుతావ' ఇతిప్రాచ్యోదీచ్య
 పదార్థాపేక్షయా హోమా (నామ)నాం విశేషణ ప్రాధాన్యాభిధా
 నాత్ । ఏవంచాహోమేషు నామకరణాదిషు తంత్రస్యాప్రసంగవచ । న
 న్నైవమ'అగ్నేరుపసమాధానాద్యాజ్యభాగాంతై' ఇతి కిమథా స్తత్రతత్ర
 పునరుపదేశః । ఉచ్యతే । యత్ర కెవలాజ్యహవిష్టాపసయనాదిమతస్యా
 పదేశస్తత్రైవేదం తంత్రమ్ । యత్ర పునః 'అపివో త్తరయా జమయా
 త్' (ఆప.గృ.౫.౧౨) 'కామమన్యధ్యాంవా జమయాత్' (ఆప.
 ౪.౧.౨౬-౧౩) ఇత్యాదిషు నూపదేశః నైవ తత్రేదం తంత్రమితి నిమ
 మాధాః కుతపీతత్ । కేవలాజ్యహవిష్టైవ ప్రయోజనాన్తర మంతరేణా
 న్యతంత్రస్యోపదేశాత్ । ఉపాకరణసమాపనాదీనాం తు తత్ర తంత్రా
 పదేశాభావేపి కూష్ఠాంక్షేజమయాద్భుతమ్ ' ఇత్యాదేరివ తంత్రా
 ధిత్వానగమాత్ అనేన సాధారణవిధానేనైవ తంత్రమ్ । తంత్రాధి
 త్వానగమస్తు (కృత్స్నవిధానాభావాత్) గృహ్యంతరేషు తంత్రపతామే
 వూపదేశాత్ ఆపస్తమ్బదర్శనానుగతోపదేశాత్ అవిగ్రహిస్తాచారాచ్చ
 యద్యేవమాకృష్టధహవిష్కేపి వివాచే కిమథా స్తంత్రోపదేశః? । ఉ
 చ్యతే । లాజహోమానాం కృత్స్నవిధానేన తంత్రానపేక్షత్వాత్ ఉపస
 యనాదినదాజ్యహోమాధా ఏవతంత్రోపదేశః । తథా 'తస్మిన్నపవిశ
 త ఉత్తరోవరః' (ఆప.గృ.౪.౯) ఇత్యస్యానంతరమేవ అగ్నేరుపసమా
 ధానాది, నతు 'యథాస్థానముపవిశ్య' (ఆప.గృ.౫.౨) ఇత్యస్యానంత
 రమితి క్రమాధాన్య । తథా కెవలౌషధహవిష్ఠిస్థాలీపాకేపి క్రమాధా
 వచ । యద్యపి శ్రౌతే దశానాత్ పాత్రప్రోక్షణానంతర మవఘాతాది
 యుక్తమ్. తథాప్యేతద్వచనబలాత్ తంత్రాత్పురస్తాదేవేతి । ఐశానేఽ
 పి స్థాలీపాకే స్థండిలకల్పనాంతై తంత్రమ్, నతు పార్షణవద్భూహవచ
 పృతిష్ఠితాభిఘాతానంతరమితి క్రమాధావచ ॥

కేచిత్ — కల్పాంతరవిహితేషు అపార్షణాదిదేశేషు ఆజ్యఘోషేషు

ఆపస్తంబగృహ్యే ప్రథమశపటలిక.

25

తంత్రాధిపతి 'కూశాంధ్రజిహ్వయద్భుతమ్' ఇత్యాదిష్వస్య త
స్రస్య ప్రాప్త్యర్థం యథోపదేశమితి సామాన్యవిధానమ్ । అత్య
త్యేమ తు వివాహదిమ యేష్యేవ పునరివిధానం తత్రైవ నాన్యత్ (పా
ణిసన్య)హోమాదిషీతి నియమాధికం తత్రతత్ర తంత్రవిధానమ్ । పి
త్యేమతు 'పితృకశః పితృసంయక్తాని' (ఆప.గృ. ౧,౧౦) ఇత్యాదివి
శేషవిధానాత్ తంత్రసిద్ధితి ॥

ఏనం సర్వగాహ్యహోమానా సాధారణం స్తోత్రం విధిముక్తాః,
ఇదానీం పాకయజ్ఞేషు వైకల్పికం శ్రోత్రం విధిమాహ॥

—*ॐ కి కా నాంపాకయజశబ్దః ॥౯॥*

లోకయంతి వేదైర్వేదార్థానితి లోకాః త్రైవిద్యవృద్ధాః శిష్టాః
ద్విజన్తానః । త్రైలోక్తేరాచర్యంతేయాని కర్మాణి తాని లోకికానా
లైషాం మధ్యే సప్తానాం ఔపాసనహోమాదీనాం పాకయజ్ఞశబ్దః స
జ్ఞాతేన ప్రసిద్ధః సతు శ్రోతానాం, వివాహాదీనాం, తత్ర లోకానామ్
ప్రయోగాత్ । యది లోకప్రయోగాదేవైషాం పాకయజ్ఞనామతా ప్ర
సిద్ధేన తహి 'పాకయజ్ఞేషుబ్రాహ్మణావేక్ష్యవిధిః' ఇత్యేతావతాఽలమ్
కిమర్థం 'లోకికానాం పాకయజ్ఞశబ్దః' ఇతి । ఉచ్యతే । పాకన వ
క్షేన చరుణా సాధోయజ్ఞః పాకయజ్ఞః ఇత్యేనం పునఃపన్నసంజ్ఞానువా
దాత్ నాంతరీయకావగతత్వదురేవాగ్నిహోతికవిధాహవిః' స పునర్వి
ధ్యంతరవదాజ్యాదికమపీతి నియమజ్ఞాపనార్థమ్ । బొధాయనేనతు అ
త్రాజ్యమ్ హవిరుపదిష్టమ్ । న తావగ్నిహోతికం హవిరిహభవతి, అ
గ్నిహోతిగ్రథమప్రాపక ప్రమాణాభావాత్ । ద్విజుఃహోతి 'అప. గృ
౨-౧౧) ఇత్యేవమాదయః పునః పంచపదార్థాణః వచనబలాద్భవతి ।
చెవతాస్తు త త్తస్సంత్యప్రతిపాద్యసవ ॥

— ❖ తత్ర బ్రాహ్మణావేక్షోవిధిః ||౧౦|| ❖ —

తతః లెహు పాకయజ్జేమ నుధ్యే పాశ్చాతాదిన్ము పంచసు బ్రాహ్మణో

జేష్ఠోవిధిభవతి | యోవిధిః ప్రత్యక్షమేవ బ్రాహ్మణమవేక్షతే, నాగ్ని
మిద్ధైవక్యాదివల్లోకాచారానువేయం సోప్యమ వికల్పేన భవతిత్య
థః | నానయోర్విధోఽన్యోమిథః సంసగః | నాపిస్తూతాస్యానైవ బా
ధః | ప్రత్యక్షబ్రాహ్మణస్యాపి స్మృత్యనువాదే కల్పసూత్రాధికరణన్యా
యేన స్మృతితుల్యప్రమాణత్వాత్ | అతఏవ 'నర్వంపాష్టానం తరతి తర
తిబ్రహ్మహత్యాంయోఽన్యమేధేనయజతే' (లై.సం.౩-౧౨) ఇతిశృత్యా
'యజితవాశ్వమేధన' (మను. ౧౧-౭౫) ఇతి మనుస్మృత్యనువాదే అ
శ్వమేధదావృషవాపిణికయోర్వికల్పః | బొధాయనీయేచవ్యక్తాయమర్థః
తస్మాదాహరతి ||

‘ఆఘారం ప్రకృతిం ప్రాహ దర్శిహోమస్య బాదరిః ||

అగ్నిహోత్రంతథాఽలైయః కాశకృత్స్నిస్తవపూర్వతామ్ || ఇతితాం
నమిభః సంసాదయేచనాదేశాత్’ ఇతి | హోమమంత్రాదయస్తు వి
ద్యంతరీయా అథాదాచారాచ్చేహపి భవంతి | యద్యస్యాపి స్మృతితు
ల్యమేవ ప్రామాణ్యం కిమథః ‘బ్రాహ్మణావేక్షః’ ఇతి ? | ఉక్తోత్తర
మైవైతత్ | అగ్నిహోత్రకవిధా భ్రేషే ‘యది యజష్ట’ (ఐ.బ్రా. ౨౫
౩౪) ఇతి శృతం ప్రాయశ్చిత్తమ్ | నతు స్తూతానాశే ‘యద్యవిజ్ఞాతా
సర్వవ్యాపద్యా’ (ఐ.బ్రా. ౨౫-౩౪) ఇతి ||

❖ ద్విజాహోతిద్విర్నిమాష్టేద్విఃప్రాశ్నా

త్యత్యప్రప్యాచామతి నిరతేధీతి ||౧౦||❖

సర్వే ప్రధానహోమాః ప్రధానహోమత్వ సామాన్యాదేకోహోమ
ఇత్యభిప్రేత్యస్పష్టకృతపెక్షయా శ్రుతిద్విజాహోతీత్యాహనపునద్విజా
రేవ జుహోతీతి | ‘సప్తదశప్రాజాపత్యాన్’ (లై.బ్రా. ౧, ౩-౪) ఇతివది
హ సంప్రతిపన్న దేవతైకత్వాభావాత్ ||

కెదిత్ —యావంతః ప్రధానహోమాస్తావంతి చతుర్గుణహితానిస్య
చిహూవచాయహోమమంత్రాసర్వాన్ అనుమృత్యసక్తదేవజహన్తి ||

ద్విర్నిమాప్తేత్యాది వ్యక్తార్థమ్ ॥

ప్రయోగస్తు—న పరిస్తరణదర్శనసంస్కారౌ పస్తరణాదీని, అత్ర నుపదేశాత్ । చరుపాకస్తవ్విధాద్విష్యతే ఏవ । తేన చరుణా ప్రధానాహుతిసిద్ధకృతాప్రశనభక్షణాభ్యః పర్యాప్తైన దర్శింపూరయిత్యాపరేణాగ్నిం దర్శేమ సాదయిత్యాపరదాయ తత్తత్తంత్రైః సర్వాఃప్రధానాహుతీః క్రమేణ హుత్వా దర్వాప్యస్తతోలేపమాదాయ దర్శేర్నిమృజ్య శేషాత్సిద్ధప్రకృతే హుత్వా ప్రాచీనావీతీ పునలేపమాదాయ దక్షిణతౌథూమ్యాం నిమృజ్యప ఉపసంప్రప్య యజ్ఞోపవీతీ దర్వాప్యైవ మంగుళ్యాపరదాయ ప్రాప్య శుద్ధ్యర్థమాచమ్య పునరప్యవంకృత్వా ఉదకావృత్యాత్సంప్రప్య దర్వాప్యహవిశ్శేషం సర్వసంఖ్యాయిత్యా తాం నిరాలేపయిష్య తాం దర్శేరభ్యః ప్రక్షాళయేదితి ॥

నను వైశ్వదేవోపాసనశ్చోమయోఃకస్తాన్నాయం విధిః? ఉచ్యతే తత్ర ‘ ఉభయతః పరిశుచనం ’ (ఆప.గృ.౩-౨౨) ఇతి ఏకకార్యయోః ద్వయోరపి విధ్యోః పరిసంఖ్యానాత్ । అతఏవ బహిరాలేపవృత్తివత్ప్రారభావాచ్చ ॥

కైటత్తు—పాకయజ్ఞ ఇత్యత్ర పాకశబ్దస్యాల్పవాచకత్వాత్ వివాహాదయోపి సామాద్యపెక్షయా పాకయజ్ఞాఇతి తేషవ్యవయోవిధిరితి । తస్మై తేషాంమనుష్యసంస్కారార్థత్వేన అప్రాధాన్యాత్ ప్రధానవాచియజ్ఞశబ్దవాచ్యత్వానుపపత్తేః ॥

ఏకాగ్నివిధికాండే వివాహమంత్రాణాం పూర్వమామ్నానాత్ వివాహమేవ పూర్వం వ్యాఖ్యానస్య తస్మాదగయనాది నియమాపవాదేన కాలమాహ ॥

—॥ సర్వముతవోవివాహస్య శ్రేణిరామసౌప

రిహప్యోత్తమంచ నైదాఘమ్ ॥౧౨॥—

సర్వేషదృతపః ప్రత్యేకం మాసద్వయరూపాః వివాహస్య కాలాః

ద్వాదశాపి మాసాః సావరపక్షాదికాః కాల్పైస్సైవ కాలాంత్యధః ।
 ఋతవ ఇత్యనైవ లక్షణయా మాసావన విధిత్స్థితాః సర్వేవ ఇతి కుతా
 వగమ్యతే? ఉచ్యతే । శైశిర మాసావితీ మాసపద్యదాసాత్ । అనన్య
 థా విధిపద్యదాసయో రకవిషయత్వాత్ లఘుత్వాచ్చ శిశిరం పరిహృష్య
 తి బూయాత్ । పృయోజనంతు వివాహస్య పూర్వపక్షాది నియమాభా
 వః । యత్ర పునరుపసయనాదాపేవ విధిపక్షాభివాద్యతారేవ విధి
 త్సా । తత్ర ద్వీపదానదావరా పురోడాశస్య యాగసాధనత్వవత్
 సామాన్యవిధ్యవత్తద్ధ పూర్వపక్షాదిద్వాదశాపి ఋతాః కర్మసాధన
 త్వ సిద్ధైః పూర్వపక్షాదిర్నియతవ । శిశిరస్యతాః యాద్వామాసా
 మాఘఘాటృనా, నిదాఘస్య గ్రిష్మస్య యశ్చాత్తమంత్యఆషాఢః, తా
 నైకాంస్త్రీమాసాన్ పరిహృష్య వజ్జయిత్వా । అత్రాత్తమమితి తమ
 పృథ్వీయాత్ యస్సారతంత్య నైదాఘః, యశ్చాధికమాసతా ద్విధీ
 య ఆషాఢః తావపి పద్యదస్తా ॥

✽ సర్వాణిపుణ్యేకాని సక్షత్రాణి ॥౧౩॥ ✽

యాని జ్యోతిషే పుణ్యేకాని శుభఫలప్రదత్వేనాకాని సక్షత్రాణి
 సక్షత్రగ్రహణస్య ప్రదర్శనార్థత్వాత్తిథ్యాదీస్యపి । తత్ర పుణ్యేకాని
 సర్వాణ్యిత్రావసంహతేవాని ॥

✽ తథామంగళాని ॥౧౪॥ ✽

శంఖండుంబుభివీణాతూణ వాదిత్రసంప్రవాదనాని కులస్త్రీగీ
 తాని కేశశ్చక్రాద్విప్రకల్పనాహతథాతాచ్ఛిద్రవిచిత్రవాసాధారణ గం
 థానులేపన సుగంధ స్పర్శారణావదాతిగమనచ్ఛత్రధ్వజాదీని శిష్టాచార
 ప్రసిద్ధాని మంగళాని వివాహే ఉపసంహతేవాని ॥

✽ అవృతశ్చాస్త్రీభ్యఃప్రతీయేక ॥౧౫॥ ✽

అవృతః క్రియాః వైవాహిక్యః అవిశేషాత్సమంత్రకా అమంత్రకా
 వృత్తా । తాన్యర్వా అస్త్రీభ్యః సర్వవజ్జయిత్వాకాశాదవగమ్య ప్రతీయే

కెచిత్ — ఇన్వకాభిరిత్యాది ఫల్గునీభ్యాం పూర్వహ్యతే ఇత్యంతము
 త్రతే స్వకాశబ్దస్య వ్యాఖ్యానాత్ శాఖాంతరీయా గాఢేతి కల్పయం
 తః, మఘాను గవాం క్రయాదినా స్వీకారః, సేనాయశ్చ యద్దేహ్య
 హః అవిశేషాత్ పూర్వయోరు త్రరయోవాః ఫల్గున్యోరితి ప్రకృతాను
 సయోగితయా వ్యాచక్షతే ॥

❖ యాంకామయేత దుహితరంపియాస్యా
 దితితాం నిష్టాయాం దద్యాత్పియైవభవతు(నే)నైవ
 తుపునరాగచ్ఛతీతి బ్రాహ్మణావేక్షోవిధిః ॥౩॥❖

ఇయభతుః పియాస్యాదితి యాం దుహితరం పితా కామయేత
 తాం నిష్టాయాం స్వాతా సరాయదద్యాత్ । సా తస్యపియైవ భవతి
 నైవతు నైవచ రోగదారిద్యాదినా పీడ్యమానాఽధినిపునః పితృగృ
 హమాగచ్ఛతి, సస్యగృహవీవతస్యాస్సవే అథాఽస్సమ్మద్యంత ఇతి బ్రా
 హ్మణావేక్షోవిధిః॥అత్రాపిపూర్వవత్ సావితకపుణ్యోక్తనక్షత్రైర్వికల్పః

❖ ఇన్వకాశబ్దో మృగశిరసి ॥౪॥❖

❖ నిష్టాశబ్దస్సాన్వితా ॥౫॥❖

ఏతే సూత్రై వ్యకాఢే ॥

❖ వివాహేగౌః ॥౬॥❖

వివాహస్థానే గౌస్సన్నిధాప్యా ॥

❖ గృహేమగౌః ॥౭॥❖

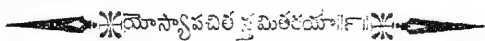
తథా గృహేమ శాలాయాం అన్యాగౌస్సన్నిధాప్యా ॥

కిమథమిత్యతలహ ॥

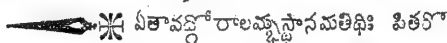
❖ తయావరమతిధివదర్శయేత్ ॥౮॥❖

తయా వివాహస్థానే సన్నిధాపితయా గవా, సత్సనంతరోక్తయా,
 వరమతిధివత్ అతిధి యథా అహాయేత్ పూజయేత్ । తయాహవిదు
 త్పత్తిద్వా రణోత్సరగదావరణ వాంగభూతయా యుక్తేన మధుపకా

ఇ వరమపెదాధ్యాయినమపి పూజయెదిత్వేధః ।

యోస్య వరస్య పితౄచార్యత్వాదినా సమ్మతి, లోకపాపచిత్రావి
ద్యాభి(జనాది)జనసమ్మత్యా । యద్వా వరస్యావదితః పూజ్యః । త
మితరయా గృహేషు సన్నిధాపితయా అతిథివదహామైదితి సంబంధః ।
ఏతన్తభువర్కద్యయమపి వివాహంగం ప్రకరణాత్ । చాత్మపురుషార్థా
త్వేతు ' ఆచార్యయత్విజ్ఞానశ్రుత్యాయరాజ్ఞేనరాయావచితాయచ(కస్య
చిచ్ఛబ్దోనాస్తి)ఇతి బ్రూయాత్ । ప్రత్యుత 'అతిథిఃపితరోవివాహశ్చ'
(ఆప. గృ. ౩-౧౦) ఇతి వివాహసంబంధమేవాహ । నయవరంచాపచితం
చాతిథివదహామైదితి వక్తవ్యే ' వివాహేగౌ' ఇత్యాదికిమధః? ఉ
చ్యతే । ఉభయోః పూజయోర్భిన్నదేశత్వేన భిన్నతంత్రత్వజ్ఞాపనాధః
ఇతరథా సంభవతాం తంత్రీతాస్యాత్ । ' సర్వేభ్యస్తై(కా)కామ)వి
భవత్వాత్(వైకామంవిధావిత్వాత్)'ఇతి కల్పాంతరే నవభ్యుత్పత్తి
గోప్యవికల్పేన గవైకత్వదర్శనాదిహాపి వరాపచితయోవికల్పేన ప్ర
సక్తంగవైకత్వం మాధూదితిప్రతిషేధాధః ॥

ఏతావద్గోరాలశ్శస్తానమతిథిః పితరో

వివాహశ్చ ॥ ౧౦ ॥

అతిథివేదాధ్యాయ్యగతః, పితరోష్టకాకమః, వివాహశ్చేతి య
దేతత్ప్రయం ఏతావత్ గవాలమ్భంగకమః నిమిత్తం । ఏతదుక్తంభవ
తి । యథాఅతిథిఃపితరశ్చ గవాలంభంగక ర్తనిమిత్తమాతాపీషంవివా
హోప్యస్తాదేవ వచనాద్విశేషణాంతరనిరపేక్షఇతి । యద్యేతత్సూత్ర
మేవం నవ్యాఖ్యాయేత తదా ' శౌరితి గాంప్రాహ' (ఆప. గృ. ౧౩-
౧౫) న్యోధూతే దధేణగామపాకరోతి (ఆప. గృ. ౨౨.౩) 'వివా
హేగౌ' (ఆప. గృ. ౩,౬) ఇత్యేతైరేవ సిద్ధత్వాత్ వ్యధామేవస్యా
త్ తేన అనేదాధ్యాయ్యధ్యయపి వరాపచితాభ్యాం ధర్మోక్తగౌరవో

తో మనుష్యోదయః । పెదాధ్యాయభావ్యంతు తత్సహితఇతి ।

కేచిత్ — ఏతత్త్రయమేవాస్తాకం గోరాలంభస్థానమ్. నపునరస్యేషా
మిష వికల్పనాపీశానబలిశ్శూలగవాపరనామా । ఏవంవదన్నస్తాకమపి క
ల్పాంతరీక్రానపి విశేషాన్ వికల్పనానుజానాతితి ॥

అథ వివాపేవజనీయాః కన్యాఅహ —

❖ సుప్తాండుదంతిం నిష్క్రితాం వరణే వ

రివజయేత్ ॥ ౧౦ ॥ ❖

యా వరేషు వరణాథం ప్రాప్తైషు స్వపితి, యా రోదితి, యావా
గృహస్నిషాగ్రమతి, తా ఏతావరణే పరివజయేత్ అత్యంతం వజణ
యేత్, ఋద్ధాజ్యోతిషాదిభిజ్ఞాతాయామపి యతస్సాన్వపాదీనామత్రా
న్మద్ధిలింగత్వం (ప్రబలత్వం చ) వివక్షితమ్ ॥

❖ దత్తాంగుప్తాం ద్యోతామృషభాం శరభాం

విసతాం వికటాంముండాం ముండాషికాం సాంగారి

కాంరాతాంపాలిం మిత్రాం స్వనుజాం వషణకారించ

వజయేత్ ॥ ౧౧ ॥ ❖

దత్తాద్యాః పంచదశకన్యా వజయేత్ । దత్తాఅన్యస్తేవాచా ప్రతి
శ్చుతా, ఉదకపూర్వం వా ప్రతిపాదితా । గుప్తా అదశకనాథం కం
చుకాదిభిరావృతా, ప్రయత్నసంరక్ష్యమాణావా ఛాశ్శీల్యాదిశుకయా?
ద్యోతా పింగాక్షీ, బభ్రుకేశివా, విషమదృష్టివాన్ । ఋషభా ప్రధా
నా, ఋషభస్థేవ శరీరం గతిః శీలం వా యస్యాస్సా, కతుద్వాస్త్రీ య
స్యాస్సా । శరభాశీణాదీప్తిః, సర్వసీలలోమ్నీవా, అరూపావా, నిష్ప్ర
భావా(నిష్ప్రభావా ఇతి నాస్తికవచిత్)

కేచిత్ — దశకనీయా, యతస్సాజారకామ్యా ॥

విసతా కుబ్జా । వికటావికటజంఘా, విస్తీర్ణజంఘావా । ముండా
అపనీతకేశా, అజాతకేశావా । ముండాషికా అల్పకాయా, అరుణదంతి

వా, ముహూకత్వ(గావ) గన్విష్యపిహా)

అపరే—వామనాంగా, దగ్ధాంగావా ॥

సాంగారికా గభాస్థాయాం యస్యాం సత్యాం మతా భతుకర్ణి
సంచయనకారికా, దలాంతరస్య మహిత్వత్వం గతావా । రాతాగమనీ
లా కం(మ)తు)కాది క్రిడాప్రియేత్యభాః, ఋతుస్సాతావా ॥

కేదిత్—రతిశీలా విషయోపభోగశీలత్యభాః ॥

పాలీ వత్సక్రైత్రాదిపాలికా । మిత్రాబహుమిత్రా, సఖివా ॥
స్వనుజా శోభనానుజా యస్యాస్యా, సతు శోభనానుజోయస్యాః,
శోభనాయా మనుజాయాం కదాచిత్పుమాదస్యదితి ॥

కేదిత్—వరజ స్తనవత్సరవవ పశ్చాజ్జాలేతి ॥

పక్షికారి-వరాదవ్షపేణాధికా యాత్యంతం (స్రవతి)స్రవంతి)
సావా । పరివజయేదిత్యనుషంగే సత్యపి పక్షయేదితి పునర్వచనం బ్రా
హ్మదిమ సవేమవివాహేషాం వసాం ప్రతిషేధాధామ, ఆనతిగత్యంతరే
ఋద్ధావపి పరిక్షితాయాం దత్తైతరాసామనిషేధాధామవా ॥

—❖ సక్షత్రినామా సదీనామా వృక్షనామాశ్చ

గహితాః ॥ ౧౩ ॥❖—

సక్షత్రస్య నామేవ నామ యాసాం తా సక్షత్రినామాః । ఏకస్య నా
మశబ్దస్య లోపః ఉష్ట్రముఖితివత్ । ఏవముత్తరయోరపి విగ్రహాః । రో
హిణీ చిత్త్రేత్యేనమాదయో సక్షత్రినామాః । గుగ్గత్వాదయో సదీనా
మాః । శింశుపేత్యాద్యా వృక్షనామాః । గహితాః వజనీయాః ॥

—❖ సవాశ్శరైఫలకారోపాంతా వరణే పరి

పక్షయేత్ ॥ ౧౪ ॥❖—

రెఫోవా లకారోవా యాసాం నామ్నఉపాంత ఉపభేత్యభాః, య
ధా గౌరీ శాలిత్యాది । శేషంవ్యక్తమ్ । అత్రచకారేణ గహితా ఇత్య
నుకషణాత్ ఆసాం వజనీయత్వే సిద్ధే , సవాశ్శరణే పరివజయే

32

తాత్పర్యదర్శనసహితే.

లో ఇతి వ్యుత్థం । న, సుగ్రహభూత్యాత్ । అథవా యా ఏతారేఫలకా
 రోపాంతా గౌరీశాత్రీత్యాద్యాః, యాశ్చ ప్రకారాంతరేణాపి స్వత్యం
 తరొక్తా రేఫలకారోపాంతాః, యథా సగోత్రానమానప్రవరా పుం
 శ్చలీతి తాస్యవాఽవరణై పరివజయేదితి జ్ఞాపనాథం । ఇదంత్యిహ వ
 క్తవ్యమ్ । అసత్యపి గత్యంతరే వ్యక్తేష్వద్ధిలింగే సగోత్రాదీనాం
 సర్వథానిషేధవ । గౌర్యాదీనాంతు న తథా, గుప్తాదీనామివేతి ॥

కచిల్—నక్షత్రనామేత్యాదికేయం శాస్త్రాంతరగీతా గాధా, తస్యాః
 పాదపూరణాని సర్వావరణై పరివజయేదితి పదాసీతి పరికల్పయంతో
 యస్తాన్నక్షత్రాదినామా రేఫలకారోపాంతాశ్చ గహికాః, తస్తాత్తా
 స్సర్వాఽవరణై పరివజయేదితి వ్యాచక్షతే ॥

—❖ శక్తివిషయే ద్రవ్యాణి ప్రతిచ్ఛన్నాన్యవ

నిధాయ బుద్ధియాదుపస్పృశేతి ॥ ౧౫ ॥ ❖—

శక్తిస్సామర్థ్యమ్ । విషయోఽవకాశః । అస్యామృద్ధిపరిక్షాయాఽన
 తతత్పక్షితాం సామర్థ్యస్యావకాశే సంభవతి, యదికన్యావ తదీయాశ్చై
 మాం పరిక్షామభ్యుపగచ్ఛయిరిత్యథః । యతవవాత్ర శక్తివిషయ ఇ
 త్యాహ, అత ఏవైషా బుద్ధిపరిక్షాజ్యోతిషాదిభివైకల్పికే, నతు నిత్య
 వద్వివాహంగమ్ । ద్రవ్యాణి వక్ష్యమాణాని మృత్పిండేహుచ ప్రతిచ్ఛ
 న్నాన్యేక స్థితీ భాజనే నిధాయ కన్యాం సమీపిచకృత్వా, తాంబూ
 యాదేషాం పిండానామేకముపస్పృశేతి ॥

కానితాసీత్యతః—

—❖ నానాబీజాని సగోస్పృష్టాని వేద్యాః పా

గీనూత్తైత్రాల్లోష్టగోశక్తృచ్ఛానలోష్టమితి ॥ ౧౬ ॥ ❖—

నానాబీజాని వీహాయవాదిబీజాని । సంస్పృష్టాన్యేక స్థితీ పిండైశ్చ
 ప్తాని । వేద్యాః సౌమిక్యాః అహృతాః పాంశూః । శ్చేత్రాల్ సస్య
 స్సంపన్నాదాహృతం లోష్టం । అవశిష్టేప్రసిద్ధే ॥

అవస్తమ్యగృహ్యే ప్రథమఃపటలిః.

— పూజేషాముపస్పర్శనైయథాలింగమృద్ధిః || ౧౭ || —

పూజేషాం చతుర్థాముపస్పర్శనే యథా(యోగ్య)లింగమృద్ధిః ।
 నానాబీజానాముపస్పర్శనే ప్రజానాం సమృద్ధిః । జేద్యాః పాంశూ
 నాం + యజ్ఞానాం | క్షేత్రాల్లాప్తస్య + సస్యానాం । శక్యతస్య + పశూనా
 మితి । ఋద్ధినిశ్చయాద్వివాహకతావ్యతానిశ్చయఃకర్తవ్యః ॥

— ✽ ఉత్తమం పరిచక్షతే || ౧౮ || ✽ —

ఉత్తమం శ్తశాసలోష్టం పరిచక్షతే గహణం తే శిష్టాః, జాయాష
 త్యోరస్య తరస్య వా మరణలింగ(గా)గత్వా)పి ॥

ఉద్వాహ్యమాహ—

— ✽ బంధుశీలలక్షణ సమ్మన్నామరోగాముప
 యచ్ఛేత || ౧౯ || ✽ —

అత్ర సమ్మన్నామితి ప్రత్యేకం సమ్మగ్యతే । బంధుసమ్మన్నాం
 ప్రశస్తాభిజనాం । శీలసమ్మన్నామాస్త్రీక్యాది గుణాన్వితాం । లక్షణస
 మ్మన్నాం గూఢగుల్ఫత్వాది(స్త్రీ)లక్షణయక్తామ్ । అరోగాం క్షయాష
 స్తారకుష్ఠాద్యచికిత్సర్హోగరహితామ్ । ఉపయచ్ఛేతఉద్వహేత్ ॥

అథ పరగుణానాహ—

— ✽ బంధుశీలలక్షణసమ్మన్న శ్చౌతవానరోగ
 తి పరసమ్మత్ || ౨౦ || ✽ —

బంధుశీలలక్షణసమ్మన్న ఇతి పూర్వపద్యావ్యభ్యాసమ్ । శ్చౌతవాన్
 శ్రౌతాధ్యయనసంపన్నః అపిదుషకౌదిత కర్మానధికారాల్ ధర్మాద్య
 థాత్వాచ్చ వివాహస్య । అరోగ ఇతి పూర్వపత్ తస్యావ్యసమర్థత్వే
 నానధికారాల్ । (ఇత్యేవ) ఏవం భూతావరసమ్మత్ । ఏవంగుణాయవ
 రాయ కన్యాదేయేత్యధః ॥

అథ ద్విశాసనము వీక్షయం మతమాహ—

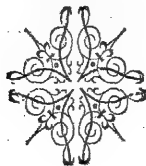
❖ యస్యాంశమనన్త త్సుబోర్నిబంధస్త
 స్యామృత్తిరైతరదాద్యైతేత్యేకే ॥౨౦॥❖
 ఇత్యాపస్తమ్బయే గృహ్యవ్యశే తృతీయఃఖండః.
 ❖ సమాప్తమ్ పథమఃపటలః❖

యస్యాంశన్యాయం వశస్య మనన్తత్సుబోర్నిబంధః నితరాంబంధ
 సః, యస్యామానక్రయతిశయేన మనన్తత్సుబోర్నిబంధైశ్చనతిష్ఠతఇత్యధః
 తస్యాంశజాయాయాం సత్యాంధర్తాధీనాం సమృద్ధిః, నైతరద్ధుణిదో(ష)
 షాసురాగ్రహణ మాద్యైతేత్యేకే బుధవతే । ఏతదుక్తంభవతి, అత్ర
 మనన్తత్సుబోర్నిబంధ ఏవాదరణైకారణం నతు జ్యోతిషాదినా జ్ఞాతాగు
 ణాః । తథా తదభావ ఏవపరివజనే కారణం, న స్వాపాదయోదోషా
 తి । ఉభయోరపి మతయోదాత్తాదీనాం నిషేధమాద్యైతేన ‘సవణా
 పూర్వశాస్త్రవిహితాయామ్’ (ఆప. ధ. ౨-౧౩-౧) ‘అనమానాష
 గోత్రజాం’ ‘పంచమాత్సప్తమామూర్ధ్వం’ ఇత్యాదివచనజాతాల్ ॥
 ఇత్థం సుదర్శనాచార్యేణ (గృహ్యతాత్పర్యనిణాయం (సూత్రతాత్ప
 ర్యదశనమ్)

పథమేపటలైకారి యథాభాష్యం యథామతి ॥

❖ ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనే తృతీయఃఖండః❖

❖ సమాప్తమ్ పథమఃపటలః❖

అతస్తద్వ్యక్తకేంద్రియైశ్చరూపైః

అభివ్యక్తీయైఃపటం

చతుర్థాశ్చ ఇతి

పూర్వత్ర 'ఇన్ద్రకాభిః ప్రకృత్యంతే' (అవ-గృ-౨-౧౬) ఇతి వి
వాహోపయోగినా పరపేక్షణస్య కాలోఽభి(వి)హితః ।

ఇదానిం తస్యవిధిమాహ—

—> ** సుహృదస్సమవేతాన్తంత్రవతోవరాణా

ప్రహిణుయాత్ ॥ ౧ ॥ **<

సుహృద ఆత్మనామిత్రాణి । సమవేతాన్ అత్తానం ప్రత్యేకకా
ర్యాణా । మంత్రవతః మంత్రద్రాహ్మణవతః, 'శుచీమంత్రవతః' (అ
వ-గృ-౨-౧౫-౧౧) ఇతి పన్నంత్యగ్రహణస్య ప్రదేశానాథాత్వాత్ । వ
రాణా వరయిక్త్యా । వరః ప్రహిణుయాత్ పెషయేత్ ॥

ఏతే యుక్తా ద్రాహ్మణాశ్చైతే కచిత్ ॥

—> ** తానాదితో దావ్పధ్యామభిమంత్రయేత్ ॥ ౨ ॥ **<

తాన్ ప్రార్థితాన్ । మంత్రసమామ్నాయస్యాదితః 'ప్రసక్తంతా' ^౨
ఇతి దావ్పధ్యాం ఋగ్భూయ అభిమంత్రయేత్ । అభిమంత్రేణం ఆభిము
ఖ్యేన మంత్రీస్యోచ్చారణం । అనుమంత్రేణమప్యేనం, అనుమంత్రయిత
వ్య ద్రవ్యగతచిత్తేనేతి తు భేదః ॥

అథ సూత్రస్యపూర్ణాత్వాత్కమఉచ్యతే—

కృతస్యాజాయమో వరాణా పెషయిష్య ఇతి సచల్యప్య, ప్రసక్త
నైతి దావ్పధ్యాం వరానభిమంత్ర్య 'యూయమముష్టాష్కైలాన్తహ్యం
కన్యాం వృణీష్యమ్' ఇతి పెషయేత్ । తతస్తే దుహితృమతో గృహంగ
త్వా, కన్యాం దత్తసగోత్రత్వాది వాషరహితాం బంధావదిగుణ సమ్మ
న్నాం చ యత్నతోఽవధార్య దుహితృమంతం పితృాదికం 'గౌతమ
గౌత్రాయ విష్ణుశర్మణై భవదీయాం కన్యాం ప్రజానహత్వ కర్మభ్యో

స్వయమహే ఇతి బ్రూయముః । తతస్స పితౄదిదాన్యామీతి ప్రతిబ్రూ-
యాత్ । తతస్తే ప్రత్యేత్య సిద్ధాథావయమితి వరాయ వేదయేయః ।
ఏతద్ధ వరప్రేషణాద్యాను రాషణయోరెవ, నాన్యేషు, అథహలోపా-
త్ । ఆఖయ స్థిన్నహని వివాహః తతః పూర్వమేవవందమేత్యతీయేవా-
హనియథాశిష్టాచార మచురారోపణం కుర్యాత్ । తథాశోషావాహ-
త్యద్య వివాహఇతిచ । ‘తథా మంగలాని’ ‘అప్యతశ్చా (ప్రీ)భ్యఃప్ర-
తీయేరక’ (ఆప, గృ-౨-౧౪-౧౫) ఇత్యక్తాని కర్మాణి వరోపధూశ్చ
యథాకాలం యథాయోగ్యంకరుతః ॥

కచిత్ — పూర్వే ద్యుర్నాచీశ్చార్థం కల్పంతరాదితి ॥

తతః పితౄద్విభూకలం ప్రాప్తాయ వరాయ కన్యాముదకపూర్వం
దద్యాత్, ఇమాం వత్సగోత్రజాం (లక్ష్మీదాయాం (లక్ష్మీం) లక్ష్మీనామ్నిం)
లక్ష్మీదాయాం) గౌతమగోత్రాయ విష్ణుశర్మణే తుభ్యంప్రజాసహత్వక-
మణ్యః ప్రతిపాదయామితి । గాంధర్వరాక్షసయోస్తు న ప్రతిపాదనం
దాతృవ్యాపారానపేక్షత్వాత్ । తతస్తాం వరః ప్రతిగృహ్య వివాహస్థా-
నై ‘యత్రకవ్చిచ్చాన్నిం’ (ఆప-ధ-౨-౧-౧౩) ఇత్యాదివిధినాఽన్నింప్రతి-
ష్ఠాప్య, తత్రైవ యస్యాం శాలాయాం కన్యాఽఽస్తే తాంగత్వామధుప-
కణం ప్రతిగృహ్యతి యథాహణం యథావిధి । ఏవమేవ వరావచితాపి ॥

అనంతరం వరః కింకుర్యాదిత్యక్రామా—

❖ స్వయందృష్టాత్మతీయాంజపేత్ ॥ ౩ ॥ ❖

వరః స్వయం కన్యాం దృష్టా ‘అభ్యాశృష్టుం’ ఇతి తృతీయాం
ఋచం జపేత్ । దృష్టైవ చక్షు(ః)షీ ఉపసంహరతి । జపశ్చ సర్వ
త్రచాతుస్సర్వేణ, నతు కరణమం త్రాదివదేకమత్రా ‘ఏకశ్చతియా-
రాత్సమ్బుద్ధా’ పా-౧-౨-౩౩) ‘యజ్ఞకర్మణ్య జపన్యాంభుసామసు’
(పా-౧-౨-౩౪) ఇతి వచనాత్ । అత్ర చ స్వయమితి విశేషణం వరయి
త్సాణాం ప్రకృతానామయంజపో మూఢాదితి ॥

అపస్తమ్బగృహ్యోద్వితియఃపటలః.

కెచిత్ — స్వయం వధూవేన దృష్ట్వా జపేత్, నతు వరానితి ||

స్వయందృష్ట్యాత్వాదిత సర్వవివాహానా మవికృతమ్ ||

❖ చతుర్థ్యా సమీక్షేత ||౪|| ❖

‘అఘోరచక్షుః’ ఇత్యనయా సమీక్షేత | వధ్వా దృష్టాస్వదృష్టో నిపాతయతి- అఘోరచక్షురపతి ఘ్నేన్యధీతి మంత్రలింగాత్ ||

కెచిత్ — సమీక్షేత అవయవశానిరీక్షేతేతి ||

అత్ర వరౌవధూభ్య దర్శేష్వాసీనౌదర్భాధారయమాణౌ కృతపాశ్చ ణాయామా సంకల్పయేతే, ‘ఆవాఘ్నంకమాణి కతణ్వ్యాని ప్రజా శ్చోత్వాదయితవాః’ ఇతి ||

❖ అంగుష్ఠేనౌపమధ్యమయా చాంగుళ్యా.

దభణం సంగృహ్యోత్తరేణ యజమా తస్యా భ్రువౌరంత

రం సమ్మూల్య పృథివీనం నిరస్యేత్ ||౫|| ❖

ఉపమధ్యమా ఉపకన్ఠికా, నతు ప్రదేశినీ, తస్యా విస్రంశికేతి వ్యవదేశాత్ | ఉత్తరేణ యజమా ‘ఇదమహంయాత్వయి’ ఇత్యనైవ | శేషం వ్యక్తమ్ | దభణం నిరస్యాప ఉపసన్నశేత్ ||

❖ పాపైనిమి త్తడత్తరాంజపేత్ ||౬|| ❖

‘జీవాగ్రుదంతీ’ ఇతి మంత్రలింగానురూపే నిమిత్తైః ప్రాప్తే మాత్రాదిభిః కన్యకయావా అన్యోన్యవియోగచింతయారోదనే కృతే ఇమామృచం జపేత్ ||

❖ యగ్ధాంత్సమవేతా స్తంత్రవతఉత్తరయా

ద్భ్యఃప్రహిణయేత్ ||౭|| ❖

యగ్ధాన్ సమసంఖ్యాకాన్ | సమవేతా స్తంత్రవతఇతి పూర్వవత్ ఉత్తరయా ‘పుష్కత్కూరం’ ఇత్యేతయా ప్రేషతావదుచ్చైః ప్రయ్యుక్తయాద్భ్యః ప్రహిణయేత్ వధూస్నాననాథాన్ అప అహతుఃం పెషయేత్ | ఏతేవ బ్రాహ్మణౌపన ‘అస్యే బ్రాహ్మణా’ ఇతి మంత్ర

లింగాత్ । తేచ బ్యాహ్యతా యాస్యపు పురుషాస్సాన్నినాదిమపూర్వం
సమృతాస్తాస్య స్త్రుతావకాద్యవసీయావ ఆనయంతి, 'అపీరఘ్నిః' ఇ
తి మంత్రలింగాత్ ॥

— ఉత్తరైణయజమాతస్యాశ్శిరసి దధేణిన్వం
నిభాయ తస్మిన్నుత్తరయా దక్షిణాయుగచ్ఛద్రం ప్రతిష్ఠా
ప్య చ్చిద్రేనునణాముత్తరయంతథాకయోత్తరాభివ
జ్ఞాభిసాన్నిపయిత్వాత్తరయాహతేన వాససాహ
చ్ఛాప్య ఉత్తరయాయోక్తేణ సన్నహ్యతి ॥౨॥

దధేణిన్వం, దధేః పరికల్పితమిన్వం నిగళాకృతిం పరిమండలాకా
రిమిత్యః (నిగళాకృతిః పరిమండలాకారఇత్యః) తదుత్తరైణ యజ
మా 'అగ్నిస్త్వోగ్నిం' ఇత్యనేన వధ్యాశ్శిరసినిభాయ తస్మిన్నుత్తరయ
త్తరయా 'భాస' ఇత్యేతయా (కవచిదన్వరఇతి నాస్తి) దక్షిణం యుగచ్ఛ
ద్రం యుగస్యదక్షిణుచ్ఛద్రం దక్షిణస్యానురూపాహ్యచ్ఛద్రం । ప్రతి
ష్ఠాప్య, చ్చిద్రేనునణాముత్తరయా 'శంతేహిరణ్యం' ఇత్యేతయాం
తథాకయ, ఉత్తరాభి 'హిరణ్యవణాశ్శుచయిపావకాః' 'ప్ర
చక్రముహితావ' ఇత్యాదిభిః పంచభిః ఋగ్భిః సాన్నిపయితి (కవచిదన్వ
చక్రముహితావైతి నాస్తి) ఏతచ్చ పంచానామంతే సక్యదేవ 'వచనా
దేశకర్మక బహుమంత్రమ్' (ఆప-ప-౧-౪౭) ఇత్యుక్తత్వాత్ । ఏవం
సర్వత్ర ఏవవిధేష్యన్నప్రాశనాదిమ్ ॥

కేచిత్ — పంచభిరితివచనాత్ ప్రతిమంత్రమితి । తన్న తిస్సభ్యోవి
శిష్టమోవికల్పనివృత్త్యంతావదన్య ఇతరథాకియాభ్యావృత్తివాచకప్ర
త్యయాప్రతేగుణార్థం ప్రధానసాన్నినాభ్యావృత్తికల్పనావత్రికే. ప్రయక్తి
గౌరవచ ॥ (కవచి తిస్సభ్య ఇత్యురన్య ఇతరథేత్యంతం నాస్తి)

ఉత్తరయా 'పరిత్వాగివణోగిరి' ఇత్యేతయా । అహతేన అని
పవిత్రేన వాససా పరిధాప్య, ద్విరాచమయ్య, ఉత్తరయా 'అశాస్థానా

సోమసప్తమ్ ' ఇత్యేతయా యోక్త్రేణ సన్నహతి । కృత్స్నవిధానంచేదమ్ ॥

కెచిత్ — విష్టికసన్నహనవిధివ్యవహారాధామితి ॥

అథైనామత్రరయా దక్షిణేహస్తే గృహీ

తావత్స్విమధ్యానీయావతేతాగ్నిముదగగ్గః కటమాస్తీ

భ్య తస్మిన్నపవిత్రత ఉత్తరౌవరః ॥౯॥

అథశబ్ద ఉక్తాధాః, అథాకృత్సరితే షేభాథా ఇతి । ఏనాం వధూం దక్షిణే హస్తే గృహీత్వా, ఉత్తరయాః పూర్వాత్పతానయతు ' ఇత్యేతయాః స్విమధ్యానీయాగ్నిభిముఖమానయతి, సమత్వీతి మంత్రలింగాత్ వ్యవహితేన సయనే వినియోగాత్ । అగ్నేరహారేణ వశ్యాదుదగగ్గః, (కవచిత్తుపాగగగ్గమిశ్యఃకమస్తి) కటమాస్తీభ్య, తస్మిన్ కటయగ్గ వదుపవిత్రతః, యథోత్తరౌవరౌదక్షిణావధూః ॥

అగ్నేరుపసమాధానాదాగ్నిభిభాగాంతే

అథైనామాదితౌదావ్యాధ్యావభిమంత్రయేత ॥౧౦॥

అయతంత్రావదేశఃకర్మాధాఇత్యక్తమేవ । యదితులాజహోమాస్తంత్రసూనాని ఆగంతుకాః, తదా స క్రియతంత్రవిధానాధాః । అథేతి పూర్వవత్ ॥

కెచిత్ — కల్పంతరసిద్ధోపాక్తానానంతప్రవహకాధామితి ॥

ఏనాం వధూం వరతదిత అనువాకస్య ' సోమఃప్రథమః ' ఇత్యన్య సోమఃప్రథమః ' ఇతి దావ్యాం ఋగ్భాగ్విమంత్రయేత ॥

అథాస్తేదక్షిణేనచా హస్తేన దక్షిణ

మత్రానంహస్తం గృహ్ణీయాత్ ॥౧౧॥

అనేన నిత్యవిధినా ' సోభీవాంగుష్ఠమ్ ' ఇత్యేతావంతాత్రస్య వ్యవహితస్యాపి సంబంధః । ఇతరథా స ఇతి సమూయాత్ । అస్త్యేతిస్యావధావ్యః, పప్త్యథే చతుర్థః । ఉత్తానం దక్షిణం హస్తం వరస్సేవ స చాన్యగృహ్ణేన దక్షిణహస్తేన । ఆభీవాంగుష్ఠమ్ । ఆభిరుపద్యధాః ।

అపస్తమ్బగృహ్యే ద్వితీయఃపటలః

❖ అథ పంచమశ్లోకః ❖

❖ ప్రాగ్భోమాత్ప్రదక్షిణమగ్నిం కృతావ్యథా

స్థానముపవిశ్యాన్వావృద్ధాయాముత్తరా ఆహుతీజుహోతి

సోమాయజనివిదే సావేద్యేలైఃప్రతిమంత్రమ్ ||౧||❖

సఖేతి జపితావ, ప్రాగ్భోమాత్, హోమాత్ప్రాక్ అగ్నిప్రదక్షిణమేవ
వధాన్వ సహకుర్యాన్నాన్వదధాన్వకృత్య మావశ్యకమపి, ప్రాగ్భోమాది
త్యధిక గ్రహణాత్ । తతాయథాస్థానం ‘ ఉత్తరోవరుః ’ ఇత్యుక్తస్థా
నానతిక్రమేణ సత్వనియమేన ఉపవిశ్య వధాన్వ మన్వావృద్ధాయాముత్త
రాః ఉత్తరమంత్రోకరణికా ఆహుతీహోమా జహోతి । కేవునస్త ఉ
త్తరేమంత్రాః ? కథంచ జహోతి? ఇత్యుత్తరహ— ‘ సోమాయజనివి
దే ’ ఇత్యాదయష్టోదశమంత్రాః । తెషామాదితత్పత్వాని యజాంషి
‘ పెత్తాముంచతి ’ ఇత్యాదయోద్వాదావదశః । ఏలైఃప్రతిమంత్రం ప్ర
తిసాన్వహాకారం జహోతి, న పునః ‘ యజ్ఞంసాన్వహో వాచిసాన్వహో వాలే
ధాసాన్వహో ’ (త్రై-సం-౧-౧౨౧) ఇతివల్ ‘ అవదీక్షామదాన్వసాన్వహో ’
(త్రై-సం-౪-౪) ఇత్యేతదేవ సాన్వహాకారేణ హోమః । పూర్వేషాం
మహోమాధాతావ । జహోతి శబ్దార్థశ్చ తద్ధితేన చతుర్థ్యా మంత్ర
లింగాదినా వా ప్రతిపన్నాశ్చోదితా దేవతాశ్చోదితేనైవ చతుర్వ్యంత
శబ్దేనోద్దిశ్య యజమానేన త్యక్తస్య హవిషశ్చోదితాధారే ప్రక్షేపః । ఇ
హంచ మంత్రలింగాలొసూదయోదేవతాః । తాశ్చ న జనివిత్త్వాదివిశేష
ణ విశిష్టాః । హోమవిధ్యనుపపత్త్యాహేమంత్రప్రతిపన్నానాం దేవతా
త్వం కల్ప్యం, సాచ దేవతామత్యకల్పనయా శావ్యతి । న పునర్నిర్మ
జాం గుహింబిష్టకల్పనాం (ప్రియక్తిగౌరవా (కల్పనాప్రియక్తిగౌర
వా) పాదికామయక్తామపేక్షతే । నచ గ్రాహకమంత్రామ్నోతయోర
నుపపత్త్యా విశిష్టానాం దేవతాత్వకల్పనా । విశేషణానాం ‘ మూర్ధా

[illegible]

వినుతిలో శక్త్యాదిపరివృత్త్యా కేవలశక్తిప్రసాదమే. తనోత్పత్తికాఢ
 తాలో. 'మహిమార్పణ' అనాలి. 'విశ్వరూప'నే సర్విరాక్యం పరీ
 యలో. (కవ-మ-అ-౧) ఇది పరిధామనతాలో. 'వివాహ'దేరయజ్ఞ
 తేష్టమి యిచ్ఛేత్సంపిష్యమానపుడపిదేవతాయోగ్యతాపాపకత్వేన తత్ర
 యజ్ఞసమాకాయనాన || అన్నభా అభావనమానోష్ట్యాదిష్వయిచ్ఛేమ
 'యజ్ఞావంతి పశ్యంతి' (కవ-మ-అ-౧౫) ఇత్యాదయో సప్రాప్ను
 యుః || పరోమధావన-సమూహితోగ్నిష్ఠిరవన ||

✱ ఆశ్రితానుభవప్రకాశ్చింతన దక్షిణామూలము

२४-१५५५-१५५५-१५५५ ॥ १॥

విశ్వానాథం

—*అథాస్య అంబదాపుప స్త్రీ ధ్వలాకజానా

పాపభాగ్యము ॥ 3 ॥ ❀

❖ తనాసస్పృహకర్మలాజానావపతీత్యకె॥ ❖

ఏతే అపి సూత్రే ష్టత్రాభేః । అచారాల్లాజానాం త్రిరావాహా జ
మదగ్నినాం । లాహహామశ్వాపూవాఃః । అసాసజలభువనీధ్య శి
త్యాది కృత్సవిధానాత్ । (అతః) పావైశాదిదేశాభావాత్ । (అత
స్తంత్రాభావాత్పాకయజ్ఞభూరాజునిసంస్కారాగ్నిముఖ) పాకభమా
గ్నిముఖ) పౌత్యభిఘరాణ్యైస్త్వక్తైపాజనానా మప్యాజితైవ ॥

కేదో—కృష్ణవిభానాదేవ సాధారణతత్త్వస్య ప్రాప్త్యభావా
తో లాజికిం శుకచోదేను తత్త్వమభ్యర్థం దేన జహోతిత్వాద్యుజ్జి
గ్నంస్కారమపి నెచ్చుతి ॥

❖ జుహోతీయం నా రీతి ॥౫॥ ❖

మరికూ 'ఇయినారి' ఇత్తనయూ ఋచాభిన్నేన వస్వంజలినా
దేవతీభేదన లాభాన్ జహోతి । న పాశ్వేదన, ఉపదేశాతిదేశయోర
భావాత్ ॥

కెంత — ‘వృచక్షిణమగ్నిత్యత్రా యథాస్థానముపవిశ్య’ ఇత్యేష
విధిరుత్తరతా సరోఽభ్యంతరతా వహూరిత్యేషం రూపయథాస్థాన నియ
మాథోఽన యశ్యతే । కుతః? యతో ఏవా హో వహూప్రాధాన్యేన త
స్యా అభ్యంతరీభావోన్యాయసిద్ధః । వహూప్రాధాన్యం చ (స్త్రీ)ణాం ఆపు
నవివాహాచేన వెదితవ్యమితి । ఏతచ్ఛ్రు ‘తస్మిన్నపవిత్ర ఉత్తరీవరః
(అవ. గృ. ౪. ౯) ఇత్యత్రానూతే వ్యాఖ్యాతమ్ । అతో యథాస్థానానువా
దేన పరిభాషాసిద్ధోపపేతన నియమాభివచాయం విధిః । ఉత్తరాష్ట్రోడ
తైవా(జ్ఞా)హుతిః రుపవిశ్య జహోతి, న లాజహోమానసి । తే త్వస్మా
దేవ నియమాద్భహుతరగృహ్యంతరానురూధాచ్ఛ్రావసిగీతాస్తదీయాచా
రముల్లక్ష్ఠ్యాపి తిష్ఠతైవ హోతవ్యాఇతి । తన్ను, యతఃపాసనాత్పా
దనద్వారా దేహాసంస్కారోత్పాదనద్వారా చ జాయాపత్యభయసా
ధ్యయజ్ఞోపకారక వివాహే తయోస్సమమేవ స్యామిత్వలక్షణం ప్రా
ధాన్యం । అపిచ, చోదితసవకమేను పతిప్రయోగే యస్త్యయా ధ
మః కతకవ్యస్సోఽనయా వధావసవేతి పత్న్యాస్సహత్వవచనాల్
ప్రత్యుత్తరప్రాధాన్యమేవ (స్త్రీ)ణాం । అపునవివాహస్త్వాసామప్రా
ధాన్యేఽపి ‘తస్మాన్మైకాద్వానతీవిందతే’ (తై. స. ౬. ౬, ౪) ఇతి నిషేధ
బలాదేవోపపద్యతే (౧) తస్మాన్నాయతోఽభ్యంతరీభావస్యా నియమే
విపర్యయే వా ప్రాప్తే, ఉపపేతనానువాదేన యథాస్థానముత్తరవీవ వర
ఇత్యేతన్నియమాథా ఏవాయంవిధిః । తేన లాజహోమా అప్యాసీనేనైవ
హోతవ్యాః । తస్య ‘అసీనోధవీహోమాః జహోతి’ (అవ. వ. 3-౧౦)

(౧) (అపిచక్యాచి ఉపపద్యతే ఇత్యంతస్య స్థానే అయంపాఠః)ప్ర
త్యుత్తర యస్త్యయా ధమశ్చరితవ్యస్సోఽనయా సవేతి చోదితసర్వకర్త
సు పతిప్రయోగ ఏవ తయా సహత్వవచనాదప్రాధాన్యమేవ తస్యాః ।
యతశ్చోభయథాపి “తస్మాన్మైకాద్వానతీవిందతే” ఇతి నిషేధాద్దే
షే (స్త్రీ)ణామపునవివాహః ॥

ఇతి సమాచక్షామామనామవిశేషణస్తాకం చాదితత్వాత్, స్వరూ
ప్రకృతివయోవహతరాణామపి గృహ్యస్తరాణామనుపసంహృత్యావచ్ఛ!

— ❖ ఉత్తరాభిస్తిస్సభిః ప్రదక్షిణమగ్నిః కృ

త్వాఽశ్వానమాస్థాపయతియథా పురస్తాత్ || ౬ || ❖ —

ఉత్తరాభిః 'తుభ్యమ్ శ్రవణ్యమాణా' ఇత్యాదిభిస్తిస్సభిః ||

— ❖ హోమశ్చోత్తరయా || ౭ || ❖ —

రాజహోమశ్చోత్తరయా " అధ్యమణంనుదేవమ్ ' ఇత్యేతయా ||

— ❖ పునఃపరిక్రమణమ్ || ౮ || ❖ —

అగ్నిప్రదక్షిణమ్ ||

— ❖ ఆస్థాపనమ్ || ౯ || ❖ —

(అత్తనః) ఆత్తనః)

— ❖ హోమశ్చోత్తరయా || ౧౦ || ❖ —

'త్వమధ్యమా భవసి ' ఇత్యేతయా ||

— ❖ పునఃపరిక్రమణమ్ || ౧౧ || ❖ —

'హోమశ్చోత్తరయా' ఇత్యాదిషు పంచసు నూత్రేషు ' యథాపు
రస్తాత్ ' ఇత్యనుషంగః । కాఢ్యః కాఢ్యమితచ యథాలింగంవాక్యశేషః

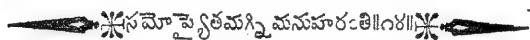
— ❖ జయాదిప్రతిపద్యతే || ౧౨ || ❖ —

ఏతదుత్తాభిప్రాయం, యత్ర వచనం తత్త్రైవ జయాదయో, నాన్య
త్ర, అనావరమృశ్చేషునాస్తీతి ||

— ❖ పరిషేచనాంతం కృత్వాత్తరాభ్యాంయోక్తృంవి
ముచ్యతాం తతః పృథా వాహాయేత్పృథాహారయేత్ || ౧౩ || ❖ —

పరిషేచనాంతం కృత్వా, సామర్థ్యాత్తంత్రశేషం సమాప్యేత్సర్వభా
తేన శమ్యావోహనప్రణీతావిమోక(బ్రాహ్మణో)బ్రాహ్మణా)దావసనాన్యపి
కరంతి । ఉత్తరాభ్యాం ' ప్రత్యామ్నంచామి ' ఇతి దావభ్యాం ఋ
గ్భ్యమ్ । యోక్తృం విముంచతి । తతః అనంతరం తాం వధూం హస్తే

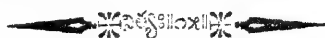
సమన్వయా ప్రవాహయేత్ ! శిష్యామాంబాళికాం రక్షయిష్యమన్వయా
ప్ర(వా)హయేత్ । ఉభయత్ర 'స్వసహితాన్య' (సా-హ-౧-౨-౨౨)
ఇతివాక్యస్యవధానమ్ । వాక్యద్వయం తు తుల్యావిచారిణి, నాన్వయ
రోనుకల్ప ఇతి జ్ఞాపయిషుమ్ । అత్ర విముచ్యేతిక్రొత్వప్రత్యయేనత్యపిచ
తఇతి యవాహతజ్ఞాపయతినానన్యం క్రావ్యప్రత్యయ యక్రం పవ
నం పూర్వకాలతాం సమానకర్తృకతాంవా విదధాతి । కదాచిక్ష్ణే
వలక్రియావిధానమేవ సిద్ధపదనువదతి, యథా 'కదంకృత్వా౨గ్ని౨వ
రిస్తీర్య' (ఆప-శృ.౧౧-౨-౧౫) ఇతిఅత్రహి న వేదకరణస్య పరిస్తరణపూ
ర్వకాలతా, వేదపరివాసనవిధానా (వేదాగ్నినిధానా) వేదాగ్నిచ్ఛేదనా
గ్నిగౌరవసమాహనాయ తనోపలేపనానామపిమచ్చేకర్తృకత్వాత్ ।
తథాత్రాపి 'పరిషేచనాంతం కృత్వోర్తరాభ్యాం యోక్త్రంవిముచ్య' ।
ఇతి ప్రణీతామోక్షణాదేమేద్యే కర్తృకత్వాత్ । తథాదక్షిణవేద 'ఏ
తస్మిన్కాలే శ్రావంతంహవిరితి ప్రత్యక్రొత్వ తమాదాయాహననియం గ
త్వా' (ఆప. శ్ర.౧౩-౩-౪) ఇతిఅత్రాపిప్రతిప్రస్థాతాదక్షిణమేవ
సూతా, హోమకర్తారధ్యయః తతస్సమానకర్తృకత్వాత్ । తత్రైవా
న్యత్రాన్యశ్వమేధే 'దక్షిణాపస్థావ్యాహం చ త్వంచ వృత్రహన్నితిల్లి
ప్త్యో యజమానస్య హస్తం గృహ్లాతి' ఇతి । తత్రైవాత్ర 'స్తృతంచమఇ
త్యేతదావచయిత్వా గురవేవరందత్వాదాయమెత్యథాప్య' (ఆప-శృ.
౧౧-౧౬) ఇతి ॥

ఏతం వివాహగ్నిం సమోఽప్యోఖాయామనుహరంతి ॥౧౪॥

ఏతం వివాహగ్నిం సమోఽప్యోఖాయామనుహరంతి అన్యవాయేన వ
ధావో పశ్యాన్నయన్తి పరికమిణః । ఏతమితిగ్రహణం వివాహగ్నౌకా
పాసనాఖ్య (స్య) సంస్కారశబ్దాభివ్యంగ్యస్య ప్రయాణేపి నిత్యం
ప్రత్యక్షనయనార్థమ్ । అగృహ్యమాణత్యేతమిద్యస్మిన్నదృష్టార్థం స
వాధాన్య లోకేకాగ్నౌరనుహరణం స్యాత్ । ఔపాసనస్య చ గృహ్య

నరేణ పరియాణే విహితం సమాహృతం స్యాత్ ॥

పాణిగ్రహణాదారభ్య సర్వాచారలక్షణ కర్మాధ్యక్షమయమగ్నిర్నిర్వచ్యం, యావజ్జీవం నొత్సృజ్యతే, 'పాణిగ్రహణాదిరగ్నిస్తమాపాసనమిత్యాచక్షతే తస్మిన్ గాహ్యణి కర్మాణి' ఇతి హిరణ్యకేశివచనాత్ । అతః సాంగే వివాహేనమాత్మేపి 'అపవృత్తకర్మాణి లోకకస్సమ్మద్యతే' అప,వ,ర-౨౩) ఇతి న భవతి ॥

నిర్వచనసిద్ధే ధార్య ఇత్యాదిర్మాత్ ప్రయాణేష్యస్య సమిధ్యాత్మ స్యోన్మోక్షానాం సమాహృతం గృహ్యంతరవిహితం వికల్పేనాపి న స్యాత్ । యథా 'జహ్వస్యౌషా వాసర్యప్రాయశ్చిత్రాని జహౌతి' (అప.శ్రా. ౨,౧౧.౧) ఇత్యత్ర 'అభ్యయ్యంకరారం' (అప-వ,౧-౨౬) ఇతివచనాత్ అభ్యయ్యంకరారా (నాన్యేషాంకర్మత్వం) నతు 'జహౌతి జపతీప్రాయశ్చిత్రే ద్వాహ్లామ్' (అప.శ్రా. ౧,౧-౧౬) ఇత్యాశ్వలాయనసూత్ర విహితో బ్రహ్మవికల్పనాపి ఏవంచ 'సమోపైతమగ్నిమనుహరంతి' (అప.గృ.౫-౧౩) ఇతి సర్వస్య ధర్మోయం నవైవాహిక ప్రయాణస్తేవ । యథా 'సమోపైత(తరా)తా'వగ్ని అనావరోప్య 'ఇత్యాగ్నికప్రయాణైశ్యవిహితో ధర్మస్సర్వాధాని । ఏవవిధేషు యద్యపి యాజ్ఞికావికల్పం నెచ్చంతి, తథాపి వికల్పోస్తీత్యత్ర జ్ఞావకం భవతి । 'సవణాం పూర్వశాస్త్రవిహితాయాం యథర్తుః గచ్ఛతి పుత్రాస్తేషాం కర్మాభిస్సమ్మన్తః' 'దాయేనావ్యతిక్రమశ్చోభయోః, పూర్వవత్ప్రామసంస్కృతాయాం వణాంతరే చ మైథునోపశః' (అప-ధ-౨-౧౩-౧-౨-౩) ఇత్యసవణాదారసంగ్రహణం ప్రతిషేధ్యస్వయమేవాహ సూత్రకారః 'స త్రయాణాం వణానామ్' (అప-వ-౧-౨) ఇతి త్రయాణామిత్యేతస్య పక్షస్యోపాధావ్యకారేణ వ్యాఖ్యాతః । తస్మాదేవ తస్య భార్యాస్తస్య

అన్యేషు—భార్యపత్యురుభయోరపువవాసో న వికల్పః, స్వామి
కావ్యవికేషాల్ ‘పవనసుచోభయోరుపవాసః’ (అప-ధ-౨.౧-౪) ఇతి స్థా
తే= సముచ్చయస్య దృష్టత్వాచ్చ । వా శబ్దస్తు చాథకా ఇతి । లెషాము
పవాసశ్చాచ్యతరస్యేవైతాపదేవాలంకూర్తం । అథా=దేవ స్వామినో
రుభయోరపువవాసోభవన్యతి ॥

కవిల్—‘ఉపవాసశ్చాచ్యతరస్య భార్యాయాః పత్యువానుగ
తే’ ఇతి సూత్రం చ్చిత్వాప్యవహితాన్వయకల్పనయా వ్యాచక్షతే, ఆ
నుగతైఃగ్నా భార్యాయాః పత్యుశ్చోపవాసోఽన్వయతరస్యవేతి । అత్ర
ప్రకృతేషి పునరనుగతకతి గ్రహణమధికయత్నమంతరేణైవం విధా
నాం ప్రాసంగికాథకా న స్యాత్, కింతు పరమప్రకృతాథకత్వైవ
తి జ్ఞానయితుమితి ॥

❖ అనుగతైఃపివోత్తరయా జహుయాన్నో

పవసేల్ ॥౨౦॥❖

అపివా అగ్నావనుగతైః ఉత్తరయా ‘అయాశ్చాగ్నే’ ఇత్యేతయా
ఆద్యం జహుయాన్నోపవసేల్ । అనుగత ఇతి పునరవచనాన్నష్టాప
హృతయోర్నాయం వికల్పః, కింతుపవాసపవ । అపివేత్యనేనేవ ఉప
వాసపత్యై వ్యావృత్తే, నోపవసేదిత్యాయోర్మృదుపవాసమాత్రేణైవాయం
వికల్పః । (సవ=)ప్రాయశ్చిత్తం తస్మాత్ప్రవృత్తేన ॥

❖ ఉత్తరాధస్యోత్తమృణీ ॥౨౧॥❖

ఉత్తరా ‘సప్యేవోత్తభితా’ ఇత్యేషాధస్యోత్తమృణీ, ఉత్తమృణే
కరణమంత్రః ॥

❖ వాహాశ్చ ఉత్తరాభ్యాం యునక్తి దక్షిణమగ్నే ॥౨౨॥❖

ఉత్తరాభ్యాం ‘యుంజంతి బృధ్నుం’ ‘యోగేయోగే’ ఇతి దావీ
భ్యాం అశ్వావనడాప్హవాన్యగభురో(రా) బధ్నాతి । తయోశ్చ ద
క్షిణంవాహం పూర్వం యునక్తి । దావీభ్యాం దావీభ్యామేకైకం, నై
కైకయా । (యద్యైకైకయాతదోత్తరాభ్యామితి ద్వివచనమవివక్షితా

ధాన్యాదిరి క్షిపిదధికఃపాతః) అత్యవ ఉత్తరాభ్యామితిద్వంద్వాప
వాదేనైక శేషేణ సమభివ్యాహృతయోజనక్రియాపేక్షయేతలేతయోగా
భిహితయోవ్యవయోహి మంత్రయోగ్సహితయోర్వినియోగాత్ 'ఏకమం
త్రాణి కర్తాణి' (ఆప-ప-౧-౪౧) ఇత్యస్యాపవాదః । సన్వేషం ద్వితీ
యస్య మంత్రస్యాదృష్టాథాశాస్యాత్ ? సత్యమ్ । తథాపి, ద్వాభ్యాం
ద్వాభ్యామేకైకమితి పరమాప్తభాష్యకారపచనాదేకైకవాహయోజనే
సహితమంత్రద్వయాదారః కృత్స్నదేశకాలకతవాప్యప్రతిత్వసమీయతే॥

❖ అరోహతిముత్తరాభిరభిమంత్రయతే॥ ౨౩॥ ❖

రథమారోహతిమారోహంతీవధూమ్ । నమభావశ్చాంచనః । 'సుకిగ్
శుకమ్' ఇత్యాదిభిశ్చతస్యభిరభిమంత్రయతే । రథమేవారోహంతీనా
శావదిం, సుచక్రమితి లింగవిరోధాత్ । 'ఉచుత్తరమ్' ఇతివా తిస్స
భిరశ్వాదికమారోహంతీమభిమంత్రయతే ॥

❖ సూత్రే వత్సనో వత్సనో వత్సనో వత్సనో వత్సనో

యా నీలందక్షిణస్యాం లోహితముత్తరస్యామ్॥ ౨౪॥ ❖

వత్సనోః వత్సనోః పితృభావః । నీలం దక్షిణస్యామితి (స్త్రీలి
క్ష్ణనిదేశాత్ । రథస్య భావిన్యోవత్సనోః 'నీలలోహితేభవతః' ।
ఇత్యేతయా ద్వై సూత్రే వ్యవస్తృణాతి తిస్యోక్తస్తృణాతి । ఏతద్భయ
గపత్, నీలలోహితే భవత ఇతి ద్వివచనలింగాత్ । తయోశ్చ సూత్రయోర్ద్వ
క్షిణస్యాం వత్సనాం నీలం వ్యవస్తృణాతి, ఉత్తరస్యాంచ లోహితమ్॥

❖ తే ఉత్తరాభిరభియాతి ॥ ౨౫॥ ❖

'యేవధ్యన్చంద్రమ్' ఇతి తిస్యభివ్యవస్థితే సూత్రే అభియా
తి ఉపరి గచ్ఛతి ॥

❖ కిథాస్థాణుచతుష్పథవ్యతిక్రమే చొత్త

రాంజపిత్ ॥ ౨౬ ॥ ❖

❖ ఇత్యాపస్తమ్బియే గృహ్యప్రశ్నే పంచమశ్లోకః ❖

తీర్థం పుణ్యదాగ్నిమ్ । స్థాణు(గణవాం(గణనాది) కండూయనాథం
 నిభానమ్ । చతుష్పథః పర్యుద్ధమ్ । ఏతేషాం వ్యతిక్రమే 'తా మందసానా'
 ఇత్యేతాం జపేత్ । తీర్థాదీనాం చాన్యతమవ్యతిక్రమేపి కృత్వాన్య
 యా ఏవ జపః, న త్వితరపదహితాయాః, యతో లింగచ్ఛ్రుతిబలీ
 యతే, ' వింద్యాన్య గాహాపత్యముపతిష్ఠతే ' ఇతివత్ । నన్వత్క్రాచా
 రాచ్ఛ్రుతిసమేదేతి న తయా లింగబాధోయక్తః । మైవం, లింగస్యా
 త్త (శ్రుతివిహితశేషివిషయ(శ్రుతివిహితపర్యక్ష)సాపేక్షత్వాత్ । త
 త్త హ్యనుమేయశ్రుతేదౌర్బల్యం, యత్క్రాస్యాః పర్యక్షశ్రుత్యైవవి
 రోధః । అతోనువేదయాపి శ్రుతిస్సాపేక్షలింగబాధితేవ । వృత్తిభేదస్తు
 తీర్థాదిశబ్దానాం త త్రదవ్యతిక్రమే మంత్రప్రయోగభేదాదుపపద్యతే ।
 అత స్తీర్థవ్యతిక్రమేపి స్థాణువధశబ్దౌ (దుర్మతి(వ్యతిక్రమ)స్థానసా
 మాన్యతీర్థమేవాభివదతః । ఏవం స్థాణుమితరౌ । చతుష్పథమపీత
 రౌ । యథే ధ్వజసంభరణమంత్రే ఉపవేషమేక్షణ ధృష్టిశబ్దాన్నిసంసృద్ధి
 కాస్తమయత్వసామాన్యత్ ఇర్థదారూఢ్యేవాభివదంతి । యథావా జా
 తకమణ్యుత్రరాభ్యమభిమంత్రణం మూర్ధాన్యవహ్నిణం దక్షిణైక
 ణైక జాప ఇత్యభిమంత్రణావహ్నిణజపానాం జాతసంస్కారక్రియాసా
 మాన్యదభిజహ్నిమిత్యాభివదనం । కించాత్రాశ్వినోః ప్రాధాన్యేన
 స్తూయమానత్వాత్తత్సకాశా తీర్థాదివ్యతిక్రమోత్థదాయోపహతేః ప్రా
 భ్యూమానత్వాదవికృతాయా ఏవ జపః । ఆపిచ పదాంతరోద్ధారే జగతీ
 త్వభంగవ్రసంగః । న్యాయతస్తు జపమంత్రోనాధావరః । అతోనాత్ర
 తీర్థాదయోశ్వినౌవాతాత్పర్యేణాభిధీయంతే । తస్మాత్సావపాదః కృ
 తాన్యయా ఏవజపః ఏషఏవ న్యాయోనదీనాం ధన్వనాంచ వ్యతిక్రమే
 ❀ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనే పంచమఖండః❀

అపస్తంబగృహ్యార్థియోపనిషత్.

—*— పక్షపాదము —*—

—*నావము తరయానుమంత్రయతే ||౧||*

యచి పథి నదీ నావా తరితవ్యాస్యాత్, తదా పరః ' ఆయంనా మ
హ్యః పాఠమ్ ' ఇత్యైతయా నావమనుమంత్రయతే । తతస్తాముభావగ్ని
నా సహారోహతః ॥

✽ సచనావ్యాంస్తరితీ వధూఃపశ్యేత్ ॥౨॥ ✽

సావ్యాన్ సానెత్తూన్ క్షేవర్రాన్ । తరతీతి చ్చాచదసం రూపం ।
 తరంతీ తరణకాల । ‘లక్షణపేతోః క్రియాయాః’ (పా-3-2-౧౨౬)
 ఇతి శత్రాదేశః । వహూర్నవశ్యేల్ । చకారాద్వధ్వాస్తరణదశణన పృతి
 మేధశ్చ వరస్యకెవలం సహతరణమితి జ్ఞాపయతి ॥

❖ శ్లోకము - త్రరాంజపేత్ || 3 || ❖

పాఠంప్రాప్య 'అన్యపాఠే' ఇత్యేతాం వరసవజపేత్ ॥

—❖ శ్రీశానాధివ్యతికృమే భాజ్జై రథేవారిజై
 ౭. గ్నైరుపసమాధానాద్యాజ్యభాగాంతేనాన్వరభాయా
 ముత్తరా అహుతిహుతాన్వ జయాదిప్రతిపద్యతే పరిషే
 చనాంతం కరోతి || ౪ || ❖—

శ్లోకానాధివ్యతిక్రమే శ్లోకాసభూమిరుపరివ్యతిక్రమే, భాండేః
 ధూఢూషణాదౌ రథేవా రిష్టే నష్టే, అగ్నేరుపసమాధానాది పరిషేషే
 నాంతం కరొతి । కెవలాజ్యహవిష్టు న వచనాభావే తంత్రమిత్యుక్తవే
 వ । ఆజ్యభాగాంతఇతి త్వన్వారమ్భకాలవిధ్యధాం । ఉత్తరాః ‘యద
 తె చిదభిభిషః’ ఇతి సప్తకరణికా ఆహూతిః । శైవం వ్యక్తమ్ ॥

❀ ఊరినామనైవేదంబాలక్ష్మణ్యానాం పృథ్వా
 తాం నదీనాం ధన్వనాం చ వ్యతిక్రమ ఉత్తరేయభూమిం
 గంజుపేత్ || ౫ || ❀

క్షీరిణః క్షీరమంతః ప్లక్షస్యగ్గోఢాదయః । లక్ష్మ చిహ్నం తత్ర భవాః
 లక్ష్మణాః దుర్గాః (నీ)తింత్రీణికా సీమాకద(మ్బ)మ్బ ఇత్యేనమాద
 యః । నద్యోః ప్రాంతాః । ధన్వానోదీర్ఘాణ్యణ్యాని, యేషు గా
 మ్యః పశవోనివసంతి । ఏతేషాం వ్యతిక్రమే ఉత్తరేయథాలింగంజపెల్
 ' యేగంధవాణః ' ఇతి వృక్షాణాం వ్యతిక్రమే, ' యాఽషడ్వ్యః ' ఇతి
 సదీనాం ధన్వినాం । యథాలింగమితి వచనం జాతక రవనాభూదితిక్షీరి
 ణామిక్యాదిబహుత్వమవివక్షితమ్, నిమిత్తగతత్వాత్, హవిరుభయత్వనత్ ॥

❖ గృహాను తరయా సంకాశయతి ॥౬॥ ❖

వరస్సగృహాణ జ్ఞాతిధనసంయక్తా వధూం ' సంకాశయామి '
 ఇతి ఋచా సంకాశయతి దశాయతి । నను యద్యపి సమిత్వపసగః
 ' సమవదాయ చోహభ్యాం ' (ఆవ-శ్కౌ-౨-౨౦, ౩) ఇత్యాదౌసహ
 థాదృష్టః । తథాపి గృహాణాంజ్ఞాతిధనసహితత్వమేవాత్మాభిప్రేతమితి
 కుతా నిశ్చయతే? ఉచ్యతే । ' సంకాశయామివహతుమ్ ' ఇతి మం
 త్రలింగానుసారాత్ । మంత్రాథశ్చ భాష్యేక్తః ॥

❖ వాహాపుత్రరాభ్యాం విముంచతి దక్షిణ

మగ్నో ॥౭॥ ❖

' ఆవామగ్ ' ఇతి ద్వాభ్యామేకైకం వాహాంవిముంచతి ॥

❖ లోహితం చర్మానడుహం ప్రాచీనగ్రివముత్తర

లోమ మధ్యేఽగారస్యాత్తరయాఽఽస్తీయగృహస్సగ్

పాదయన్నుత్తరాం వాచయతి దక్షిణానవదా ॥౮॥ ❖

తతోవరః పూర్వం సప్తగృహాః ప్రవిశ్య ' శర్మవమ ' ఇత్యేత
 యా యథాసూత్రం చర్మానస్తీర్య తతో వధూం దక్షిణానవదా గృహా
 ప్రపాదయన్ ప్రవేశయన్ ' గృహాణభద్రా ' ఇత్యేతాం వాచయతి

❖ న చ దెహరీమ(భి)దిష్ఠతి ॥౯॥ ❖

సాచ ప్రవిశంతి దేహరీం నా(భి)దిష్ఠతి ॥

కేవలఁ—చకారాచ్యరొపి ||

❖ ఉత్తరపూర్వదేశైగారస్యాగ్నే రుపస
మాధానాద్యభ్యాగాంతైస్సావరభ్యామూత్తరా ఆ
హుతిహుత్యా జయాది ప్రతిపద్యతే పరిషేచనాంతం
కృత్వా త్రయోవమణ్యుపదిశతఉత్తరీవరః||౧౦||❖

ఉత్తరాః ‘ఆగ్నో గొష్ఠమ్’ ఇత్యాదిత్రయోదశాహుతిః | ఉత్తర
యా ‘ఇహ గావః ప్రజాయన్వమ్’ ఇత్యేతయా | పూర్వమాస్తీణాచ
మణ్యుపదిశతః | పూర్వవదుత్తరవన వరః ||

❖ అథాస్యాః పుగ్న్ స్యాజీవ పుత్రాయాః
పుత్రమజ్కుడత్రయోవవ్యే తస్తే ఫలాన్యత్తరేణయజ
షా ప్రదాయోత్తరేజపిత్యా వాచంయచ్ఛ(త్యా)త్రత)న
క్షత్రేభ్యః || ౧౧ || ❖

పుంసోఽస్యః పుంసాఽస్యః ఇత్యర్థఃపాతః| యా పుంస ఏవ సూతే న స్త్రీ
రపి, యా చ సూతఏవ, న తు వంధ్యాసతీక్రయాదినా పుత్రసతీ, సా
పుంసూః | జీవంత ఏవపుత్రాః పుమాంసో యస్యాస్సాజీవపుత్రా, న
పునః ‘భాతృపుత్రౌ స్వసుదుహితృభ్యాం’ (పా.౧-౨-౬౮) ఇత్యేక
శేషవచనాద్యస్యా దుహితరోపిజీవంతి, పుత్రశ్చైకో జీవతి, సాపీహ జీ
వపుత్రా వివక్షితా, పుంసోరితివిశేషణానుపపత్తైః | ఏవంభూతాయాః
పుత్రం ‘సామేనాదిత్యా’ ఇత్యేతయావధాన్వి అచక్షవవెశ్య ‘ప్రసన్వ
స్థః’ ఇతి యజుషాపుత్రాయ ఫలానికదశ్యాదీని ప్రదాయ ‘ఇహప్రియం
ప్రజయా’ ఇతి ఋచౌజపిత్యా, ఉభౌవాచంయచ్ఛతః | అనక్షత్రే
భ్యః నక్షత్రాణామోదయాత్ ||

❖ ఉదితేషు నక్షత్రేషు ప్యాచీముదీహీంవా
దీశముపనిష్క్రమ్య ఉత్తరాభ్యాం యథాలింగం ధృవ
మరుంధతీం చ దశేయతి || ౧౨ || ❖

— ఇత్యావ స్తమ్భియేగృహ్యప్రశ్నే షష్టకఖండః —

ఉత్తరాభ్యాం ‘ భువక్షితిః భువయోనిః ’ ఇత్యేకాభ్యాం యథాలింగం పూర్వయా భువము త్తరయాఽరుంధతీం చ దశాయతి వధూమ్ । యథాలింగమితి చ జాతక మవద్వాభ్యాం ద్వాభ్యామేకైకమాభూదితి.

కచిత్ — యథాలింగమిత్యేత్ర నాసి, (ప్రియోక్త్యాణాం (అధ్యేత్యాణాం) ప్రమాదాల్ ప్రదేశాంతరదృష్టమిహ సంచరిత (పాఠ)పఠిత) మితి ॥

అపరే — ఉత్తరాభ్యాం యథాక్రమం భువమరుంధతీం చ దశాయతి, యథాలింగమా । ఇతి (హితావ్ (భ్యాంత్యాభిత్వా) సూత్రం సాభ్యాహారం వ్యాచక్షతే । ‘ సప్తఋషయః ప్రథమామ్ ’ ఇత్యేతయా సప్తఋషీకా కృత్తికా అరుంధతీంచ సహదశాయతి । అరుంధతీమేవ వేతి వికల్పార్థం యథాలింగవచనమితి ॥

ద్వితీయేపటలసిద్ధం యథాభాష్యం యథామతి ।

కృతంసుదశనార్యేణగృహ్యతాత్పర్యదర్శనమ్ ॥

❖ ఇతి శ్రీసుదశనాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనే షష్టకఖండః ॥ ❖

— ❖ ద్వితీయపటలశ్చ సమాప్తః ❖ —

— ❖ అథ తృతీయపటలః ❖ —

— ❖ సప్తమకఖండః ❖ —

— అగ్రేనామాగ్నేయేన స్థాలీపాకేన యాజయతి ॥౧॥ —

నను ‘ అథ పత్న్యవహంతి ’ ‘ శ్రవయిత్వా ’ ఇత్యేతావదేవ వక్తవ్యమ్, యత ఉత్తరత్ర ‘ అగ్నిదేవతా ’ (ఆప. గృ. ౭-౫) ఇతి విధానాదాగ్నేయత్వం సిద్ధం । స్థాలీపాకేనైతి తు శ్రవయిత్వేతి విధానాల్

ఏనాంయాజయతీతిచాన్వఙ్భాయామితివిధానాత్ అతఃకిమర్థమిదమధి
కమారభ్యతే 'అతైనాశ్చాగ్నేయేనస్థాలీపాకేనయాజయతి' ఇతి? ఉచ్యతే!
సూత్రం తావద్యవ్యవహారం నానర్థకంభవతుమహతి । తేన లోకాభ్య
త్పత్తిసిద్ధాధ్యాహారాదిభిరపి యస్మాత్ప్రస్థాభ్యసంమూహ్యతై సోపి వే
దాధాన్యప్తేయ(స్య)ఉచ్యతే- ధృవమరుంధతీ చ దశయితావ, అనం
తరం యత్రాగ్నేయేన స్థాలీపాకేన యాగం కరోతి తత్రైవైనాంపత్నీం
యాజయతి పత్నీయమన్వఙ్భాయాం జహోతి, నవర్షసు పార్వణవి
కారేషుచ । ఏవమతి దేశవిశేషార్థతయా సూత్రమర్థవదేవ ॥

అన్యే—యాజయతీతి వచనాత్ వరాదన్యోప్యన్య స్థాలీపాకయాగ
న్య కలైతి ॥ తన్న, ప్రకరణేనాన్యోవివాహంగత్వాత్ 'సహంగం ప్ర
ధానమ్' (ఆప.వ.౨-౩౯) ఇతి సాంగన్య ప్రధానస్యేకకర్తృకత్వాత్

కెచిత్—ఉత్తరత్రయేన కవలమగ్నిదేవతైతి విధిః, 'అగ్నిస్సిష్ట
కృద్వితియః' ఇత్యపి । తేన ద్విదైవత్యాయం స్థాలీపాకోమాధూత్
కింతైవకదైవత్య ఏవేత్యేవమర్థ మాగ్నేయేనేతి విధానమ్ । తేనాగ్నే
య ఏవనంకల్పితస్య ప్రీత్యదేరథాక్షిప్తాలోకికో నివాహః కార్యః ।
"ఏనాం యాజయతి" ఇతితు నాస్తి కమణ్యభయోరధికారి, కేం
తువధావ ఏవ । వరస్తు ఋత్విక్థానీయః । తేన హోమాదౌ ద్యవ్యత్యా
గస్త్రీనిధనాదేవేతి । తన్న । వధ్వేకాధికారే హి ప్రకరణావగతవివా
హంగత్వబాధః, అధికారసాధ్యభేదేన శాస్త్రతదర్థయోధేదాత్ ।
అచారసిద్ధవరకర్తృకత్వ బాధావత్తిష్ఠ, అన్యోవివేజ్యవ్య విరోధాత్ ॥

❖పత్నీవహంతి ॥ ౨ ॥ ❖

స్థాలీపాకార్థం ప్రీత్యదికం । 'సావహంతి' ఇతి వక్తవ్యే 'వ
త్పత్నీవహంతి' ఇత్యధికాక్షరాత్ పత్నీవహంతమేవ కుర్యాత్, నతు
శృవ(ణ)ణాదేకమపి । తదాదికం వరపీవ ॥

కేచిత్—పత్నీత్యారమ్భాదవహనసం పత్నీకమైన, నతు యజమా

నకమః । యజమానకమఃత్వే హి సహాధికారే పార్వణాదౌ పత్వర
వహననం స్యాత్, తస్య తత్ర యజమానత్వాత్ । అతఏవ పార్వణాదౌ
నాన్వాప్త్యై, పత్వరవహంతీతివత్ పత్వాన్యమనాన్వరద్ధాయామిత్యనచ
నాదితి । యైరుమ్, పక్షేకాధికారస్తేన నిరస్తత్వాత్ ॥

❧ ❧ శ్రవణిత్వాన్విభిఃపూర్వపాఠేన ముదీచినంవాదాన్

స్య ప్రతిష్ఠితమభిఃపూర్వగ్నైరుప సమాధానాదాన్యన్య

భాగాంలేనాన్వరద్ధాయాం స్థానీపాకాజ్ఞాహాతి ॥ ౩ ॥ ❧ ❧

ఉదాన్య సౌకర్యాదవరణాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య । ప్రతిష్ఠితమభిఃపూర
యతి । ఓషధిహవిష్కృత్య తత్ర విధానం కర్మాధామిత్యుక్తమేవ
'ఆజ్యభాగాంలేనాన్వరద్ధాయాం' । ఉపస్తరణప్రభృత్యనాన్వరద్ధావ్ర
ధానహోమాంతమ్ ॥

❧ ❧ సకృదుపస్తరణాభిఃపూరణే ద్విరవదానం ॥ ౪ ॥ ❧ ❧

హోమదవ్యాం సుగ్రహేణ దర్శ్యంతరేణ వా సకృదుపస్తరణం కా
ర్యమ్ । తత్సర్వోద్వికరవదానమ్ । త్రిజామదగ్నినాం సకృచ్ఛాభిఃపూ
రణమ్ । తతః సిన్ధుకృతధానం చరొః ప్రత్యభిఃపూరణమ్, అన్వేషికావ
దానవిధిప్రదక్షానాథాత్వాదాచారాచ్చ ॥

దేవతామహా—

❧ ❧ అగ్నిదేవతా సాన్వహారప్రదానః ॥ ౫ ॥ ❧ ❧

అగ్నిదేవతేతి విహితాగ్నివిశేషణాథామయం పరిభాషాక్తానువా
దః । కథం విశేష్యతే? ఇతి చెత్ సాగ్నిసాన్వహారప్రదానశ్చేద్యే
తా, సాన్వహారయోగ్యయాచతుర్థ్యావేదిత్యాన్యక్తశ్చేదిత్యర్థః । న
న్వనాన్వరద్ధాయా మగ్నయై జహోతీతి వక్తవ్యేకిమథామధికాక్షరం 'అ
గ్నిదేవతా సాన్వహారప్రదానః' ఇత్యవదిత్యతే? ఉచ్యతే । శబ్దో
దేవతా, నాథః అథోపాయాగే చోదితచతుర్థ్యాంత సన్వహాచక శబ్దే
వైవాచకరూపి, అథాస్యోద్దేష్టుమశక్యత్వాత్ ఉపకారాంతరస్య చ మ

ర్నిరూపత్వాదితి మిహాంసకవలమిహ నాభిమతం । అక్షావదేవతే
తి స్వమతజ్ఞాపనాథం । కథమితిచేత్ । కమణి ప్రయోగానర్హస్య
ప్రథమాంతస్యాగ్నిశబ్దస్య ప్రయోగాత్ । సన్వక్షస్య దేవతాన్విత్య
పుష్పకారశబ్దేనైవేతి నానుష్ఠానే విశేషః । మైవమ్ । స కవలం చతు
ర్థ్యంతశబ్దోచ్చారణమేవానుష్ఠేయమ్- కింత్యభస్య భాసనమపీతి । అ
తేతుజ్ఞాపకం ' ఆగ్నేయా ఇతితుష్టితిః ' (నిరు.౮-౩-౭) ఇత్యాది నిరు
క్తకారవచనమ్ ॥

కెచిత్—కల్పాంతరేషు ' అముషై స్వాపేతి జహుయాల్ ఋచా
వా తద్దైవత్యయా ' ఇతి వికల్పః చొదితః । స మాభూదస్మాకమ్ । పా
ర్వణేషు తద్వికారేషు చ ' అముషై స్వాహా ' ఇత్యేవజహుయాదిత్యేవ
మథామితి ॥

❖❖❖ ❖❖❖ అపి వా సకృదుపహత్యజహుయాల్ ॥౬॥ ❖❖❖

అథవా దవ్యాక సకృత్థానలీపాకాద్ధృహితాన్వ జహుయాల్, సతుఃపూ
ర్వనచ్చ తురవత్తంపంచావత్తంవా అపూర్వతాన్వద్ధృహితామానామ్ ॥

❖❖❖ ❖❖❖ అగ్నిస్సివష్టకృద్విత్వీయః ॥౭॥ ❖❖❖

దైవతేతి శేషః । స్థాలీపాకశేషాద్విత్వీయోహోమకర్తవ్యః । తస్మిన్
అగ్నిస్సివష్టకృద్దైవతేత్యధాః । అథాసిద్ధైసిద్ధితీయేద్విత్వీయ ఇతి గృహ
ణై ప్రయోజనం ' సదసస్పృతిద్విత్వీయః ' ఇత్యత్రవక్ష్యతే ॥

కెచిత్—పూర్వహోమేన తుల్యధర్మత్వజ్ఞాపనమ్ । తథాచ సతి
' యథోపదేశం ప్రధానాహుతిః ' ఇత్యత్ర సిష్టకృతమపి హుత్వా
యాదీత్యేవమాది భవేదితి ॥

అస్య త్వవదానవిధిమాహ—

❖❖❖ ❖❖❖ సకృదుప స్తరణావదానెద్విరభిఘారణం ॥౮॥ ❖❖❖

సకృదుప స్తరణమవదానం చ, ద్విరభిఘారణం చ కార్యమ్ । జమ

దగ్గినాంతు ద్విరవదానమ్ | అవదానం దైవతాజ్ఞానయః | నాపి హ
విఃప్రత్యభిఘోరణం, విష్టికసౌవిష్టకృతావదానవిధి ప్రదేశనాథతాన్వ
త్ - ఆచారాచ్చ ||

❖ మధ్యాత్మార్పణస్యావదానమ్ || ❖

హవిషా మధ్యాత్మార్పణస్య దైవతస్యావదానం కార్యం | ఉపసూత
పక్షాథానీవాయమారవ్యుః | చతురవత్తపక్షే త్రైవిష్టికవిధిప్రదేశన బ
లాన్తధ్యాదంగుస్తవర్షమాత్రమవదానం | ' తిరశ్చీనమవద్యతి పూర్వా
ధాన్ద్వితీయమనూచీనం చతురవత్తినః పశ్చాథాన్తృతీయంపంచావత్తి
నః ' (అప-శ్లో-౨౦౧-౯) ఇత్యవదానస్థానసిద్ధిః | ఏతేనాపసూత
పక్షే చతురవత్తధర్మ ఉపస్తరణాదిర్నప్రవతేత ఇతి దేశయతి ||

❖ మధ్యహోమః || ౧౦ || ❖

హోమః ప్రక్షేపః | దైవతస్యాగ్నేః మధ్య ఆఘారసమ్భవే | ప్ర
ధానాహుతిబహుత్వే ' పూర్వాం పూర్వాం సంహితాం ' (అప-శ్లో-౨
-౧౯-౨) ఇతిచ భవతి | అయంతూభయపక్షాథానః ||

❖ ఉత్తరాధాదుత్తరస్య || ౧౧ || ❖

ఉత్తరాధాన్ధవిష ఉత్తరస్య సిద్ధిప్రకృత అవదానం కార్యం | అయ
తుసి పూర్వనదుపసూతపక్షాథానవ ||

❖ ఉత్తరాధాపూర్వాధేహోమః || ౧౨ || ❖

తస్య సిద్ధిప్రకృతౌ హోమోగ్నైరుత్తరాధాపూర్వాధే | అస్యాపి
ప్రదేశనాథతాన్వత్ ' అసంసక్తామితరాభిరాహుతిభిః ' (అప-శ్లో.
౨౨-౧౯) ఇత్యపి భవతి ||

హోమోపస్తరణాద్యధాదవీద్యయలేపయోః పాత్రప్రయోగాధానం
సంస్తీర్ణాస్య చ బహిఃపః ప్రతిపత్తిమాహ—

❖ రేవయోః ప్రస్తరవత్పాస్తీం బహిరక్షత్వాగ్నై

ప్రహరితి || ౧౩ || ❖

లేవయోః దహిం ద్యులగ్నయోః పాత్యాసాదనాభిం సం స్త్రీణాం బహిః ప్రస్తరవత్తాస్త్రిమహేత్వా వ్రతద్యదేవాగ్నా ప్రహరితి । ఇదమపి ప్రదక్షానాభిం । తేనాం జనాదిసంస్కారాంతం శౌరవత్తాస్త్రింకరోతి నను ప్రస్తరవదీహి నుపవన్నమ్ - బహిః యోగ్యమ్య మూలానాం ద్యుయోదకవ్యోకం ప్రస్తరవదంజనాసమ్భవాత్ । ఉచ్యతే హోమదవ్యాకమగ్రమనక్తి, ఇతరస్యాం మ్యమూలై, ' అంతాల్లాహో విన్నద్ధివాక్ ' (ఆప-ప-౪, ౧౫) ఇతి వచనాత్ ఏవం త్రివిక్వావాక్ అథావరం ఇతి వక్షేనస్య దేవోపస్తరణాద్యథాకాయాం మూలం, హోమాథాకాయాం మధ్యాగ్నే ॥

అన్యేతు — ఆజ్యస్థాలీం భువాస్థానేపక్షత్రయేపి కువంతి అంజనస్యాపయక్త పాత్రైవ పృథివీ త్ర్యధికత్వాత్ ఇహాంతంవా ౨౨ హవసీయే శంయన్వీతం గాహవత్యే ' (ఆప.శ్రా-౩-౧౪-౬) ఇతి వక్షే ' ఆజ్యస్థాల్యాం మూలం ' ఇతి దక్షానాచ్చ ఇహాతువక్షే లేవయో రితి ద్వివచన మాజ్యాపథలపాభిప్రాయమ్, నతు పూర్వవదామూర్ఖత్వాభిప్రాయం ॥

కేచిత్ — కల్పంత రాదపరేణాగ్నిం యస్మిక్ బహిః పిపావిరాజ్యం చ ప్రతిష్ఠితం తస్మాద్యా; పరిస్తరణాద్యా కించి దుపాదాయాంజనమితి తన్ను, కల్పంతరోక్త బహిః పృతిష్ఠాపనోపసంహారస్య పాక్షికత్వేన నిత్యవదంజనానుపవత్రైః ॥

అత్ర వచనాభావాజ్జయాదినివృత్తౌ సత్వాం తద్వద్ధక్రమమపి పరిశుచనం న నివరతై, అగ్న్యంగతానిదిత్యత్రాహ—

❀ సిద్ధము త్తరం పరిషేచనమ్ ॥౧౪॥ ❀

సప్తష్టమేతత్ । తతః పూతావిమోకోపి ।

కేచిత్ — సిద్ధము త్తరమితి పదద్వయమేకం వాక్యం । సిద్ధమవికృతం ఉత్తరం తంత్రశేషం జయాది । ఏతచ్చ హోతృష్యవతతమపి ' యథోపదేశం ప్రధానాహుతీహుత్యా జయాభ్యాతానాక్ ' (ఆప-గృ-౨-౭) ఇతి శ్రాతక్రమస్య బలీయస్తాన్త ప్రధానతుల్యధమకస్సిష్టకృతానం

యమేవ । తథా 'పరిషేచనమ్' ఇత్యస్యావంత్యవిధ్యధామ్ । పరిషేచన
 నాంతం కృత్వాద్వాత్కాభోజనమేతేతి । తన్ను । సిద్ధము త్తరం పరిషేచన
 నితి ప్రతీతాభ్యుపాసనామానాధికరణ్యాన్వయదాధేనమహాపవాక్య
 భేదుల్పకాపేక్షత్వాత్ । తథా వచనాభావాదిహజయాద్యేన నాస్తి,
 దూత్యైవబలాబలకథా । తథా 'పరిషేచనమ్' ఇత్యస్యాపి సిద్ధము త్త
 రమిద్యైతదన్వయనిరాకాక్షి క్షత్వాత్ కృత్యేత్యధ్యాహారోనిర్బిజః । ఆన
 స్తద్భృం తు పాతప్రాప్తం న విధేయమేవ । తస్మాద్భరం యథోక్తశంకాని
 వృత్త్యర్థమేదేదం సూత్రమితి ॥

అట్లేనేనసర్విష్టా ద్వాత్కాభం భోజయేత్ ॥౧౫॥

తేన హవిశ్యేషేణ । సర్విష్టతా ప్రభూతతొకికాజ్ఞాపసిక్తేన । బ్రా
 హ్మణం డక్షిణతోదధేకము నిషాదితం భోజయేత్, తస్యేహ ప్రకృతత్వా
 త్ । ఇహ తు సహిష్ణుతేతి మతుభిశయాధః । భోజయేదితిబలాచ్చ
 హోమద్వాత్కాభోజనాయాలంచరుః కార్యః ॥

అట్లేయోస్యాపచిత స్తస్మాయుషభం దదాతి ॥౧౬॥

సన్నివం సూత్రమయ క్రమివ ప్రతిభాతి । “యోస్యాపచిత స్తమితర
 యా' (ఆప, గృ-౩-౯) ఇతి వద్వరాదన్యన్య దానకర్తృత్వప్రతీతేః, ఇ
 హ చాన్యస్యాధావాత్ । యద్యపి పత్నివిద్యతే, తథాపి తస్యాభర్తుర
 పి ప్రవాసే సహాధికారేషు కర్మసు(వధ్యేక)మధ్యగ)ధనత్యాగైను
 మతిహ్వారజైవకర్తృత్వాన్యవగమాత్ । అథాత్య 'ఏనాం యాజయతి'
 ఇతి వచనాద్వహుజమానా । సా స్త్రీధనాద్వరస్యాపవిత్రాయ దదాతి
 తేనచ ఋత్విగ్భూతోపర ఆనతోభవతి । న చ వరార్యైవ దానమ్- జా
 యాపత్యోరన్యోన్య దానాద్యభావాదిత్యుచ్యతే । నైవం తత్ । వధ్యకా
 ధికారే హ్యస్యాభయతో వివాహంగనందప్తత్యేన ప్రతిపన్నవివాహంగ
 త్వదాధః అధికారసాధ్యభేదేన శాస్త్రతదర్థయోభేదాత్ । అథ ఊ
 భయాధికార వివాహసిద్ధ్యర్థమేవ వధూరనేనప్రధానకర్మణాపి యా

గేన సంస్క్రియతే । తహా వధ్వేకాభికామిత్వ కీమాత్మమితి వృథా
 శ్రీభసస్యయః । తస్మాత్సత్తం యథోపపన్నం సన్ధ్యర్తకా వ్యావృత్తయం
 అభ్యర్థ్యతే । ఏవం తహ్యధ్యాహారేణ వా వివరితామేన వా వ్యా
 భ్యాయతే । యోసన్ధ్యర్తహావదతః పూజ్యః రేస్తా ఋషభం దదాతి । య
 ద్వా యోస్య స్థాలీపాకయాగస్య కర్మచరణితస్తా ఏతద్వ్యాకర్తా
 ఋషభం దదాతి నతు స్థాలీపాకయాగాతరాజాం కర్తా రేషామపూ
 ర్వాత్ । అథవా- అస్యేతి స్మర్యా అయమితి వివరితామః । యోయం
 లోకే విద్యాభిజనాదిసంపత్త్యా అపచితస్తస్తా అయదేతద్ధ్యానీహక క
 ర్తా ఋషభం దదాతి । సత్వథా త్వేతద్వికృతిష్యపి స్థాలీపాకాంతరేను
 ఋషభదానం నాస్త్యేన ॥

————— పునఃపవత ఉపవసం రక్షణావజముహూపితాధ్యాని

పర్వసుకార్యః ॥౧౭॥

అతః స్థాలీపాకామాధ్యక్షం ఉపాపితాధ్యాని ‘ పునః పునః
 రుపవాసః ’ (అప.ధ-౨-౧-౧) ఇత్యాదివిధినా కృత్రిమవాసాధ్యానిం బా
 యావతిధ్యానిం పర్వసు పౌణఃమాసీష్యమావాసాధ్యానిం చట్వతీయాని న
 ష్టిశావజం ఋషభదానవజం ఏనమేనఃప్రకార ఏతద్ధ్యానీపాకసప్త
 శోషోమః కర్తవ్యకృతివిధిః । ధర్మశాస్త్రేను ‘ త్వేధ్యానేస్థాలీపా
 కః ’ (అప.ధ-౨-౧, ౧౦) ఇత్యవవాసాది ధర్మసంబంధాభోకసహ
 దః । సాధ్యశ్యం చాత్రద్రవ్యదేవతాదిసమస్తధర్మనిబంధకమ్ । యథా
 ‘ ఏతస్త్యేనరెవతిమ ’ ఇతి, యథావా ‘ మానమస్మిహాత్మ్యంబహుతి ’
 ఇతి । తత్తత ‘ ఏతస్య ’ ‘ అస్మిహాత్మ్యం ’ ఇతి పదాధ్యానిం, ఇహతు
 ఏవం వదేనెతిధేదః । నను దక్షిణాహారేష్యలిదేహో నాస్తి అభూవ్య
 త్వాత్తైషాం । సత్యమ్ । నాస్తి, చాదనాలింగాల్ వదనాత్వతిదేశః
 కేన వార్యతే ॥

కెదిల్ — నాయం ధర్మాతిదేశః, సౌర్యాదిష్యసహవిదైవతస్యాను

‘పదేశాత్’ । అతః కల్పాతిదేశవీవ ‘వ్యవహారైస్త్వకా తస్యా మాసి
శ్రాద్ధేన కల్పా వ్యాఖ్యాతః’ ఇతివదితి । నైతత్ । హవిర్దైవతస్యా
నుపదేశోపి ‘మాసమగ్నిహోత్రంజహాతి’ ఇత్యాదిమ ధర్మాతిదేశ
స్య దృష్టత్వాత్ ॥

అపరం— ‘ఏకస్యతూభయత్వే సంయోగవృథక్త్వమ్’ (జై-౪-౩-
-౫) ఇతి న్యాయేన ప్రకృతస్త్రేవ స్థాలీపాకస్య ‘ఏవం వర్షసుకాఙ్కః
ఇత్యసికారాంతర సంబంధవిధిరితి । ఏతదపిన । ఏవంసత్వేష కాఙ్కఇతి
సూత్రం స్యాత్ । నత్వేషం కాఙ్కఇతి । కించ, పర్వస్వనావిరమ్భాఽస్యా
త్, యతస్సు సప్రథమకస్త్రేవ ప్రకృతక మ్మణోధికారాంతరవిధ్యుపగ
మః । ధర్మాతిదేశేతు యథానాన్వారంభ స్తథోక్తమేవ ‘అగ్రై నామా
గ్నేయేన’ ఇతి సూత్రమతిదేశవిశేషాథమితి వదతా భాష్యకారేణ ।
అత్రచ ‘అతహోధ్యమ్’ ఇతి వచనం వివాహమధ్యపి పర్యావరంభార్థం ।
యద్యద్యత ఊర్ధ్వమిశ్యవిశేషవచనం తథాపి పౌణమస్యామేవారం
భః । కాత్రత్వేన ప్రయోజనైక్యాత్, స్థానాపత్యా చాస్యామేవారంభ
వశేనాత్ । వ్యక్తమ్ చైతచ్ఛబ్దోగానామ్ । ‘అమావాస్యచెత్వా
ర్ష మాపద్యేత పౌణమాసేనెష్వేధతత్కర్మాదకుర్వత్’ పౌణమా
సీ మాకాక్షేదిత్యేకే’ ఇతి । తస్మాత్ స్థాలీపాకానంతరం పౌణమాసీచ
త్పర్వమాగచ్ఛ త్తదా వివాహమధ్యపి పర్యావరంభః । మాసిశ్రాద్ధస్య
త్వారంభశ్చతుర్థీహోమాంతే అపరపక్షే శిషాచారాత్, బోధాయనవ
చనాత్, కర్మమధ్యే కర్మాంతరారంభస్యానుక్తత్వాచ్చ । తథా వై
శ్వదేవస్యాపి ‘లైషాం మంత్రాణామపయోగే దావదశాహమధ్య
య్య’ (ఆప.ధ-౨౩.౧౩) ఇత్యాదివ్రతం సవత్సరికశ్చరిత్వా ప్రశస్తే
హనారంభః ॥

❖ పూణపాత్రస్తుదక్షిణత్వేకే || ౧౧ || ❖

భాష్యదేః పూణం యత్కంచితావ్రతం పూణపాత్రం । యవాన్

‘ అప్తముద్విభజితాంధితో కించిచ్ఛత్వాంపుష్కలమ్ ।

పుష్కలాసచ చత్వారి పూణాపాత్రం పృశత్తతే ’ ॥

ఇతి వచనాత్ ధాన్యముద్వీనాం ఆప్తావింశద్విభక్తం శతఃపూణాపాత్రం పాత్రనైర్విభజయిం గణితాద్ధాతే పుష్కల్యం వికలాంబునవ్యషభవానే ।

— ❧ సాయం పాత్రిత్యేగ్ని హోర్యే ఊర్విశం హస్తేనేతే అహుతి

తంజుల్లేద్యవైరాన్వి జహూయాత్ ॥౧౯॥ ❧ —

సాయం పాత్రిత్యేగ్ని హోర్యే కాలానాం చతుర్ణామపలక్షణమ్, అగ్నిహోత్రానుకారిత్యాచాపాసనహోమస్య । ఆరఊర్విశం స్థాలీపాకాంతాద్వివాహమాభ్యం వివాహస్త్యేవాత్ర పరమప్రకృతత్వాత్, న త్వనంతరప్రకృతత్వాత్పుష్కల ఊర్విశం । యతో న హ్యసంగికప్రకృతపరామర్శస్స నిరసస్సప్తనామ్నాం । స్థాలీపాకాంతాదితి చ స్థాలీపాకం విధాయ ‘ అతఊర్విశం ’ ఇతి వచనాత్ । అన్యచాఽమృతానంతరం రాత్రావేన, యది నవనాహ్యో నాతీతాః । అతీతాశ్చైదవరేద్యస్సాయమేవాగ్నిహోత్రార్థవేశాయామ్ । అత్ర హస్తేనేత్యాది నా కృత్సన్విధానం । హస్తేనేతి విధానాద్దర్వాదినివృత్తిః । తంజుల్లేద్యవైరాన్వి విధానాత్పాకస్య । ఉభయతః పరిషేచనమితి పరిసంఖ్యానాత్ పార్వణభిక్షాణాం । వైశ్వదేవోత్తమేన వ్యాఖ్యానమ్ । ఏతే ఇతి విశేషణాదత్రాపి ద్వితీయాహుతిః సిద్ధప్రకృత్యానీయా అంగమిత్యభిప్రాయః । తేనైతాం విస్తృత్య కమనమాప్తౌ నైమా పునహోతవ్యా కింతు నర్హిప్రాయశ్చిత్తవేద ॥

— ❧ స్థాలీపాకవద్దైవతమ్ ॥౨౦॥ ❧ —

అయం ‘ ఏతే అహుతి ’ ఇతి ప్రాప్తస్యానువాచకపూర్వాహుతే ర్వికల్పం విధాతుమ్, యథా- పాత్నీనతే ‘ నానువషట్కరూతి । అపి హి పాంశ్వనువషట్కరూత్ ’ (అప-శ్లో-౧౩-౧౪ ౯-౧౦) ఇతి ॥

— ❧ సారీపూర్వాహుతిః పాత్రిత్యేకే ॥౨౧॥ ❧ —

సారి సూర్యదేవత్యా 'సూర్యాయస్వాహ' ఇతి పూర్వాహుతిః
పాఠహోమే ఇత్యేకే ||

❖ ఉభయతః పరిషేచనం యథా పురస్తాత్ || ౨౨ || ❖

ఉభయతః ఏతయోరాహుత్యోః పురస్తాదుపరిష్టాచ్చ పరిషేచనం య
థా పురస్తాద్విహితం 'అగ్నిం పరిషించతి' 'పూర్వవత్పరిషేచనమస్య
మంథాః' (ఆప. గృ. ౨. ౮) ఇతి । పాకయజ్ఞేషు సప్తసున విద్యుదవ్య
ష్టీ । 'సైషామిమాన్ సాగ్నిహోత్రవీన సంవన్నా । అథోఆహుః ।
స ర్వేషు యజ్ఞకృతుషు' (త్రై. బ్రా. ౩-౧౦-౯) ఇత్యేత్ర 'తదిదం సర్వయ
జ్ఞేషూపస్పృశం భవతి' (ఆప. శ్రా. ౪-౧. ౭) ఇత్యేత్ర సర్వశబ్దేన ప్ర
కృతపరామర్శనా ప్రకృతశ్చోతసర్వయజ్ఞానామేవ పరామర్శాత్ । అ
స్తాదేవ హోత్రోః 'ద్విజ్ఞాహోతి' (ఆప. గృ. ౨-౧౧) ఇత్యాదినా పరి
సంఖ్యానాం కృత్సవిధానాచ్చాగ్నిహోతికవిధావపి నైవ విద్యుదవ్యష్టీ ||

❖ పాఠ్యజ్ఞానాతో న్యాని కర్తాణి వ్యాఖ్యా

తాన్యాచారావ్యాని గృహ్యంతే || ౨౩ || ❖

పాఠ్యజ్ఞాన వైవాహికేన స్థాలీపాకేన । అతో న్యాని అస్తాదన్యాని స
ర్వబల్యాదీని యాన్యాచారాద్గృహ్యంతే తాని కర్తాణి వ్యాఖ్యాతాని
తేషు తద్ధర్మాదిదేశో ఇత్యర్థః ||

నను కథం పాఠ్యజ్ఞబద్ధవాచ్యత్వం వైవాహికస్థాలీపాకస్య ? ఇతిచేత్
నిత్యస్తావత్ 'ఉపోషితాభ్యాం పఠ్యసుకార్యః' (ఆప. గృ. ౨-౧౭) ఇతి
పఠ్యసు భవత్వాత్ పాఠ్యః । తస్య చ పాఠ్యజ్ఞస్యాయం ప్రకృతిత్వేన
సంబంధీతి 'తస్యేదమ్' (పా. ౪-౩-౧౭౦) ఇతి పాఠ్యజ్ఞశబ్దాదబ్బ్రుక్ష్య
యే కృతేపాఠ్యజ్ఞ ఇత్యేషు రూపం భవతి । యద్యపి కర్తాస్తరాణామవ్య
యం ప్రకృతిః, తథాప్యస్య పాఠ్యజ్ఞసంబంధితయా వ్యవదేశ్యత్వమేవ
యక్తమ్, యతోత్ర కర్మణ (ద్రవ్య) దేవతయోరవ్యతిదేశః । కర్తాస్తర
మిత్వితరథర్తాణామేవేతి । న నైవమపి, శిష్యావగతస్య నిత్యస్య పా

న్యూన్య ప్రకృతిత్వే సంభవతి, కిమితి విలంబితావగమ్యన్య వైవాహిక
స్య ప్రకృతిత్వముచ్యతే? ఇతి చేత్ । న, వైవాహికమీవ ధర్మోపదేశ
పౌష్కల్యాత్, ఇతరత్ర ర్విధావాచ్ఛ । పక్షిణశ్చేష్టవన్యాయః—య
న్య పుష్కలౌ ధర్మోపదేశస్సన్యేషాం ప్రకృతిః సహి భిక్షుకోభి
క్షుకాః యాచతుష్పదాత్తి । తస్మాద్వ్యక్తం వైవాహిక స్తేనవ ప్రకృతి
త్వమ్ । అన్యవ వైవాహికస్య పాక్షిణశబ్దవాచ్యత్వం ధర్మశాస్త్రే వ్య
క్తమేవ । ‘పర్వసుచోభయోరుపవాసః । ఔషవ స్తమేవ కాలాంతరేభో
జనం । తృప్తిశ్చాస్మన్య యచ్చైనయోః ప్రియం స్యాత్తదేతస్మిన్నహని
భుజీయాతామ్ । అభశ్చ శయాయాతాం । మైథునవజజనంచ । శోన్విభూ
తే స్థాలీపాకః । తస్యోపచారః పాక్షిణేన వ్యాఖ్యాతః’ (ఆప-ధ-౨,౧-
-౪...౧౧) ఇతి నిత్యస్య పార్యణేన వ్యాఖ్యానాభిధానాత్, పక్షిణం
బంధినః కర్తాంతరస్యారాసంభవాత్, నిత్యస్యచ నిత్యేనేవ వ్యాఖ్యా
నే ఆత్మశ్రయబోధాత్ ॥

సన్యశ్రకబిల్— ‘యచ్చైనయోః ప్రియం స్యాత్తదేతస్మిన్నహని’
ఇత్యేతచ్ఛబ్దేనైకవచనాంతేన ‘పర్వసుచ’ ఇతి బహువచనాంత నిర్ది
ష్టపర్వాహః పరామర్శానుపపత్తైః, ‘పాణిగ్రహణాదధిగృహమేధినా
వ్రాతమ్’ (ఆప.ధ-౨,౧-౧) ఇతి పరమవ్యక్తతం పాణిగ్రహణసక్షత్రం
పరామృత్యతే । తేన ప్రతిసంవత్సరం పాణిగ్రహణసక్షత్రే ప్రియభోజ
నాదికాభ్యమ్ । శోన్విభూతే చ స్థాలీపాకః కర్తవ్యః । తస్యచ కర్మాంత
రస్యోపచారః పార్యణేన నిత్యేన వ్యాఖ్యాత ఇత్యాహుః । తత్కథం ధ
ర్మశాస్త్రే వ్యక్తం వైవాహికస్య పాక్షిణశబ్దవాచ్యత్వమితి । తస్మై య
తొత్రన్యతమేవ పరమవ్యక్తతం । పాణిగ్రహణస్య తు తదవధితయా కీ
ర్తనమాత్మం । సక్షత్రం తు గమ్యమానమేవ । గమ్యమానంచైతచ్ఛబ్దే
న పరామృష్టంప్రియభోజనాదినా విశేషయితం చ గూహమ్ ॥ తద్దా
హురాచార్యాః ॥—

“గమ్యమానస్యచార్థస్య నైవదృష్టంవిశేషణమ్ ।

శబ్దాంతరైర్విభక్త్యావా ధూమోయం జ్వలతీతివత్ ॥

(తంత్రీ-వా-౧-౧-౨) ఇతి । అతశ్చాత్మ ‘వర్షసుచ’ ఇత్సుద్వైశ్య గతః
మృచ్ఛిన్యా వివక్షితత్వాత్ శ్రుతావ్యవహితస్య ప్రకృతస్యపరావహస్తేన్య
వ పరామర్శో విశేషణం చ యుక్తమ్ । అత ఉపవాసాదేరివప్రియ
భోజనాదేరిపి వర్షసుబంధాత్ ‘వోష్వహుతే స్థాలీపాకః’ ఇత్యపవా
సాది ధర్మవిధానార్థమేవఉపాపితాభ్యాంపర్వసుకార్యజ్ఞలిగృహ్య
విహితస్య స్థాలీపాకస్యానువాదవవ, న కర్మాంతరస్య విధిః । అనువా
దే చ తస్యోపచార ఇతి దూర్ఘస్య పరామర్శో ఘటతే । విధాత్వస్యా
పచార ఇతిస్యాత్ । ఏవంచ యద్యపి ‘వోష్వహుతే స్థాలీపాకః’ ఇత్యా
పాతతానువాదస్వరూపః తథాపి యస్యేమే విధీయమానా ఉపవాస
ప్రియభోజనాదయో ధర్మాన్సంబంధినస్తస్యోపచారః పార్వణేన వ్యా
ఖ్యాత ఇతి సాధ్యాహరమేవేదం సూత్రం వ్యాఖ్యాయమ్ । తస్మాద్ధర్మ
శాస్త్రేపి వైవాహికస్య పార్వణశబ్దవ్యవదేశ్యస్తేవప్రకృతిత్వమ్ న ని
త్యస్యేతి సిద్ధమ్ ॥

నన్వేషయపి శీఘ్రబాధకత్వాత్ వైవాహికేనైతి వక్తవ్యే, కిమర్థ
మస్య వివాహంగస్యాపి సతా వివాహసంబంధం తిరస్కృత్య ‘పార్వ
ణేన’ ఇత్యాహ? ఉచ్యతే । ఇతరాంగవదస్యైవ శమ్యాః కింతు శిష్టా
చారసిద్ధాః పరిధయ ఏవైశ్వేవమథాం । అత్రోచ అతాన్యానీత్యాహ ఏ
తత్పద్యశాన్యే నౌపధప్రధానహపింషినపబల్యాదీని కర్మాణ్యనేనవ్యా
ఖ్యాతాని న త్వనేనతత్పద్యశాని పశుప్రభవ ప్రధానహపింషినపాపశామా
దీనీతి వస్తుం । కుతఏతత్? ‘తత్ర సామాన్యాద్వికారో గమ్యేత’ (అవ-
వ, ౩-౪౦) ఇతి పరిధామవచనాత్ । కించ, అతాన్యానీత్యస్య సర్వేన
మానప్రభేదవిగ్రహవాక్యత్వాత్ ‘సర్వేన యుక్తమస్యసదృశాధికరణై
ర్థాహ్యథావగతిః’ (వై-ప-౨౪) ఇతి సర్వేనమానభేదార్థనిర్ణయాత్

వాక్యసమాసయోర్భిన్నార్థత్వే చాసమభాసమాసాపత్తైః । కౌషధా
ని హవీషీ పశుప్రభవాని చ కానికతిధాచ? ఇతిచేత్, పురోడాశః
దనో యవాగూస్తండులాః పృథుకాలాజాస్సక్తవః పిష్టాని ఫలికఽణాని
ధానాః కరమ్భాఃసురెత్యోషధాని ద్వాదశవిధాని, పయోదధ్యాజ్యమా
మిక్షావాజినమవచానాని పశుకసశ్శోణితం త్వగ్వపితి పశుప్రభవాని ద
శవిధాని । ‘ అథ కర్మణ్యచారాద్ధ్యాని గృహ్యంతే ’ (ఆప-గృ.౧,౧)
ఇతి ప్రకృతేవ్యత్ర పునర్వచనం గృహ్యప్రశ్నేఽనుక్తానాం మహారాజ
స్థాలీపాకగణహోమాదీనామెతద్వికృతిత్వం వక్తుమ్ । నను యద్యనేనైవ
సూత్రేణకౌషధహవిష్కేమ కర్మసుపాగ్విణతంత్రాతిదేశః కిమథం
“ అస్తమితే స్థాలీపాకః ” పార్వణవదాజ్యభాగానై ’ (ఆప.గృ.౧౨-
౫-౬) ఇతి సర్వబలౌ పునర్వచనమ్? ఉచ్యతే । యద్యపిశ్శోతఆగ్రయ
ణై వైశ్వదేవాదీనాం భూయస్తేన పౌణమాసతంత్రాశక్త్యాం
వింద్రాగ్నస్య ముఖ్యత్వాత్ ‘ ముఖ్యంనా పూర్వవదనాల్లాకవత్ ’
(జై-౧౨,౨,౨౩) ఇతి సిద్ధాంతస్యాదేన ఆమావాస్యం తంత్రమితి ద
శితమ్ । తథాప్యత్రాన్వేషాంహవిషాం బహుత్వేప్యోషధస్య ముఖ్య
త్వాత్ పావణతంత్రైవేతి ముఖ్యస్యాయంమందబుద్ధిహితార్థం ద
శయితమేవ పునశ్చోక్తం ‘ పావణవదాజ్యభాగాంతే ’ ఇతి । తైన
మాసిశ్శాద్ధైష్టకాకమాణి చ పావణమేవ తంత్రమ్ । యద్యప్యష్టకా
యాం వపాహోమస్య ముఖ్యస్యాపూర్వత్వం, తథాప్యన్వేషాం కృత్స్న
విధానాభావాదౌషధత్వాత్ ‘ స్విష్టకృత్ప్రభృతి సమాసమాపిండనిధా
నాత్ ’ (ఆప.గృ.౨౨-౧) ఇతి దశానాచ్చ పావణమేవ తంత్రమ్ ।
అపూర్వహోమేతు ‘ పావణవత్ ’ (ఆప-గృ.౨౨-౧) ఇతి పునర్వ
చన మపూర్వహంసౌదన పిష్టాన్నహోమానాం స్థానే వికల్పేన విహిత
స్యోషధహవిష్క స్యాపి దధిహోమస్య పావణతంత్రప్రాప్తింజ్ఞాపయి
తుమ్, న త్వపూర్వహోమార్థమ్ । తస్యోషధహవిష్కాదేవపావణతం

త్వప్రాప్తిః । తత్త్వానాపన్నేమచ తద్ధర్మప్రాప్తిద్యుష్టా । యథాయ
స్యహవిషేతస్సాపాకృతా ధయేయైస్తత్త్వానేవాయవ్యాంయవాగూం ని
ర్వపేత్ ' (ఆప-శ్లో-౯-౧-౨౨) ఇతి సాన్న్యాన్యస్థానై విహితాయా
యవాగ్వాస్సాన్యాన్యధర్మాః ॥

కెచిత్ — నిత్యస్యపాక్షాన్యాయకల్పస్సపీనసేవాంయజ్ఞానాంకల్పః ।
యద్యపి వైవాహికే ధర్మామూలం తథాపి నిత్యస్తేన కల్పాతిదేశోద
క్షానావజ్ఞం ' ఇత్యన్య పరిగ్రహాధః । అతీనానీతి వచనాదేతత్పద్య
కానాం పర్వగుణానామేవ స్థాలీపాకానాం పశూనాంచాయంవికల్పో,
న తావన్యగుణకానామ్ । కర్తాణీతి వచనాత్కర్మమాత్రస్తేన వ్యా
ఖ్యానం నకు తత్కర్తృతద్ధర్మకాలాదీనాం । తేన ' గదభేనాపకీణేనిర్
ముతిం పాక యజ్ఞేన యజెత, (ఆప-ధ-౧-౨౬-౮) ఇత్యత్రపశౌ న పత్ని
వత్త్వం । నాపిహృదయసంసర్గాదిమసవేష(పా)వ)ర్వణానియమః, వి
శేషతశ్చోపవాసస్య ధర్మశాస్త్రే పర్వసంబంధేన విధానాత్ । వ్యా
ఖ్యాతానీతి వచనాదస్యేషాం నైతద్వికృతిత్వమ్ । తేనానారబ్ధపార్వణో
పి తేషాన్విధిశాలీ । హృదయసంసర్గాదిమ పునస్తంత్రవిధానంఆజ్యహో
మసన్నియమాధః । ఏతద్ధర్మాశ్చోపదిష్టేషాం యత్రోపచనం తత్రైవతం
త్రం, నాన్యత్ర । తేనాగ్రయజ్ఞ తంత్రలోప ఇతి । తన్న, యత ఉపది
ష్టధర్మకస్య వైవాహికస్య ధర్మాతిదేశేపి నైవదోషః । ప్రత్యుతనిత్య
స్య కల్పాతిదేశే పవాదీనామప్యతిదేశాద్దోషః । కర్తాణీతినచనాన్నై
తి చేత్, సత్యస్యాద్దేశ్యసమర్పణోపక్షిణత్వాత్ । అఖండగ్రాహణశ్చోద
క స్యోచ్ఛృంఖలత్వాత్ । దక్షిణాభావస్తు ప్రయోజనం తస్య ' యో
స్యోపదితస్తస్మా ఋషభం వదాతి ' (ఆప-గృ-౨-౧౬) ఇతి సిద్ధమ్ । త
థా సదృశేష్వయమతిదేశ ఇత్యక్తిమాత్రం, ఆసద్భవేష్వపి పశుష్వ
భ్యవగమాత్ । (పక్ష్యత్వాత్) అపక్ష్యతా) సాదృశ్యే దృశ్యత్వాదాశ్చపి
స్యాత్ । నచేమ వ్యాఖ్యాతశబ్దః ప్రకృతివికృతిత్వాభివాధః । ' ఏ

తేనైవైవస్వత్యవ్యాఖ్యాతః 'ఇత్యాచా' పశ్యతివ్యతివస్వత్య చ్యవ్తతాన్
త్ । తథా నైకస్మిన్నాగ్రయజ్ఞ తంత్రలోపభలాభాం నియమాభావాని చ
మాని సూత్రాంత్యావృత్త్యాని । ఆవిశ్మరమాతికృత్యమాగ్రయజ్ఞం తేనై
తావన్తాత్ర సూత్రాదేవ స్వాభిమతస్థితైః । ఆతస్మాన్ తంత్రసూత్రా
ణి యథోక్తప్రయోజనాభావాని । ఆగ్రయజ్ఞమపి తంత్రమదేవ ॥

యథోపదేశంచేవతాః ॥౨౪॥

అత్రా న్యవదా విగ్రహాః ఆప్యయాధావసమాసత్వాత్ । ఆధ్యాహ
రశ్చ, సాకాంతత్వాత్ । యథోపదేశం సర్వవిధానిం యాశ్చయావశ్య
శ్చ యేనయేన ప్రకారేణ మంత్రవిధానాదినాపదిష్టాః దేవతాస్తాపివ
భవంతి, న పాట్విణదేవతాః । న తేషు పాట్విణంప్రధానం సముచ్చేతవ్య
మిత్యభావః । నను వికృతాశ్చపకారముభేన తజ్జనకానాం భర్తాభావతిదె
శః ప్రధానంపాపకార్యంనోపకారజనకం । పాట్విణైవ స్థాపిపాకరూ
పయోః ప్రభుమోహోః ప్రధానం । ఆతస్మాత్సాత్విదేవ వినశాన్తి సూ
త్రే తత్సముద్భయాశంకా, యన్నిరాసాదేదం సూత్రంస్యాత్ । పశ్య
దీక్షయతి ' (త్రై-సు-౫-౧-౯) ఇత్యత్రతు పాక్యతానాం దీక్షాహుతి
నాం అంగత్వాదతిదేశః, అవృష్టాభావత్వాత్ సముచ్చయః, యథోప
దిష్టానాం ప్రకృతికృతక్రమబాధయదంతే నివేశ్య యుక్తపివ । సత్య
మేవమ్ । కింతు, గాహ్యకర్తానుష్ఠానాకాం మధ్యే దేవ మందబుద్ధ
యోఽక్లప్తప్రధానయో రతిదేశ్యానతిదేశ్యయోశ్చ అసభిష్టాస్తే పాశ్విన
నేత్యవిశేషాంతదేశ ప్రతిభాసాత్ ' పశ్యదీక్షయతి ' ఇత్యాచాదగ్ధ
సమూత్రాచ్చ ప్రధానాతిదేశతస్సముచ్చయాశ్చపిష్టప్రధానానామంతే
నివేశం చ మన్యంతే । తన్నిరాసాదేదం సూత్రమ్ ॥

అథ వైకృతప్రధానహోమానాం స్థానమథాదగ్నిముఖసౌవిష్టకృత
యోశ్చ విదధాతి.—

అగ్నిగోస్విష్టకృతం చాంతరేణ ॥౨౫॥

‘యథోపదేశం దేవతాః’ (ఆప. గృ-౨-౨౪) ఇత్యనువర్తతే । యథోపదేశం దేవతాః యో వికృతాశ్చపదిష్టాః ప్రధానహోమాస్తే అగ్నిం సిష్టకృతం చాంతరేణ ఆగ్నేయసావిష్టకృతయోహోమయోమధ్యే భవేయః । అత్రచ సిష్టకృతమితివదగ్నిమిత్యపి సిద్ధానువాదాత్, అన్యతశ్చ ప్రాప్త్యభావాత్, యోగవిభాగేనాగ్నిముద్దిత్య జహుయాదిత్యః స్యాన్యథో విధీయతే । విభక్తస్య సూత్రస్య చాయం వివక్షితోఽర్థః సర్వేషు తంత్రవత్స్విషధహోమేషు డధిహోమేషు చాపాకరణసమాపనయోశ్చ శిష్టాచారాదగ్నయోసావేత్త్యాజ్యేన అగ్నిముఖాభ్యమంగహోమం సర్వభోగిషి ప్రధానహోమేభ్యః పూర్వం జహుయాదితి । నన్వత్ర సిష్టకృతమితి వ్యథం, సర్వత్ర సిష్టకృతశ్చైవప్రతిపత్త్యర్థత్వాత్ స్వత ఏషానావంతే ఏవ భవతీతి । నైవమ్—వికృతిమ ద్వివిధాః ప్రధానహోమాః, పార్వణవికారా అపూర్వాశ్చ, తేషాముభయోపామవ్యంతవీన సిష్టకృద్యథా స్యాదిత్యేనమథత్వాత్ । అన్యథాయథోమాంగం సిష్టకృత్తదంతవీనస్యాత్ । తథాగ్నిమితి చోభయేభ్యః ప్రధానాహుతిభ్యః పూర్వమేవాగ్ని ముఖమిత్యేనమథం సిష్టకృద్యన్నియమ ఇతి ॥

కదిత్ — ‘యథోపదేశం దేవతా అగ్నిం సిష్టకృతంచ’ ఇత్యేనమస్తమేకంసూత్రం । తస్మాదర్థః— ‘అగ్నిసిష్టకృద్వివక్షితీయః’ (ఆప. గృ-౨-౨) ఇత్యత్రసిష్టకృతః ప్రధానహోమతుల్యధర్మత్వ జ్ఞాపనాద్వికృతిమ చ పావణప్రధానహోమే సతి, తస్మాపి లాపస్సాన్యత్, స మాభూదిత్యనేన సూత్రేణ ‘యథోపదేశం దేవతాః’ ఇత్యనుద్య, అగ్నిం సిష్టకృతం చ కుర్యాత్ ఇతి తానుతస్య సముచ్చయోవిధీయతే । తథా ‘అంతరేణ’ ఇతి పదమేకం సూత్రం ‘అంతరాత్వాప్త్యేణ’ ఇత్యాదివత్ । ప్రకరణాద్వికృతప్రధానహోమానాం జయతీనాం చ మధ్యేనాం హోమస్యపి వికృతిమ సిష్టకృత్తుత్య ఏవేత్యర్థః । ఇతరథాకస్యచిత్తస్య

లోపః స్యాత్, 'స్థాలీపాశాదుత్రరా ఆహతీహార్యా జయాదిప్రతి
పద్యతే' (ఆప-గృ-౯-౪) ఇత్యాదిపరిసంఖ్యతి కృత్వేతి || తన్న—వి
భాగే సాకాక్షయోద్దిశియంతయోః అగ్నిశ్చిష్టకృతం ఇత్యేతియోః
అంతరేణేత్యనైన సంబంధాకాంతేణ ఏకవాక్యత్వే సంభవతి వాక్యభేద
స్యాయితృత్వాత్ 'అగ్నిశ్చిష్టకృద్వివేచియః' ఇత్యస్య ప్రయోజనాంతర
పరత్వాచ్చ | తథాపి, యద్విష్టకృతః ప్రధానతుల్యధర్మకత్వే, తదా
తల్లోపేఽపి ప్రధానలోపస్థాయశ్చిత్తమేవాపద్యతే | తథా 'అంత
రేణ' ఇత్యస్య యథోక్తశ్చుతసమ్బంధస్యన్వయసంభవే ఆప్రకృతగమ్యమా
నాస్వయో న యుక్తః | వ్యధం చైతత్, నవమతే స్విష్టకృతస్సముచ్చ
యవిధానాదేవ త్రివీణాయాః పరిసంఖ్యాయా ఆపి నిరస్తత్వాత్, త
స్య సవత్సరిత్యత్యేనాలోపసిద్ధేః ||

—అవికృతమాతిశయమ్ || ౨౬ || —

అతిథిర్వస్య కర్మణానిమిత్తం, తదాతిథ్యమ్—గవాలంభఇత్యధంః
తదవికృతం యథోపదిష్టమేవ స్యాత్ | నాత్ర 'అగ్నిమిద్ధాన్' (ఆప-
గృ-౧-౧౨) ఇత్యాది సామాన్యమపి తంత్రం | పావణంతుదూరే, 'కృ
త్స్వివిధానాత్ యజతేరహావత్వే' (జై-సూ-౨-౧-౫) ఇతి న్యాయా
త్ | కృత్స్వివిధానంచ 'తస్యే వహం శ్రవయిత్వాపస్తీణాభిఘాతి
తాం మధ్యమేనాంతమేన వా పలాశపణ్డణాంతరయా జహోతి' (ఆప-
గృ-౨౨-౪) ఇతి | ఏతచ్చ ప్రదర్శనాథం | లైన వహోహోమానంత
రం కించుకహోమసంవహోమఫలీకరణహోమాదయోప్యపూర్వా ఏవ
కృత్స్వివిధానస్య తుల్యత్వాత్ ||

నను 'నానగ్నౌ ప్రధానమ్' ఇతి యాజ్ఞికోవచనాత్ వైశ్వదేవ బలి
హరణాని తావదంగాని | అగ్నౌ హోమేమచ అగ్నేయసావిష్టకృతావం
తరేణ యే హోమాస్త ఏవ ప్రధానాః | తేతు సర్వజల్యాది సామాన్యా
దుంగమిత్యాశంక్యాహ—

—వైశ్వదేవే విశ్వేదేవాః ॥౨౭॥—

వైశ్వదేవమితి కమనామధ్యయం । పృవృత్తినిమిత్తంచ, విశ్వేన
 వేదేవా ఆత్మేజ్యంబృతతి । తస్మిన్ వైశ్వదేవే సవాహవదేవతాః పృ
 థానదేవతాః । ఇహచమంత్రపణసిద్ధానాం దేవతాత్వస్యావిధేయత్వా
 త్, ఆగ్నేయాదయష్టదపి హోమాః బలిహరణాని చానగ్నిదేశ్యాన్యపి
 సర్వాణ్యేవ పృథానాని, నతు కింబిదపి శేషావరనామాంగం, ఇత్యేనం
 సూత్రాక్షరః । అయంభావః—యది నానగ్నో పృథానంకింతు శేషపి
 వేతి, తస్మైతత్ప్రేషలక్షణైశ్చ తీయాధ్యాయే దృశ్యేత । నతు దృష్టమ్
 నాపి సూత్రకారోక్తం దృశ్యతే । కింతు, పిండపితృయజ్ఞై తావదాప
 స్తంబేన హోమః పిండదానం చోభయంపృథానముక్తమ్, పిండదానం
 పృక్వత్య 'యది జీవపితా న దవ్యాదాహోమాత్కృత్వా విరమేత్' ఇ
 తి । యది హి పిండదానస్యాంగతా, తేదా పృథానభూతహోమానుష్ఠా
 నై సతి, తస్యాప్యనుష్ఠానం స్యాత్, న విరామః । తస్మాదత్ర పృథానస్త్యే
 వ పిండదానస్య 'నాసామయాజీ సన్నయేత్' (త్రై-సం-౨-౫-౫) ఇ
 త్యాది వదనారంభలక్షణ ఏవ విరామః ॥

కాత్యాయనస్തു పృత్యుతపత్యై పిండదానమేవ పృథానం, హోమస్త
 వంగమిత్యాహ 'జీవపితృకస్య హోమాంతమనారంభోవా' ఇతి । త
 థా సర్వేశానబల్యోరపి హోమాబలయశ్చ పృథానం । అవభృథే త్వన
 గ్నావేన పృథానం । హోమాంగత్వేప్యస్య పృథాన్యం సావంగాపేక్ష
 యా । తత్రైవ రాక్షసే గదభవశౌ అనగ్నావేన పృథానం, 'అస్సవి
 వదానైశ్చరేయః' (ఆవ.శౌ-౯-౧౫-౫) ఇతి సచనాత్ । వపాయా
 నూవదేశో మతాదగ్నో హోమః । 'యది వపాహవిరవదానం వాస్క
 డ్యేత్' (ఆవ.శౌ-౯,౧౫-౧౫) ఇతి వపాయాః పృథగ్గ్రహణాత్ । న
 చ మనగ్నావప్యన్యాని బహూనిపృథానాని । సంతి, యథా శ్రాద్ధబ్రా
 హ్మణ్యజనం । ఏవమాగ్నయసౌవిష్టకృతహోమావశీహపృథానం, 'హే

పాసనే పచనె వా పశ్చిరాద్యైః ప్రతిమంత్రం హస్తేన జహుయాత్' (అప.ధ.౧-౩-౧౬) ఇతి కృత్స్నవిధానైః 'ఉభయతఃపరిచేదనం' (అప.ధ. ౧-౩-౧౭) ఇతి పరిసంఖ్యయా చాశ్వ వైశ్వదేవస్యాపాఙ్గణ విశారత్వాత్ । సహజబల్యాదు తు పాపణ విశారత్వాత్తావదంగం । కించ, వైశ్వదేవ మంత్రైష్యపి 'అగ్నయోసావహః, అగ్నయే సిన్ధవ కృతేసావహః' ఇత్యేతయో రప్యామ్నసాత్ ప్రాధాన్యం । నను వైశ్వదేవ మంత్రాణామపి న ప్రత్యక్షస్సమామ్నాయః, స కథమవ గమ్యతే ? ఉచ్యతే । 'పశ్చిరాద్యైః ప్రతిమంత్రం' 'అపరేనాగ్నిం సప్రమాప్తమాభ్యాం' (అప.ధ.౧-౩-౧౬-౨౦) ఇత్యాదిమంత్రైః క్రమేణ వినియోగాత్ క్వచిదామ్నసమస్తీత్యవగమ్యతే । తచ్ఛామ్నసం ప్రాగ్వివాహమంత్రైశ్చ, భాష్యకాలవచనాత్ । తతశ్చ బ్రహ్మయజ్ఞపారాయణయోగ్యతేషామేవ క్రమేణాభ్యయనం వేదిత్యం । స ర్వప్రాధాన్యేన ప్రయోజనమ్— ఏషావేకతరమవ్యకృత్యా ప్రయోగ సమాపితేపి తత్ప్రాగ్భజనాత్సప్రాయశ్చిత్తం సాంగమనుష్ఠాయం, కృతే తు భోజనే పాకయజ్ఞలోపప్రాయశ్చిత్తమేవేతి ॥

కెచిత్—వైశ్వదేవే విశ్వేదేవా దేవతా విధియంతే నిర్వాపకారే సంకల్పార్థం, ఈశానయజ్ఞవల్ । యాస్తు ధర్మశాస్త్రే మంత్రవినియోగాత్కల్పితాస్తాః ప్రధానకారే దేవతాః (ప్రధానాథాదేవతాఃప్రధానదేవతాః) ఇహాద దేవతావదేవో వైశ్వదేవస్య గాహ్యకపరిభాషా ప్రాప్త్యర్థః । తత్ర తస్యోపదేశస్తు సర్వదరణార్థః । ఇదంచ వైశ్వదేవం న పంచమహాయజ్ఞైశ్చ పృథగ్భూతం । 'అహరహయ్యుతబలిః' (అప.ధ.౧-౧౨-౧౫) ఇత్యాదయశ్చ పంచమహాయజ్ఞానా ముత్పత్తివిధయః 'ఆర్యాఃప్రయతా వైశ్వదేవ' (అప.ధ.౧-౩-౧) ఇత్యాదిస్తు ప్రయోగవిధిః । తత్ర, యదగ్నా క్రియతే న దేవయజ్ఞః, యద్భవిహరణం స భూతయజ్ఞః, యద్దక్షిణతః । పితృలింగేనేతి । స పితృయజ్ఞః । యచ్ఛా

గ్రహానం స మనుష్యయజ్ఞః, ఇతి । తన్న — స్వమతే శ్రుత్యాచా
దికాన్ విశ్వాన్ దేవాన్ వచనం వినా అపనీయ, తేభ్యస్సంకల్పిత
స్య హవిషో దేవతాంతరైభ్యో మంత్రవర్ణాత్కల్పితైభ్యో దాతుమ
యక్తవాత్ । ఈశానబరౌతు భవశర్వాది శబ్దానా మీశానాభిధా
నత్వాత్, అథాస్య దేవతాత్వమితి సూత్రకారమతాచ్చ, యక్తం
భవామైత్యాదిభిః త్రైదానమ్ । యత్తు మీధుప్రైజయంతాయచా
స్తాత్ స్థాలీపాకాద్దానం తదవ్యభ్యుదయేష్ట్యాదివత్సవనీయపురోదాశవ
చ్చ ‘ త్రివిదనాన్ కల్పయిత్వా త్రై రుపస్సద్గయిత్వా త్రై రైకృతా నన్
మోదనేభ్యో ముత్వా ’ (ఆప. గృ. ౨౦-౪) ఇతి వచనైః స్థాలీపాకాంశ
ద్యయే పూర్వదేవతాపనయేన దేవతాంతరవిధానా ద్యుక్తమ్ । పంచమ
హయజ్ఞేభ్యో న పృథగైవ్యదేవమిత్యపి న, ప్రకరణాంతరాత్సంజ్ఞాభే
దాచ్చ కర్మభేదావగతేః । న చ కర్మభేదే ‘ తేషాం ప్రయోగో దు
రుపపాద ఇతి ప్రమితభేదాపహ్నవో యక్తః, యతో భాష్యే వైశ్వ
దేవస్య తేషాం చ ప్రయోగః పృథగైవోపపాదితః ॥

అథ (ప్రయోగభాష్యమీషద్వైదం లిఖ్యతే) వైశ్వదేవస్య ప్రయోగో
భాష్యమవేక్ష్య వడ్విగం విభజ్యతే । వైశ్వదేవస్య కర్మాచ్యతే, ప్రసం
గార్థంచమహాయజ్ఞానాం చ । సమావేశసజపాంతే వివాసా సమాప్తే
వైశ్వదేవమంత్రాణామపయోగే యద్వ్యుత్తం ‘ దావీదశాహమధశ్శ
య్య ’ (ఆప. ధ. ౨-౩-౧౩) ఇత్యాది తత్సాన్వయమిత్వా విశేషాత్ సవత్స
కశ్చరిత్వా ప్రశస్తే హవ్యరభ్య ‘ ఆర్యాః ప్రయతా వైశ్వదేవేన్నసం
స్కరారస్సుయః ’ ఇత్యాదివిధినా సిద్ధైస్తేతిష్ఠన్నసంస్కరార్థా
ర్యాదిః ‘ భూతమ్ ’ ఇతి సాన్వయినే ప్రబూయాత్ । తత్పురుషాతం సా
విరాడన్నంతన్మాతాయ ‘ ఇతి సాన్వయినే ప్రతిబూయాత్ । తతోయది ప్ర
యాణే గృహేవా వైశ్వదేవస్య హోమస్య స్థానేగ్నిరుపసమాధాత
వ్యక్తి తత్త్ర కర్మశాస్త్రా క్తవిధినా ఉపసమాదధాతి । ఏవమవ్యత్రా

ప్యోపాసన హోమాదిమ । అథ గృహమేధినో యదశసీయమన్నంతతా
 హోమాథణం హవిష్యమన్నం పాత్రై కల్పయతి । ఆహవిష్యం త్పాత్ర
 వణావరాన్నసంస్పృష్టం ద్వితియే । హవిష్యమన్నం దేవయజ్ఞాథణం తృ
 తీయే । సర్వతస్సమవదాయాగ్రాథణం చతుర్థే । సర్వతపివసమవదా
 య మనుష్యయజ్ఞాథణంపంచమే యది (బ్రాహ్మణం) బ్రాహ్మణతర్పణం
 నావకల్పతే । ‘మనుష్యేభ్యోయథాశక్తివాసం’ (ఆప-ధ-౧-౧౨-౧౫)
 ఇతి వచనాత్ । తతః పరిషేచనం కృత్వా పృథమకల్పితాదన్నాద్యథా
 హుతిమాత్రం అంగుష్ఠసర్వమాత్రం అగ్నయేస్వాపేత్యాదిభిః షడా
 హుతిహుత్యా ఉత్తరంపరిషేచనం । అథ ఉదీచీనముష్ణం భస్మాబోహ్య
 తస్మిన్ ఆహవిష్యం స్వాహాకారేణ జహోతి, యస్యాగ్నా నక్రియతేయ
 స్యచాగ్నం న దీయతే నతద్ధృక్తవ్యమ్ (ఆప-ధ-౨-౧౫-౧౩) ఇతివచ
 నాత్ । అథ షడాహుతిహోమశైషమహవిష్యహోమశేషేణసంస్పృజ్యా
 న్నైవ సూపసంస్పృష్టైవ ధర్మశాస్త్రాక్షేప విధినా రౌద్రాంతం బలిం
 (హు)కృత్వాగ్నింబ్రాహ్మణాయదత్వా, బ్రాహ్మణోక్తత్వాదపార్వ(ణం)
 (ణ)వ్యాఖ్యా(తం)తసన్నిపాతీతి కర్తవ్యతాకందేవయజ్ఞం కురీవత । దేవ
 యజ్ఞేన యక్ష్య ఇత్యాగూర్వ, విద్యదసి । ఔపాసనెవచనే వా కల్పి
 తాదన్నాత్, తదభావే హవిష్యమన్నం పీహియవాది, ఆకాష్ఠాత్, దే
 వేభ్యస్వాపేతిహస్తేనజహుయాత్, సన్నిపాతీతికర్తవ్యతయోరౌపాస
 నహోమవైశ్వదేవయోహాస్తేన హోమస్యదృష్టత్వాత్ మంత్రవచ్చాభ
 యతః పరిషేచనం. తయోద్భుష్టత్వాదేవ । వృష్టిరసి । వషటూరజ్ఞా
 మేమ విద్యదస్యష్టి ఇతుప్వదేశః । అథ పాగ్నినావీతి పితృయజ్ఞేన య
 క్ష్య ఇతుక్త్యా, విద్యదసి । శుచౌ భూమా కల్పితాజోదనాత్ హస్తే
 న అంగుష్ఠప్రదేశేన్యావంతరేణ పితృభ్యః స్వధాన్త్యితిదద్యాత్ ఆహు
 తిమాత్రం । వృష్టిరసి (పితృయజ్ఞే)పితృస్యం(పితృస్యం)బలిహరణవిధినేత్యవ
 దేశః । అథ బలిహరణస్య ఇహమతుల్యత్వాత్ యజ్ఞావవీతి భూతయ

జ్ఞాన యక్ష్య ఇత్యుక్తాన్ విద్యుత్ । శుచాభూమావేవ హస్తేన ఇదం
భూతేభ్యోస్త్రివితి దద్యాత్ । వృష్టిః । బలిహరణవిధి నేతువదేశః । అ
థ దానస్య కౌముత్యుత్పాత్ యజ్ఞోపవీతీమనుష్యయజ్ఞేన యక్ష్య
ఇత్యుక్తాన్ విద్యుత్ । బ్రాహ్మణతర్పణం. సంకల్పితస్య వా దానం । వృ
ష్టిః । దానమాత్రమితువదేశః । బ్రహ్మయజ్ఞం తు పూర్వమేవ కర్విత
అగ్నిహోత్రమాపాసనం వా మృత్యావ్ ఉదితఆదిత్యై (త్రై. ఆ. ౨-౧౧)
ఇతి వచనాత్ । తస్య కర్మాచ్యుతే । ‘బ్రహ్మయజ్ఞేనయక్ష్యమాణః’
(త్రై. ఆ. ౨-౧౧) ఇత్యాది బ్రాహ్మణోక్తదేశే యథావిధ్యాచామేత్ । అ
స్తింస్తాన్వచమనే విశేషః — ‘దక్షిణత ఉపవీత్య’ ఇత్యారభ్య ‘నకృదు
పసప్తశ్య’ (త్రై. ఆ. ౨-౧౧) ఇత్యేవమంతేవిగుణేక్యుతే ‘యదియజ్ఞాప్త’
ఇతి ‘భువస్సాన్వహ’ ఇతి హోమఃప్రాయశ్చిత్తం । ‘దక్షిణం పాణినా
సవ్యంప్రొక్ష్య’ ఇత్యారభ్య కేషేవిగుణేక్యుతే ‘యద్యవిజ్ఞాతా’ ఇతి
ప్రాయశ్చిత్తం । అథకృమఉచ్యతే । బ్రహ్మయజ్ఞేన యజ్ఞే ఇత్యుక్తాన్, వి
ద్యుత్ । ఆచమనం । ఆసనకల్పనాది సావిత్రి జపాంతం కృత్వా వేద
స్యాదిత తరభ్య యథాధ్యాయమధ్యయనమధ్యాయః, కృత్స్నస్య వేదస్యా
సమాప్తేః ‘శ్రావణ్యాంపౌణామాస్యామధ్యాయముపాకృత్య’ (ఆప. ధ
౧-౧) ఇతి వచనాత్ । యేనప్రకారేణాధ్యాయో (యేనచక్రమేణా)
యేనప్రకారేణావావిధీయతే, వినా చామ్ననైః ఆదిప్రదిష్టానుషంగప్ర
ఖ్యా(తా)దిభిః, ఉత్పృజ్ ఉత్పృజ్యోత్పృజ్య, వాచామనసాచయావత్తర
సంయావచ్ఛక్యమధీయాత్ । పరిధానీయాంకృత్వా, వృష్టిరసి । ఏవమ
హరహః కృతాంతారభ్య యావత్సమాప్తౌ వేదః సప్తాకాగ్నివిధికాం
దేవ సమస్తమధీత్య వైశ్వదేవమంత్రానధీత్య తతః ప్రసుగ్ధంతేతి ప్ర
శ్నద్యయమధీయాత్ । ఏవం వినియోగవశేనాత్ ॥

వికాగ్నికోవిధిః కాండువైశ్వదేవమితి స్థితిః ॥ ఇతివచనాచ్చయ
స్యనైకశాఖాధ్యాయాంతోనైనైవ విధిస్తా ద్విత్వీయం పునరధీయార

ఋగ్యజుస్సామ్నాం క్రమేణాధ్యయనేయద్యనభ్యయస్సాన్యత్, తదైవాం
 వచామెకం వాయుజరెకం వా సావకృతాబ్రాహ్మణభ్యభివ్యాహరెత్
 యదా బ్రాహ్మణస్య (కృమేత్ర) కృమేణత)దాభూర్భువనస్త్వం తపశ్శ్ర
 ధ్ధాయాం జహోమిత్యభివ్యాహరెత్ । ఏవం యావజ్జీవం బ్రహ్మయజ్ఞం
 కుర్వీత ॥ మనుష్యయజ్ఞాంతే సర్వాన్ నేవ్వివదేవభాగినఃకుర్వీత (అప-ధ-౨-
 ౯-౫) ఇత్యాదివిధానైన స ర్వేమపత్వ్యంతేమభుక్తవత్సుసాకపరివేష
 ॥ సాత్రేభ్యో లపాణా సంకృప్యోత్తరతః శుశ్చాదేశే రుద్రాయ సం
 ప్రదాన భూతాయ నిసయేత్, రుద్రాయస్వాహా ఇతి । నిత్యవచ్చనిన
 యనం ప్రతిపత్తికమణత్వాత్ । ‘ ఏవంవాస్తుశివంభవతి ’ (అప-ధ-౨-
 ౪-౨౩) ఇత్యర్థః । ద్రవ్యసంస్కార కమణసు పరాభణత్వాత్ ।
 (ఏ-సూ-౪-౩-౧) ఇతి న్యాయాత్ । ఫలంవా, సూత్రకారేణోపదిష్టత్వా
 త్ (యథా) ‘ య ఏతానవ్యగ్రా యథోపదేశం కురుతే నిత్యః స్వగః
 పుష్టిశ్చ ’ (అప-ధ-౨-౪-౯) ఇతి । ఏవ(ంభూత)మృతే మహాయజ్ఞే
 భ్యః సాయం రౌద్రాస్తం కృత్వా వైహాయసమాకాశే భూతబలింకుర్వీత
 అన్య ఆహుః— ‘ న క్తమేవాత్తమేన ’ (అప-ధ-౨-౪-౮) ఇత్యే
 వకారస్య వ్యవహితాన్వయాదైవహాయసమేవ సాయమితి ॥

ఇదానీం ప్రసంగాత్సర్వబలైస్తదుత్సర్గస్య చ దేవకాముపదిశతి ॥

పౌణమాస్యాం పౌణమాసీ యస్యాంకియతే ॥ ౨౪ ॥

ఇత్యాపస్తంబీయై గృహ్యప్రశ్నై సప్తమఃఖండః.

యస్యాం పౌణమాస్యాం శ్రావణ్యాం మార్గశీర్ష్యాం చ నిమి
 త్రభూతాయాం స్థాలీపాకః క్రియతే తస్య స్తేవ పౌణమాసీదేవతా ।
 అయమథః, సర్వబలౌ ‘ శ్రావణ్యై ’ పౌణమాస్త్యేసావహా ఇతి
 స్థాలీపాకస్య హోమః । ఉత్పజనేతు ‘ మార్గశీర్ష్యై పౌణమాస్త్యే
 సావహా ’ ఇతి ॥

ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యకృతై గృహ్యతాత్పర్యదర్శనసప్తమఃఖండః ॥

ఋషీగ్ స్తర్పయామి । సాగ్ హేతీ దేవతా ఉపనిషదస్తర్పయామి । యా
జ్ఞీ దేవతా ఉపనిషదస్తర్పయామి । వారుణీ దేవతా ఉపనిషదస్తర్పయా
మి । బ్రహ్మణగ్ స్వయంభువం తర్పయామి । సదసస్పతిం తర్పయామి ।
ఇతి । తతో గ్నేరుపసమాధానాద్యగ్నిముఖాలై అన్వాఙ్మేషన్వితేవా
సిమనవాజ్యాహుతిజహోతి । ప్రజాపతయే కాండఋషయేస్సాహుః ।
సామాయ కాండఋషయేస్సాహుః । అగ్నయే కాండఋషయేస్సాహుః । వి
శ్వేభ్యో దేవేభ్యః కాండఋషిభ్యః సాహుః । సాగ్ హేతీభ్యో దేవతాభ్య
ఉపనిషద్యుఃసాహుః । యాజ్ఞీభ్యో దేవతాభ్య ఉపనిషద్యుఃసాహుః । వా
రుణీభ్యో దేవతాభ్య ఉపనిషద్యుఃసాహుః । బ్రహ్మణస్వయంభువే సాహు
ః । సదసస్పతిమిత్యేతయచానవమీమాహుతింజహోతి । తత ఆచా
ర్యప్రముఖాః దధేషావసీనా దర్భాభాధారయమాణా వేదస్యాదితశ్చ
తురోఽవరాధ్యాననువాకానధీయారక్ష । అథ జయాది పరిషేచనాం
తై బ్రాహ్మణతర్పణం । ఏవమేవాత్సగోఽ(గే)నతతోధికం స్త్ర్య(త్ర్యంత
రో)త్యప్రసంహారణాపి కింతు యథాపస్తమ్బీయం సూత్రం తథానా
దితో వేదస్యానువాకానామధ్యయనమ్ । జయాదయస్తుభవంతి । సామ్య
దృతే కాండోపాకరణ సమాపనయోశ్చ న సూక్తోపహోమ దేవతోప
స్థాన జయాదయః । సామ్యస్తేవ సూక్తజయాదయః । ఏవమాపస్తమ్బ
మతపవాపస్థితాః కేచిత్ కుర్వతే యథోక్తమ్ ॥

అథ ప్రాజాపత్యేవ్రతేపూర్వవత్ సాన్వాసామాగ్నివి(శ్వ)శ్వేదేవవ
జ్యోతానాం తర్పణమ్ । అగ్నిముఖాలై చానావ్రిభ్యేవ్రతనిజహోతి । ప్ర
జాపతయే కాండఋషయేస్సాహుః । ప్రజాపతేనత్వదేతాన్యస్యః । ఇతి
సూక్తైసప్రత్యేచం షడాహుతిః, చతస్ర ఉపహోమాహుతిః, సాగ్ హే
తీభ్య ఇత్యాదిభి రెవ, సదసస్పతిమిత్యేతయేవ సదసస్పతిం చ । అథవ్రతీ
ఉపస్తేయ దేవతా అభిసంధాయాగ్నిపురోగాశ్చ తస్యో దేవతా ఉపతిష్ఠతే
అగ్నేవ్రతపతే కాండఋషిభ్యః ప్రాజానత్యం ప్రేతాచరిష్యామి తచ్చ

కాయం తన్నైరాభ్యతామ్ । వాయోవృతపతే, ఆదిత్యవృతపతేవృతానాం
వృతపతే కాండముషిభ్యః ప్రాజాపత్యం వృతంచరిష్యామి తచ్చ కేయం
తన్నైరాభ్యతామ్, ఇత్యేతైశ్చతుభిః యథాదైవతం । తతోజయాది, బ్రా
హ్మణతర్పణం చ । ఏవమేవ సమాపనే వ్యయోగః । (సంవత్సరే) సంవ
త్సరే వ్యవృతే । తతోవస్తానమంత్రేణులచారిషమశకమరాధీతివిశేషః

కదిల్ — సౌమ్యేశశశ్చవాపసస్య దృష్టత్వాల్ ప్రాజాపత్యాదే
షస్వీచ్ఛతి ॥

ఏవమేవాగ్నయే వైశ్వదేవేచ । అగ్నయేకాండముషయే సాస్విహా,
అగ్నేనయతి షడ్వచంనూక్తమ్, అగ్నేవృతపతే కాండముషిభ్యః అగ్నే
యం వృతం చరిష్యామిత్వాగ్నయేవిశేషః । విశ్వేభ్యోదేవభ్యః కాండ
ముషిభ్యః సాస్విహా, ‘అనోవిశ్వేఅస్కాగ్నమంతు’ ఇతి షడ్వచం నూ
క్తం । వైశ్వదేవవృతం చరిష్యామితి వైశ్వదేవవృతే విశేషః ॥

సౌమస్య కాండోపాకరణసమాపనే శుక్రియకల్పాక్షే । అత్రాప్య
క్తం యత్తదుచ్యతే పూర్వవదుపాకృత్యాగ్నేరుపసమాధానాద్యగ్ని ము
ఖాంతే, సౌమాయ కాండముషయేసాస్విహా । సౌమోధేనుమితి షడ్వచం
నూక్తమ్ । ఉపహోమా నదసన్నతిం చ హుత్వా, ఏవం పూర్వవదు
పాకృత్య, మదంతీరుపస్పృశ్య, ప్రథమేనానువాకేన శాంతిం కృత్వా చత
స్రబేదుంబరీస్సమిధో, ఘృతాన్వీక్తాభ్యాదధాతి ‘వృధివీసమిల్’
ఇత్యాదిభిః । అథ దైవతోపస్తానం ‘అగ్నేవృతపతే కాండముషిభ్యః
సౌమ్యంవృతం చరిష్యామి’ ఇత్యాదిభిః । తతఃప్రభృతిశుక్రియమంత్ర
బ్రాహ్మణానువాకానాం ప్రథమపదాని ‘యంజతే నవిత్తా’ ఇతివాభి
వ్యాహర్య వాచయిత్వా జయూది ప్రతిపద్యతే । పరిషేచనాంతం కృత్వా
మదంతీరుపస్పృశ్య, ఉత్తమేనానువాకేన శాంతిం కృత్వా తతస్సమ్మిల
నాది యథాసూత్రం । శోషీభూతే ‘వయః సువణాః’ ఇత్యాదిత్యా
వస్తానాంతే బ్రాహ్మణభోజనం । అథాస్య సాస్విధ్యాయవిధిః శుక్రియక

ల్ప ఏవోక్తః । ఏవం సమాపనే విశేషస్తు 'చాన్యసమిదాదిత్య వృత పతే' ఇత్యాద్యాన్యతాః సమిదాధానోపస్థానమంత్రాః (నాత్రప్ర) భృతివ్యాహరణం) ఉత్తమేనానువాకేన శాంతిం కృత్వాగురవ వరంధ త్వా కేశక్తశ్చ వాపయిత్వా ద్వాప్తాణభోజనమ్ ॥

అథసూర్యమాక్షిప్యతేననుఉపాకరణసమాపనేచఋషిర్యఃప్రజ్ఞాయ తే' ఇతి యః ప్రజాపత్యాదీనామన్యతమః కాండానుకృమణ్యం కాం డఋషిత్వేనసమామ్నాయతే స ఋషిః దేవతేతివ్యథామేవేదంసూర్యం కాండాపాకరణ ష్విత్వా పురస్తాత్సదసస్పతేః ।

బహుయాత్ కాండసమాప్తౌ చ శ్చుతిరేషా సనాతనీ ॥

ఇతి కాండానుకృమణ్యంకాండషిఃదేవతాత్వస్యసిద్ధత్వాత్ । నత్యమ్ అతఏవ ప్రజాపత్యాదయశ్చత్వారిః ప్రధానహోమదేవతాః,సాంఘిక్యాద యస్వస్యం(భు(ధూ)వర్యంశాశ్చత్వారి ఉపహోమదేవతాఃతేనేతేచత్వారిస్సర్వకాండానామపాకరణసమాపనయోరనువతంతే ప్రధానానువ తిత్వా దంగానామిత్వేవం పరంసూర్యమ్, నదేవతాత్వ విధిపరమ్ ॥

—సదసస్పతిద్వితీయః ॥౨॥—

నను సదసస్పతిరధ్యాయోపాకరణసమాపనయోర్నువమః । కాండా పాకరణ సమాపనయోష్వప్తః । ఏవమయమద్వితీయోపి కిమథం ద్వితీయ ఇత్యచ్యతే ? । ద్వితీయస్య స్విష్టకృతః స్థానైయంసదసస్పతి భవేది త్యేవమథం । ఇదమథమేవ చ పూర్వత్ర 'అగ్నిస్విష్టకృద్ద్వితీయః' (అప-గృ-౧-౨) ఇత్యుక్తమ్ । ఉపాకరణసమాపనయో రాజ్యహవిష్కయోః స్విష్టకృదేవనాస్త్రి, కథం తత్థానే సదసస్పతివిధిః? ఇతి చేత్ । అనెనైవ వచనేనాస్య ప్రసంగో విధీయతే,యథాఅగ్నిహోత్రే ద్వితీయ స్యాదహుతేశ్చాతపథేన బ్రాహ్మణస,తేనాగ్నేరుత్తరాథాపూర్వాధోఽస్తేహోమః । ఏతద్విస్తరణ స్విష్టకృత్సావప్రాయశ్చిత్తంచ । ఆయంచహో మోలింగకృమాభ్యాం 'సదసస్పతిమద్భుతం' ఇత్యేతయా హోతవ్యశ్చ

తి స్పష్టత్వాల్ సూత్రకారస్యానాదరః ॥

కెచిత్—ఉపాకరణే సమాపనె చ యః కాండముమిః పృజ్ఞాయతే త
స్య ద్వితీయస్సదసస్పతిః। కాండముపేరుపరిష్టాదయం మంత్రస్సదసస్పతి
ర్వినియుజ్యతే, న తు వివాహే ఉద్ధివ్యసేవతి ఋద్ధవ్యయ(మివ(మేవ) వి
వాహమధ్యే పాఠ స్తద్విధ్యయన విధ్యధః । ఇత్యేవం సదసస్పతిమంత్ర
స్య విషయజ్ఞాపనవ్యాజన ఏతయోః కమణాః పర్యయోగకల్పస్యాన్య
త్ర పృసిద్ధస్యాత్రాప్రసిద్ధత్వాల్ అవశ్యాశ్రయణీయస్య ఇహ శాస్త్రే
ఽభ్యంతరీభావోన్య సూత్రస్య పర్యయోజనం తతశ్చ క్రియాప్రవృత్తిరితి
తన్ను, సూత్రస్థస్య సదసస్పతిశబ్దస్య ముఖ్యాధాదేవతాపరత్వసంభ
వేపి మంత్రప్రతీకం లక్షయిత్వా । తేన లక్షితేన మంత్రలక్షణాయా అ
యుక్తత్వాల్, ఉక్తవిధయాఽనయోరిహేవపర్యయోగస్య పృసిద్ధత్వాల్, అ
న్యత్ర పృసిద్ధస్యాభ్యంతరీభావవైయథ్యాచ్చ ॥

‘యస్యాగ్నా న క్రియతే న తద్భిక్తవ్యమ్’ (అప-ధ-౨-౧౫-౧౩)
ఇతి ధర్మశాస్త్రపదనాల్ శరీరస్థిత్యధఃమపి భోజనం ద్విజస్య వైశ్వ
దేవ శేషేణైవభవితవ్యమ్ । ‘చతురాత్రమహాయమానోగ్నిర్లోక
స్సంపద్యతే’ ఇతి పదనాదహుతేఽగ్నిహోత్రేన ద్వ్యక్రత్వతోఽగ్నిర్లోక
కస్యాన్యత్ । తతశ్చ జ్వరాదిభిరుపద్యతే సత్యపి వైశ్వదేవాగ్నిహోత్రా
దేః తత్ప్రాయశ్చిత్తానాంవా హోమానామవశ్యకార్యత్వాద్భుత్విగంతరా
లాభే సత్యపి ద్వయోరపి స్త్ర్యనుపేతయోః యెనకేనచిత్ప్రకారేణ
మంత్రాంగలోపేనాపి తత్ర ప్రసక్తిః । తథావైశ్వదేవస్య శ్రాద్ధాదిషు
‘అథ గృహమేఘినో యదశనీయస్య హోమా బలయిశ్చ’ (అప-ధ-౨-
-౩-౧-౨) ఇతి పదనాల్, సువ(ర్చ)ర్చికా యవక్షారాభ్యాం లవణేన చా
వరాషేన చ శోశధాన్యా పరనామ్నా మాషాదినా తిలవ్యతిరిక్తేన
సంస్పృష్టస్యాపి భవతి హవిషోహోమేప్రసక్తిః ।

తదభయ నిషేధాధామాహ—

—(స్త్రీ)యానుపెతేన త్థారలవరాన్న

సంసృష్టస్య చహోమఃపరిచక్షతే॥

(స్త్రీ)యానుపెతేనహోమఃహోమమాత్రంశ్చైతస్తూతకంచస్తాః పరిచక్షతే పజాయంతియస్తాల్తస్తాదేవ తాభ్యాం న హోతవ్యమితి వా క్యశేషః । హోమమితి చ సామాన్యాభిధానైవ శ్చౌతహోమేపి స్త్ర్య సుదనీతా శిష్టాః పజాయంతీతిజ్ఞాపనాల్ గౌహ్యేధికారావవాదః । త్థారెత్యాది వ్యాఖ్యాతప్రాయమేవ । యత్తు ధర్మశాస్త్రే ‘న త్థార లవణహోమోవిద్యతే ‘తథావరాన్న సంసృష్టస్యచ’ (ఆప-ధ-౨-౨౫-౧౪) ఇతి తల్ ‘ఉదీచీనముష్ణం భస్మాపోహ్య తస్మిన్ జహుయాత్’ (ఆప-ధ-౨-౧౫-౧౬) ఇతి విధానార్థోనువాదః । యదపి తత్త్రైవ ‘న(స్త్రీ)జహుయాన్నానుపెతః’ (ఆప-ధ-౨-౧౫-౧౭) ఇతి తల్ త్థారాది యథోష్ణభస్మని మూయతే, తథా తస్మిన్నపిస్త్ర్యసహనీకాభ్యాం న హోతవ్యమితి నిషేధమ్ ॥

అన్య పృతిషేధస్యప్రతివ్యసమాహ—

—యథోపదేశం కామ్యని బలయశ్చ ॥౩॥—

యాని కామ్యాని యేనప్రకారేణోపదిష్టాని తాని తదైవ భవంతి, నై వ తత్ర త్థారాదిపజానం ‘యదన్యగృహేపణ్యంస్యాత్’ (ఆప-గృ-౨౩-౫) ఇత్యుపదేశస్య గృహశబ్దేన విశేషితత్వాల్ । యది తత్ర త్థారాది పజానమిష్టంస్యాత్తదాయదస్య పణ్యం స్యాదిత్యేతావదేవ బూరియా త్ । తథాబలయశ్చ యథోపదేశమేవ । నతు త్థారాదినిషేధః, ‘సతిసూ పసంపృష్టేన కౌర్యాః’ (ఆప.ధ.౨-౩-౧౯) ఇత్యారంభ సామర్థ్యాల్ । అన్యథా ‘గృహమెధిన్యాదశనీయస్య హోమా బలయశ్చ’ ఇ తి వచనాదేవ త్థారాది పృతిరిక్తశాశమాంసాది సూపసంసృష్టేనాస్మైన కార్యాస్సన్యః । అత్రచ ‘యదశనీయస్య హోమా బలయశ్చ’ ఇతి హోమసాహచర్యాద్భవస్యపి యా త్థారాదినిషేధశ్శాసా వార్యతే॥

తాత్పర్యదర్శనసహితే.

కేచిత్ — యథోపదేశం కామ్యహోమా (కామ్యని) బలయశ్చైత్య
స్తాదేవజ్ఞాపనార్థోమధమాణాం బలిషష్టి పసక్తిరితి । అహం సర్వ
బలౌ సత్తునిర్వాపే స్వాహాకారోదుర్వారః ॥

— సర్వత్రస్వయంప్రజ్వలితైర్గౌత్రై

రాధ్యాం సమిధావాదధ్యాత్ ॥౫॥ —

సర్వత్ర సర్వాచార లక్షణేషు కర్మణు ।

అన్యే—సర్వదా అ(కర్మ)కర్తాది)కారెషష్టితి ॥

స్వయంప్రజ్వలితైర్గౌత్రై ప్రియత్నమంతరేణాపాసనే ప్రజ్వలితే ఉ
త్తరాధ్యాం ఋగ్భూయం 'ఉద్దిప్యస్వ జాతవేదః' ఇత్యైతాధ్యాం సమి
ధావాదధ్యాత్ । ప్రత్యుచమైకేకాం సమిధమాదధ్యాత్, స్వతస్సాధన
భేదే క్రియాభేదాత్ । ఆదధాతి ప్రహరతీత్యాద్య జుహోతి చోదితేషు
స స్వాహాకారో విహితః । ప్రస్తరప్రహరణేషి 'స స్వాహాకారోతి'
(ఆప-శ్రౌ-౩-౬-౭) ఇత్యైతత్, ఆదధాతీత్యాదిషష్టి ప్రతిషేధవశా
నాథేమ ॥

అన్యేతు — 'స స్వాహాకారోతి' ఇత్యేష ప్రతిషేధః అజుహోతిచో
దితేషష్ట్యాదధాతీత్యాదిషు స్వాహాకారం జ్ఞాపయతితి ॥

— ఆపస్తా శ్శిః శ్శిమాగాదితివా ॥౬॥ —

ఉద్దిప్యశ్శేతి ఋగ్వయేన ఆపస్తేత్యైతద్యజుర్వయం వికల్ప్యతే ॥

— ఏతదహరిజాసీయాద్యదహర్భార్యామావహతే ॥౭॥ —

యస్మిన్నహని గృహప్రవేశనాది స్థాలీపాకాంతం కర్మకరౌతి తదే
తదహరవధితేన విజాసీయాత్ తత ఆరభ్యత్రిరాత్ర ముభయోరధశ్చయ్యే
త్యాదికతుమ్ ॥

కేచిత్ — యస్మిన్నక్షత్రే వివాహోభూత్తస్య స విస్తరత్ । ధర్మ
శాస్త్రే 'హోమూతేస్థాలీపాకః' (ఆప,ధ,౨,౧,౧౦) ఇత్యుపదిష్టకర్మ
ప్రతిసంవత్సరం కతుమ్ । తస్య చేహోపదిష్టస్య తత్రావదేశః కథం వి

వాహంగర్వం శమ్యశ్చ మాభూషా, సర్వచరణాభారాచ కథంస్యాది
తి । ప్రకృతత్వాదేవ చ స్థాలీపాకాదారభ్య త్త్రిరాత్ర్యముభయోర్భక్త్యద్యే
త్యాది భవిష్యతీతి । తన్ను; యథోక్తకమాంతరే విధేయే నైవత్వా
త్ 'పార్వతేన' (ఆప-గృ-౨-౨-౩) ఇత్యుత్యుతి॥

————— త్త్రిరాత్ర్యముభయోర్భక్త్యయ్యా బర్హతా

చర్యం త్తూరలవణవజనంచ॥౮॥ —————

ఉభయోదకంపత్యః స్థాలీపాకాదారభ్య త్త్రిరాత్ర్యముభయోర్భక్త్యయ్యా
త్, నతుభిత్వాదౌ । నాపి పృథక్త్యయ్యా, ఉభయో రితి గ్రహణాత్ ।
తథాప్రాంగమైధునవజనలక్షణం బ్రహ్మచర్యంస్యాత్ । మైధునస్యాప్రాం
గత్వమపి బృహస్పతినోక్తమ్ ॥—

‘స్తరణంకీరణంకేళిః పెక్షణం గుహ్యభాషణమ్ ।

సంకలోపిధ్యవసాయశ్చ క్రియానివృత్తిరేవచ॥

ఏతన్నైధునమప్రాంగం ప్రవదంతి మనీషిణః ’ ॥

ఇతి । ఏతచ్చ స్థాలీపాకాత్ప్రగవ్యధ్యని, ‘శైషంసమావేశవే జపే
త్’ (ఆప-గృ-౮-౧౦) ఇత్యుత్తరత్ర్యక్రమవిధానాత్ । అత ఏవాత్రీసూ
త్రే శయ్యోక్త్యాద్ధురావరమపి మైధున మతిప్రయత్నైవ వజనీయమిన్యే
వ మథాస్తన్నిషేధః । తథైవ త్తూరలవణవజనంచ స్యాత్ । చకారా
న్తద్ధుమాంస దంతధావనాంజనాభ్యంజనానులేపసస్పృహరణానాం వజన
సమపి । యద్యా బ్రహ్మచర్యవదనైవ మధ్యాదిసప్తకమపి నిష్కర్తమ్ । చ
కారస్తూక్తసముచ్చయాథావవ । సర్వత్ర త్త్రిరాత్ర్యమిన్యేవ ॥

————— తయోశ్చయ్యామంతరేణ దండో గన్ధిప్రా

వాససాసూత్రేణ వా పరిపిత స్తిస్థతి ॥౯॥ —————

తయోః ప్రతీష్ఠయోదకంపత్యోర్యావత్త్రిరాత్ర్యముభిన్నా శయ్యా
తామెవాంతరేణ తస్యా ఏవమధ్యేనతు త్త్రిరాత్ర్యమాభ్యక్షం నానాశ
య్యామేకశ(య్యామ)య్యాంచా)స్తరణాఽతి; తయోరితి ప్రకృతపరా

మర్నాత్ | దండోగంధలిప్తః చందనానులిప్తః | గంధస్య ప్రదర్శనాథకా
తావత్ పుష్పైరవస్థలంకృతః | వాససా నూత్రేణవాపరిపీతప్రిష్ఠతి స్థాప
యితవ్యః | అస్తిశ్చ దండే గర్ధర్యోవిశ్వావసుర్భావయితవ్యః, 'ఉదీ
ష్వాతోవిశ్వావసో' ఇతి మంత్రలింగాత్ | అతపీవాయం దండోస్త్రై
యగ్రోభటాదుంబర అశ్వత్థః స్థాత్మోవా, 'ఏతేవై గర్ధరావస్సరసాం
గృహః' (త్రై-సు-౩-౪-౨) ఇత్యర్థవాదాత్ ||

తం చతుర్థ్యావరరాత్రే ఉత్తరాభ్యాముత్థాప్య పృ

క్షాశ్చ నిధాయాగ్నే రుపసమాధానాద్యాజ్య భాగాంతే
ఽనావరద్ధాయాముత్తరా ఆహుతీహుత్యా జయాది పృ
తిపద్యతే పరిషేచనాంతం కృత్యావరేణాగ్నిం ప్రాచీము
వవెశ్య తస్యా శ్శిరస్యాజ్యశేషాదావ్యహృతిభిరోక్తాః
చతుర్థాభిరాసీయోత్తరాభ్యాం యథాలింగం మిథస్స
మీక్ష్యోత్తరయాఽఽజ్యశేషేణ హృదయదేశోసంస్పృశ్య
త్తరాస్త్రస్యాజపిత్యా శేషగ్గసమావేశనే జపేత్ || ౧౦ ||

చతుర్థ్యావరరాత్రే ఇతి వివృత్యార్థపాఠః | చతుర్థ్యావరరాత్రేః
చతుర్థాస్యాహోరాత్రస్యావరరాత్రే రాత్రేఽవరత్ర తృతీయభాగేతందం
డముత్తరాభ్యాం 'ఉదీష్వాత' ఇత్యేతాభ్యాం ఉత్థాప్యాద్భిః ప్రక్షా
శ్య శయనాదన్యత్ర నిధాయాగ్నే రుపసమాధానాది తంత్రంప్రతిపద్యతే ||
ఆజ్యభాగాంతకృతే వధ్యామనావరద్ధాయాం ఉత్తరాః 'అగ్నేప్రాయ
శ్చిత్త' ఇత్యాద్యాస్సప్రాహుతీజాహోతి | తత్ర ద్వితీయతృతీయయోరజి
త్వం దేవానాం ఇత్యాద్యనుషంగః | తతోఽనావరమృవజం జయా
దా ప్రణీతామోచనాంతే కృతే అపరేణాగ్నింవధూం ప్రాచీం ప్రాజ్ఞుభి
ముపవేశ్య హుతశేషాదాజ్యమాదాయతస్యాశ్శిరసివ్యాహృతిభిరోక్తా
ః చతుర్థాభిస్సావహారాంతాభిస్సర్వేషామంతే సకృదానయతి ||

కేచిత్ — ప్రతిఘంత్రమితి ||

అహోత్తరాధ్యాయం 'అవశ్యం తావదనుసా' ఇత్యేతాధ్యాయం యథానిగం సూక్ష్మయా వధూదు త్రరయా వరః, మిథః అన్యోన్యాయుగవత్సమీక్ష్య ఉత్తరయా 'సమంజంతు' ఇత్యేతయాఽఽజ్యశేషేణహృదయదేశాయుగవదంగుష్ఠవిస్త్రాంతి (కా)నీ)ధ్యాయం సమనక్తి, 'సమాపహృదయాని నా' ఇతి ద్వివచనలింగాత్. అథ ఉత్తరాస్త్రస్యః 'ప్రజాపతేతస్వం మే' ఇత్యాద్యాజపిత్యా శేషమనువాకశేషం 'ఆరోహణం' ఇత్యాదికం సమావేశనే సమావేశనకాలే జపేత్. సమావేశనంచ వధాస్వహమైథునార్థం శయనమ్, 'ఋతుసమావేశనే' (ఆప-గృ-౨-౧౩) ఇత్యుత్తులింగాత్. ఏతచ్చ రాగస్యాప్తసమావేశనాశ్రితం వివాహ కర్మాధికం క్రమజపయోర్విధానమ్, యథాభోజనపర్యాయ ప్రతాశ్రితం పయఆదివిధానమ్ ||

కెదిల్ — అసత్యపి రాగ కర్మాధిక మస్తికక్రమే సమావేశనం నియత మేవేతి ||

సమావేశనాంతరేషు తు అకర్మాధికత్వాదేవ నాయం జపః | బోధాయనేన తు వికల్పాభిహితః 'సర్వాణ్యుపగమనాని మంత్రవంతి బోధాయనోయచ్ఛాదాయచ్చతావితి శాలిః' ఇతి అస్తిన్నైవ క్రమేయది దైవాదృతుగమనమపి కర్తవ్యం స్యాత్తదాపూర్వం 'ఆరోహణం' ఇత్యాదిజపః | తతా 'విష్ణుర్వ్యాని' ఇత్యాదిభిరభిమంత్రణం

— అన్యో వైనామభిమంత్రయేత ||౧౧|| —

వ్యక్తార్థం | ఇదంచ 'అహంగభవదధామ్' ఇత్యాది | ధిగవిరొధేసి శ్రుతేబలీయస్తాల్ ||

— యదా మలవద్వాసాః స్యాదదైతానాం ద్వా

ప్రాణవక్రిషిద్ధాని కర్మాణి సగ్గశాస్త్రీయాం

మలవద్వాససమిక్లేతాని ||౧౨|| —

మలవద్వాసాః కాలనిగ్రహేన కౌణితేన మలిసం వాసోజననం య

స్వాస్మి రజస్వలత్వధః । రూఢశబ్దత్వాద్యదృచ్ఛయా నిమలవాసా
అపియదేయం రజస్వలస్వాత్ తదాపతిరైవైనాం బ్రాహ్మణప్రతిష్ఠిద్ధా
ని కర్మాణి సంశాస్తి లోకకథాపయా శిక్షయతి । కాని తాని బ్రాహ్మణ
ప్రతిష్ఠిద్ధానీత్యతలహ—యాం మలవద్వాససమిత్యేతాని । ‘యాంమ
లవద్వాససన్సంభవంతి’ (త్రై-సం-౨-౫-౧) ఇత్యేతద్బ్రాహ్మణచో
దితాని తాన్యేతాన్యపి సవాణీత్యధః । అథ తాని సుగ్రహధః కృ
మేణోచ్యంతే । న స్నానాత్పూర్వం మైథునం । తదేవ న స్నానాదూ
ర్ధ్వమప్యరణ్యే । తదేవ న స్నాతయాఽపి పరాఙ్ముఖ్యా అనిచ్ఛన్త్యా
వా । అపూర్ణాత్ప్రీరాత్యై న స్నానం । న త్రైలాభ్యంజనం । న క(ఁటకా)
రమ్భా(జ్జ్కతా) దినాశిరసి ర్భునం । న చక్షుషోరంజనమ్ । న దంతధా
వనమ్ । న నఖనికృంతనమ్ । న కాపాసాదినా తంతుకరణమ్ । న రజ్జు
క్రియా । ఇత్యేతాన్యేకాదశ । అథాశనపాత్రమంజలిరభిర్వోవా । ఖర్షః
అల్పః ఖండోవా దగ్ధోపివా । తతోన్యోఽభిర్వః । అత్రచామీ మైథు
నాదినిషేధా అమైథునాది సంకల్ప విధయోపేతి భాష్యే న వివిక్తమ్ ।
స్వామితస్తు ‘తిస్సోరాత్రీన్రతంచరేత్’ (త్రై-సం-౨-౫-౧) ఇతి వచ
నాత్ ‘నైత్తేతోద్యంతమస్తం యంతమాదిత్యమ్’ ఇత్యాదిప్రాజాపత్య
విధివత్సంకల్పవిధయ ఏవ ॥

•రజస్వః పౌడుర్భావోత్ స్నాతామృతసమా

వేశన ఉత్తరాభిరభిమంత్యయతే ॥ ౧౩ ॥

•ఇత్యావస్తప్స్వియే గృహ్యప్రశ్నై అష్టమఃఖండః

రజస్వః శోణితస్య । పౌడుర్భావోత్ కాలేనిగమాత్కారణాత్ స
మలిన్యాదేః । స్నాతాం పూర్ణాత్ప్రీరాత్యై స్నాతాం భార్యాం । ఋ
తుసమావేశనే ఋతుకాలీన సమావేశనకాలే । ఋతుశ్చ(స్త్రీ)ణాం ర
జోనిగమాదారభ్య యోడశదివసాః ॥

‘ ఋతుస్సాన్విభావిక స్త్రీస్థానం రాత్రయష్టోడశ స్మృతాః ’

ఇతి (మ, స్మృ. ౩-౪౬) మను వచనాత్ । ఉత్తరాధిః ‘ విష్ణుర్వ్యనియ
ల్పయతు ’ ఇత్యాదిభిస్త్రయోదశభిరభిమంత్రయితే । అత్ర రజసః పౌ
దుర్భావాల్ స్నాతామితివచనాచ్చతుర్థేఽహనిప్రాయత్యాధా మన
యాస్నాతవ్యమేవ ॥

ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యవిరచితే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనే అష్టమఃఖండః ॥

❖ అథ సవమఃఖండః ❖

❖ చతుర్థిః ప్రభృత్యాషోడశీముత్తరాముత్తరాంయుక్తాం

ప్రజానిశ్చ్యేయసమృతుగమన ఇత్యవదిశంతి ॥❖

చతుర్థిః ప్రభృతీతి దీక్షేణాథాపారః । చతుర్థిం రాత్రిమారభ్యా
షోడశీం; ఆక్షే అభివిధాద్వితియాద పంచమ్యథే ఆషోడశ్యా ఇతియా
నల్ । ఉత్తరాముత్తరాం యుక్తాం రాత్రిం ప్రతిఋతుగమనే ఋతౌ
మైథునే కృతే ప్రజానిశ్చేయసం ప్రజాః పుత్రాః తేషాం నిశ్చేయసం
అయురాదీస్పితగుణసంపత్తిభావతీత్యుపదిశంతి మన్వాదయః । పితరు
త్తం భవతి - త్రయోదశసురాత్రిమ ఋతుగమనే శుక్లాధిశ్చ్యేనతి పుత్రా
జాయంతే । ఉత్తరోత్తరాసు చ యుక్తాసు యథాక్రమం తరతమధావేన
తే సద్గుణాధికాభవంతి ॥

సంస్కారకాండే కర్మాంతరవ్యాఖ్యానమనంగతమపి మంత్రా
మ్నానకృమైజైవ కార్యమిత్యుత్తర సూత్రజాతం యావత్పటలాంతరమృ
తభ్యతే ॥—

❖ అథాప్రోధ్యస్య పరిక్షవే పరికాననే చాప

ఉపస్పృశ్యోత్తరే యథావింగం జపేత్ ॥❖

అథాః ప్రయోజనం, ధర్మా(ధం)ధాతవకారణాని । అథా
ముద్ధిప్య యః ప్రసిద్ధమధావనం ప్రస్థితస్సోఽథాప్రోధ్యః సతు స్నానవిష్ట

మజ్జాదక యుగ్యమూసాదికముద్ధిశ్య సమీపదేశం ప్రతినిగతః । తస్య పరిక్షపే క్షవథౌ పరికాసనే కాసేచ దుర్నిమిత్రై బాలితప ఉపస్పృశ్య ఉపస్పృశనమాచమనం స్పృశనమాత్రం వా యథాతుష్టి కృత్వాత్తరే 'అనుహతు పరిహవం' ఇత్యేతే యథాలింగం పరిక్షవేపూర్వాం పరికాసనే చోత్తరాం జపెత్ । జపత్యాచానయోశ్చాతుస్పృశ్యమేవ । అత్ర చ యథాలింగమిత్యనైనైతజ్ఞాపయతి—పూర్వయా వణవ్యత్యయేన పరిక్షవ ఏవప్రకాశ్యః, ఉత్తరయా త్వధ్యాహృతం పరికాసనమేవ । యథావేతై ఋచాక్షవధుకాసావేవ తాత్పర్యేణ ప్రకాశయతః, తథావ్యాఖ్యాతై భాష్యకారేణ॥

కెచిత్—యథాలింగమితి న కేవలం పరిక్షపే పరికాసనే చానయో జపః, అన్యేషు చ మంత్రలింగప్రతీతేష్వనుహవాదిషు దుర్నిమిత్రైష్వపీతి ॥

—ఏవము త్తరైర్యథాలింగం చిత్రియం వనస్ప

తిం శకృదీతిం సిగ్వాతం శకునిమితి ॥౩॥

ఏవమిత్యనైన అథాప్రాధ్వోపఉపస్పృశ్యేత్యాకృష్యతే । ఇహోత్తరైరితి కరణవిభక్తిదశనా ద్వనస్పృశ్యాదీని యథాలింగమభిమంత్రయతే నతు పూర్వవజ్జపేత్ । చిత్రియం లోకప్రసిద్ధమ్, చయనమూలంవా । వనస్పతిం పుష్పైర్వినినా ఫలవంతం । అన్య ప్రదశనాథాత్వాత్ వృక్ష మన్యనంవిధం 'ఆరాత్తై అగ్నిః' ఇత్యేతయాభిమంత్రయతే । 'నమశ్శకృత్సదే' ఇతి శకృదీతిం శకృత్సంతతిం । 'సిగ్గసిససి' ఇతి సిగ్వాతం సిహోవస్త్రస్య వాతస్సిగ్వాతః । న చాన్యకృతః స్వదేహానంస్పృష్టశ్చేద మంగళః । 'ఉర్ధ్వతేన శకునే' ఇత్యేతయా శకునిమహోభనవాచం 'ప్రతిపస్సుమనా భవ' ఇతి మంత్రలింగాత్ ॥

కెచిత్ — శుభవాచం, అశుభదశనే తు పూర్వసూత్రేణాక్టో

జపః ఇతి ॥

ఉభయోర్హ్యుదయసంసగ్భుక్త్రైరాత్మావరంబృ
 చ్చూచగ్భం చరిత్వా స్థాలీపాకం శృపయిత్వాగ్నేరు
 వసమాధానాచ్యజ్యభాగాంతేనావరభూయాంస్థా
 లీపాకాదుత్తరా అహుతీహుత్వా జయాది ప్రతివ
 ద్యతే పరిషేచనాంతం కృత్వా తేన సర్విష్టతా యు
 గ్తా ద్వ్యవరాణా బ్రాహ్మణాణా భోజయిత్వా సి
 ధ్ధింవాచయాత ॥౪॥

ఉభయోర్హ్యుదయసంసగ్భుక్త్రైరాత్మావరంబృ
 చ్చూచగ్భం చరిత్వా స్థాలీపాకం శృపయిత్వాగ్నేరు
 వసమాధానాచ్యజ్యభాగాంతేనావరభూయాంస్థా
 లీపాకాదుత్తరా అహుతీహుత్వా జయాది ప్రతివ
 ద్యతే పరిషేచనాంతం కృత్వా తేన సర్విష్టతా యు
 గ్తా ద్వ్యవరాణా బ్రాహ్మణాణా భోజయిత్వా సి
 ధ్ధింవాచయాత ॥౪॥

శ్వస్తివ్యవేతి తిస్సపైర్వవైః పారాంపరికీతి య
 ది హుద్యసివరుణాత్వానిష్క్రిణామి యదిసామ్య
 సి సోమత్వా నిష్క్రిణామి ॥౫॥

పారోత్థాపనాది భర్తృహరిగ్రహణాంతం కమణ్యోహూతే వర
 ద్యుష్టియో భవతీతి కృత్వా పూర్వేద్యుః శ్వస్తివ్యవైః పునర్వనూ ఇత్య
 భువః । త స్మై నక్షత్రేపిత్రాదినా సిద్ధివాచనాంతే కమణ్యకృత్య త

సంతరం వధూర్యత్ర భూమాపారా(స్తి)తత్ర గతా తాం పారాం తిస్స
ప్రైః ఏకవింశత్యా యప్తైః 'యది వాచ్యసి' ఇత్యేతాభ్యాం మంత్ర
భ్యాం పరికిరితి పరితాపవతి | తిస్సప్రైరితి ఛాండసంయోగమ్ ||

శ్వోహత ఉత్తరయోత్థాప్యోత్తరాభి స్తిస్సభిరభిమం

త్యోత్తరయా ప్రతిద్భన్నాం హస్తయోరబధ్యత

య్యాకాలే బాహుభ్యాం భర్తారం పరిగృహ్ణీయాదు

పథానలింగయా || ౬ ||

పరమ్యర్థభూరెవ తాంపారాం 'ఇమాంఖనామి' ఇత్యేతయాఖని
త్రైలోక్తాయ 'ఉత్తానపణే' ఇత్యాదిభి స్తిస్సభిరభిమంత్ర్య త
స్యాః మూలంద్విధా చిత్వా ఉపాయేన భర్తురద్యత్యం కృత్వా 'అహ
మస్మి సహమానా' ఇత్యేతయాభ్యస్తయా స్వహస్తయోరబధ్య రా
త్యో శయ్యాకాలే 'ఉపతేధామ్' ఇత్యుపధాన లింగయాబాహుభ్యాం
భర్తారంపరిగృహ్ణీయాత్ | ఉపధానలింగయేతి జ్ఞాపనంచ కర్మాంగమ్ ||

కెచిత్—ఆబద్ధ్యపారా మూలయోహాస్తయోరుపధానమేకోఽనన్య
శ్చాపిధానం యథాస్యాత్తథా పరిగృహ్ణీయాదితి ||

—నశ్యోభవతి || ౭ ||—

ఇదం స్పష్టమ్ | వశ్య ఇతి పుల్లింగనిదేశాత్ వధూరిహయజమానా
అస్యా అధికారాంతర సంయోగమాహ—

—సపత్నిబాధనంచ || ౮ ||—

సపత్నిబాధ్యతే యేన తత్సపత్నిబాధనమ్ | ఏతత్కర్మసపత్నిబాధన
మపి భవతి | అధికారాంతరంచ యక్తమ్; య ఏకయా సంస్పృష్టహృద
యోప్యన్యాంత్రపత్నింభార్యాం తదధీనధర్మాదావపి భోభాన్నబా
ధ్యతే సోపి కథం న నామతదధీనధర్మా(న్య(ద్య)పెక్షయాపితాం బాధే
తైవేత్యేన మధాత్వాదన్య కర్మాణః ||

—అధ్యాన్యదసే సపత్ని బాధనమాహ—

అపస్తమ్బగృహ్యే తృతీయఃపటలః

౧౯౩

ఏతేనైవ కామేనోత్తరతానువాకేన.

సదాదిత్యముపశీష్టతే ||౯||

ఏతస్మిన్నైవ కామేవధూః 'ఉదసాసూర్యోగాల్' ఇత్యనువాకేన ప్రాగ్భోజనాదహరహరాదిత్య ముపశీష్టతే । సదేతివచనం చ సిద్ధేపి స పత్నిబాధనే, యావదవిధవా తావన్నిత్యమిదముపస్థాన మిత్యేనమర్థమ్॥

కెచిల్ — ఇదముపస్థానం పూర్వాపి కారణేషోవా, సపత్నిబాధనకామే కమాంతరం నెతి ॥

యక్షగృహీతామన్యాం వా బ్రహ్మచర్యయుక్తఃపు

ష్కరసంవత్సరములైరుత్తరైర్యథాలింగ మంగా

ని సంమృత్య పృతీచీనం నిరసేత్ || ౧౦ ||

రాజయక్షణౌ గృహీతాం, అన్యాం వా రాజయక్షణౌనైః కుష్ఠాది భిగృహీతాం వా వధూం తద్ధితైషీ ఉక్తలక్షణబ్రహ్మచర్యయుక్తఃపుష్కరస్య పద్మస్య సంవత్సరకాభిదక్షతైర్ముఖైశ్చ 'అక్షిభ్యాంతే' ఇత్యాద్యుక్తౌపైష్టశ్శిమంలైః యథాలింగం మంత్రలింగప్రతిపన్నాని భాషే వ్యాఖ్యాతాన్యక్షాదీన్యగాని సంమృత్య పృతిమంత్రం తాని ప్రతీచీనం నిరసేత్ । ఏతేన భైషజ్యేనాగదా స్యాదితి తాత్పర్యమ్ ॥

కెచిల్ — యక్షగృహీతాంభారాన్యాం వా మాత్రాదిపుష్కరస్య సంవత్సరే పరిమండలాకారైః మూలైరితి ॥

వధూవాస ఉత్తరాభిరెతద్విదేదహ్యల్ ||౧౧||

ఇత్యాపస్తమ్పియే గృహ్యప్రశ్నై నవమఃఖండః

✽సమాప్తస్త్రీయఃపటలః✽

యస్యావధ్యాఇదంభైషజ్యంక్రియతేతస్యావాసః! ఏతద్విదేదహ్యమ్ నమంత్రాధికాయోవత్తి తస్మై'పరాదహి'ఇత్యాదిభిశ్చతస్యభిర్విద్యాల్

కెచిల్ — వివాహకాలే వధ్యా యదాచ్ఛాదితం వాసస్తద్విముః

చ్యాసంసృజనేవ వంచమ్యం 'పరాదేహి' ఇత్యాదిభిర్నుచిత్రమ్,
తాయ ఏతద్విదే. నూర్యాదిదే, య ఏతా న్నన్త్రాన్ సార్థాన్ వేద త
స్తేదద్యాత్. | అసంస్పృశశ్చ 'కూరమేతత్కృత్తుకమేతత్' ఇతి
లింగాత్. | అన్యచ సమావేశనానంతర ముపదెష్టవ్యస్య ఇహోపదేశో
హృదయసంసర్గాధౌ కమణి శమ్యజ్ఞాపనాథమితి. | నెదం య
క్రమ్. | సన్నిహితకమకపరిత్యాగేన వాసాదానస్య అతివ్యవహిత వివా
హాథౌ జ్ఞానానుదయాత్, అ స్తదీయానామచారాధావాచ్ఛ. |

ఇత్థంనుదేశానార్యేణసాహజేక(వ్యపా)ప్లవా)త్రయాత్. |

కృచ్ఛాత్త్రిన్మితిగూఢాథౌ స్మృతీయపటలౌదధిః || ౧ ||

అత్రానుక్తందురుక్తంవామతెర్హస్త్యాచ్ఛుతస్య(చ)పా. |

సన్తాగవృష(ఇంచేతల్)ణతేవన)తల్క్షమధ్యనివిపశ్చితిః || ౨ ||

ఇతి శ్రీసుదత్తనాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనేనవమఃఖండః

✽ త్మతీయస్పపటలస్సమాప్త

. అథ తురీయఃపటలః.

✽ అథ దశమఃఖండః

అథ మంత్రామృతకర్మమప్రాప్తముపనయనవ్యాఖ్యానంప్రతిజానీతే. |

— ఉపనయనం వ్యాఖ్యాసాన్యమః || ౧ || —

ఉపనయనమితి కమనామధేయం. | తుమారస్యాచార్యనమీపనయన
మన్తే. కమణితి, పంకజాదివత్. | వివిస్తరాధః. | ఆశ్ బలవదర్థః
చక్షిజోత్ర వ్యక్తవాగధాన్యః ఖ్యాతాదేశాత్. వ్యాఖ్యాసాన్యమ ఇతి
రూపమ్. | తథాచాయమథః— ఉపనయనాఖ్యం కమవైకల్పిక
లోపిత్యాన్విస్తృతం బలవత్ప్రమాణోపపన్నం అసాధారణైశ్చబ్దైర్వ
క్ష్యమ ఇతి. | ఇయం చ. ప్రతిజ్ఞాకొత్తృజనమనాచవధారణాధాన్. |

— ఉత్— బ్రహ్మదేరిన్మూల్ చూరైర్నిమెకాదిభిరసంస్కృతస్యా

పుష్పసయనం భవత్స్వేన । నతూపనయనానంస్కృతస్య ఉత్తరాణి శ్చా
తస్తూర్తాసీర్వేన ముపనయనప్రాధాన్యజ్ఞాపసాథాఃప్రతిజ్ఞా । కించ, గృ
హ్యోపదిష్టకమను గృహస్థస్యేవాధికారో న బ్రహ్మచారిణ ఇన్యేషం
రూపం విశేషం జ్ఞాపయితుమప్రతిజ్ఞం వివాహముపదిశ్య ఉపనయనక
ల్యాప్తవదేశః సప్రతిజ్ఞః క్రియతే । అస్యచ కల్పస్య ధర్మశాస్త్రే 'ఉప
నయనం విద్యాధికస్య' (అవ-ధ-౧-౧-౨) ఇత్యత్రానువదేశః సర్వ
చరణాధికారం నివర్తయితుమితి ॥

—గర్భాష్టమేషు ద్వాహ్మణముపనయీత ॥౨॥—

గర్భాష్టమేషు వషేష్యతిశేషః । 'గర్భాద్విసంఖ్యా సమాణామ్'
ఇతి గౌతమవచనాత్ । గర్భశబ్దేన యస్మిన్వషేషగర్భో వధకాలే, తల్ల
క్ష్యతే । తదష్టమం యేషాం జన్మాదీనాం సప్తానాంతాని గర్భాష్టమాని
వషేషణి । తేషు ద్వాహ్మణముపనయీత । ఏనం యద్యపి జన్మాదిసప్తవ్య
పుష్పసయనం ప్రాప్తం; తథాపి జన్మాదిషు త్రిమచాళాంతైః గర్భసం
సాగరైరవధుద్ధత్వాన్న క్రియతే । చతుర్థేషి నైవ బహురస్య వృతా
సామధ్యాయాత్ । అతాత్మాపాదేయగతా బహుత్వసంఖ్యా కపింజల
న్యాయేన గర్భాదారభ్య షష్టసప్తమాష్టమేషు త్రిష్యేవాపరిష్కృతే సామ
ధ్యాయాత్ ప్రయోగభేదేన । సనూత్రరత్ర రాజన్యం వైశ్యమితి విశేషా
పాదానాదేవగర్భాష్టమవిధిద్వాహ్మణస్యేవేత్యధిగద్ధత్వాత్ ద్వాహ్మణ
మితి న వక్తవ్యమ్ । తథోపనయనం వ్యాఖ్యాస్యామ ఇతి ప్రకృతత్వాదు
పనయీత్యేషి । మైవమ్ । ఉపనయనమ్ శ్రాతమితి జ్ఞాపయితుం । 'అ
ష్టవషం ద్వాహ్మణముపనయీత' ఇత్యేతచ్చుత్తనుకాంత్యాత్ ॥

కెచిత్ —గర్భాష్టమ ఏవ వషేష న తు షష్టసప్తమణాః; తయోగే
గర్భాష్టమత్వా భావాదితి । తన్న బహువచనానధికార్యాత్ ॥

గర్భే కాదశేషు రాజన్యం గర్భదాష్టవశేషు వైశ్యమ్ ॥౩॥—

ఉభయత్రాపి కపింజలన్యాయేన బహువచనస్య త్రిత్వమేవాధిక ॥

— వసంతోగ్రీష్మశ్శరదిత్యుత్పన్నానామౌర్వేణ॥౪॥

ఋతవోపసంతాదయస్త్రయోబ్రాహ్మణాదివణకగ్రమేణోపనయసన్య
కాలాభవంతి । అయంచతుఃవిధిసామన్యవిధిపాగ్రహ్లాదగయసన్యయథా
హం నియమాపవాదాభః । పూర్వపక్షాదిస్తు భవత్స్యేవ । ధర్మశా
స్త్రేతు 'వసంతేబ్రహ్మణం' (ఆప-ధ-౧-౧-౧౯) ఇత్యాదిః 'శిశిరే చ
వాసరావ్' ఇతి భరద్వాజగృహ్యోక్తశిశిరపగ్రిమేధాభః । గర్భాష్ట
మేషు బ్రాహ్మణమ్' ఇత్యాదిస్తు 'అథకామ్యుని' (ఆప-ధ-౧-౧-౨౦)
ఇత్యాది విధాతుమనువాదః ॥

— బ్రాహ్మణాన్భజయిత్వాఽఽశిషోవాచయిత్వాకమూ

రం భోజయిత్వానువాకస్య ప్రథమేనయజమాపసన్

సృజ్యాష్టాశ్శితాసావనీయోత్తరయాశిరక్షంతి ॥౫॥

బ్రాహ్మణాన్భజయిత్వేత్యనేన యచ్ఛ్రాద్ధం ధర్మశాస్త్రే 'శుచిః
మౌత్యవతస్సృప్తకృత్యేషుభోజయేత్' ఇతివిహితంయదెవనాఽదీశ్రాద్ధమభ్యు
దయశ్రాద్ధమితి ప్రసిద్ధతదేవోచ్యతేతచ్చస్త్రత్యంతరప్రసిద్ధవిధినాకర్త
వ్యమ్ । తస్యత్విహపునఃపాతః పాపకరమేణానుష్ఠానాభః । అన్యథాప
దాథానాంబద్ధకమిత్వాద్వివాహాదిష్యేవాఽత ఏవ స్యాత్ । ఆశిర్వచః
సేచిధర్మశాస్త్రవిహితేయమేవన్యాయః । ఆశిర్వచనవిధిశ్చభాష్యోక్తః॥

కేదిత్—పూర్వేదుర్నాఽదీశ్రాద్ధమ్, ఆచారాత్, స్త్రత్యంతరా
శ్చ । కొన్వీమాలే చ బ్రాహ్మణానాం భోజనం, భుక్తవద్భిరెవాశిషాంవా
చనాభః । సర్వకర్మణాం చాంతే 'శుచిస్తత్ర వతస్సర్వకృత్యేషు
భోజయేత్' ఇతి వచనాదితి ॥

అతఃచ కుమారస్య సప్తభోజనాత్పూర్వ 'యజ్ఞోపవీతం వరమంపవి
త్యమ్' ఇత్యాదిమంత్రేణ యజ్ఞోపవీతధారణం । 'భోజనఆచమనేస్వా
ధ్యాయేవ యజ్ఞోపవీతీస్యాత్' ఇతి ధర్మశాస్త్రవచనాత్ ॥

— కేదిత్—శుచిబాధానాత్పూర్వేవతి ॥

అపస్తమ్బగృహ్యేతరీయఃపటలః.

౧౦౩

కుమారభోజనంచవివాహారంభాదిభిః। ఆద్యంతయోశ్చ ద్విరావమనం

కెదిల్ — ఏవమంతంమాతాపితరామరుతః, అతఃకోర్వమాచార్యఇతి

అనువాకస్య ప్రథమేనయజమా 'ఉష్ణేనవాయో' ఇత్యనేన ఆపఃఉష్ణాశ్శీతాశ్చ సంస్పృశతి । సంస్పృశంతోష్ణాశ్శీతాసావనయతి, నత్వనియమేన । అత్ర చానువాకగ్రహణం గృహ్యమంత్రాస్సమామ్నాతా ఏవ న కల్పనూత్పాదా ఇతి జ్ఞాపనాథం । తత్ప్రయోజనం చైతేబ్రహ్మయజ్ఞాదిష్వధ్యేతవ్యా ఇతుక్రమ్ । తతస్తాభిరభ్యః 'ఆపఉండంతు' ఇత్యేతయా కుమారస్య శిరఉన్తతి । ప్రాగారభ్య ప్రదక్షిణమునత్రి క్లేదయతి ॥

శ్రీంశ్రీదర్భానంతర్ధాయో త్రరాభిష్ట

తస్యభిఃప్రతిమంత్రంప్రతిదిశంప్రవవతి॥

తతో 'యోనవపల్' ఇత్యాదిభి శ్చతస్సభిః ప్రతిమంత్రం ప్రతిదిశం శ్రీంశ్రీదర్భానంతర్ధాయ కేశాన్ప్రవవతి । ప్రశద్ధాత్కుశలీకరణమప్యచార్యస్త్యేప । తత్ర ప్రథమే మంత్రే ఆసావిత్యస్య స్థానె విష్ణుశమేతి కుమారస్య నామగ్రహణం । చతుర్థేతుసమ్బద్ధా ॥

వపంతము త్రరయానుమంత్రయతే దక్షిణ

తో మాతాబ్రహ్మచారివా ॥ ౨ ॥

దక్షిణత ఉపవిశ్య కుమారస్య మాతా బ్రహ్మచారి వా కశ్చిత్ 'యతే యురణ' ఇత్యేతయా వపంతమాచార్య మనుమంత్రయతే । కస్తా దేవం నూత్రిచ్చేదః? ఉచ్యతే । అస్య కుమారస్యాయుర్మాప్రమోషీరితి మధ్యమ పురుషలింగకైనుమంత్రణేవపనవ్యాపృతాచార్యకర్తృకత్వవిరోధాత్ । మాతృబ్రహ్మచారి వ్యతిరిక్తస్య ప్రకృతస్యాభావాత్ ॥

అనడుపా శక్యత్విందే యవాన్నిభాయ

తస్మిన్కేశానువయమ్యో త్రరయోదువ్య

రమాలేదర్భస్తమ్భేవానిదధాతి॥

ఉపనయనస్య ప్రకృతతావన్మాతా బ్రహ్మచారివా 'ఉష్ణాయకేశా'

ఇత్యేతయా 'ఆనడుపే శక్యత్విండే' ఇత్యాది యథోపదేశం కరంతి॥

కెచిత్—ఆచార్యః పూర్వం వపనమారభతే । తతో నాపితస్సంస్మ
ప్రాభిరేవాద్భిః(స్వ)బధౌఁకుర్వత్ కశాః ప్రవపతి । తం చ వపంత
ము త్తరయా ఆచార్యోఽనుమంత్రయతే । దక్షిణతోమాతెత్యుక్తాథామే
వేతి । తన్న । ఏతద్వపనం నాపితస్సమాపయతీత్యేత్ర వచనాభావాత్,
తత్కల్పనాయాం చానువపత్త్యభావాత్ । ప్రశబ్దస్య నిపాతస్య ప్ర
మాణాంతరావగతాథావ్యతకత్వాత్ । ఉక్తసూత్రభేదేన స్వవాక్యో
క్తస్తేన మాత్రాదేరనుమంత్రణకత్వత్వాప్తపత్రైశ్చ ॥

స్నాతమగ్నేరుపసమాధానాద్యభ్యభాగాంతే
పాలాశీంసమిధము త్తరయాఽఽధావ్యోత్తరణాగ్నిం
దక్షిణేనపదాశ్చానమాస్థాపయత్వా ఘేతి॥౯॥

అథాగ్నేరుపసమాధానాది తంత్రం ప్రతిపద్యతే । పాత్రసాదనకా
లే అత్తవాసోమేఖలాజినదండ కుశకూచాంశ్చ సహేవసాదయతి॥

కెచిత్—దర్వాదీన్యపి సహేవతి ।

ఆభ్యభాగాంతే కృతేస్నాతం కుమారం 'అయుధాఁదవ' ఇతే
యా పాలాశీం సమిధం హస్తే గృహీత్వాఽఽధావయతి । మంత్రాం
జాఢేహీతి మ్రియత్ । ఆధావనమంత్రశ్చయమ్॥

కెచిత్—ఆధానమంత్రం వాచయాతాచార్య ఇతి । తేషాం 'జరిసే
భయేమమ్' ఇతి మంత్రలింగవిరూఢః । అథాధావనాథే మంత్రేఅశ్చ
స్థాపనమంత్ర సత్కమారాభిధానాథముచ్చరణం స్యాత్. సదేవతా
భిధానాథమ. సకృదుచ్చరితస్యాభయభిధానాశక్తేరితి చెన్న । ఘృత
వృషోలగ్న ఇతీహ దేవతాయా ఏవాభిధేయత్వాత్ ॥ అతవంత్రం
'మంత్రముక్తా వైఽఽఢేహ జహుధీతిమ్రియత్' ఇతి । శేషం వ్యక్తమ్॥

—వాసస్సద్యఃకృత్తాతము త్తరాభ్యామభిమంత్ర్యోత్తరాభి
ప్రస్థాభిఃపరిధావ్యపరిహితము త్తరయాఽనుమంత్రయతే॥౧౦॥

వాసః యచ్ఛాణ్యది ధమశాస్త్రే విహితం తత్సద్యః కృత్తాతంస
ద్యవీవ ఛిన్నోతం, నాన్యస్తిన్నహని ప్రశస్తేపి ||

కేచిత్—ఏకస్త్రిన్నేవాహని తంతక్రియా వయస్క్రియాచ యస్య త
త్సద్యః కృత్తాతమితి ||

ఏవంభూతం ‘రేవతీస్తావ’ ఇతి దావభ్యా మభిమంత్యి ‘యాతి
కృంతక’ ఇత్యేతాభి స్త్రిసృభిః పరిధాస్య, పరిహితం కుమారం ‘పరీదం
వాసః’ ఇత్యనయానుమంత్యయతే ||

———— మాంజీం మేఖలాం త్రివృతాం త్రిః పృదక్షిణము

త్తరాభ్యాం పరిపీయాజనము త్తరము త్తరయా ||౧౧|| ———

మాంజీం ముంజైః కల్పితాం | త్రివృతాం త్రివృతం | దీర్ఘశాఖాండ
సః | మేఖలాం ‘ఇయం దురుక్తాత్’ ఇత్యేతాభ్యాం త్రిఃపృదక్షిణంప
రివ్యయతి | త్రివృతామితి ‘శక్తివిషయేదక్షిణావృత్తానాం జ్యోరాజస్య
స్య’ (ఆప-ధ-౧-౨-౩౩.౩౪) ఇత్యాదీనాం ప్రదశనాధ౯ం | అజనం
‘కృష్ణంబ్రాహ్మణస్య’ (ఆప-ధ-౧-౩-౩) ఇత్యాది ధమశాస్త్రే విహిత
ముత్తరం వాసః కరోతి ‘మిత్యస్యచక్షుః’ ఇత్యేతయా ||

ఉత్తరణాగ్నిండర్భాక్ సంస్తీర్య తేష్వేన
ముత్తరయానవస్థాప్యోదకాంజలిమస్తా అంజ
లావాసీయోత్తరయా త్రిః పోక్షోత్తరైర్ద
క్షిణే హస్తేగృహీత్వాత్తరైర్దేవతాభ్యః పరీ
చాయోత్తరేణ యజమానీయ సుప్రజాఇ
తి దక్షిణైకక్షణపతి || ౧౨ || ———

ఇత్యాపస్తమ్బియే గృహ్యప్రశ్నై దశమఃఖండః |

ఉత్తరయా ‘అగంత్రానమగన్తహి’ ఇత్యేతయా | అస్తాఇతి చతుర్థే
షష్ఠ్యర్థే | ఉత్తరయా ‘సముద్రాదూమిణః’ ఇత్యేతయా త్రిఃపోక్షతి ||

సకృత్సంత్రేణ, ద్విస్తూష్టిః, ఉత్తరైః అగ్నిష్టేహ స్తమగ్రభీదిత్యాదిభిః దశభి
 న్సంత్రైః సర్వేషాం చాత్యేన కృత్తస్తగ్రహణం । ఉత్తరైః అగ్నియేత్యావ
 రిదదామి' ఇత్యేకాదశభిః ప్రతిమంత్రం దేవతాభ్యోమంత్రలింగప్రతీతా
 భ్యః పరిదదామి రక్షణార్థం । తతశ్చ యదిసకృత్పరిదానం స్యాత్తదా వి
 భ్యవరాధాత్సర్వప్రాయశ్చిత్తం హోతవ్యం । అసాశబ్దమచ సర్వేషాం ముఖ్య
 ధ్యాయనామగ్రహణమ్ । ఉత్తరేణ యజమా 'దేవస్యత్వాసవితుః' ఇత్య
 నేన ఉపనయతే ఆత్మసన్దేహం నయతి । నామగ్రహణంచ సంబుద్ధ్యేన ॥

కెచిత్ — కుమారస్వాంజలావాచార్యేణానీతముదకం సవ్యేహస్తేధా
 రయన్, దక్షిణేన హస్తేనాత్మానం త్రిః ప్రోక్షతి । ఆచార్యస్తు ప్రోక్ష
 యతి । ణిచశ్చ లాప్తాద్రష్టవ్యః । హస్తగ్రహణం చ ప్రతిమంత్ర మి
 త్యనేకకల్పనాసాపేక్షం వ్యాచక్షతే ॥

* ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనే దశమః ఖండః *

✽ అగ్రైకాదశః ఖండః ✽

• బ్రహ్మచర్యమాగామితి కుమార ఆహ ॥౧॥

వ్యక్తమ్ ॥

• వృష్టం పరస్య ప్రతివచనం కుమారస్య ॥౨॥

ప్రప్తం ప్రశ్న ఇత్యర్థః । రూపంతు ఛాండసమ్ । కోనామాసీత్యా
 దిమ ప్రశ్న ప్రతివచనార్థేన చతుర్థా మంత్రేషు వృష్టం పరస్యా
 చార్యస్య, ప్రతివచనం తు కుమారస్య । తతశ్చైవం ప్రయోగః । 'కో
 నామాసి ?' ఇత్యాచార్యః పృచ్ఛతి । విష్టుశమానామాస్మి' ఇతి కు
 మారః ప్రతిబ్రూయాత్ । తథా, కస్య బ్రహ్మచార్యసి విష్టుశర్థః ? ఇ
 త్యాచార్యః 'ప్రాణస్య బ్రహ్మచార్యస్మి' ఇతి కుమారః ॥

— శేషం పరోజపతి ॥౩॥ —

శేషమునువాక శేషక దేశం 'విష్టుశమైష లె దేవ' ఇత్యాది 'అ

సుసంచర విష్ణుశర్కా ' ఇత్యేవమంతమాచార్యోజవతి । ' అధ్వనామ
భ్యవతే ' ఇత్యస్య ప్రత్యగాశిషో వాచనవిధానాత్ ॥

— ప్రత్యగాశిషంచైనంవాచయతి ॥౪॥ —

ఆత్మగామ్యశిషలం యస్మిన్తంలై స ప్రత్యగాశిః । జాత్యభిప్రాయమేకవచనమ్ । అధ్వనామిత్యారభ్య ఆ ఉపనయనసమాప్తైఃయే ప్రత్యగాశిషో మంత్రాః ' యోగేయోగే ' ఇత్యాదయః, తాన్ సర్వాన్ కుమారం వాచయతి ॥

ఉక్తమాజ్యభాగాన్తమ్ ॥౫॥

ఇద మనువాదమత్యం మాఘాదితి సాధ్యాసారంవ్యాఖ్యాయతే । న కేవలమధ్వనా మిత్యారభ్య ప్రత్యగాశిషో మంత్రాన్ వాచయతి । ఆజ్యభాగాంతమక్త్యా యే వశచ్చత్ప్రత్యగాశిషోమంత్రాః మేఖలాపరివ్యయణాదిషూక్తాః ' ఇయం దురుక్తాత్ ' ఇత్యాద్యాఃతానపివాచయతి । ఉక్తమితి జాత్యభిప్రాయం । ఇదంత్యహవక్తవ్యమ్ । యాసు మేఖలాపరివ్యయణాదిషు కుమారప్రధానాసు సంస్కారక్రియాసుయేప్రత్యగాశిషో మంత్రాః తచ్చొదవక్తేరాభ్యుక్తైః కరణత్వేన చోదితాః క్రియాః తైర్ధంత్తైః కృత్వాపిపశ్చాద్వాచయతి । స్వతః కరణమంత్రాణాం క్రియాగుణభూతైః కర్తృభిరేవోచ్ఛార్యత్వాత్ । కుమారస్య చాత్ర సంస్కార్యత్వేన పోధాన్యాత్ । యత్రపునహోమాదిషు కుమారస్యగుణభావ ఏవ స సంస్కార్యత్వం- తత్రితాన్ ప్రత్యగాశిషోవాచయత్యేవ ॥

కేచిత్ — పరివ్యయాదిషుపి కుమారస్త్యేనమంత్రాః; పరస్తు వాచయత్యేవతి ॥

— అత్రైనముత్తరా ఆహుతీహోమయ

త్వా జయాదిప్రతిపద్యతే ॥ ౬ ॥ —

అత్ర లింగ క్రమే న తు ' యథోపదేశంప్రధానాహుతీః ' ఇతి సామాన్యవచనాదాజ్యభాగాసంతరమేవ । ఏనం కుమారం । ఉత్తరాః ౬

తాత్పర్యదర్శనసహితే.

యోగయోగ ' ఇత్యేకాదశర్మః ప్రత్యగాశిరోవాచయన్ హస్తేగృహీత్వా ప్రతిమంత్రం హవయతి । తత్ర ద్వితీయచతుర్థా ' ఇమమగ్న ఆయుషే ' అగ్నిష్టాత్రయః ప్రతరామ్ ' ఇతి లింగవిరోధాత్ ' ఆయుర్దాదేవ జరసమ్ ' ఇతివత్ స్వయమేవబ్రూయాత్ నైనం వాచయతి॥

కదిల్ — ఏతయోరసి దేవతాభిధానార్థత్వాత్ కుమారస్తేయో చ్చార్చణమితి ॥

తతా ' జయాభ్యాతానా రాష్ట్రభృత ' ఇతి సామాన్యవిధిప్రసిద్ధ మేవాచార్యో జయాదీ ప్రతిపద్యతే । తతశ్చ ' అగ్నిర్భూతానామధిపతిస్సమావతు ' ఇత్యాదీనాం ప్రత్యగాశిరోవాచనం న భవతి ॥ నైవ హవనమ్ ॥

———— పరిషేచనాంతం కృత్వాపరణాగ్నిముదగగ్ం

కూచణంధిధాయ తస్మిన్నుత్తరేణ యజురోప

నేతాపవిత్రతి ॥౭॥ —————

కూచణందర్శయయమాసనం । ఉత్తరేణయజుషా ' రాష్ట్రభృదసి ' ఇత్యనేన । ఉపనెతాలచార్యః । శేషంవ్యక్తమ్ ॥

———— పురస్తాత్ప్రత్యజ్ఞాసీనః కుమారో దక్షిణేన

పాణినాదక్షిణం పాదమన్వావరభ్యాహ సావి

త్రింభో అనుబ్రూహితి ॥ ౮ ॥ —————

ఉపనేతుః పురస్తాత్ ప్రత్యజ్ఞుః ఆసీనః కుమారోదక్షిణేన పాణినా ఉపనేతుదక్షిణం పాదం అన్వావరభ్యుడవసంగృహ్య ' సాభో ! అనుబ్రూహి ' ప్రార్థయ

తస్మాఅన్వాహ తత్సవితురితి॥౯॥

తస్మేకుమారాయ గృహణార్థం ' తత్సవితుర్వరేణ్యమ్ ' ఇత్యేతామృతమాచార్యోన్వాహ ॥ తత్రచసవిత్పదేవత్యామృతమనుబ్రూహీత్య విశేషప్రార్థనాయాం కృతాయామపియోయం ' తత్సవితురిత్యన్వా

హా ' ఇతి నియమః స జ్ఞాపయతి ధేనుపజ్జుజాదిశబ్దవత్సావిత్తీశబ్దస్య
యాగికస్యాపి ' తత్సవితుర్వరేణ్యమ్ ' ఇత్యస్యాచేవ ప్రయోగోనియ
తః । నతు ' ఆసత్సేనరజసా ' ఇత్యాదిషష్ఠీతి । తతశ్చ ధర్మశాస్త్రే
' సావిత్రింప్రాణాయామశః ' (౧-౨౬-౧౪) ' సావిత్యాసమిత్యహస్య
మాదధ్యాత్ ' (౧-౨౭,౧) ఇత్యాదిషష్ఠీస్యా ఏవచః సమ్మిత్యయో
నాస్యస్యాఅపీతి ॥

కథమనావహా ? ఇత్యత్రాహ—

—————పచ్చాధర్మచక్షతత్సర్వామ్ ॥౧౦॥—————

పచ్చః పాదెపాదే అవసాయ । అథర్మచక్షః అథర్మే అవసాయ ।
తతః సర్వాంసమస్తాం అనసానామిత్యధః । అత్రచ సర్వానువచన
సాన్యదృష్టాథర్మాత్, గ్రహీతుమసమథాస్యాపికుమారస్యసర్వానిగద్యతే

అథ తస్మిన్నేవానువచనే విశేషమాహ—

—————వ్యాహృతీర్వహృతాః పాదా

దిష్వంతేషువాతథాధర్మచక్షయో

రుత్తరూం కృత్వాస్మయామ్ ॥౧౧॥—————

విహృతాః వ్యాహృతీః త్రిషష్ఠీ పాదాదిష్వేకేకామనావహా । అథ
వా పాదానామంతేషు తథాధర్మే అవసాయ ప్రియోగేపి ప్రత్యధర్మ
చక్షమాదావంతే వైకైకామనావహా । అవశిష్టాం తూత్తరూం వ్యాహృ
తిం కృత్వాస్మయామాదావంతేవా । కృత్వాస్మయామితి షష్ఠ్యధర్మపాఠః ।
ప్రియోగస్తు, పరిధమంపరిణవమనావహా ' ఓమితి బ్రాహ్మణః పరివక్ష్య
న్నాహ (౧౭-౬-౧-౨) ఇతి శ్లోకః । ' ఓంకారస్స ఏగదావారంతస్తా
ద్బ్రహ్మధ్యేష్యమాణ ఏతదాది వ్రతిపద్యేత ' (౧-౧౩-౬) ఇతి ధర్మశా
స్త్రవచనాచ్చ । ' ఓంభూః తత్సవితుర్వరేణ్యమ్ । ఓంభువఃభగోదే
వస్య ధీమహి । ఓంసువః ధియోయోనఃప్రచోదయాత్ । ఓంభూః తత్స
వితుర్వరేణ్యం భగోదేవస్యధీమహి । ఓంభువః ధియోయోనఃప్రచో

నిం ౧౦ తాత్పర్యద్యుపసహితే.

దయాల్ | ఓంసువః తత్సవితుర్వరేణ్యంభగోదేవస్యధీమహిధియోయో
నఃప్రచోదయాల్ ' అంతేషు వేతిపక్షే ప్రయోగః, ' ఓంతత్సవితుర్వ
రేణ్యం భూః | ఓం భగోదేవస్యధీమహి భువః | ఓం ధియోయోనఃప్ర
చోదయాల్ సువః | ఓంతత్సవితుర్వరేణ్యం భగోదేవస్య ధీమహి
భూః | ఓంధియోయోనఃప్రచోదయాల్ భువః | ఓంతత్సవితుర్వరేణ్యం
భగోదేవస్య ధీమహి ధియోయోనఃప్రచోదయాల్ సువః ' || ఇతి ||

❀❀❀కుమారఉత్తరేణ మంత్రేణోత్తరమోష్ఠమువస్పృశతే||౧౨||❀❀❀

అచార్యవాచితేన ' అవభథమసౌ సౌమ్య ' ఇత్యనైవమంత్రేణ కు
మారస్సీయముత్తరమోష్ఠమువస్పృశతి | ఛాందసమంత్రనైవదం | అసౌ
విత్త్యత్రచ నాస్తి నామగ్రహణం, పాత్రాభిధానశ్వాత్ | ' శ్యావాంత
తర్యంతాన్షోష్ఠాశువస్పృశ్యాచావేత్ ' (ఆప-ధ-౧, ౧౬-౧౦) ఇతివచ
నాదాచమనంతు కతేవ్యమ్ ||

————— కణాశ్చుత్తరేణ ||౧౩|| —————

స ఏవయుగపద్ధస్తద్యయేన స్వీయాకణాస్పృశతి | ఉత్తరేణ ' బ్ర
హ్మఆదీస్థః ' ఇతి ద్వివచనలింకేన ||

————— దండముత్తరేణాదత్తే ||౧౪|| —————

ఉత్తరేణ ' సుశ్రవః ' ఇత్యనైవ ||

అథ కణాకృమేణ త్రిభిన్నాన్త్రైదేవేంద్రానాం గుణవిధిమహా—

పాలాశో దండో బ్రాహ్మణస్య నైయ

గోధ స్కంధకోఽవాజగ్నౌ రాజస్య

స్య బాదరబౌదుంబరో వా వైశ్యస్య||౧౫||—————

పాలాశః పలాశవృక్షస్య వికారః | ఏవముత్తరేష్యపి విగ్రహః | స్కం
ధే జాతః స్కంధజః | అవాజగ్నః అవాచీనమగ్నిం యన్యదండస్య ||

————— వార్షో దండఇత్యవణాసంయోగేనైక ఉపదిశంతి||౧౬||—————

వృక్షాః వృక్షస్యయజ్ఞయన్య వికారః, న తు వణువెత్తాదేః అప

కానంయోగేన సర్వవశానామవిశేషజ్ఞత్యేకఉపదిశంతి । అత్ర యద్య
 ట ' తత్పంచ ఉపాశ్శణ్ణోతుశ్శవా వై నామ ' (త్రై.సం. 3-౫-2) ఇ
 త్యర్థవాదేన మంత్రస్థనుశ్శవశ్శబ్దస్య పాలాశాభిధానలింగకత్వాత్ అ
 నేన మంత్రేణ నైయగ్రోధాది దండానా మప్యపాదానై లింగవిరూ
 ధః । తథాపి ' దండముత్రరణాదత్రై ' ఇతి శ్రుతిప్రాబల్యోల్లింగం బా
 ధిత్వాఽనేనైవ సర్వదండానాముపాదానం । ధర్మశాస్త్రే ' పాలా
 శోదండోబ్రాహ్మణస్య ' (౧-౨-3౨) ఇత్యాదిపునర్విధానం ' త్రైవి
 డ్యకం బ్రహ్మచర్యంచరేత్ ' (౧-౧, ౨౨) ఇత్యపనయనకాలాతివత్తిప్రా
 యశ్చిత్తానుష్ఠానేపి తత్తద్విజ్ఞాన తత్తద్దండధారణార్థం ॥

కెదిత్ — తలైవ సర్వదండార్థం విహితానాందండానాంగృహ్య
 ఽనువాదః సర్వేషాముపాదానేపి శ్రుత్యైతద్వంత్రవిధానార్థశ్చతి ॥

స్తృతంచ మ ఇత్యేతద్వాచయిత్వా గు

రవేవరం దత్త్వాదాయషెత్యుక్తాప్యేతరై

రాదిత్య ముపతిష్ఠతై ॥ ౧౭ ॥

అథాచాద్యః ' స్తృతంచమే ' ఇత్యేతద్వంత్రజాతం కుమారం వా
 చయతి । తత్రాష్టే మంత్రాస్సమానోదర్కాః శిషో నవమః । తేషాం
 త్యగశిష్టోదేవ వాచనై ప్రాప్తై, వాచయితేతి పునర్వచనం వాచనవ
 రదానయో నైరంతర్యార్థం । అథ గురవేఅచార్యయకుమారోవరం
 గాం ' గురో ! వరం తే దదామి ' ఇతి దదాతి । అగ్న్యాధావై ' గా
 వ్రైవరః ' (ఆప, శ్రా-౫, ౧౧-౪) ఇత్యుక్తత్వాత్ । అచార్యస్తు సప్తద
 శ్యుల్లోపాన్య హోతృనాం దశమానువాకస్య " దేవస్యత్య ' ఇత్యా
 దిత అరభ్య ' దేవిదక్షిణై ' ఇత్యేవమంతముక్త్యా ' దదామి గాం తే
 నామృతత్సవశ్యామ్ ' ఇత్యాదిసంధాయ ' ఉత్తానస్తాన్వంగీరసః పృతిగృ
 హ్ణాతు ' (త్రై.౨.3-౧౦) ఇత్యేవమంతేన శ్రోతవత్పృతిగృహ్ణాతి. ' ఉపన
 యనం విద్యార్థకప్య శ్రుతితస్సంస్కారః ' (౧-౧-౯) ఇతిధర్మశాస్త్ర

వచనాత్ । తతః కుమారం 'ఉదాయమా' ఇత్యుత్థాప్య ఇదం చ వాచయతి । అథ కుమారః 'తచ్ఛక్తుదోషహితం' ఇత్యాదిభిరాచార్యవాచితై దణశభిమంత్రైరాదిత్య ముపలిష్ఠతే । అత్ర వాచయిత్యేత్యాదౌః శాస్త్రిప్రత్యయస్య క్రియావిధానమాత్రే తాత్పర్యం, న తు సమానకర్తృకత్వేపి । జ్ఞాపితం చైతత్ 'యోక్త్రంవిముచ్య తాం తతః ప్రవావాహయేత్' (ఆప-గృ.౫-౧౩) ఇత్యేత్ర । అథవా వ్యవధానేన సంబంధః । ఆచార్యస్త్వస్థాది వాచయత్వా 'ఉదాయమా' ఇత్యుత్థాప్య 'యంకామయేత' ఇత్యాదికుర్యాత్ । కుమారస్తుగురవేవరం దత్వాత్తరై రాదిత్య ముపలిష్ఠతే ॥

కెచిత్ — స్మృతసంకీర్తనాది పదార్థచతుష్టయమపికుమారకర్తృకం । వాచయిత్వాత్థాప్యేతి తుణిజఢోహేతురవివక్షితః, ఆస్యభాత్వే సమానకర్తృకత్వాత్ వరదానముపస్థానం చాచార్యకర్తృకంస్యాత్ । తథాగురుగ్రహణం చాలాదా బ్రహ్మణే వరదానార్థమితి ॥

అథ కామ్యమాహ—

— యంకామయేత నాయమచ్చిద్యేతేతి తము

త్తరయా దక్షిణహస్తేగృహ్ణీయాత్ ॥౧౮॥

యం కుమారం అయమానమావతేనా న్నత్తో నచ్చిద్యేత న వియజ్యేతేతి కామయేత, తము త్తరయా 'యస్త్రిభూతం' ఇత్యనయర్చా సంబుద్ధ్యా చ నామగృహీత్వా దక్షిణహస్తే గృహ్ణీయాత్ । యద్యయ మ్మాచార్యశ్చతుర్వేదీ సర్వశాస్త్రవిత్ అధ్యాపయితుం వ్యాఖ్యాతుం చ శక్నోతి ॥

త్ర్యహమేతమగ్నిం ధారయంతి ॥౧౯॥

స్పష్టమేతత్ ॥

త్రైరలవణవజ్రానంచ ॥౨౦॥

త్ర్యహమేతమగ్నిం ధారయంతి ॥౧౯॥ త్రైరలవణవజ్రానంచ భవతి । అత్రచ త్ర్యహమి

నియమాద్ధమశాస్త్రే ' యథాతాపవనమసమాసాని ' (ఆప-ధ-౧-౪-౬) ఇత్యనెన తూరలవనయోధ్వయోర్ని సెభిః త్ర్యహమాధ్వం పాక్షికః । మధ్యాదస్త్ర నిత్యమిదం ॥

— పరిత్యేతి పరిమృజ్య తస్మిన్నతరైర్మణ

స్త్రైస్సమిధ ఆదధ్యాత్ ॥ ౨౧ ॥ —

' పరిత్వాగ్నే ' ఇత్యగ్నిం పరిమృజ్య పరిసమూహ్య, తస్మిన్ ఉప నయనాగ్నో యావద్ధారణ ముత్తరైర్మణం త్రైదావ్విదశభిః ' అగ్నయే సమిధమాహవణం ' ఇత్యాదిభిః ప్రతిమంత్రమేకైకాం సమిధమాదధ్యాత్ । పునశ్చాంతే తూష్ణం పరిసమూహనం । అనంతరము భయలేస్తూష్ణం సమంతం పరిషేదనం స్మృత్యంతరాదాచారాచ్చ । ఏతచ్చ సమిదాధానం పూర్వంకా మైర్నిమిద్ధావ్వి కాన్యం ధర్మశాస్త్రే ' అగ్నిమిద్ధావ్వి పరిసమూహ్య సమిధ ఆదధ్యాత్ ' (ఆప-ధ-౧-౪-౧౬) ఇతి వచనాత్ । పరిసమూహనస్య ' పరిత్యేతి పరిమృజ్య ' ఇతి విధిః ॥ తథా ధర్మశాస్త్రే ' సమిద్ధమగ్నిం పాణినా పరిసమూహేన్న సమూహనాన్ ' (ఆప-ధ-౧-౪-౧౭) ఇతి గుణార్థోనువాదః ॥

ఏవమగ్నిపూజాపరశబ్దం సమిదాధానం సవిధికమభిధాయ, ఇదానిం తస్మైవాధికారసంబంధం గుణాంతరం చాహ—

— ఏవమన్యస్మిన్నపి సదారణ్యాదేధానాహృత్య ॥ ౨౨ ॥ —

ఏవముక్తేన విధినా । సదా ఉపనయనప్రభృత్యా సమావర్తనాత్ అ హరహస్సాయంప్రాతః, సాయమేవ వా సమిదాధానం కర్తవ్యం । ఏ తద్వ త్ర్యహమాధ్వమన్యస్మిన్నపి లోకికైర్గౌభవతి । న తూపనయనాగ్నిర్నష్టఇతి నిత్యస్య సమిదాధానస్య లోపః । సమిధశ్చారణ్యాదే వాహృత్యాభేద్యాః । యద్ధ ధర్మశాస్త్రే ' సాయంప్రాతర్యథోపదేశమ్ ' ఇతి ' సాయమేవాగ్నిపూజేత్యేకే ' (ఆప-ధ-౧-౪-౧౬, ౧౭) ఇతి వికల్పవిధ్యర్థోనువాదః ॥

వస్వీకరణాంతే నతు సావిత్రిణః; అత్ర విశేషవిధేయతావ్యవస్థాత్ । ఉపదేశ మతంత 'దేవా వైవరుణమయాజయన్' (తై-బ్రా-౨-౨-౧) ఇతి తి గాదయజ్ఞేషు స ప్రతిగ్రహవిధిరితి । ఏతచ్ఛాస్త్రద్వానాం విధురేణ వి ధాప్యేన కర్తవ్యమ్ । నతు 'గురవాసస్తేషవామి' ఇతి ద్వాత్ । ఏతచ్ఛ త్ర్యహం ముత్తవత్పరిహితమేవ వాసః పరిధేయమ్ । ఆపస్తంబ మత్యా ఏతదంతముపనయనమ్ ॥

అథ పాలాశకర్మభాష్యంవిధ్యతే ।

కేచిత్ — స్మృత్యంతరోపసంహారేణపలాశశృక్షసమీపే పాలాశం క మ్ కుర్వతే సమానం । అన్యేషాంచ శ్రద్ధానానాహితార్థం పాలా శకర్మణో విధిరుద్యతే । తీర్ణహాని వృత్తహమామధైక్షమాచరేత్ । చతుర్థేహానృన్నసంస్కారేణ సంస్కృత్యాచార్యేణ సహ ప్రాప్తి ముదీచీం వా దిశముపనిష్క్రమ్య పూర్వేణోత్తరేణ వా పలాశశృక్షం తీర్ణ్యుదగవవగాణి స్థండిలాని కల్పయిత్వా తేషు యథాక్రమం వృత్త్య జ్ఞుఖిప్రణవశ్రద్ధామేధాభ్యోఽఘ్నపాద్యాచమన స్నాన వస్త్రగంధ మాల్య ధూపదీపబంత్యుదత్వాఽభోవతిష్ఠతై; 'యశ్శండసామ్' ఇత్యన్తే న 'శృతం మెగోపాయ' (తై-ఉ-౧-౪) ఇత్యంతేన ప్రణవం- 'శ్రద్ధ యాగ్నిస్సమిధ్యతే' (తై-బ్రా-౨-౨-౨) ఇతి సూక్తేన శ్రద్ధాం (మేధాం మేదేవస్సవితా) 'మేధాదేవీ' (తై-ఉ-౪-౪౦) ఇత్యనువాకేన మేధామ్ । తతః పలాశమూలే దండం విసృజ్య అన్యదండమాదాయ సహచార్యోగృ హమాగచ్ఛతీతి ॥—॥ చతుర్థేపటలపీఠం యథాభాష్యంయథామతి । కృతంసుదర్శనార్యేణగృహ్యతాత్పర్యదర్శనమ్ ॥ సుబద్ధందుర్లభంభాష్యంభా ష్యార్థశ్చ సుదుర్గ్రహం । అతో నకమప్యవిదవ్య్భిమంబుద్ధిశ్చోతానయమ్ ॥

* ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనేపకాదశఖండః *

* సమాప్తశ్చతుర్థఃపటలః

తాత్పర్యదర్శనసహితే..

అథపంచమశ్లోకం

ద్వాదశశ్లోకం..

పూర్వత్రాపనయన్ వ్యాఖ్యాతమ్ । ఉపసీతస్య చ ధర్మశాస్త్రే
అథ బ్రహ్మచర్యవిధిః ' (ఆప-ధ-౧-౨-౧౨) ఇత్యాదిభ్యధర్మశాస్త్రే ఉపది
ష్టాః । అథాయకాండవ్యతానా ముపాకరణసమాపనయోర్విధిశ్చ ' ఉపా
కరణే సమాపనే చ ఋషిభ్యః ప్రజ్ఞాయతే ' (ఆప-గృ-౨-౧) ఇత్యేత్ర స
ముపాణమేవ వ్యాఖ్యాతః । అథేదానీమ్,

వేదం ప్రతాని వా పారం సీత్యాహ్యభయమేవ వా ॥ (యాజ్ఞి-స్త్ర-
౧-౫౧) ఇత్యాదివదనాథాన్యస్తానైవ కృతకృత్యస్య గురుకులాత్సమా
ప్యత్తస్యానుష్ఠేయం సమావతేనాపరపర్యాయం సానాఖ్యం కర్మ
వ్యాఖ్యాయతే ॥

కెదిత్—'ఉపాకరణే సమాపనేచ ' (ఆప-గృ-౨-౧) ఇత్యత్రైత
యోః కల్పస్యాప్రసిద్ధత్వాత్, అవశ్యమన్యత్రప్రసిద్ధత్రైతయితవ్య ఇతి
వదంతః ' అథాతఉపాకరణాత్సజనే వ్యాఖ్యాస్యామః, ఇత్యాదికంప్ర
తపటలం నామఉపనయనానంతరం వ్యాచక్షతే । నైతత్.. ' ఉపాకరణే
సమాపనేచ ' (ఆప-గృ-౨-౧) ఇత్యత్రైవానయోర్విధ్యోర్భాష్యకారే
సంపూణమేవ వ్యాఖ్యాతత్వాత్.. వ్రతపటలాభ్యయనస్య చ విప్ర
తిపన్నత్వాత్- భాష్యేప్రసంగాభావాచ్చ ॥

—వేదమధీత్య సాన్యకాప్రాగుదయాద్యజం.

ప్రవిశ్యాంతర్గోమా చమణౌ ద్వారమి

పిథాయాస్తే॥౧॥

వేదంమంత్రబ్రాహ్మణలక్షణం । ఏకవచనం జాత్యభిప్రాయమ్ । 'వే
దమధీత్య వేదోవా వేదం వాపి యథాక్రమమ్ ' ॥ (మను-స్త్ర-౩-౨)

ఇతి మనువచనాత్ । అధీత్య పాఠతత్పాఠభేదానిగమ్య సషడంగం స
మీమాంసం వెదమధీత్యైత్యథః । అధీత్యైతిచ విధిః 'వేదాంతానివా
పారం నీత్వాహ్యుభయమేవవా' ఇత్యన్యప్రదశేనాథః । స్నాన్యస్నా
నాఖ్యం కమకరిష్యమాణః ప్రాగుదయాత్ ప్రాగాదిత్యాదయాత్
వ్రజం (గోశాలాంపరిశ్రితాం శ్రితాంగోశాలామ్) ప్ర విశ్యేత్వాదిష్యక్తార్థమ్

————— నేనమేతదహరాదిత్యైభిరపేత్ ॥౨॥ —————

అస్తిన్నహని యావదస్తమయం మాతృపురీషోత్సజనాథ మప్య
సౌ మండపాద్భహిర్న్మ నిగచ్ఛేత్ ఇత్యథః ॥

————— మధ్యందినైః గ్నైరుపసమాధానాద్యాజ్యభాగాంతే

పాలాశీంసమిధ ము త్రరయాఽఽధాయాపరేణాగ్నిం

కటవరకాయాం వాపవిశ్యోత్తరయా త్సురమభిమం

త్ర్యోత్రరణ యజమావప్తేప్రదాయాపాగ్నీసగ్న

జనాద్యా కేశనిధానాత్సమాసమ్ ॥౩॥ —————

యథా మధ్యందినైః (ప్రధానహోమా భవంతి) (అగ్నైరుపసమాధానా
దికంభవతి) తథాకమక ర్వాత్ । అత్రీతు తంత్రావదేశోఽస్యాజ్యప్ర
ధానహవిష్టావోత్ । 'ఆజ్యభాగాంతే' ఇతిచ క్రమాథః । ఆజ్యభాగా
నైకృతే సమిదాధానమేన న పునరథాకృత్యమపీతి । అత్రచ పాత్రప్ర
యోగే దర్వావ్యదీనిష్యం ద్వమ్, త్సురకటాదీనిసకృదేవ, శమ్యాశ్చ పరిభృథై

కేచిత్ — దర్వావ్యదీన్యపి సకృదేవేతి ।

పాలాశీం పలాశవృక్షావయవభూతాం । ఉత్తరయా 'ఇమగ్నోస్తమమ్' ।
ఇత్యేతయా । కటః ప్రసిద్ధస్తృణమయః । వరకా కటప్రకృతిభూతం ప
క్షికటాఖ్యం తృణమ్ ॥

కేచిత్ — కశిపివృతి ।

ఉత్తరయా 'త్రియాయుషమ్' ఇత్యేతయా । ఉత్తరణ యజమా 'శి
వోనామాసి' ఇత్యనేన । వప్తే వపనకత్రేకస్తేది స్థంత్రవిదే బ్రా

హృదాయ తత్తురం ప్రయచ్ఛతి ||

కెదిల్ — ఇహాప్యచార్యో వపనం ప్రారభతే నాపితస్తువస్తా, అస్మై ప్రయచ్ఛతీతి | తదయుక్తమ్. ఇహాచార్యస్తేవాభావాత్, నాపితస్య మంత్రజ్ఞత్వాచ్చ | ‘అథానువాకస్య ప్రథమేనయజమా’ ఇత్యారభ్య ‘తస్మై కేశానుపయమ్యోత్తరయోదుంబరమూరే దధేస్తమ్యేవా నిదధాతి’ (అప-గృ-౧౦-౨) ఇత్యేవమంతమువనయనైన సమానం; భవతీతి శేషః ||

— జఘనార్ధే వ్రజస్యాశవిశ్య విప్రస్యమేఖః

లాం బ్రహ్మచారిణై ప్రయచ్ఛతి || ౪ || —

అథోష్టకాదికో వ్రజస్యజఘనార్ధేపశ్చార్ధేఉపవిశ్యేత్యాదికరీతి ||

— తాంసుడత్రరేణ యజమాదుంబరమూరే.

దధేస్తమ్యేవాపగూహతి || ౫ || —

సతు బ్రహ్మచారీతాం మేఖలాం సూత్రాక్తదేశే ఉపగూహతి అప్యశాం కరోతి | “ఇదమహం (విష్ణుశర్మణోగౌతమస్య) నారాయణశర్మణోవత్సస్య) విష్ణుశర్మణోహరితగౌత్రస్య) పాష్టానముపగూహామ్యుత్తరీ (విష్ణుశర్మణానారాయణశర్మణా) విప్రశద్భ్యః ‘ఇత్యనైన యజమా’ అత్రచ స్నాతుర్నామగోత్రేగ్రాన్యే ||

— ఏవంవిహితాభిరేవాద్భిరుత్తరాభిష్టడ్భి స్సామి.

త్వోత్తరయోదుంబరేణ దతోధావతే || ౬ || —

ఏవం విహితాభిస్తూష్టిం మిశ్రితాభిశ్శీతోష్టాభిరద్భిః || ‘కేశా వశతు’ ఇతి మంత్రలింగవిరోధాత్ ఏవకారాచ్చ నమిశ్రణమంత్యః | ఉత్తరాభిష్టడ్భిః ‘అటోహిష్టా’ ఇతి తిస్సభిః ‘హిరణ్యవణాః’ ఇతి తిస్సభిశ్చ | స్నాతి అభిషేచతి | ఏతచ్ఛ్రవణైవమంతై సకృదేవ ||

కెదిల్ — ప్రత్యేచమితి | తన్న గుణార్థం ప్రధానాభ్యాస కమిషన్య కమిత్స కతాల్ |

అథామంబరణ కాష్ఠిన చంతేభ్యో మలం అన్నాహ్యాయ పూహ
భవమ్ ఇత్యనయా ఆపనయతి ||

————— స్నానీయోచ్చాపితస్నాతః || ౧౭ || —————

స్నానోపకరణైః (క్లితకమసూరక్లితకమాక్షుకక్లితగవిక్షుక) మార్జా
దిభిః ఉద్వర్తితదేహః ఆమలకపిష్టాదిభిస్సానీయైస్సానైశ్చ భవతి ||

————— ఉత్తరైరయజమానహతమంతరం వాసః పరిధాయ
సావ్యసురభిణా చందనేనోత్తరైరదేవతాభ్యః ప్ర
దాయోత్తరయానులిప్య మణిం సౌవణ్యం సౌపథా
నం సూత్రోతముత్తరయోదపాత్యై త్రిః ప్రదక్షిణం
పరిష్టావ్యోత్తరయాగ్రీవాసావ్యబద్ధైవమేవ బాదరం
మణిం మంత్రవజ్రం సవ్యేపాణావా బధ్యాహతము
త్తరం వాసౌరెవతీస్తేష్వతి సమాసమ్ || ౧౮ || —————

‘సోమస్య తనూరసి’ ఇత్యనైన యజమా అహతమంతరంవాసః ఆ
తర్వాసాంతరీయమిత్యథః | తత్పరిదధాతి | అనేనసూత్రేణాతడోర్ధ్వం
స్నాతకస్య నిత్యమంతర్వాసో విధీయతే | యజః పునః కర్మాధానో
వ, ప్రకరణామ్నానాత్ | తతస్సావ్యసురభిణాసరైః కస్తూరికాదిభి
గంధ ద్రవ్యైర్వాసితేన చందనేన అనులిమ్పతీతి వ్యవహితేన సంబం
ధః | కథమనులిమ్పతి? ఇత్యత్రాహ - ఉత్తరైరత్యాది | ‘నమోగ్రహా
యచ’ ఇత్యాదిభిస్త్రిభిమంత్రైః దేవతాభ్యశ్చందనం పూర్వం ప్ర
దాయ పశ్చాత్ ‘అప్సరస్సుయోగంధః’ ఇత్యనయా ఆత్మాసమనులి
మ్పతి | ముఖస్య చాగ్రేనుతపః ‘ముఖమగ్రేబ్రాహ్మణో తిమ్మిల్’
(అశ్వ-గృ-౩-౮) ఇత్యాశ్వలాయనగృహ్యత్ | దేవతాభ్యః ప్రదానంచ వ
మశ్యజ్జేన స తు మంత్రాంతేన. నమస్కారస్యాపి ప్రదానాథత్వా
త్ | మణిం కీదృశం? సౌవణ్యం సువణ్యవికారం | సౌపథానం వజ్రపై
డూర్యాదినా ఉభయతః పరిగృహీతం | సూత్రోతం సూత్రస్రోతం !

‘ ఇయమోషధే త్రాయమాణా ’ ఇత్యేతయా సకృదుచ్చరితయోదహితే ప్రదక్షిణమపిరతంత్రీః పరిష్టాప్య ఉత్తరయా ‘ అపాశాస్యరొమే ’ ఇత్యాదికయా ‘ పుణ్యామ్ ’ ఇత్యంతయా త్ర్యవసానయా తం మణిం గ్రీవాసుకులే ఆబధ్య బదరీబీజమయంబాదరం సూత్రాతం మణిమేవమే వాదపాత్రే త్రిః ప్రదక్షిణం తూష్టిః పరిష్టాప్య తూష్టిమేవ సవ్యే పాణౌవాబధ్నాతి । అహతముత్తరంవాసః పరిధానమేవ నాంతరీయమ్ । తదుపనయనేన సమానమ్ । స్వయం పరిదధాతి. ఇహాచార్యాభావాత్ । తతశ్చ ‘ రేవతీస్తాప్తా ’ ఇతి ద్వాభ్యాంపరిధానీయంవాసాభిమంత్ర్యయా అకృంతకా ’ ఇతి తిన్మభిః పరిధాయ ‘ పరిడం వాసః ’ ఇత్యనుమంత్ర్యయతే । ‘ రేవతీస్తేవ్రితి సమానమ్ ’ ఇతి వచనబలాచ్చ మంత్రస్థయష్ట దధఃలింగబాధసవ । యద్వాఅన్యో విద్వాక్ బ్రాహ్మణః రేవతీస్తేవ్రితి సమానంకరోతి । కుతః పునః ‘ అహతముత్తరంవాసః ’ ఇత్యనైనాపి పరిధానమేవాచ్యతే నాత్తరీయం? ఉచ్యతే । రేవతీస్తేవ్రితి సమానముపనయనేనేతి వదనాత్ ఉపనయనేచ ‘ తిన్మభిః పరిధాప్య పరిహితముత్తరయా ’ (ఆష.గృ.౧౦-౧౦) ఇతి పరిధానాధఃవాసావగమాత్ । (అపూర్వస్య (పూర్వస్య) అహతముతరం వాసః ’ ఇతి చోదితత్వాచ్చ । ఉత్తరీయంతు ‘ నిత్యముత్తరంకార్యం (ఆప-ధ-౨.౪-౨౧) ఇత్యాదిధర్మశాస్త్రవచనాదత్రాపి సిద్ధమేవ ॥

కెచిత్—ఇహాత్తరీయం విధీయతే నైవ పరిధానీయమ్. ఉత్తరమితి వచనాత్ । తథాఅచార్యసవ ‘ రేవతీస్తాప్తా ’ ఇత్యాదుప్సవయనేన సమానంకరోతితి । తన్న; ‘ పరిధాప్యపరిహితమ్ ’ ఇత్యనుపపత్తైరేవ । తథా అచార్యకులాన్నివృత్తైన ఇడంస్నానం క్రియతే । (తత్రాచార్యకర్తృకశాస్త్రతత్త్వాచార్యత్విత్వాప్య) ప్రసక్తిరేవ ॥

—తస్యదశాయాంపూర్వార్తాప్రబధ్య దర్వాన్యమూఢాయాజ్ఞేనాభ్యాసాయన్నుత్తరాహుతీహుత్యా జయాదిప్రతిపద్యతే ॥౯॥

తస్య అనంతరప్రకృతస్య వాసునో దశాయాం ప్రవర్తౌ కుండశాపా
వణ్ణప్రబంధ్య తామ్రపాయేన దర్వావృతగ్రీష్ణాపయంతావృతజ్వలేతి । ప
రిభాషాప్రాప్తానువాదాభ్యానయనవిధానాః । అభ్యానాయమితి ఐ
ములతోఽర్థపాఠః । తతశ్చ స్వయమేవసవ్యేన హస్తేన స్థాపిత
యోః ప్రవర్తయోరుపరి ఆభ్యమానీయతేనైవాజ్యేన ఉత్తరా ఆయు
ష్యం వర్చస్యమ్ ఇత్యాద్యా అష్టాప్రధానాహుతీర్హుత్యా, తతా
దవ్యా అగ్రాత్రావనీయ యథాప్రసిద్ధం జయాదిప్రతిపద్యతే । సూచ
నాత్సుత్రమితినిర్దేశనాచ్చసూత్రేనర్వత్రానైకార్థవిధినిబంధనావా
క్యభేదోపి నైవహోషణత్వక్తమ్ అగ్నిమిద్ధావృతప, గృ-౧-౧౨) ఇత్యత్ర
కెదీ — సవ్యేన హస్తేన అభ్యానాయన్నన్యేన వాభ్యానాయన్నితి
పాతేన భవితవ్యమిత్యాచక్షతే ॥

పరిషేచనానంతర్యత్వైతాభిరేవ దక్షిణే

కణ్ణ ఆబధ్నితైతాభిస సవ్యే ॥ ౧౦ ॥

పరిషేచనానంతరమేవ ఏతాభిరేవ ఆయుష్యంవచనస్యం ఇత్య
ష్టాభిరేవ దక్షిణైకణ్ణ ప్రవర్తయోరేకం ఆబధ్నిత ప్రతిముంచేత్ । త
థాన్యమేతాభిరేవ సవ్యైకణ్ణ । అత్రచ హోమమంత్రాణామేవ ఆబ
ధ్నకరణత్వేనసూత్రవాక్య సాదృశ్యానుమితయాశ్చత్వైవవౌదితత్వాత్తై
రాబంధనమపి గౌణ్యావృత్త్యా ప్రకాశ్యమైద్రీవత్ । తద్వైతాభిరితి స్త్రీ
లింగ నిర్దేశో బహుత్వాద్యచాం ఖ్యాప్తాణామవత్ । స చాత్రహో
మాథానామేవ అబంధనార్థత్వేనాపి వినియోగే దేవదత్తీయేయం గౌ
ర్యజ్ఞదత్తీయేతివద్విరోధః పురోడాశకపాలనతుషానువవశతి ఇత్యా
దివదధిష్ఠాన లక్షణయా వినియక్తాకార(ంతిరోధాయాపి)మతిరోధాయా
పి) వినియోగోపపత్తైః, మంత్రవిషయేత్వనైకార్థత్వమపి నాయక్తమి
త్యాగ్నే(యా)య్యసేకరణే ఉక్తత్వాచ్చ ॥

కెదీ — ఏతాభిరిత్యనేన ప్రకృతాహుతిపరాఘృణాథాహుత్యధా

మస్త్రా లక్ష్యంతే ' పితృణాం యాజ్ఞానువాక్యాభిరుపత్తిష్టతే ఇతి వది
తి । మైవమ్, యతః పూర్వత్రా త్రరాహుతీధితి లక్షణయాప్రకృతానాం
మంత్రాణామపి పరామర్శానరం, న త్విహాపి వాక్యే లక్షణా ॥

ఏతము త్రైరైర్యథాలింగం సృజశ్శిరస్యంజనమా
దశావేక్షణముపాసహాద్భుత్రందండమితి ॥౧౦॥

యథాకర్మమధ్యే సమంత్రకం ప్రవర్తా హి బద్ధో ఏవము త్రైరైరమ
స్త్రేర్యథాలింగం మంత్రలింగానుసారేణ స్రగ్గాదిపట్నం అబద్ధీత కర్త
వ్యమిత్యాది యథాహంవాక్యశేషః । తత్ర 'శుభికెశిరః' ఇత్యనయైక
యైవ శిరసిసృజమాబద్ధీత । యామాహరత్ ' ఇత్యేషావికల్పాథా ' ఏ
కమస్త్రాణి కర్మాణి । అనశిష్టావికల్పాథాః ' (ఆప-వ-౧౨౧-౪-౧౨)
ఇతి పరిభాషావచనాత్ । స్రజఇతి ద్వితీయైకవచనార్థే - ' శుభికెశిర
ఆరోహ ' యామాహరత్ ' ఇత్యాద్యైకవచనలింగాత్ । షష్ట్యైకవచ
నంవా । తథాసతి, స్రజఆబంధనం కర్తవ్యమితిశేషః । తథా ' యదా
జనం త్రైకకుదమ్ ' ఇత్యేకయైవ సకృదుచ్చరితయా త్రికకుత్పర్యత జా
తాంజనేన యుగపదస్త్వీరంజనం కర్తవ్యం । అత్రాపి ' మయిపర్వత
ఇత్యాదీని చత్వారియజ్ఞాంషి వికల్పాథాన్యేవ । న చాస్త్వీః పర్యయే
శ్శాంజనం - ' తేనవామ్ ' ఇతి ద్వివచనలింగవిరోధాత్ । తదైవ ' య
న్యైవచాఃపరాగతమ్ ' ఇత్యేతయా ఆదశావేక్షణం కర్తవ్యమ్ । తదై
వ ' ప్రతిష్ఠేస్థః ' ఇత్యనైన యజుషో పాస హామయగపదుపముచతే
' ప్రతిష్ఠేస్థః ' ఇతి ద్వివచనలింగాత్ । తదైవ తూష్ణీంచుత్రమా
తాయ ' ప్రజాపత్యేకరూపసి ' ఇతి యజమా ఆత్మానమభిచ్ఛాదయతి
తదైవదండం వైణవం ' దేవస్యత్యా ' ఇత్యాదియజమా ఆదతై । ఇత్యే
తాని షడ్క్రవ్యాణీత్యర్థః ।

కదిల్ — ' శుభికెశిరఆరోహ ' ' యామాహరత్ ' ఇతి ద్వాభ్యా
మసృజ ఆబంధనమ్ । తథా ' యదాంజనం ' ' మయిపర్వతస్సూరువమ్ '

ఇతి దావ్యభ్యయపావ్యవృత్తాభ్యాం దక్షిణసవ్యయోర్ముఖైః కర్మమేవాంజనం
' ఏనము త్రైరైవభాలింగం ' ఇతి వచనబలాత్ । తతస్త్వ ' తేన వామ్ '
ఇతి లింగమపి విధిబలాద్వాధ్యమేన । యత్రైకస్యాం సాన్నాయోకుం
భ్యాం ' ఉభే ఉపదధామ్యహమ్ ' ఇతి ద్వివచనలింగం । ఉపానహారప
మోచనేవ్యంజనవదేవ వ్యాఖ్యేతి । తదనన్ ' ఏకమస్త్రాణి ' (ఆప-ప-
౧-౧౪) ఇత్యాదిపరిభాషా విరుద్ధత్వాత్ । ' ఏనము త్రైరైవభాలింగం '
ఇత్యన్య చ పూర్వవ్యాఖ్యానేప్యవపత్యైః ' మయిపర్వతపూరుషమ్ ' ఇత్య
త్రపాతేవ్యశ్చిష్టివిభాగే నిరాకాంక్షత్వాత్, వాక్యభదావగతేశ్చ ॥

వాచం యద్భుత్యా నక్షత్రైశ్చ ॥౧౨॥

ఇదంచ వ్యాఖ్యాతమ్ ॥

ఉదితేమనక్షత్రేమ పాపీముచీడిం వా దిశ

ముననిష్క్రమ్యో త్రైరణాథాచేన దిశ ఉప

స్థాయో త్రైరణనక్షత్రాణిచంద్రమసమితి॥౧౩॥

ఉత్తరణాథాచేన ' దెవిష్టడుర్విః ' ఇత్యనేనదిశోఽవాచీషష్టా ఉ
పస్థాయ. ఉత్తరణ ' మాహస్తహి ' ఇత్యథాచేన నక్షత్రాణి చంద్ర
మనం చాపతిష్ఠతే । శ్రుతిబలాచ్చ ' మా హస్తహి ' ఇత్యత్ర నక్షత్రా
ణీత్యభ్యాహృత్య తాని ప్రకాశ్యానేయ ॥

— రాతినాసంభాష్య యథాథాంగచ్ఛతి॥౧౪॥ —

— ఇత్యాపస్తమ్బియేగృహ్యపృశ్నై ద్వాదశశ్శుండః —

రాతిఃమిత్రం రమయతీతి వ్యుత్పత్త్యా । తేన సహవిస్మృద్ధస్సంభాష్య
ఆత్మశక్త్యాద్యనురూపం ధర్మాదికం విచార్యనిశ్చిత్త్య । యథాథాంగం గ
చ్ఛతి తేన రాతినాసహ యోథోధమోమోక్షో వా సాధ్యత్యేనాశ
భృతః, తదనురూపమాశ్రయం గౌహాస్థ్యంమానంవా ప్రతిపద్యతే ।
ఏవంచ బ్రహ్మచర్యాదేవ ప్రవృజితాపి సమ్భాషణంతం స్నానంశ్చైవ

వ ప్రవక్తాః ॥

* ఇతి శ్రీమదశ్వనాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనద్వాదశఖండః *

అథత్రయోదశఖండః

ఏవం స్నానస్య ముఖ్యకల్పం విధాయానుకల్పం విదధాతి—

అతైతదవరం తూష్టిమేవ తీర్థేస్నాత్వా

తూష్టిం సమిధమాదధాతి ॥ ౧ ॥

అథావరమేతద్విధానం । ఉచ్యత ఇతి శేషః । తీర్థేషు యస్య న ద్వాదశా
సమిధం పాలాశీం అవిరొధాత్ । ఏవకారాచ్ఛాస్తిన్విధౌ నాన్యత్క్రింది-
దనుష్టయం । నను పూర్వ స్తినేష విధౌ స్నానసమిదాధానయోరన్యః
ప్రకారో వైకల్పిక ఇతి కిమితి నాస్థీయతే? ఉచ్యతే । ఏవకారవైయధ్య-
వసంగాత్, స్నానసమిదాధానయోరేవ పుష్కలమేణాభిధానాత్, అ-
న్య సూత్రస్య బహుక్షరత్వాచ్చ । యదిహ్యయం పూర్వ స్తినేష విధౌ వైక-
ల్పికోఽభిప్రేతోఽభవిష్యత్, తదా తత్రైవ పాలాశీం సమిధము త్రరయా-
ధాయ తూష్టిం వా ' ఏవం విహితాభిరేవాద్భిరు త్రరాభిః పశ్యిస్సాన్ని-
తాన్ తీర్థే వా తూష్టిం ' ఇత్యైవైరేవాక్షరైరసూత్రయిష్యత్ । కించ
సూత్రకారాణాం నైవేయం శైలిద్వష్టచరియదుతసాంగం ప్రధానముక్త్యా
పశ్చాదథాదినానూత్రేణ వైకల్పికానాం ప్రకారభేదానామభిధానమితి ।
ఏవ(మేవ)మేవాహు) అతైతదవరం ధన్వ ఏవాంజలినా జహోతి ' (అప-
శ్చ-౨౨-౧౦), ఇత్యస్యాపి వ్యాఖ్యానమ్ । ప్రయోగస్తు, బ్రహ్మచారి లిం-
గాని మేఖలాదీని త్యక్తా తీర్థే తూష్టిం స్నాత్వా, మాసాంతరపరిధానా-
దికృత్యా కొత్రియాగారాదగ్నిమాహృత్య 'యత్ర కన్య చాగ్నిమ్ '
ఇతి విధినిష్పన్నాధాయ తత్ర ప్రజాపతిం మనసా ధ్యాయత్ తూష్టి-
మ్ సమిధమాదధాతి ॥

కేచిత్ — కేశశత్రువపనాచికమన్య దన్యవిరోధిత్వాప్తిమేవకరోతితి

యత్ప్రాస్తాఅపచితిం క్షుభంతి తత్కూర్చుడప

విశతి యథాపురస్తాల్ || ౨ ||

యత్ర య స్థిక్ స్వధర్మయ క్రస్య కుటుంబినో గృహే ఆతిథ్యాగ్ధ
మాగతాయాస్తే స్నాతకాయాపచితిం పూజాం మధుపర్కాభ్యాం కుర్చ
తే కుటుంబినః । బహువచనం చానుపాదేయగతత్వాదవిషత్వతః । ఆత
వినో త్రరత్ర ప్రాప్తాత్యేకవచనమ్ । తత్రత్ర గృహే లైర్దత్తై కూచా
ఉపవిశతి యథాపురస్తాల్ ఉపనయనే ఆచార్యః । రాష్ట్రభృదసి ఇతి
యజమా ఉపవిశతి తథాఉపవిశేదిత్యధః ॥

ఏవము త్రరాభ్యాం యథాలింగం రాజాస్థపతిశ్చ || ౩ ||

యథాద్యాక్షాణి పూజ్యో మంత్రిణోపవిష్టః ఏవ రాజాస్థపతిశ్చ
త్రరాభ్యాం యథాలింగం 'రాష్ట్రభృదసి సమ్రాడాసందీ' ఇతి రా
జా 'రాష్ట్రభృదస్యధిపత్నా ఏనందీ' ఇతి స్థపతిశ్చ పవిశేదిత్యధః
రాజాచ క్షత్రియ ఏవ ఋతు ప్రజాపాలనకర్తా అన్యవర్జితః । సను
క్షత్రియే రాజశబ్దప్రయోగ ఆంధ్రాణాం, ఆర్యాణాం, తు ప్రజాపాలనా
దికర్తత్యైవ. తత్కథం బలవదాభ్యప్రయోగ బాధన రాజాక్షత్రియవి
వేతి? మైవమ్ । ఆర్యవరస్య భగవతః పాణినేః గణపాతే 'రాజాసే' ఇ
తి విశేష స్మరణస్యాంధ్రప్రయోగమూలత్వమైవ య క్షమితి అవైష్వర్యధిక్
రణే సాధితత్వాత్ । స్థపతిశ్చ మహదాధిపత్యం ప్రాప్తాస్యవర్ణాది
అన్యే—వైశ్యః స్థపతిరితి ॥

కేచిత్ — క్షత్రియ ఏవ రాజ్యాభిషిక్త ఇతి

అపఃసాద్యా ఇతి ప్రాహ ॥ ౪ ॥

అథ అపచేతా పాదప్రక్షాలనాథా అపఉపసంగృహ్య 'అపః ప్రా
ద్యాక్షి' ఇతి ప్రాహ । ఏతచ్ఛ సంవాదమచనం, అనంతరం యత్కర్త
వ్యం తత్కూర్చ్యత్యైవ మథమ్ । ఏవమేవ ప్రయోజనమ్ " అహం

తాత్పర్యదర్శనసహితే.

యా ఆపః ' ఇత్యాదిః ॥

— ఉత్తరయాభిమంత్ర్యే దక్షిణంపాదం పూర్వం

బ్రాహ్మణాయ ప్రియశ్చైత్సన్యగ్గోమద్యాయ ॥ ౧ ॥

అథ పూజ్యస్తోత్ర అపః ' ఆపఃపాదావనెజసిః ' ఇత్యేతయాభిమంత్ర్యే
వృథమందక్షిణం పాదంబ్రాహ్మణాయ వృక్షాలయిత్రేప్రియచ్ఛేత్ ప్రసార
యేత్ । సూద్యాయ తు పూర్వంసన్యమ్ । అత్ర బ్రాహ్మణసూద్యావేవ
వృక్షాలయితారా, న తు రాజస్యవైశ్యే.. తయోరసభిధానాత్ ॥

అన్యేషు—క్షత్రియవైశ్యభ్యాంఅనియమేనపూర్వంపాదంప్రియచ్ఛేదితి.

— ప్రక్షాలయితారముపస్పృశ్యోత్తరేణ యజుః

పాఽఽత్తానం ప్రత్యభిమృశేత్ ॥ ౨ ॥

తతః ప్రక్షాలితపాద స్తం ప్రక్షాలయితారం పాణాభిపస్పృశ్య 'మయి
మహః ' ఇతి యజుషా ఆత్తానంహృదయదేశే ప్రత్యభిమృశేత్ ప్రతిలో
మేనపాణినా స్పృశేత్ । తతోఽపాముపస్పృశేనమ్ ॥

— కూర్వాభ్యాం పరిగృహ్య మృన్మయేనా

వాణీయా ఆపఃఇతి ప్రాహ ॥ ౩ ॥

అథార్హయితా మృన్మయే పాలేఅర్హణాథాః పుష్పాక్షత సంయు
క్తాః అవ ఆనీయ,కూర్వాభ్యామధస్తాదుపరిష్టాచ్చ పరిగృహ్య ' అర్హ
ణీయా అపః ' ఇతి ప్రాహ ॥

— ఉత్తరయాభిమంత్ర్యైంజలావేకదేశ ఆనీయః

మాన ఉత్తరం యజజ్జపేత్ ॥ ౪ ॥

అథ పూజ్యస్తోత్ర ' అమాక్ష ' ఇత్యేతయాభిమంత్ర్యే తాసామేక దా
శే స్తోకే సాంజరౌ దాత్రా ఆనీయమానే ' విరాజోదోహాసి ' ఇ
తి యజజ్జపేత్ ॥

— శేషంపురస్తాన్నినీయమానము ఉత్తరయానమంత్ర్యయతే ॥ ౫ ॥

— ఉత్తరయానం దాత్రా పురస్తాన్నినీయమానం పూజ్యోనముద్యో

వ: ' ఇత్యేతయా అనుమంత్రయతే ॥

కదిత్—అస్మిన్నాతే భోజనాంతే వా పూజ్యాయ వస్త్రకుండల
యుగాద్యలంకరణం దాతవ్యం, అన్యథా ఆయఃపూజితవన భవతి । ఏ
తచ్ఛావచితశబ్దేన అసాకమపి చోదితమేవేతి ॥

— దధిమధ్వితి సగ్గస్మజ్య కాంస్యేనవక్షీయసాపిధా

యహర్పాభ్యాంపరిగృహ్యమధువర్క ఇతిప్రాహ॥౧౦॥—

దధి మధ్విత్యేతద్వైయం నియమావిధానాత్ స్థిశ్చిత్వాత్రై సంస్మ
జ్య, తతో వక్షీయసాబృహతాకాంస్యేనపాత్రేణపిధాయశేషంవ్యక్తం
అవ్యేతు—అపిధానం కాంస్యం ప్రదశనాథం । తేనెతరదపి
కాంస్యమేవేతి ॥

—త్రివృతమేకఘృతంచ॥

త్రయాణాం ద్రవ్యాణాంసమాహరన్త్రివృత్తశ్చేనోచ్యతే । తస్మా
వత్తే పూర్వాక్తే దధిమధునీ ఘృతంచ సంసజజనీయాని ॥

— పాజ్ఞుమేకేధానాస్సక్తాంశ్చ ॥౧౧॥—

ఇహాపి పంచానాం సముదాయః పాజ్ఞుః । శేషం పూర్వవత్ ॥

— ఉత్తరాభ్యామభిమంత్య యజభ్యామవ

అచామతి పురస్తాదుపరిష్టావౌచ్చత్తరయా

త్రిఃపాశ్వానుకమృత్యుప్రయచ్ఛేత్ ॥౧౨॥—

అథ పూజ్యస్తం మధువర్కం ప్రతిగృహ్యపిధాన పాత్రమవసీయ
' త్రయ్యైవిద్యాయే ' , ఆమాగ్నో యశసా ' ఇతి ద్వాభ్యా మభిమం
త్య । ' అమృతాపస్తరణమసి ' ఇతి యజమా పురస్తాత్పాశనాదవః
పిబతి । తత ఆచమ్య ' యస్తధనోమధవ్యమ్ ' ఇత్యనయాత్రిఃపాశ్వా
తి । ద్విస్తూష్ణీం । తతః ' అమృతాపిధానమసి ' ఇతి యజమా ఉపరిష్టా
దవ్యపః పిబేత్ । అథాచమ్య శేషమనుకంప్రాయ అనుగ్రహ్యయ పు
త్రశిష్యాదయే సమావృత్తాయైవ పాశితం ప్రయచ్ఛేత్ ; సతుబ్రహ్మచా

రిజ్ఞ 'నచాస్తే శ్రుతివిప్రతిషిద్ధ ముచ్చిష్టం దమ్యః' (అప-ధ-౧-౪-౫)
 ఇతి నిషేధాత్ । నన్విహ మధ్యే శ్రుద్ధ్యథామవస్తరణానంతర మాచమ
 సం న కర్తవ్యమ్. అస్మాకం వచనాభావాత్ । న్యాయతాపి నైవ. భో
 జనవదపిధానాంతమేక కర్మాత్వాత్ । అపరథా భోజనేపి ప్రతిగ్రాస
 మాచమనం ప్రసజ్యత । అథ సవదేశకాల కర్తవ్యప్రాచారబలాత్త
 త్కర్తవ్యమితి చెల్, న; అయమాచార ఉక్తలక్షణో న వేద్యవాచి
 నానాం దుర్నిశ్చయత్వాత్ । అత్రోద్యతే, నాయమాదేశః- భోధాయ
 నాది గృహ్యమావస్తరణానంతర మాచమనవిధి దశానెనాస్తాకమప్య
 చారః సవదేశాదివ్యాపీతి నిశ్చేతుంసుశకత్వాత్ । ఉక్తంచైతత్ ॥ 'అ
 థ కర్మాణ్యచారాద్యాని' (అప-గృ-౧,౧) ఇత్యత్ర గావ్యజ్ఞినిస్స
 శబ్దం విహాయ, అచారాదిత్యుపలక్షణతో వ్యాఖ్యయగార్హ్యకర్మ ని
 దేశాత్, గృహ్యంతరాద్యుపదిష్టవిషయోవ్యస్తదీయానామాచారో వే
 దముల ఏవేతి । భోజనేతు న ప్రతిగ్రాసమాచమన ప్రసక్తిః క్వచిదపి
 వచనాభావాత్ 'అచారాధావాచ్చ । సామపానెపునః 'న సామేనోచ్చి
 ష్మ' భవతి ' ఇతి వచనాదులైపి నైవాచమనం అపిచైతదాచమనం శి
 ఖాబంధనాదివత్సత్వః సంస్కారకం సన్నిపాతి చ అనుక్తమవ్యపి
 త్తమన్యతో గ్రాహ్యమితి న్యాయవిదః । తస్మాదిహోవస్తరణానంతర
 మాచమనం కార్యమేవ ॥

కెచిత్ — భోధాయనాదిభి రుపస్తరణాపిధానయోస్తదథానాం
 తాపాం నివేదనస్య పృథగుపదేశాత్ ఉపస్తరణాదూర్భవామాచమన వి
 ధాసాచ్చ ఉపస్తరణాదెఋషిరంగత్వేన కర్మాంతరత్వావగతేద్యక్తం
 తైహం ప్రాశనాత్ప్రాగప్యాచమనమ్ । అస్మాకంతు తథావిధోపదేశా
 భావాత్ అంతరంగత్వేన ఉపస్తరణాద్యపిధానాంతం భోజనవదేకంక
 ర్మాతమధ్యశ్రుద్ధ్యథామవచమనం న యుక్తమితి । మైవమ్; యతాస్తా
 యజ్ఞభ్యామప అచామతి ' ఇతి శబ్దాంతరేణాచమనయోః

అపస్తంబగృహ్యసంపద్యపటం. ౧౨౯

పృథగేవోపదేశః ! అస్తాదేవ పృథగపదేశాత్తదభానా మహామావేదనం
చాక్షేప్యమ్ । అతోస్తాకం తేషాం చోపదేశవైషమ్యాభావాత్తల్యయో
గక్షేమమేవాచమనమ్ ॥

— ప్రతిగృహ్యైవరాజా స్థపతివాపురోహితాయ ॥౧౪॥ —

రాజా స్థపతిశ్చ మధువకం ప్రతిగృహ్య పురోహితాయప్రయచ్ఛే
త్ । ఏవకారాదభిమంత్రణమకృత్వా । అభిమంత్రణాదీతు పాశానాం
తం పురోహితస్యేవ । పునశ్చోత్తరం కర్మరాజాదేదెవ ॥

— గౌరితి గాంప్రహ ॥౧౫॥ —

ప్రాశనైకృతే, దాతా ' గాః ' ఇతిగాం ప్రాహ కథయతి । గౌశ్చ
స్త్రీ ' గౌర్ధేనుభవ్యా ' ఇతి స్త్రీలింగనిర్దేశాత్ । ఏతద్భు కథనం
కిమియం గౌస్సంజ్ఞప్యతాముత్సృజ్యతాం వా? ఇతి పూజ్యాభిప్రాయ ని
శ్చయార్థమ్ । స చ సావభిప్రాయం దాతుమీయాత్ ॥

— ఉత్తరయాభిమంత్ర్యితస్యేవపాగ్ శ్రవయిత్వా

పస్తీణౌభిఘరితాం మధ్యమేనాంతమేనవా పలా

శపణానోత్తరయా జహోతి ॥ ౧౬ ॥ —

యదిప్రతిగృహితా సంజ్ఞపనమిచ్ఛేత్, తదా ' గౌరస్యపహతపా
స్తా ' ఇత్యేతయానవసానయా గామభిమంత్రయతే । అముష్మేత్యసన్
స్థానై చాహాయితుర్నామ విష్ణుశ్రమణ ఇతి గృహ్యతి తతస్సుభిమాసీత
దాతురేవ వహహామాంతం కర్మ । అభిమంత్ర్యితః క్వాప్రత్య
యఃక్రియావిధానమూర్తార్థః ఏన్న నతు సమానుత్పాకత్వాక్షః ।
తస్యేతస్యా సంజ్ఞపనం కృత్వా, వహముష్మేత్య శ్రవయిత్వా, మధ్య
మేనాంతమేన వా పలాశపణేన లోకికేనాభ్యనోపస్తీర్య కృత్వాం
వహం సకృదేవావదాయాభిఘర్య ' అగ్నిఃప్రాశ్నాతు ' ఇత్యేతయా
తైస్ పణేన సావగ్నా జహోతి । తత్ర చ మధ్యమేనాంతమేనవేతి వ
చనం ద్విపణాప్రతిషేధార్థ మభావవికల్పార్థంవా । శిష్టేశ్చావదా

నైస్సంస్కృతైస్సహస్త్వం భోజయేత్ | అయం చ సంజ్ఞపనపక్షః కలి
యగానాచారేషు పరితత్వాదిదానీం త్యాజ్యవీవ ||

— యద్యత్సృజేదుపాంశూత్తరాణ్ జపితోష్ణముత్సృ

జతేత్సుచైః || ౧౭ || —

యది సూక్యోగాముత్సృజ్యమానామిచ్ఛేత్ | అయంచ కామవ్ర
జేదనైలిజ్ | తతోత్తరాణ్ తీక్ష్ణమస్త్రాణ్ ‘యజ్ఞోపధాతామ్’ ఇత్యా
దికానుపాంశుజపితావ్, ఓముత్సృజతే ఇత్యుచైః, ప్రబ్రూయాదితి శేషః
కచిత్—యజ్ఞ ఇత్యాదికాశ్చ త్యావో మస్త్రా ఇతి | ఇయంచ గౌరు
త్సృజణనపక్షేపి భోక్తురేవ ||

— అన్నంప్రోక్తముపాంశూత్తరైరభిమంత్ర్యంక

ల్పయతేత్సుచైః || ౧౮ || —

అథ చాతా సిద్ధమన్నం ‘భూతం’ ఇతి మంత్రేణ పూజ్యాయశ
బ్రూయాన్నివేదయేత్ | కుతపతత్ ? ‘సిద్ధేన్నై తిష్ఠన్ముతమితిస్వా
మినై ప్రబ్రూయాత్’ (ఆప. ౧-౨-౧౦) ఇతి వైశ్వదేవే దశనాల్
మధుపర్కప్రకరణ ఏవ ‘సిద్ధేన్నై తిష్ఠన్ భూతమితి పాహా’ ఇతి క
ల్పాంతరాచ్చ | ఏవం ప్రోక్తమన్నం భోక్తా ఉత్తరైరమంత్ర్యైః ‘భూ
తం’ ఇత్యాదిభిః పంచభిరభిమంత్ర్యైః ఓంకల్పయతేత్సుచైః | అత్రా
ప్యనుజానీయాదితి శేషః | తతో భోజనం అన్ననివేదనస్య దృష్టాథా
త్వాల్ ఆచారాచ్చ || (కల్పాంతరాచ్చ)

— ఆచార్యాయత్విజ్ఞే శ్వశురాయ రాజ్ఞ ఇతి పరి

సంవత్సరాదుపతిష్ఠద్భ్య ఏతత్కార్యం || ౧౯ || —

యదేతదహాణం కూర్పాది భోజనాంతం గృహస్థేన స్నాతకాయ
స్నానదివసవీవాగతాయ కర్తవ్యమితి విహితం, తదాచార్యదిభ్యః ప
రిసంవత్సరాదూర్ధ్వం గృహముపతిష్ఠద్భ్యః ఉపాగతేభ్యః పునః పునః కా
వత్సు స్నాతకవత్సకృత్ | న చాప్యవాక్సంవత్సరాలే | అత్య

ఇతిశబ్దశ్చాధః । నను ధర్మశాస్త్రే 'గోమధుపరాచ్యైః శవాధ్యాయః ఆచార్యబుద్ధిక్ సాత్తకౌరాజా వాధర్మయః కః । ఆచార్యాయ త్విజై శ్వశురాయ రాజ్ఞిభిః పరిసంవత్సరా దుపతిష్ఠహ్నోభ్యశా మఃధుపర్కశ్చ । దధిమధుసంస్కృష్ట మధుపరీః వయోవామధుసంస్కృష్టం । అభావఉదకమ్ ' (ఆప-ధ-౨-౮-౧౦౦౯) ఇతి సాత్తకాయాచార్యాయత్విజైశ్చపాధ్యాయాయ శ్వశురాయ రాజ్ఞై చ దక్షిణాధఃగవా సహమధుపర్కే విహితః । కిమధమిహ పునర్విధీయతే ? ఉచ్యతే । ఇహ వికల్పేన విహితస్య త్రివృతః పాఞ్చస్య చ తస్మిన్ గోమధుపర్కే అవేదాధ్యాయాయ శ్వశురాయ చ దియమానేచ పాప్రవృత్తః । యత్తు తత్త్రైవ ' గోమఃధుపర్కశ్చ ' ఇతి పునర్వచనం తదాచార్యత్విజైశ్చపాధ్యాయశ్వశురరాజభ్య ఏవ పరిసంవత్సరాదుపతిష్ఠహ్నోభ్యః పునఃపునఃకార్యమ్, సాత్తకవేదాధ్యాయాతిథిభ్యస్తు సకృదేవేద్యవమథః ॥

సకృత్ప్రవక్త్రేచిత్రాయ ॥ ౧౦౦ ॥

ఇత్యాపస్తమ్బియేగృహ్యప్రశ్నైత్రయోదశఃఖండః

✽వంచమశపటలస్సమాప్తః✽

ప్రవక్తాయః (పదవాక్యప్రమాణాభ్యాం ప్రకషేణః) (పదవాక్యప్రమాణైః ప్రకషేణః) వక్త్రీసాధుశబ్దానాముచ్చాయితా, ప్రమాణోపపన్నం వ్యాఖ్యాతా చెత్యధః । చిత్రిః ప్రకాశః లోకే ప్రసిద్ధిచెత్యధః । ఇదం ప్రవక్తరేవ విశేషణమ్ ॥ తస్మై సకృదేవైతత్ గోమధుపర్కోపహితం కార్యం । అయంచప్రవక్తా సవేదాధ్యాయః । స హి గోమధుపర్కహః । యస్సపడంగం వేదమధీతే, అథాంశ్చ జానాతి సవేదాధ్యాయః । నను సామయాచారికే గోమధుపర్కే ధర్మానోపదిష్టాః స కథం కతతఃస్య ? ఉచ్యతే । నామధేయం ధర్మగ్రాహకమితి మిమాంసకాః । తేన గృహ్యేయాజ్ఞాకప్రసిద్ధ్యా మధుపర్కసంజ్ఞకకమణి ఉప

దిష్టానవధమాణః “గోమధుపర్కాహణః” ఇత్యత్ర మధుపకా నా
 మ్నా అతిదిశ్యంతే ‘మాసమగ్నిహోత్రం జహోతి’ ఇతివత్ । ‘దధి
 మన్థా మధుమంథః’ (అవ, శ్రౌ-౬-౩౦-౫) ఇత్యత్ర తు దక్షిణాద్యవ్య
 స్య కమఃపథమాణాక్షాభావాన్నాతిదేశః । అత్రైవ వేదాధ్యాయా తి
 ధిపూజాయామయం విశేషః, ‘దధిమధుసంస్కృష్టం మధుపర్కః’ ఇతి
 ప్రత్యక్షవిధానాదతిదేశప్రాప్తం తివృత్త్యం పాఞ్చుత్వం చ బాధ్యతీ
 తి । అయమత్ర నిశ్చితార్థః—అచార్యాయత్స్విజే వేదాధ్యాయాయ
 శ్వశురాయ రాక్షేవ దక్షిణార్థాధికగవాసహ గాహ్యః సామయా
 చారికో వా మధుపకః కార్యః । పరిసంవత్సరాదుపాగతేభ్యః పునఃపు
 నః కార్యః । అవేదాధ్యాయాయ శ్వశురాయాధికగవావినా గాహ్యః
 అతిధివరాపచితేభ్యోవేదాధ్యాయేభ్యః సహ గవాధమోక్తః । అ
 వేదాధ్యాయాభ్యాంతు వరాపచితాభ్యాం స్నాతకాయ చ స్నానది
 న ఏవాగతాయ గవావినా గృహ్యోక్తధమోక్తవాప్రకాశాయ చప్ర
 వక్త్రేవినాగవాగాహ్యః । అచార్యదిభ్యశ్చతుభ్యోన్యేషాంసకృదేవేతి
 కేచిత్—అత్ర యోగవిభాగమాహుః । అచార్యదిభ్యశ్చతుభ్యో
 ఏతక్కార్యమిత్యేకో యోగః । తేన వివాహసంతర మాచార్యశ్వశురా
 భ్యాం నిమంత్ర్యాపి పూజాకార్యః । అన్యథాసంవత్సరమపి ప్రోషితా
 భ్యాం సకృదపి న సిద్ధ్యేత్ । ఋత్విజే చ కమణి కమణి పూజా
 కార్యారాజ్ఞచాభిషీక్తాయ నియమేనైవతథా, ‘పరిసంవత్సరాదుపతిష్ఠ
 ధ్యుః పునఃపునః’ ఇత్యన్యాయోగః । సప్తష్ఠాపయంసామయాచారికః
 మువిభాగః ‘గోమధుపర్కాహణః’ ఇతిపూర్వవిధాయపశ్చాత్ ‘అచా
 ర్యాయ ఇత్యాదిసామన్వీధానాత్ పూర్వయోగచత్వశురశబ్దో నిపాతయూ
 తవ్యః । న చాత్రాన్యతరవిధ్యరమ్భవ్యధణః సామయాచారికము స
 ర్వచరణార్థేన విహితాయాం పూజాయాం గాహ్యస్వాస్త్యదీయానాం
 ధర్మైరిదేశార్థతాత్పర్యే । నచ నామ్నా ధర్మాంతిదేశః, గోమధుపకా

శబ్దయోః 'మధుమంథోమధువకః' ఇతివత్ ద్రవ్యాభిధాయకత్వాత్
అతాథేభేదాత్ గృహ్యే ధర్మేచ విధ్యైరమృతావాన్ | తథాపేదః
స్య వేదాథాన్యచప్రవక్తృజిత్రాయపితృకృతార్థమితీతద్భింత్యం
ఋగితి శ్రీసుదశ్యనాచార్యకృతే గృహ్యకాత్మర్షదర్శనేత్రయోదశఖండః

✽పంచమశ్చపటలస్సమాప్తః✽

✽అథషష్ఠపటలః✽

మస్తాగ్మన్తసక్రమేణ వివాహోదయస్సంసౌగంధా వ్యాఖ్యాతాః | ఆ
సంతరం తత్క్రమేణైవ సీమంతాదయో వ్యాఖ్యాతే ||

— సీమంతోన్నయనంప్రథమేగర్భేచతుర్థేమాసి ||౧|| —

సీమంతోన్నయనమితి కర్మనామధేయం.. యస్మిన్ కర్మణి గర్భి
ణ్యాస్సీమంత ఉన్నీయతే తత్ వ్యాఖ్యానామితి శేషః | తచ్ఛప్రథమే
గర్భే.. నతు గర్భేగర్భే | గర్భాథామేవాధారస్త్రీసంస్కారః ||
స్త్రీసంస్కారతావత్సక్రదేవకృతసీమంతస్సవానైవ గర్భాన్ సంస్కా
రీతి | చతుర్థేమాసి చతుర్థేమాసే | అష్టావశ్చాండసః 'చ్ఛంజౌ
వత్సూత్రాణిభవంతి' ఇతి స్మృతే ||

— బ్రాహ్మణాన్భోజయితావైశియో వాచయితావ్

గేర్షురుపసమాధానా ద్యాజ్యభాగాంలైశ్చనావరబ్ధాయా

ముత్తరాటహుతీహుతావజయాదిప్రతిపద్యతే ||౨|| —

ఇహ బ్రాహ్మణభోజనాశీర్వాచనయోవిధానం ఉపనయనవత్క్రమా
థామ్ | పాత్రాసాదనకాలే తు యథాథానం శలబ్యాదీని సక్మదేవానా
ద్యాని | శమ్యాశ్చ పరిధ్యథే | ఉత్తరాః | 'ధాతాదమాతునోరయమ్
ఇతి చతస్రః' 'యస్తావహృదాకీరిణా' ఇతి చతస్రీజ్యేష్ఠా శేషంసంగమం

పరిపేచనాంతం కృతాష్టైవరణాగ్నింప్రాచీముపవే.

శ్య త్రైత్యాశలబ్యాత్రిభిదభవంజలైశ్వలాలుగ్లపైనే.

త్యూప్యం సీమంతమున్నయతివాక్యహృత్తిభిరుత్తరాభ్యాంచ ||31||

ప్రాచీం ప్రాజ్ఞుభం । స్వయం తు ప్రత్యజ్ఞుభః । త్రైతీత్రైత్యా తానిశు
క్లాని యస్యాస్మా । యదాస్ త్రిమప్రదేశేమవినీశ్వేతా । త్రైతీతిచరూ
పం ఛాందసం । శలలేనూచ్యాకారం శ(ల)బ్య)లోమ । త్రైతీతి శలల్యా
విశేషణమ్ । దభవంజలం సవిశాఖా నాడి । శలాలుగ్లోమోదుంబరః
భరవశోభ్రుంబరః, పిశాచోదుంబరఇత్యనథాంతరం । గ్లప్యః స్తబకః
పిశాచోదుంబరస్యతపణఫలసంఘాతవిశేషఇత్యథః । ఇత్యేతైద్ర్యవై
త్యగవద్దహితైరూధ్యం సీమంత మున్నయతి శిరసి మధ్యే రెఖాము
దూహతి । క్షేమంత్రిః । ‘భూర్భువస్సువః’ రాకామహం సుహ
వామ్ ‘యాస్తేరాకేసుమతయః’ ఇత్యేతైమంత్రిః । చకారోబహు
మంత్రజ్ఞాపనాథః ॥

గాయత్రమితి వీణాగాధినాసగ్శాస్త్రి ||౪||

వీణయా గాథాం గాయత ఇతి వీణాగాధినా । తాగాయతమితిసా
శాస్త్రిసంప్రేష్యతి ॥

ఉత్తరయోః పూర్వా సాల్యానాం బ్రాహ్మణానామితరా ||౫||

ఉత్తరయోః ఋచోః వీణాగాధినా గాయేతాం । కేషాంకతరాగా
థా? ఇత్యత ఆహ పూర్వేతి । పూర్వా ‘యాగంధరిః’ ఇత్యేషా సా
ల్పదేశీయానాం త్రయ్యాణాం వణానామపి గాథా- ‘సాల్పీః’ ఇత్యవి
శేషమిగాల్ । అన్యదేశవాసినాం బ్రాహ్మణానామితరా ‘సామ ఏవనా
రాజా’ ఇత్యేషా । క్షత్రియవైశ్యానాం తు ‘సామఏవనారాజా’
తు మానుషీవృక్షాః ఇత్యాశ్వలామసీయే దృష్టాయాం సార్వవర్ణికా
మృదిగాళం కతకప్యం । సతు గానాభావః । గాయత్రమిత్యవిశేషణ
సంశాసనవిధానాల్ ॥

ఆవస్తమ్యగృహ్యేషప్రకటనః

౧౩౫

కెచిత్ — సాల్యానామపిబ్రాహ్మణానామితరేతి॥

సదీనిదేశశ్చ యస్యాం వసంతి ॥౬॥

‘సామపి న రాజా’ ఇత్యస్యాం అసావిత్యస్యస్థానే ‘కాజేరి’
‘వేగవతి’ ఇతి సంబుద్ధ్యా సదీనిదేశశ్చ భవతి । కస్యానద్యాః? ఇతి
చేత్ ‘యస్యాం వసంతి’ సమీపన వ్రమీచేయమ్ । యస్యాస్సమీపే వసంతి
తస్యా నిదేశ ఇత్యథాః ॥

యవాన్నిరూథానాబద్ధ్య వాచయచ్చత్వానక్షత్రేభ్యః॥౭॥

అంకురితా నూత్రగృథితాయవా వధ్వశ్శిరస్యాబద్ధాతి ।
రసీతి కుతః ? ఆచారాత్ ॥

ఉదితేషు నక్షత్రేషు ప్రాచీముదీచీం వా దిశముప

నిష్క్రమ్య వత్సమనావిరభ్యవ్యాహృతీశ్చ జపిత్యా

వాచంవిన్యజేత్ ॥ ౮ ॥

విస్పష్టాథామ్ । ఇహ కేచిదధ్యేతారో యచ్చతో విస్మజత ఇతి ద్వివ
చనే వసంతి । తస్మిన్ పక్షే వాగ్యమనాదిపదార్థావంచకముఖాజాయా
పతీకురుతః ॥

కెచిత్ — యవాబంధనాది సర్వంవధూరేష, న పతిరితి ॥

పుగ్ సువసం వ్యక్తే గర్భేతిష్యేణ ॥౯॥

పుగ్ సువసమిత్యపి కర్మనామధేయం, యేన కర్మణా నిమిత్తేన గ
భిణీపుమాంసమేవ సూతే తత్పుంసవసం । వ్యాఖ్యాయత ఇతి శేషః ।
అత్రచోవజాదేశశ్చాందసః । ఆశ్వలాయీనస్తు ‘పుగ్ సువసమ్’ ఇతి స
గుణమేవ ప్రాయజ్ఞు । వ్యక్తేగర్భే అస్తి గర్భాఇతి నిశ్చితే । వ్యక్తేశ్చ
తృతీయే చతుర్థేవా మాసే బహ్వృచాదిషు స్తృప్యంతరేమాధయథా
దశానాత్ । యది పుంసువసంచతుర్థేస్యాస్త్రదా పూర్వసీమంతం కృ
తైవిన । కుత ఏతత్? పుంసువసే వశ్చాత్క్రియమాణేపి చోదితకాలాన
తిక్రమాత్ పశ్చాన్నన్త్రామన్నసూత్రోపదేశయోరేవంకర్మాధాత్వాత్

కేచిత్ — తృతీయవచ్చతుభేపి సీమంతాత్పర్యం నిమిత్తస్య పూర్వత్వాదితి । ఇదమపి సీమంతవత్ప్రథమగర్భావనతః పృథిగర్భావనాపిష్టశేషణా న్యాయాదేవ । ఏతచ్చ పుమాంసం జనయతీత్యత్ర వివేచయిష్యతే । తిషే న్యతిష్ఠనక్షత్రై పుంసువసం కర్తవ్యమితి వ్యవహితేనసంబంధః ‘ప్రకరణాత్ప్రధానస్య’ ఇతి న్యాయాత్ శుక్లాహరణత్వనియమః

— న్యగ్రోధస్య యా ప్యాచ్యదీచీ వా శాఖాతతస్సు
పుషణాం శుంగామాహృత్య సీమంతవదగ్నే రుప

సమాధానాది ॥ ౧౦॥

సపుషణాం పుషణాకృతి కేన ఫలద్యయేన సంయక్తాం । శుంగాంతి గ్రాంకురమ్ । వ్యక్తమన్యత్ । అత్ర చ సీమంతవదగ్నే రుపసమాధానాదీత్యతిదేశాల్ ద్వాహ్లాభోజనమాశీర్వాచనం చ తస్మాత్పురస్తాన్నివర్తతే । కమాంతే తు భవత ఏవ । ‘శుచీన్ద్రత్యవతస్సర్వకృత్యేషు భోజయేత్ (ఆప-ధ-౨౧౫-౧౧) ఇతి సామాన్యవచనాల్ ‘లోక చభూతి కమన్వీతవాచీవ్యేవ వాక్యాని సువ్యర్థభావుణ్యాహం స్వస్తి ఋద్ధిమితి వాచయిత్వా’ (ధర్మసూత్రే వాచయిత్వేతివదం నాస్తి) (ఆప-ధ-౧-౧౩-౯) ఇతి వచనాద్భ । పాత్రప్రయోగే చ శుంగాదీనాం కర్మోపయక్తానాం సకృదేవసాదనమ్ । తథాత్ర పరిధయ ఏవ, నతు శమ్యః; శమ్యః పరిధ్యర్థే ఇతి చాలగోదానగ్రహణాత్ । తదైవ ‘సీమన్తవదగ్నే రుపసమాధానాది’ ఇత్యాదినా పరిషేచనా(న్ద్ర)న్ద్రం కల్పాతి ధోశస్య వివక్షితత్వాదిహాపి త ఏవాష్టా ప్రధానహోమాః ॥

అథ సమాప్తే తంత్రకేష కర్తవ్యమాహ—

అనవస్నాతయా కుమారాన్య దృషత్పుత్రై దృషత్పుత్రీణ పెషయిత్వా పరిష్టావ్యాపరణాగ్నిం ప్రాశ్నిముత్తానాం నిపాత్యోత్తరేణ యజమాంగుష్ఠేన ధక్షిణే నాసికాద్విద్యోఽపిసయతి॥ ౧౧ ॥

సామననిమిత్తస్యరజసోఽనుత్పన్నత్వాత్ యాన సామకారయా ఆనవ
 సామతయా కన్యయా దృషదథాపనై దృషతులై మంగానిభావ్యదృ
 షతుత్రాంతరణ పెషయిత్వా తదగ్రసం వస్త్రేణ స్థాపయిత్వా తతా
 జాయామవరేణాగ్నిం పోదీం పోక్తిరసం । ఉత్రానామూర్ధ్వముఖం ।
 నిపాత్య శాయయిత్వా । ‘పుగ్ సువసమశి’ ఇతి యజమాతస్యాదక్షిణే (ద
 క్షిణేనేత్యేవ సర్వత్రపాతః) నాసికాచ్చిద్రేఅంగుష్ఠేన రణభూతేన తదగ్ర
 సమపినయతి గభాం పోవయతి । సా రసం స నిష్ఠీవేదిత్యర్థః ॥

పుమాగ్ సువసయతి ॥ ౧౨ ॥

కమణాఽనైన సంస్కృతా అంతర్యత్నిపుమాంసం జనయతిత్యర్థః
 వాడః. నిత్యత్వాత్పుంసువసస్య । అథవా ఫలం సూత్రాకారేణాపదిష్టత్వా
 త్. యథా ‘సహస్రం తేన కామదుష్టాఽవతుంధే’ ఇతి । ఫలవక్షేపి
 ‘ఏష వా అన్యణాయఃపుత్రీ’ ఇత్యాదివచనైసకృదపి పుత్రాత్వాదన
 స్య అవశ్యకతేవ్యత్వాత్, తదంగం పుంసువసం ప్రథమే గభే కతే
 వ్యమేన । తతః ఊర్ధ్వం తు యత్ర యత్ర గర్భే పుత్రేషాం తత్రకత్ర
 కతేవ్యం నాస్యత్ర । యస్తవ్తికాంతచోదనః స్త్రీరేవ జనయేయమి
 తి కామయతే తస్య సకృదపి స భవతి ॥

అన్యేతు—పుమాంసం జనయతిత్యేతద్వచనంగర్భగభేఽన్యకతే
 వ్యతావరమితి ॥

క్షిప్రగ్ సువసమ్ ॥ ౧౩ ॥

యేన క్షిప్రగ్ సువసం సూత్రేంతర్యత్ని స చిరం కాలంపీద్యతే తత్క్షిప్రం
 సువసం నామ కమోపదిత్యతే ॥

అనాప్రీతేన శరావెణానుసూత్రసముదకమాహృత్య

పత్తస్తూర్యంతిం నిధాయ మూర్ధాంశ్చోష్యంతిముత్తశే

ణయజ్ఞాభిమృశ్యేతాభిరద్భరు త్రరాభిరవాక్షేత్ ॥౧౪॥

అనాప్రీతేన అనుదకలిప్తేన అస్పృష్టోదకేనేత్యర్థః । తథాభూతేన

శరావేణ । అనుస్రావసం స్రావోనులోమం న ప్రతిపం గృహీతముదక
మాహృత్య । పత్తతస్యాః పాదయోఃతూర్వంతింబ(ధః(ధి)పుష్పితాఖ్యా
మోషధిం నిధాయ । శోష్యంతింప్రసవపీడయా శుష్యమాణాం (స్త్రీ)
యం “ ఆభిష్టాహం దశభిరభిమృశామి ” ఇతి యజుషోభాభ్యాం హ
స్తాభ్యాం । మూర్ధ్న మూర్ధన్యభిమృశ్య । ఏతాభిరాహృతాభిరద్భిః
త్తరాభిః యదైవసామఃపవతే ఇత్యాదిభి స్త్రీసృభిస్తాంసకృదేవావోఽైత్
కెచిత్ — ప్రతిమంత్రం- దృష్టోపకారకత్వాదితి ॥

తత్ర ప్రథమాయా ఋచః ‘ ప్రతితిష్ఠతు ’ ఇత్యవసానమ్ । ద్వి
తీయాయాః ‘ తథాకృతమ్ ’ ఇతి । తృతీయాయాః “ సరస్వతీః ” ఇతి ॥

అన్యేతు — శోష్యంతిచాషధిః । తాంమూర్ధ్ననిధాయస్త్రీయం
యత్రకన్యచాభిమృశేదితి తన్న. శోష్యంతినంజ్ఞాయాఽపధేరప్రసిద్ధత్వాత్ ॥

కెచిత్ — శోష్యంతినామాషధిః యావనెమ జాయతే. వేణవత్యా
పమాని చ యస్యాః పత్రాణి, పుష్పాణి చ రక్తపమాని, యాం చా
గ్నిశిఖత్వాహురితి ॥ తన్న. యతోవాచ్యవాచకభావోనాపదేశగమ్యః
యథాహుర్వాతికకారపాదాః —

‘ వాచ్యచాచకభావోహి నాచార్యైరుపదిశ్యతే ।

అన్యథానుపపత్త్యాతున్యహారాత్సగమ్యతే ’ ఇతి ॥ ఇహతు
(న్యహారవ)న్యహారాభావాదేవ)విప్రతివత్తిః । సా భాష్యకారాద
ప్యాప్తతమప్రణీతాభిధానకోశేష శోష్యంతీశబ్దస్యాగ్నిశిఖాపరపర్యా
యతయా పారాచ్ఛామ్యతి । న చ తథాదృశ్యతే । తస్మాద్విరంఘారో
క్తమేవ వ్యాఖ్యానమితి ॥౧౪॥

అథాన్యద్భేదజ్యమాహ —

— యదిజరాయన పతేదేవంవిహితాభిరేవాద్భి

దుత్తరాభ్యామవోఽైత్ ॥ ౧౫ ॥ —

ఇత్యాపస్తమ్బయోగ్యమృప్యశ్చైదతుద్దశఃఖండః

యది ప్రమాతాయాస్తస్యా జరాయః గర్భప్రావరణం నవతేత్ర
దా ' అనాప్రీతేన శరావేణ ' ఇత్యాదివిధినాఽఽమృతాభిర్వృత్తిః ' వి
తు గర్భోఽ(క్ష)క్షితః ' ఇత్యేతాభ్యామృగభ్యంతామవాక్షేత్ ।

కెచిత్ — ప్రతిమంత్రం । తథా సూర్యస్తిన్నవోక్షణే పడవసానాస్తి
స్త్ర ఋచః । ఇహతు ' తిలదేవ పద్యస్వ ' ఇత్యేకాఋక్ ' నిరైతు
పృష్ఠి ' ఇత్యేవరం యజురితి ॥

* ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనచతుర్దశఖండః *

* అథపంచదశఖండః *

జాతంవాత్సప్రేణాభిమృశ్యోత్తరేణ యజమా
పథ ఆధాయోత్తరాభ్యామభిమంత్రేణం మూర్ధాస్య
వహూణం దక్షిణేకణ్డేజాపః ॥ ౧ ॥

జాతంజాతమాత్రిమ్.

పాశ్చాభినధానాత్పుంసోజాతకమవిధీయతే

(మను-౨-౨౯) ఇతి వచనాత్ । ఏతచ్ఛ్రవణోధ్యతే । జాతం కు
మారం పితావాత్సప్రేణ ' దివస్పరి ' ఇత్యనువాకేన అంతే సకృదభిమృ
శ్య ' అస్తిన్నహమ్ ' ఇత్యనెనయజమా స్వసోపథే తమాధాయ- ఉత్త
రాభ్యాం ' అంగాదంగాత్ ' ' ఆశ్లాభవ ' ఇతి ద్వాభ్యాం తస్యాభిమ
న్త్రేణం కర్తవ్యమ్ । తదైవతాభ్యామేవ మూర్ధాస్యవహూణం । ఏత
యోరేవోచ్చిదక్షిణేకణ్డే జాపో జప ఇత్యధాః । వచనబలాచ్చజపా
భిమంత్రయోరవహూణలింగబాధః । అభిధానంతు జాతసంస్కారక్రి
యాసామాన్యాత్ । ఏతచ్ఛ్ర ' తీర్థస్థానంచతుష్పథవ్యతిక్రమే' (౫-౨౬)
ఇత్యత్రోపపాదితమ్ ॥

కెచిత్ — ఉత్తరాభిరితి పాఠం. నోత్తరాభ్యామితి । తేన ' అంగా

దంగాల్ ' ఇత్యభిముత్యణం । ' అశ్చాభవ ' ఇత్యవహూణం । ' మే
ధాంతేదేవః ' ఇతి జవః । అతివీవాశ్వలాయనః ' కణయోరుపనిధాయ
మేధాజననం జవతి ' మేధాంతే దేవస్సభితా ' ఇతి ' ' మధుఘృతప్రా
శనంతు " త్వయిమేధామ్ ' ఇతి యజుర్భిరెవ త్రిభిరితి । తన్ను అన
భీయమాన పాతాంగీకారే అతివ్రసంగాల్ ॥

— నక్షత్రనామచ నిదిశతి ॥ ౨ ॥ —

కుమారస్య యన్నక్షత్రజననాద్యన్నామతచ్చ రాహిత్యాద్యది సర
బుద్ధ్యా అసౌశబ్దస్య స్థానె నిదిశతి । అత్రచాయమశిక్షతవ్యాకరణ శా
స్త్రాణాం రూపజ్ఞానాయ సూత్రరూపః క్లౌకః ॥

రోరెమమృజ్యేవిమ వృద్ధిరాదౌ స్థాత్వైవ వాంత్యశ్రవశాశ్వయుక్షు ॥

శేషేమ నామోష్వి కవరస్వరొంత్యః సాప్రవోర్విరద్ధిస్సవిసర్గఇప్తః ॥

అస్యాథః । రోహిణీ రెవతి మఖా మృగశిరపా జ్యేష్ఠాదిత్రా—
ఇత్యేతేమ ఆద్యక్షరనిదిశ్యేమ ఆదౌవృద్ధిభవతి, ' నక్షత్రేభ్యోబహు
ళమ్ ' (పా-౪-౩-౩౭) ఇతి బహుళగ్రహణౌజ్ఞాతాథవప్రత్యయస్య చ
లుగభావః । రూపం చ రాహిణి రైవతి మఖః మృగశిరపః జ్యేష్ఠః
ప్రతి చైత్రా ఇతి । స్థాత్వైవ, ప్రోష్ఠపదేత్యత్ర ప్రకారాత్పరేపకారేచవృ
ద్ధిః ' జేప్రోష్ఠపదానామ్ ' (పా. ౭. ౩-౧) ఇత్యత్తరపదవృద్ధిరిత్యథః । పూ
ర్వపదప్ర లుగభావః ప్రోష్ఠపదః । వాంత్యశ్రవశాశ్వయుక్షు । అంత్య
మ(ఆ)న్నానతః అపథః (ఇ)రిత్యథః । శ్రవః శ్రవణం శతభిషక్ అశ్వయు
క్ ' ఇత్యేతేమ చతుర్ము వా వికల్పనవృద్ధిః । అత్రచ శ్రవణౌపథః శ్రవణో
బహుళగ్రహణౌదేవలుకో వికల్పః । అశ్వయుక్చ తభిషజ్జాన్తు ' వత్సశా
లాభిజదశ్వయుక్చ తభిషజ్జోవా ' (పా-౪-౩-౩౬) ఇతి సూత్రేణ । అప
థరణి అపథరణి । శ్రవణః శ్రావణః । శతభిషక్ శాతభిషజః । అశ్వ
యుక్ అశ్వయుజః । శేషేమ, ఉక్తాదశ్యేమ, నక్షత్రేమ న వృద్ధిః ।

' శ్రోవిష్టోష్ణస్యనురాధాసావతీతిష్యచనరస్వసు హస్తవిశా

భూషాఢాబహుశాల్లుక్ 'పా-౪-౩-౩౪) ఇత్యనేన. 'నక్షత్రైభ్యోబహు
 త్తమ్ ' ఇత్యనేనచ లుగేవ భవతి । 'లుక్తద్ధితలుః' (పా-సూ-౧-౨-
 ౪౯) ఇతి (స్త్రీ)ప్రత్యయనివృత్తిః । కృత్తికః తిష్యః ఆశ్రేషః ఫలునః హ-
 స్తః విశాఖః అనూరాధః ఆషాఢశ్రవిష్ఠః । ఆమోవ్యకపః స్వరోస్త్యః
 ఆద్రాక్షమూలయోరంత్యః స్వరః కశబ్ధిపరోభవతి 'పూర్వాష్టకపరాష్టక
 ద్రాక్షమూల' ఇత్యాదీనా తుర్జప్రత్యయఇత్యర్థః । ఆద్రాక్షః మూల-
 కః । స్వాప్రోద్ధిః సువిసగః ఇష్టః, స్వాప్రోద్ధిః స్వాప్రోద్ధిస్సావర-
 స్త్యస్వరోద్ధిః సువిసగః శ్చైష్టః । 'శ్రవిష్ఠాఫలుని' ఇత్యాదీనా లుక్
 సవిసగఃత్వం చ పూర్వస్య (స్త్రీ)ప్రత్యయస్య నివృత్తౌ హల్వాదిలాపా-
 భావాత్ । ఉత్తరస్య తనువదుకారాంతత్వాత్ । స్వాతిః పునర్వసుః ।
 ఏవం సర్వేషాం నక్షత్రీనామ్నాం ప్రథమయా నిర్దేశః । సూక్తవాకే
 (నామ)భాత)కమణి పునస్సంబుద్ధ్యా ॥

— తద్రహస్యం భవతి ॥ ౩ ॥ —

నక్షత్రీనామ చ రహస్యం నిర్దేశేదతి సూత్రే ప్రణతప్య మాత్రా-
 స్తరకరణాత్ (యన్నామ)ఇదంనామ) నక్షత్రీనిబద్ధనమ్, యచ్చదశమ్యాం
 కృతం తదుభయం సూక్తవాకాన్న ప్రాశనాభివాదనాదిషు నిత్యంరహ-
 స్యమేవ నిర్దేశ్యంభవతి ॥

— మధుఘృతమితిసగ్ సృజ్యత స్త్విదర్భణాహరణ్యం ని-
 ష్టక్యం బద్ధావవదాయోత్తరైర్మంత్రికమూరంప్రాశ-
 యితోవ్తరాభిః పంచభిస్సాన్నివయితాన్ దధిఘృతమి-
 తి సగ్ సృజ్య కాగ్ సేవన వృషదాజ్యం వ్యాహృతిభిరో-
 జ్జౌర చతుర్థాభిఃకుమారం ప్రాశయితావద్భిశ్చేషగ్
 సగ్ సృజ్యగోష్ఠేనినయేత్ ॥౪॥ —

నిష్టక్యం శిఖాబంధన వత్సరంధ్రేణ గృహీనా నిష్టక్యం బద్ధాతి
 'ప్రజానాం ప్రజననాయ' ఇతి లింగాత్ । ఉత్తరైర్మంత్రిక 'మః

ధాంతేదేవస్సవిత్తా ఇత్స్యచా, 'త్వయిమేధాం' ఇతి చతుర్భిర్యజుభిః । ప్రాశనం చతుర్ణామంతే సకృదేవ హిరణ్యేన గృహీతావ ॥

‘మంత్రవత్ప్రాశనం చాస్యహిరణ్యమధుసర్నిమాం’ । (౨-౬౯) ఇతి మనువచనాత్ । ఉత్తరాభిః పంచభిః ‘క్షేత్రియైశ్చానిర్యుతైస్త్వాని ఇత్యాదిభిస్సాన్నిపనమపి పంచానామంతేసకృదేవ । దధిఘృతమితి సంస్కృష్టం పృషదాజ్యం । తద్వయ్యైకకాంసే సన్సృజ్యతే తేనైవప్రాశయేన్న హస్తేన । వ్యాహృతీభిర్యోకార చతుర్థాభిః ‘భూః సావహః ఇత్యాదిభిః అత్రావ్యంతే సకృత్ప్రాశనం । ప్రాశితశేష మద్భిస్సన్సృజ్య గోష్ఠేఽధికరణైశ్చాన్యనినయేత్ ॥

కెచిత్ — మధుఘృతసంసృగోపి కాంసేనియతః । ప్రాశనద్యయం సాన్నిపనం చ ప్రతిమంత్రమితి ॥

ఉత్తరయా మాతురుపస్థ ఆధాయోత్తరయాదక్షి

ణగ్ స్తనం ప్రతిధాప్యోత్తరాభ్యాంపుథివీమభిమృశ్యో

త్తరేణ యజమా సంవిష్టమ్ ॥ ౫ ॥

ఉత్తరయా ‘మాతే కుమారం’ ఇత్యేతయా కుమారం మాతురుః కన్థఆదధాతి । ఇహచ మాతృగ్రక్షణాదితఃస్థూర్వంసోవవన్ధవీవ । అత్రేవచ శేషనినయన మన్యకత్వకమ్ । ఉత్తరయా ‘అయంకుమారః’ ఇత్యేతయా దక్షిణం స్తనంప్రతిధావయతి పాయయతి ఇదంచ మంత్ర నియమయోర్విధానం ప్రథమస్తనపానవిషయం, ప్రథమాత్రికమే కారణాభావాత్ । తతశ్చ జాతేష్టిః ‘వైశ్వానరంద్వాదశకపాలాని రవపేతుప్రే జాతే యదష్టాకపాలా భవతి గాయత్రైస్త్వైనం బ్రహ్మచరణేన పునాతి’ (త్రై-సం, ౨-౨-౫) ఇత్యాదిసాయవ్యసి పుత్రజన్మాభ్య నిమిత్తసంయోగేన శ్మితా తథాపి త్వామవత్యాదివస్తు నిమిత్తాదనం తరం కర్తవ్యా । కుతవీతత్ ? రాత్రిసత్ప్రన్యాయేన ఆర్థవాదకపుత్రగత భిక్షావచనాదికా మనాసంపలిత స్తేవ జన్తనాధికారమేతుత్వా

భ్యుపగమాత్ జాతైష్టిప్రవృత్తైశ్చాత్మకజీవత్పుత్ర్య గతపూతతాది ఫల
రాగాధీనత్వాత్ దీర్ఘకాల సమాప్త్యాం షష్టా కృతాయాం పశ్చా
ద్వైధస్తనపానెనతి కుమారవ(శో)శ్రీ శుష్కకంఠతయా న జీవేత్ ।
తతశ్చైష్ట్యాం రాగాధీనాయాం ప్రవృత్తిరేవ న స్యాత్ । రస్తాజ్జననానం
తరమేవ సంశాసనాంతం జాతకమైవ కర్తవ్యమ్ । ఇష్టిస్తూక్షేన న్యా
యేన నిమిత్తస్వారస్య భంగస్య దుర్నిర్వారత్వాత్ చాదకానుగ్రహ
చ్ఛాశోచే అపగతే పద్వణ్యేన కర్తవ్యా । ఉత్తరాభ్యాం 'యమ్భా
'మహ్మదయం' ఇత్యేతాభ్యాం పృథివీసకృదభిమృతతి యత్ర కమా
రశ్యయిష్యతే । తతస్తం కుమారం అభిమృషాయాం భూమా మాతానంవే
శయతి । అథ తంసువిష్టం 'నామయతి న దదతి'ఇతి యజమాభిమృశతి

ఉత్తరేణయజమా శిరస్త ఉదకుంభంనిధాయ స
సక్షపాక ఫలీకరణమిశ్రానంజలిన్యా త్రైప్రైప్రైః కృతి
స్వాహాకారగ్హంజాన్వనగ్శాస్త్రీ ప్రవిష్టే ప్రవిష్టవీవతూ
స్థ్విమగ్నావావపతేతి ॥ ౬ ॥

ఉత్తరేణ 'ఆపస్సుపైమ' ఇత్యనేన యజమా కుమారస్య శిరస్సుమ్
'పె ఉదకస్య పూణకంభం నిధాయ అథ 'యత్రోక్తచాగ్నిం' (ఆప.ధ-
౨-౧-౧౩) ఇత్యాదివిధినా శ్రాత్రియాగారాదగ్నిమాహృత్య తముపని
ధాయ ఫలీకరణమిశ్రాక సక్షపాక ఉత్తరైః 'అయంకతిం' ఇత్యా
దిభిరష్టభిమంత్రిః అంజలినా ప్రతిమంత్రంత్రైప్రైజ్ఞాహోతి । తత్ర
తు ద్విస్తూష్ణీం । తూష్ణీకెషవి స్వాహాకారో భవతి, ప్రతిమంత్రమితి
సిద్ధే ప్రతిస్వాహాకారమిత్యధికాక్షరాత్ । అథ సూతికాగృహపా
లాకసంశాస్త్రప్రవిష్టేప్రవిష్టవీవతూస్థ్విమగ్నావావపతేతిసంప్రేషన్యచా
యం వివక్షితోధః (ప్రతిప్రవేశం)ప్రతిదిశం తదనంతరమేవ సక్షపాక
ఫలీకరణమిశ్రాక అంజలినా అస్థిన్నేవాగ్నౌ తూష్ణీం వాగ్యతా ఏవ ఆ
వపతేతి । ఏవకారాద్ధ ప్రవేశావాపయోమధ్యే తృటిమాత్రస్యాపిశ్చ

లస్య స క్షేపః । నష్టపాణామేవాంజలినా అవాహః, పరకృతత్వాత్ ॥

కవిత్ — ఏవకార ఏవమిత్యర్థే । తూష్ణీమితి చాతిదేశప్రాప్తమ
స్త్రప్రతిజ్ఞాధాన్యమితి ॥

————— ఏవమహరహరానిదేశతాయాః ॥౭॥ —————

యథైతదనంతరౌక్తం తూష్ణీమావవసం ఏవమహరహః అనిదేశతా
యా సూతికాగృహపాతైః కతేశ్వం । అజ్జర్యాదాయామ్ । నిదేశా
నిగతాదశభ్యోహారాలైభ్యోయారాత్రిసానిదేశమ్యారాలైరిత్యర్థః
ఏవం జాతకమోక్త్యా, క్రమప్రాప్తం నామకరణమాహ—

————— దశమ్యముత్థితాయాన్ సాంతాయాం పుత్రస్య
నామ దధాతి పితామాతేతి ॥౮॥ —————

దశమ్యం రాత్రౌ దశమేహని । ఉత్థితాయాం సూతికాగృహాన్ని
మోగ్రంతాయాం ప్రసూతికాయాం సాంతాయాం చ సత్యామ్ ॥ ఏవం
వదతా దశమేహని నిష్క్రమ్య సాంతవ్యమిత్యుక్తం భవతి । పుత్రస్య
పితా నామ దధాతి వ్యవస్థాపయతి; నతు కరోతి శబ్దార్థయోగసంబంధ
స్య నిత్యత్వాత్ మాతాచ । ఇతి శబ్దశ్చార్థే మాతాపితరా సహితౌ
నామ ధత్త ఇతి । ఇమమథం మంత్రవర్ణోపాహా “మమనామహ్య
ధమం జాతవేదః పితామాతాచ దధతుర్యదగై” (త్రైసం-౧-౫-౧౦) ఇతి ॥

————— ద్వ్యక్షరం చతురక్షరం వా నామపూర్వమాఖ్యా

తొత్తరం దీర్ఘాభినిష్ఠానాంతం ఘోషవదాద్యంతరస్థం ॥౯॥ —————

అథ వ్యవస్థాపనీయస్య నామ్నోలక్షణముచ్యతే । ద్వ్యక్షరం చతుర
క్షరంవేతి సమాసాభిప్రాయః । న తు రూఢిః, “నామపూర్వమాఖ్యాతొత్త
రమ్” ఇతి పూర్వోత్తరభండ వ్యవస్థాపనాత్ । నాపి వాక్యమ్— తస్య
ద్రవ్యవాచకత్వాభావాత్ । కుతః పునర్వాక్యసమాసయోరథేవత్సము
దాయత్వా విశేషేషి సమాసవివ ద్రవ్యవాచకో న వాక్యమ్? ఇతి చేత్
‘కృత్తద్విధమసాశ్చ’ (పా-సూ-౧-౨-౪౬) ఇతి సమాసగ్రహణస్య

నియమాధికారావత్ । నామపూర్వం, ద్రవ్యవాచకం సుబంతం పడునామ
తత్పూర్వం యస్య తన్నామపూర్వం । తథా ఆఖ్యాతము త్తరం పడంయ
స్య నామ్నః తదాఖ్యాతౌ త్తరమ్ । నను 'సుపుపా' ఇతి సమాసని
యమాల్ ఆఖ్యాతేన తిజులైననేవ సమాసః? సత్యమ్, అత ఏవాత్రా
ఖ్యాతశబ్దేన ఆఖ్యాతసదృశం క్విబంతం సుబంతమేవ వివక్షితం । సాద్భ
శ్యం క్రియాప్రధానాఖ్యాతావేపి క్రియావాదిత్వమాత్మాల్ 'క్విబంతో'
ధాతుత్వం సజహతి' ఇతి ధాతుసంజ్ఞత్యాచ్చ । దీర్ఘాభినిష్ఠానాంతం
దీర్ఘశ్చాభినిష్ఠానశ్చాంతే యస్య నామ్నః తత్తథోక్తమ్ । అభినిష్ఠాన
ఇతి విసజనీయస్య పూర్వాచార్యాణాం సంజ్ఞా । ఘోషవాణ్ వణ్
అదిర్యస్య నామ్నః తద్ధోషవదాది । ఘోషవణాశ్చ పాతిశాఖ్యూ
త్రే ప్రసిద్ధాః 'ఉష్టవిసజనీయ ప్రథమద్వితియా అఘోషాః । సహ
కారః వ్యంజనశ్చేషో ఘోషవాణ్ ఇతి ॥ అంతరంతస్థం । అంతః మధ్యే
యస్య నామ్నోంతస్థాః యరలవాః తత్తథోక్తమ్ । ద్వ్యక్షరస్యాదాహర
ణం. వాదాణి, వాః ఉపకం పదాంతితి వాదాణి గిరం పదాంతితి గీ
రాణి ఇత్యాది । చతురక్షరస్య తు భాష్యేత్తం 'ద్రవిణోవాః పరివో
దాః' ఇతి । ఏతద్ద్వయమపి ఛాందసం । అన్యదపి హిరణ్యదా యుధ
తిదా ఇత్యాది ॥

— అపివా యస్మిన్ స్వీతుపసగ్గసాస్యత్రద్ధి ప్ర

తిష్ఠితమితి హి బ్రాహ్మణమ్ ॥ ౧౦ ॥ —

అపివా యస్మిన్నామ్ని 'సు' ఇత్యయముపసగ్గసాస్యత్రన్నామ
ప్రతిష్ఠితం ఆయుష్షద్యజ్ఞాదిక్రియావచ్చ భవతి. యథాసుజాతః । సుదర్శ
న ఇత్యాది । ఇమా బ్రాహ్మణగ్రహణాల్ ద్వ్యక్షరాదవిశేషణైః స్వీతి వి
శేషణం వికల్ప్యతే । హి శబ్దోనధాకో నిపాతః " అనధాకోమితోక్ష
రేషు' ఇతి వచనాల్ । ఉపసగ్గగ్రహణ ముపసగ్గప్రతియాపకాణాం
సూత్రసామెత్వాదీనాం శ్రుదాసాధకం । అత్రబోధాయనో వికల్పాంత

రాణ్యాహ—ఋష్యణూకం దేవతాణూకం వా యథా వైషాం పూర్వపురుషాణాం నామాని స్యుః ఇతి^౧ । అణూకమభిధాయకం ప్రకరణాత్ । ఋష్యణూకం వసిష్ఠః నారదః ఇత్యాది । దేవతాణూకం విష్ణుః శివః ఇతి । పూర్వపురుషాణాం పితృపితౄమహాదీనాం వా నామాని యజ్ఞశ్రమా సౌమశ్రమా ఇత్యాదీని ॥

అయగక్షరం కుమారాః ॥౧౧॥

అయగక్షరం వివమక్షరం కుమారా నామభవతి । అయగక్షరమితి ఛాందసః । అయగక్షరత్వమేకమేవాత్మవిశేషణం; ద్వ్యక్షరాదీనామనేన నివర్తితత్వాత్ । తద్వధా—శ్రీః గాః భారతీ పార్వతీ కమలా వతివల్లభా కమలేక్షణా ఇత్యాది । కుమారాః అపి జాతకాదయశ్చైలాస్తాః దేహసస్కారాధాః క్రియాస్తుష్టిం కర్తవ్యావీన ॥

{ అనుక్రియాత్మకాయం శ్రీణామవృదశేషతః । }
{ సంస్కారార్థంశరీరస్య యథాకాలంయథాకృమమ్ }

(మ-స్త-౨-౬౬) ఇతి మనువచనాత్ । ఇహచ ద్రివ్యనిష్ఠాభావాధాః ప్రాశనవచనాదయ ఏవ నిష్కృష్య కర్తవ్యాః సతు హోమాః; ఏవమేవ శిష్టాచారాత్ స్మృత్యర్థసారే దృష్టత్వాద్భు ॥

ప్రవాసాదెత్యపుత్రస్యోత్తరాభ్యా మభిమంత్రణంమూఢస్యవఘ్నాణం దక్షిణై కణః ఉత్తరామస్త్రాజపత్ ॥౧౨॥

ప్రవాసాదాగత్యోత్తరాభ్యాం ‘అంగాదంగాత్’ ‘ఆత్మాభవ’ ఇత్యేతాభ్యాం పుత్రస్యభిమంత్రణం కర్తవ్యమ్ । తథైతాభ్యామేవ మూఢస్యవఘ్నాణమ్ । అసావిత్యస్య స్థానే దశమ్యాం కృతం నామ సమ్బుద్ధ్యాగృహ్యేతి ॥

కచిత్—అంగాదంగాదిత్యభిమంత్రణమ్ । అత్తాభవేత్యవఘ్నాణమితి । తథాసతి ఏవం విభజ్యేన వినియంజిత క్రమేణైతివాఙ్మాయాత్

తఃపత్రము దక్షిణైకణః ఉత్తరా ‘అగ్నిరాయుష్మా స వస

స్మరిభిః ' ఇత్యాదికాః సానుషంగాః పంచమస్త్రాః జపేత్ | ఏత
చ్చ త్రియం పృథివుతమావతతే ||

— కుమారీముత్రరేణయజమాఽభిమంత్రయేత్ || ౧౩ || —

— ఇత్యావస్తమ్మయే గృహ్యప్రశ్నై పంచదశశ్ఖండః —

పృథాసాదేత్యేత్యనువతతే | ఉత్తరేణ ' సర్వస్తాదాత్తనః ' ఇత్య
నైన యజమా కుమారీం కన్యాయప్రత్యాభిమంత్రయేత్ | కుమార్యాస్తే
తావదేవ, సత్వసఘాణజపా. అవచనాత్, తత్ర పుత్రస్యేతి గృహణా
న్నంత్రస్థపుల్లింగవిరోధాచ్చ ||

* ఇతి శ్రీసుదశ్శనాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనపంచదశశ్ఖండః *

అథాన్నప్రాశనముపదిశ్యతే—

• జన్తనోధిషణ్డేమాసి బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్యావఽ

౭ శిషోవాచయిత్యా దధి మధుఘృతమోదనమితి సగ్ స్య

జ్యోతరైమంత్రిః కుమారంప్రాశయేత్ || ౧

జన్తనోధి జన్తన ఆరభ్య, దివసగణనయా షణ్డేమాసి | తెన మాగ్
శిషణ్శుక్లద్వితీయాయాంజాతస్యనమాగ్ శిషోమాసుః పూణోగణ్య
తే | అత ఏవ జ్యోతిషేబృహస్పతిః ||

“పంచాశద్దివసా త్రిఘ్నైత్వశ్చ త్రిహతపష్టికాల్ |

అర్వాశేవోత్తమాఘక్తిః”.....

ఇతి | బ్రాహ్మణా భోజయిత్యైత్యుక్తాశ్శం | ఆశిర్వచనానంతరం
దధ్యాదిచతుష్టయం సంస్మర్య ఉత్తరైమంత్రిః ' భూరపాఽత్వాషధీ
నాం ' ఇత్యాదిభిచ్చతస్మభిః కుమారం నక్యజేవప్రాశయేత్ | సమ్మ
ద్ధావ నామగృహణం | ద్వితీయత్వతీయయోరపి ' త్వాషధీనాం ' ఇ
త్యాదేరనుషంగః ||

• తైత్తిరేణ (తైత్తిరీయేణ) మాన్ సేనేత్యైకే ॥౨॥

న్యక్తాథః మేతత్ ॥

స్తనాథి తృతీయే వక్షేచాలం పునర్వసాన్తి ॥౩॥

జ స్తనాథీతి పూర్వవత్ । తతశ్చ 'గభాః'దిస్సంఖ్యావమాణాం' ఇ
తి గభావషణం శ గన్యతే । చాశమితి కమనామధ్యయం । యస్మిన్
మణి. మాచాసన్నిధానం తచ్చాశం- శడయోరభేదాత్ । పునర్వసాన్తి
కరణస్యమితి శేషః ॥

• బ్రాహ్మణానాం భోజనముపాయనవత్ ॥౪॥ •

అత్యచ 'బ్రాహ్మణానాం భోజనం' ఇతి. గృహణమాశీర్వచనకుమా
రభోజనయోరపి. పదభేదానాథాత్ । భోజనాదీత్యాదిశబ్దో వా దృష్ట
వ్యః ఉపాయనవదితి వచనాత్ । ఉపశయనమేవాపాయనమ్ ॥

• సీమంతవస్త్రే రుపసమాధానాది ॥ ౫ ॥ •

అగ్నేరుపసమాధానాది తంత్రం సప్రధానహోమం పరిషేచనాంతమి
హసీమంతవదితి । తతశ్చాన్వానృభేకుమారేప్రధానహోమాః । పాత్ర్యప
యోగకాలే శలభ్యాదీనాం సకృదేవసాదనమ్ ॥

• అవరేణాగ్నిం ప్రాచముపవేశ్య త్ర్యేణ్య శల

ల్య త్రిభిరదక్షాభుంజీతైః శలాలుగ్నాన్వేతి తూష్టింకః

శాన్విసీయ యథషిశిఖా నిదధాతి ॥ ౬ ॥ •

ప్రాచంప్రాజ్ఞుఖం । తూష్టిం వాగ్యతః । కేశాన్విసీయవివిధం నీత్యాన్
వప్రవ్యాక్ శిఖాథాంశ్చపృథక్పృథక్కృత్యైత్యర్థః । యథషి యా
వంత ఋషయస్సప్రవరే తావత్శిఖానిదధాతి । ఏకాక్షేయస్త్రేకా
శిఖా, దావ్యక్షేయస్య ద్వై, ఇత్యాది ॥

• యథావైషాం కులధమఃసాన్వీత్ ॥౭॥ •

అథవా—యథాయేన ప్రకారేణ ఏషాం కులజానాం కులధమఃప్ర
వేశితై తథాశిఖా కరణవ్యా ॥

కదితే — ఏషామితి వచనాత్ పితరన్యోపి చాలకర్తేతి

ఏషాగోసగోసజ్జనాద్యాకేకనిధానాత్సమానమ్ || ౧౦ ||

వ్యాఖ్యాతమేవైతత్సమావర్తనే ||

తుల్యపర్యాయ నివర్తనాత్ || ౧౧ ||

అత్ర పర్యాయమేవ విధియతే. నిధానంత్వభేదప్రాప్తమ్ ||

తేన త్యహంకమన్యత్తి || ౧౨ ||

తేన తులేణ త్యహంకమన్యత్తిస్సాన్యత్ ||

వరందవాతి || ౧౩ ||

వరంగాం పితౄ దవాతి దక్షిణత ఆసీనాయ బ్రాహ్మణాయ యన్యస్య శ్చైలకర్తా తదాత్మనే ||

ఏవంగాం దానమస్య స్థిన్నపిసక్షత్రోషోడశేవషే || ౧౪ ||

గోదానమితి కమనామధేయం యస్థిన్నమణ్యంగభూతం గోదానయోగ్యః పదేశవిశేషయోర్వపనమ్ । యత్రాపి పక్షిభిషావజితః సర్వకేశవపనం యథాపిచ శిఖాః, తత్రాపి గోదానయోర్వపనం కర్తృనామధేయ పరివృత్తినిమిత్తం విద్యతేపివ । తద్గోదానాభ్యంకమణ్య ఏవం యథాచౌలం బ్రాహ్మణభోజనాది వరదానాంతం కర్తవ్యమ్ । తచ్చాస్య స్థిన్నపిసక్షత్రో రోహిణ్యాదౌ వషేచ షోడశేభవతి ||

అత్ర పక్షింతరమాహ —

అగ్నిగోదానావాస్యాత్ || ౧౫ ||

అగ్నియోగోదానం యస్యసాగ్నిగోదానోబ్రహ్మచారి । పుల్లింగనిదేశాచైవం విగ్రహాః । అస్థిన్నత్రే ఆజ్యభాగాంతే కృతే 'అగ్నియోగాండుషయే స్వాహా' ఇత్యాజ్యేనైవైకా ప్రధానామతిః । తతోజయాది(తుల్యపర్యాయనాంతం)వరదానాంతం

సంవత్సరం గోదానవ్రతమేకఉపదిశంతి || ౧౬ ||

అధీతేషి వేదే అవశ్యం సంవత్సరం గోదానవ్రతం బ్రహ్మచర్యంఘరి

అం

తాత్పర్యదర్శనసహితే..

తవ్యమిత్యేక ఉపదిశంతి. వైకల్పికమిత్యర్థః ॥

ఉభయోఽపి గోదానయోశ్చైలాద్విశేషమాహ—

— ఏతావన్నానా సర్వా కేశాన్వావయతే ॥౧౫॥ —

ఏతావన్నానా ఏతావాన్బేదః । యదపిధానార్థయాపి శిఖయా స
హ సర్వా కేశా వాపయత ఇతి । తతశ్చేహ విసయనాభావాచ్ఛల
త్వాదీనానివృత్తిః । అత్రచ వాపయత ఇతి నిజంతనిదేశాదాచార్య
ఏవ గోదానకమణి కర్తా । వరదానంచాచార్యయైవ । తథాత్ర శి
ఖాయా అమివసం 'ఏతావన్నానా సర్వా కేశాన్వావయతే' ఇత్య
స్థాదైవ వచనాత్ ; సత్యవత్ ॥

అన్య ఆహుః—'రిక్తహ ఏహాసపిహితాయన్తుండస్తస్యేరదపిధా
నం యద్విభేతి । సత్రేహ తు వచనాత్ వపనగోశిఖాయాః' (అవ-ధ-
౧-౧౦-౧౫) ఇతి సత్రేభోన్వృత్త శిఖాయా వపనవృత్తిషైధాత్ ఇహాపి
నైవశిఖాయా వపనమితి ॥

— ఉదకోపన్నర్శనమితి ఛందో గాః ॥౧౬॥ —

శ్లోకస్తమ్బీయై గృహ్యప్రశ్నై షోడశశ్శ్లోకాః.

❀❀షష్ఠశ్చపటలస్సమాప్తః❀❀

సాంవత్సరిక గోదాన వ్రతపక్షే ఆహారహరుదకోపన్నర్శనం చ్ఛందో
గా ఉపదిశంతి. వికల్పఇత్యర్థః ॥

ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యవిరచితే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనే షోడశశ్శ్లోకాః

❀❀షష్ఠశ్చపటలస్సమాప్తః❀❀

అథ స ప్తమఃపటలిః..

యజ్ఞావ్యధిశరిష్యమాణస్య పురుషస్య దేహానంస్కారా వ్యాఖ్యా
నాత్మకః 'తాత్పర్యదర్శనసహిత' ఇతి వచనాభావే గృహ్యఏవ కర్తవ్య

చ విధానం పర్యంతియాన్వేన స్థానాను న తు మధ్యమాను ॥

✽ ఏనమితరామ ॥౪॥ ✽

ఇతరాం సవ్యాం చావరస్థానాం ఏవం ' ఇతైవ తిష్ఠ ' ఇత్యేతా
ధ్యమేవ ఆపదభాతి ॥

యథాభాతమితరా అన్వవధాయ వగ్ శమాధీయమానము

త్రరేణ యజమాభిమంత్రయతే ॥౫॥

యథాభాతం ఖననకృమేణ ఇతరాః స్థానాః తూష్టీమన్వవధాయవం
శం సూపం స్థానాన్వాధీయమానం ఉత్తరేణ యజమా ' ఋతైవస్థానా
వధిరోహ ' ఇత్యనేవాభిమంత్రయతే ॥

✽ సమ్మితం సమ్మితమగారం ఉత్తరైః ' బ్రహ్మచక్షేత్త్రం చ ' ఇత్యా

దిధిః పంచభిమంత్రైః యథావింగం మంత్రలింగావగతజ్ఞుభిమ
న్త్రయతే । తత్ర పంచమేన మధ్యమాభిముఖః (ఆనన్వితత్వాత్)

కేచిత్ — షష్ఠిః । తత్ర ' ధర్మస్తే స్థానారాజః ' ఇతి మధ్యమం
' శీస్తే సూప ' ఇతివృద్ధవంశమితి ॥

అత్ర యద్యపిమంత్రైరగారావయవాస్థానాః స్థూయంతేతథాప్య
భిఃస్థానావదగారమేవ స్థూయంతేయథాపాదవందనెనపాదవానెవవంద్యతే

అత్రైవకేచిత్ ద్వితీయాదిషు త్రిషు మంత్రైషు వాక్యసమాప్త్య
థం ' స్థానాఅభిరక్షతు ' ఇత్యాద్యనుషంగం మన్యంతే ॥

అన్యే తే శబ్దస్యాపితథాధర్మస్తే ' ఇత్యాదా ' అభిరక్షత్విత్యన్యచ

అవరేతు నైవేహ కస్యచిత్క్వచిదప్యనుషంగః అనువద్య మానస్య
వైరూప్యాత్ అంతేపిచ పాతాభావాచ్చ । వాక్యసమాప్తిస్తు ప్రకృతత
యా బుద్ధిస్థవదాథాన్వయాన్నిధ్యతి యథా ' ఇత్యేతా ' (త్రై-సం-౧-
౧-౧) ఇతి మంత్రస్య బుద్ధిస్థచ్చేదనాన్వయాత్ । చ్చిన ద్దీతి వాక్యస
మాప్తిరితి ।

అగృహప్రవేశవిధిమాహ—

పాలాశం శమీమయం జేత్త మహాదీప్త్య తరయా
 ఒగ్నిముద్భూత్యోత్తరేణయజమానాగారం ప్రపా
 ద్యోత్తరపూర్వదేశేఽగారస్య తరయాఒగ్నిం
 ప్రతిష్ఠాపయతి॥ ౭ ॥ శ్లో

పాలాశం శమీమయం జేత్తం కాష్ఠమాపాసనేగ్నావాదివయతి । ఇ
 ధ్మమితి చ ‘ అగ్నిము మహతశ్శానాదథాతి ’ ఇతివదనియతం సంఖ్య
 దికం వివక్షితమ్ । ఉత్తరయా ‘ ఉద్ధీయమాణః ’ ఇత్యేతయా తతస్తమగ్ని
 ముద్భవతి । అత్ర చ సానుషజ్జేవతుష్పదే త్రిష్టభా ద్వే ఋశా పం
 చభిః పాదైరామ్నాలై । తయోరైకవౌద్ధతాథాః । అన్య తు విక
 ల్పార్థా । “ ఉత్తరయా ’ ఇత్యేకవచనేన వినియోగాత్ । వ్యవస్థితశ్చా
 యం వికల్పాభిప్రేతః, అగ్నిహోత్రవత్ । యద్యహని ప్రవేశస్తదా
 రాత్రిలింగయా, రాత్రౌ చేదహలిఁగయా । రాత్రౌచ ప్రవేశశ్చ
 ప్రాచారప్రసిద్ధ ఇతి పూర్వమేవాక్తః । ఉత్తరేణ ‘ ఇన్ద్రస్య గృహః ’
 ఇతి యజమా । అమృతమగ్నిమగారం ప్రపాద్య అనంతరం విధివత్సం
 స్కృతే ఉత్తరపూర్వదేశేఽగారస్య తమగ్నిముత్తరయా ‘ అమృతాహు
 తిమ్ ’ ఇత్యేతయాప్రతిష్ఠాపయతి; యథా శ్రౌతాగ్నినపి విధివదానీతా
 సస్తిన్నైవకాలేఽగారంప్రపాద్య గ్నౌగారయథావిధిప్రతిష్ఠాపయతి ।

కెచిత్—ఇహాగ్నిముద్భూత్య అగారం ప్రపాద్యేతి ప్రకృతేపి పున
 రుక్తయోరెతయోరథావత్త్వాయ అగారస్యాగ్ని మిత్యన్వయాదాదీవనా
 ది ప్రతిష్ఠాపనాస్తం పదనాథాస్య లౌకికాగ్నే రేవ వాపాసనస్యేతి । తే
 షామెతత్తుల్యనూత్రే వివాహంగే ప్రవిశ్య హోమే పదనాగ్నే రేవాప
 సనమాధానాది స్యాత్ । అథాగారశబ్దస్య శయనస్థానవాచిత్యాత్, గృహ
 శబ్దస్య చాతథాత్వాత్, న తత్ర తుల్యనూత్రకైతి చెన్న; గృహాగారశబ్ద
 యోరెకాథాత్వే వివాదాభావాత్, ఇహాచ ‘ ఇంద్రస్య గృహఃపసుషా

స్త్రీ 'ఇతి మంత్రస్థగృహకర్తృనాగారాభిధానాత్, ప్రకృత్యతథా
 శాస్త్రే ' మంత్రేనగారస్థవశమైకాదశాభ్యాంప్రాగవవగమ్ । ఉత్త
 రపూర్వదేశేనగారస్యాత్తరైశ్చచతుర్భిః । శయ్యాదేశే కామలింగసా
 (ఆప-ధ-ఆ-రి-అ-ఆ-రి-ఆ-ర-రి) ఇతిశయనస్థానస్యా గారాదన్య
 త్వాభిధానాచ్చ । పునరుక్తిః స్ఫుటార్థతయాపినిర్వాహ్య । కించాగా
 రస్యాగ్నిమిత్యన్వయేపి అగారాగ్నిః శాలాగ్నిః, గృహస్యాగ్ని రౌపాసనా
 గ్నిరిత్యేకార్థతయా యాజ్ఞికానాం ప్రయోగాదౌపాసన ఏవప్రతిష్ఠా
 ప్యతి, నపచనాగ్నిః ॥

శ్రి తస్మాద్దక్షిణముదధానాయతనం భవతి॥౧॥శ్రి

తస్మాత్ ప్రతిష్ఠితాదగ్నేదక్షిణముదధానస్యమణికస్యాయతనంభవతి
 శ్రిత స్తీన్విమాచీనాగ్రాదర్భా నగ్ స్తీప్యైమా త్తరయా
 వీహాయవాన్మన్వప్యతత్రోదధానంప్రతిష్ఠాపయతి॥౧॥శ్రి

తస్మిన్నుదధానస్థానె విమాచీనాగ్రా నానాదిగ్రా దర్భా
 నస్తీప్య, యేమాదర్భేషు 'ఉత్తరయా' అన్నపతేన్నస్య' ఇత్యేతయా
 వీహాయవాన్శ్చ సంయుక్తాన్మన్వప్య యేమాదధానంప్రతిష్ఠాపయతి॥

శ్రిత స్తీన్మత్తరేణ యజుషా చతుర ఉదకుంధానానయతి॥౧౦॥శ్రి

తస్మిన్నుదధానె ఉత్తరేణ 'అరిష్టా అస్తాకం' ఇత్యనేన యజుషా
 చతురఉదకుంధానానయతి । ప్రతికుంభం మంత్రావృత్తిఃద్రవ్యభద్రేన ప్ర
 కాశ్యక్రియాభేదాత్ । యత్ర పునమేధువకప్రాశనాదౌ అవృత్తి
 విధి స్తస్యా ఏవ క్రియాయాః తత్ర నకృదేవ మంత్రః॥

శ్రి దీణాముత్తరయానుమంత్రయితే॥౧౧॥శ్రి

యది దీణాం మణికం స్యాత్తదా ఉత్తరయా 'భూమిర్భూమిమగ
 త్', ఇత్యేతయానుమంత్రయితే । ఏతచ్చ ప్రకరణాత్ప్రామాణ్యమేవ॥

శ్రి అగ్నేరుపసమాధానాద్యాజ్యభాగాంలె ఉత్తరా

హుతిహుత్యా జయాదిప్రతిపద్యతే॥౧౨॥

ఉత్తరా ఆహుతిశ్చ తస్యః ప్రధానాహుతిః । తాన్వ 'వాస్తాష్పలే ప్రతిజానీహి' ఇతి ద్వై 'వాస్తాష్పలే ప్రతిజానీహి' ఇతి ద్వై । ఆ జ్యేమావిష్టానీచ్ఛ తంత్రవిధానం । ఆజ్యధాగాంత ఇతి వచనం తాన్వ జ్య ధాగానంతరమేవ ప్రధానహోమాః, నాన్వదధుఃకృత్యమపితి క్రమాత్ ।

కెచిత్ — 'పాచ్ఛణవచాజ్య ధాగాంతే' (ఆప-గృ-౧౦-౬) ఇతి వచాజ్యధాగాంత ఇత్యనేనైవ తంత్రప్రాప్తా సిద్ధాయాం 'అగ్నేరు వసమాధానాది' ఇతి వచనం. స్వమతేన ప్రతిష్ఠితః పవనాగ్నిరేవ హోమాధుః ఇత్యేవమధుఃమితి । తదయుక్తమ్.

'కమః స్థాతః వివాహఃగ్నా కుర్వీత ప్రత్యహం గృహి' (యా-౧-౯౭) ఇతి సర్వస్థాతః హోమానాం అవిశేషేణ దేవానసవిధానాత్, అస్య సూత్రస్యాక్తవిధయాన్యార్థఃత్వాత్, ఆ స్తదీయానాం గృహ్యంతరీయాణాం హోమానసవ వాస్తుహోమాచారాచ్చ ॥

పరిషేచనాంతం కృత్వా త్ర రేణ యజమా ఉచేచ్ఛ

సత్రిప్రదక్షిణమంతరతోఽగారం నివేశనంవా పరిషీచ్ఛ

బ్రాహ్మణాన్భజయేదపూపైస్సక్తభిరోడనెనెతి॥౧౩॥శ్రి

ఇత్యాపస్తంబ్యైగృహ్యప్రశ్నై సప్రదేశికభండః॥

పరిషేచనాంతం ఉత్తరేణ 'శివశివమ్' ఇత్యనైన యజమా ఉదకు మ్భేన సకృదుపాలైన అగారం నివేశనం వాంతరతోనబహిః త్రిః ప్రదక్షిణం పరిషీచ్ఛ. బ్రాహ్మణాన్ భోజయేదపూపాదిభిః । ఇతి కర్తవ్య ముచ్చయాధుః । సక్తానాం తు భోజనాత్ప్రొగవోపయోగః. మధ్య లోకప్రసిద్ధ్యధావాత్ । 'శుచి స్తంత్రవతససర్వకృత్యేమ భోజయేత్' (ఆప.ధ.౨-౧౫-౧౧) ఇతి సిద్ధస్య భోజనస్య పునర్వచనమపూపాదిగుణవ్యధుః ॥

*ఇతి శ్రీసుదశ్శనాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనే

సప్రదేశికభండమస్తం

అదోక్తరేషాం మంత్రాణాం వినియోగమాహ—

శ్లో. శ్వాగ్రహగృహీతం కమారు తపోయక్తోజాతన
ప్రచ్ఛాద్య కంసం కింకిణిం వా హృదయన్నదావరణ
సభాం ప్రపాద్య సభా యాద్యైః ధిదేవసముద్భృత్యావో
హ్యాయాన్నస్య స్యాజ్జేమాత్రానం నిపాత్య దధ్నా లవణ
మిశ్రేణాంబునోత్తరైవోజ్జేత్వాప్రతమంధ్యందినె
నాయమ్ || ౧ || శ్లో.

యేన గృహీతః కమారుః శ్వేన సదతి, శ్వవద్వా చేప్తవై న శ్వగ్ర
హః | తేన గృహీతః- శ్వగ్రహగృహీతః పిశాచిశునావాదప్టః | తపోయ
క్తః యావద్దనస్తాషమనశనాదియ కః పిత్రాదిః కతాః | జాలం మ
త్స్యగ్రహణసాధనం | కంసం కింకిణిం లూహఘంటాం హృదయక్ వు
చహంతరేణ భస్మయక్ అపావరణ కుచ్ఛాద్యపోహ్య మాగ్ధం కృ
త్వా | అధిదేవః యత్ర దీప్యంతి కితవాః | అత్రాక్ విభీతకఫలాని |

కవిత్ — శారాఇతి ||

ఉత్తరమంత్రైః “ కూతురస్సుకూతురః ‘ ఇత్యాదిభిర్యజుర్ద
శజైః | యద్వైకాదశభిః | తస్మిన్ వక్షే ఆదితస్త్రిముచః, తతః
‘ తత్సత్యం యత్త్వేంద్రః ‘ విగృహ్యబాహూ ‘ ఇతి ద్వై | తతో ‘ వి
భ్రస్మిన్నమ్ ‘ ఇతి పంచభ్యః || తతః ‘ శ్వానమ్ ‘ ఇత్యేకాదశం య
జురేవేతి విభాగః | అవోక్షణంచన ర్వేషాం మంత్రాణామంతేనకృతేషమ్ ||

కవిత్ — దృష్టోపకారకత్వా త్ప్రతిమంత్రమితి |

ఏవమేతజ్జాలప్రచ్ఛాదనాద్యవోక్షణాంతం ప్రాతరాదిమత్రిషః పు
ణ్యాహవిశేషము కర్తవ్యమ్ | అవోక్షణవర్ణంతం చ హృదనమ్ ||

శ్లో. అగదోభవతి || ౨ || శ్లో

ఇహ చ ' శంఖానమ్ ' ఇత్యేత్యే చ ఫలవచనం-సంస్కృత్య శ్రావణోక్తా తోవా-ఽనగరస్య కామినః కర్మాణ్యుదేశః సామర్థ్యాన్వితః ధ్వజగమవ ధ్వజైః ఇతి వ్యవశాయతం ॥ తేన ' యక్షగృహీతామ్ ' (౨౫-౧౫౫౦) ఇత్యాచా ఫలవచనాధానే వ్యవహారే కావ్యోద్ధిష్ఠిం తపః ॥

కెచిత్—ఏవమేత స్మిన్ కర్మాణి త్రేసంధ్యం కృతే, అగ్రాత్ భవతి యది స భవతి రవా పునర్యైతత్కర్మాణా కర్తవ్యం, యావదగర్భాభవతి ॥ నైరతే. సావభవకాభ్యా సబోధక శబ్దాభావాత్ ॥

—శ్రీ శంఖానం కుమారం తపోయ క్త ఉత్తరాభ్యా మభి మంత్యోత్తరయోజకు వేష్టనశిస్తా-ఽనవమేత్పూతమ- ధ్యందినె సాయమ్ ॥౩॥ శ్రీ.

శంఖాపి గ్రహః యేన గృహీతః శంఖానన్నదతి తద్గృహీతస్యంభి ఉత్తరాభ్యాం ' ఏతే తేవ్రతిదృశ్యేతే ' ఇత్యేతాభ్యాం ఉత్తరయా ' ఋషి బోధః ప్రబోధః ' ఇత్యేతయా శిస్తా-ఽనవమేత్ శిరస్యభిషింశుత్ ఉదకువేష్టన త్రేసంధ్యమ్ ॥

—శ్రీ అగర్భాభవతి ॥౪॥ శ్రీ—

ఉక్తాథామ్ ॥

అథ సర్వబలై ధ్వస్తిస్కారై యేన విధినిపకృమ సమాహ—
 శ్రీశ్రీశ్రావణ్యాంపౌర్ణ మాస్యామస్తమితే స్థాలీపాకః ॥౫॥ శ్రీశ్రీశ్రీ
 శ్రవణేన నక్షత్రేణ యక్తా పౌణామసీశ్రావణీ । అయక్తాః హవిష
 క్షితా, నిత్యత్వాత్సపాబలేః । శ్రావణమాసస్య పౌణామాసీత్యధాః ।
 నతు శ్రావణమాసస్య శ్రవణనక్షత్రం - శ్రవణస్య పౌణామాసీవిశేష
 తాథాత్వాత్, ' పౌణామాస్యాం పౌణామాస్యాం ' (ఆప-ప-౨-౨౦)
 ఇతి వదనాచ్చ ॥

అథ చాండ్రమసమాసానాం చైత్రాదీనాం, పౌణామాసీనాం చైత్ర
 త్యాదీనాం నిణాయాథాన్వితా ॥

‘మేషాద్భిస్తే సవితరి యో యో దశః పశవతే । చాంద్రామా
సాస్త్రదంతాశ్చైత్త్రావ్యాదావదశస్త్రతాః ॥ లెచుయాయాపౌర్ణ
మాసీ సాసాచైత్త్రాన్దికాస్త్రతా । కాదాచిత్కైనయోగేన సక్షత్రస్యే
తి నిణాయః ॥ ౧౧ ॥ ఇతి ॥ తస్యాం శ్రావణ్యాం పౌణణమాస్యాం అ
స్తమితే ఆదిత్యే సాయంఘోషామాతే ‘పత్న్యనహంతి’ (ఆప-గృ-౨-౨)
ఇతి విధినావ్రతిష్ఠితాభిఘాతణాంతస్థానీపాకః కర్తవ్యః ॥

— శ్రీ పార్వణవదాజ్యభాగాంతే స్థానీపాకాద్భుతాన్వంజవి

నాత్తరైః ప్రతిమంత్రం కిం శుకానిజహాతి ॥ ౧౨ ॥ శ్రీ

తతః పార్వణవదగ్నేరుపసమాధానాద్యాజ్యభాగాంతే అగ్నిముఖం
త ఇన్ద్రధణిః, సర్వేషాంపథహవిషూషు తంత్రనత్సుకమహసు అగ్ని
ముఖస్య విహితత్వాత్ । స్థానీపాకాద్విధివదవదాయ శ్రావణ్యే పౌర్ణ
మాస్తేసావహా ఇతి హుత్వా ‘జగ్ధోమశకః’ ఇత్యాదిభిః స్త్రిభిరు
త్తరైః ప్రతిమంత్రం కింశుకాని పలాశస్య పుష్పాణిజహాతి ॥

కెచిత్—పలాశసదృశస్య కంటకినః పుష్పాణితి ॥

ఏతానిచ నసంతపివసంగ్రహితవ్యాని । అత్రచాంజలేస్సంస్కారః
పస్తరణాదిరవదానధమః, కింశుకశేషాచపి సిష్టకృతేనమవదానం,
అంజలేరశి దర్వానసహ లెపాంజనం చ భవత్యేవ, ముఖేన ధర్మపరి
వృత్తైరుక్తత్వాత్ । విప్రతిష్ఠిద్ధంతవ్యః కుర్యాత్ ॥

కెచిత్—అంజలిహోమా లాజహోమవద్యావదుక్తధర్మాణువేతి ॥

— ఉత్తరాభిస్తిస్యభిరారగ్వధమయ్యస్సమిధః ॥ ౧౩ ॥ —

అథోత్తరాభిస్తిస్యభిః ‘ఇంద్రజహి దందశూకం’ ఇత్యాదిభిః ప్ర
త్యేచం । ఆరగ్వధమయ్యస్సమిధః, ఆరగ్వధవికారాస్సమిధః । కిం? ।
జహాంతి సంబంధః । తేనాత్రసమిధాం మాంత్రవనికచైవతాద్దైశ్చ
సత్యాగః కథావ్యవ ॥

శ్రీ ఆజ్యాహుతీరుత్తరాః ॥ ౧౩ ॥

ఉత్తరాశ్చతస్రః తత్సత్యం యత్తైః మావాస్యాయావ'ఇత్యేకా,
'నమోఅస్తుసర్వభ్యః' ఇతి తిస్రశ్చ॥

శ్రీజయాది పులిపద్యతే ॥౯॥ శ్రి

ఏతచ్చ నచనః జయాది ప్రాప్తస్థామ, స్థాపకంకంకంకసమిదా
జ్యోహతీనామేకాదశానాం ప్రాధాన్యజ్ఞాపనార్థం చ । జయాద్యనం
తరం స్పిష్టకృదిత్యుక్తమేవ ॥

శ్రీపరిషేచనాంతం కృత్వావాగ్యతస్సంభారానాదా
య ప్రాచీముదీచీం వా దిశముపనిష్క్రమ్య స్థం
డిలం కల్పయిత్వా తత్ర ప్రాచీరుదీచీశ్చ తిస్రశ్చ
సోరెఖా లిఖిత్వాఽద్భిరుపనినీయ తాసుషట్పద
సక్తాన్నివపతి ॥౧౦॥ శ్రి

అథ తంత్రశేషం సమాప్య, సంభారాను త్రరత్రోపయోక్త్యమాణాన్
సక్తావదీనాదాయ, వాగ్యతః ప్రాచీముదీచీం వా దిశముపనిష్క్రమ్య
స్థం డిలం పీఠం కల్పయిత్వా తత్రపీఠే దక్షిణస్యా ఆరభ్య పాదీక్షిన్యః,
పరీచ్యా ఆరభ్య ఉదీచీ స్తినగ్న రేఖాలిఖిత్వాఽద్భిరుపనినీయ తాసుషట్పు
రేఖా సురేఖనకృమణోత్తరయా 'నమో అస్తు సర్వభ్యోయేపాక్షిఃవాః
ఇత్యాదికయా' బలిం హరిష్యామి ' ఇత్యంతయా సక్తాన్నివపతి । స
క్యదేవమంత్రః । నచస్వాహాకారః, అజహోతిచోదితత్వాత్, నమస్కూ
రస్యాసి ప్రదానాథత్యాదిత్యుక్తత్వాచ్చ ॥

కచిత్ — సర్వాసు రేఖాసుయథా యగవ (దావ్య)త్పూర్ణిపుయా
ద్యులిః తథానివపతి ॥

శ్రీతూష్టిగ్ సంపుష్కాధానా లాజానాంజనాభ్యంజ
నే స్థగరొశీరమితి ॥౧౧॥ శ్రి

సంపుష్కాః సముష్టా ఇతి ధానావిశేషణం అఖండితభండులేః కృ
తాః ధానాఇత్యర్థః । స్థగరమాపణస్థం గంధద్రవ్యం । అన్యాని వ్యసా

ద్వాని ఇతి శబ్దస్సముచ్చయార్థః । ఏతాని షడ్వ్రన్యాణి తూష్టింరెఖా
స్యేన నివసతి ॥

ఉత్తరైవసాయామః పరిషిచ్యా వ్రతీక్షసూక్ష్మీ
మేత్యావశ్యేనపదేత్యేకాభ్యాముదమమృతస్త్రిఃపృ
దక్షిణమంతరతాగారనివేశనంవా పరిషిచ్య బృ
హ్మణా భోజయేత్ ॥ ౧౨ ॥ శ్రిః

ఇత్యావస్తమ్బియే గృహ్యప్రశ్నై అష్టాదశశ్శుండః

అథ ఉత్తరైవసాంత్ర్యైః 'తక్షకవైశాలేయ' ఇత్యాదిభిరష్టా(భిః)
దశ(భిః)పంచ(భిః)పంచదశ(భిః) మాంత్రవణిఃకీం బలిదేవతా మువతిష్ఠ
తే । తత్రప 'ఓజస్వినీనామాసి' ఇత్యాదిమ చతుర్ము పర్యాయేషుద
శభ్యః పదేభ్య డోఢ్యం 'రక్షితా యశ్చాధిపతిః' ఇత్యాదేరనుషం
గః । తథా 'వేతయోనామస్థ' ఇత్యాదిషష్ఠి పంచస్వేకాదశభ్యుడో
ఢ్యం 'వాతనామంతేభ్యోవానమః' ఆత్యాజే । యత్తుమధ్యే 'తే
భ్యఇమం బలిమహాషణమ్' ఇతి తత్పూర్వస్యావలిమారణార్థాయా
ఋదః ఉత్తరభాగస్యాత్సజ్జనాథాస్సన్నామః । వక్ష్యతిహి తత్ర
'అహాషణమితి బలిమంత్రస్య సన్నామః' (ఆప-గృం-౪) ఇతి ।
అథ న్యస్తం బలిమద్భ్యః పరిషిచ్య తమప్రతీక్షమాణః తూష్టిం వాగ్య
తా గృహస్పృత్యేత్య 'అప శ్వేతపదా' ఇత్యేకాభ్యా మిత్యాదియ
థానూత్త్రం కరోతి । తత్రాపి బృహ్మణభోజనవచనం క్రమాథం ।
ఉపనయనవచ్చక్తవచ్చిరాశీర్వవచనమ్ ॥

ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యవిరచితే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనే

అష్టాదశశ్శుండః

అథైకోనవింశశ్శుండః

॥ ధానాః కుమారాప్రాశయస్త్రి ॥ ౧ ॥ ॥

ధానాఃకూబలిహరణశిష్టాఃకుమారాప్రాశయంతి । శిష్టాఃసామర్థ్యాత్

— శ్రీసమతపోధ్యక్షం యదశసీయస్య సక్రూనాం వైతం

బలిం హ రెదామాగశీమ్యాకః॥౨॥శ్రీ

అతపోధ్యక్షం అస్తాచ్ఛాన్విత్యాం కృతాత్రామణ ఉధ్యక్షం । ఆ మాగశీమ్యాకః యానన్తాగశీమే, యానదుత్సజనం తావదిత్యర్థః ఏతమనంతరచోదితం సక్రూనాం సంబంధినంబలిం । ఏవం ‘సమ్భారా నాదాయ వాగ్యతః ప్రాచీముదీవీంవా’ ఇత్యాది ‘అప్రతీక్షస్తాష్టి మేత్య’ (ఆప.గృ.౧౨-౧౦...౧౨) ఇత్యేవమంతేతి కర్తవ్యతాకమ హరహః సాయంకాలే బలిం హరత్ । యదశసీయస్య వా సంబంధిన మితి వాశబ్దస్య వ్యవహితేన సంబంధః. యదశసీయస్యేత్యస్య పదస్య ధానాదీనాం నివృత్త్యర్థత్వాత్ । అగారపరిషేచనాదికం తు స్థాలీపాక స్తేన శేయా, న బలిహరణస్య, భిన్నదేవత్వాత్ ॥

కేచిత్—ఉభయోః కాలయోబలిహరణం, యదశసీయస్యేతి వచ నాత్. వైశ్వదేవవత్ । అశనస్యద ‘కాలయోర్భజనమ్’ (ఆప.ధ-౨ -౧-౨) ఇతి వదనెనోభయకాలికత్వాత్ । ‘సాయం ప్రాతర్బలింహ రేదా ప్రత్యవరోహణాత్’ ఇత్యాశ్వలాయనవచనాచ్చ । తథా ఏతమి తిశబ్దస్తేన అపేక్షితకృత్స్న ధర్మప్రాపకత్వాత్ ఏవమితి శబ్దఉత్తర సూత్రార్థఇతి । తన్న, సమభివ్యాహృతసకలపదానాం సంఘాయేకా ర్థ(ప్రత్యయ)తస్యత్వప్రీతి)విరోధాత్ ॥

— శ్రీమాగశీమ్యాకం పౌర్ణమాస్యామస్తమితేస్థాలీపాకః॥౩॥శ్రీ

సాకాంతత్వాదేవం శబ్దోనువర్తతే । యథా శ్రావణ్యాం స్థాలీపా కః కృతః, ఏవం మాగశీమ్యాకమప్యస్తమితే కర్తవ్యః । పత్న్యవహ స్తీత్యాది ధానాప్రాశనాంతం కృత్స్నం కర్తానుష్ఠేయమిత్యధః । స్థాలీపాకహోమే తు మాగశీమ్యాకం పౌర్ణమాస్యేస్వాపేతి విశేషః॥

— శ్రీ అహవణమితి బలిమంత్రస్య సన్ధామః

ఉక్తార్థమేతత్ ॥

శ్రీ ఆత్మైకముత్పత్తితి ||౫|| శ్రీ

అత్రాత్మైకముత్పత్తితే వ్యక్తే, ఏనమహారహః క్రియమాణం జలి
ముత్పత్తితి । న చాయ మాన్యంతిక ఉత్పగః నిత్యత్వేన సర్వబలస్సం
వత్సరే సఃనత్సరే కళాన్యత్వాత్ ॥

యస్మిన్మహాభ్యుత్థితస్య యజమానియోగస్తదాహ

శ్రీ అనాహితాగ్నే రాగ్గయజమ్ ||౬|| శ్రీ

ఉపవిశ్యత ఇతి శేషః । అత్రానాహితాగ్నే గ్రహణం సశేషా
ధానినో హ్యహితాగ్నే రైదం స్తార్తమాగ్గయణం శ్రౌతేన సముచ్ఛే
ర్యమిత్త్యభావః । ఔపాసనహోమాదేస్తు అగ్నిహోత్ర హోమాదిసా
సముచ్ఛేయ ఏవ । పిండపితృయజ్ఞోమాసిశ్చార్ధఃచ ఆహితాగ్నౌనాహీ
తాగ్నోన్మదభయోఽపి సముచ్ఛేతవ్యే । ‘సాయమేవం విహిత ఏవానా
హితాగ్నే రౌపాసనే’ (ఆప-శ్రౌ-౬-౨౨) ఇతివచనాత్

పితృయజ్ఞంతునిర్వర్త్య విప్రశ్చంద్రక్షయోగ్నిమాన్ ॥

పిందానాన్వహార్యకం శ్చార్ధం కుర్యాత్తాసానుమాసికమ్ ॥

ఇతి మను (౩-౧౨౨) వచనాచ్చ । సర్వాధానినోపిమాసిశ్చార్ధం హో
మవజం కళాన్యమేవ ॥

ఉపదేశమతంతు — సశేషాధానినశ్చాహితాగ్నైః పార్వణతః
రౌపాసనహోమస్య చ నివృత్తిః, దధ్యపూణామాసాభ్యా మగ్నిహో
త్రేణ చ కృతాభావాత్ - శాస్త్రైశ్చ స విరోధాచ్చేతి ॥

ఆగ్గయణమితి కర్మనామధేయం- యేన కర్మణా అగ్గం నవద్ర
వ్యం దేవాన్ ప్రాప్యతితి । యత్కర్మ కృతైవిన వాగ్గయణం వృ
థమాయనం సవాన్నప్రాశనప్రాప్తిభావతితి ॥

శ్రీ నవానాగ్ స్థాలీపాకగోళాయైత్వాగ్గయణదేవ

తాభ్యః సిన్ధిష్టకృచ్ఛతుథాభ్యా హుత్యావతండులూనాం

ముఖం పూరయిత్వా గీర్తాన్వచమ్యాదనపిండగ్ సంవృ

త్యాత్తరేణయజమాగార్హపాదవిష్ణుః(శ్లో) త్రైలోక్యే

సవానాం పీహితాం యవానాం వా సంచర్జినాం పర్జన్యమహంతే
త్యాదివిధినా స్థాపితాకమే(సం)సమేన(౪) శ్లోచయిత్వాన్మై మునమా
ధానాద్యగ్నిముఖాంతే కృతే ఆగ్నియణ ప్రధానదేవతాభ్యః శ్రాత్రేణో
దితాభ్యః సిన్ధుకృచ్చతుభాభ్యః సిన్ధుకృచ్చతుల్లోయాసాంతాభ్యోజు
హోతి । తత్ర వ్రథమమిద్రాగ్నిధ్యాం అగ్నిద్రాధ్యాం వా సావి
హేతి జహూతి । తతా విశ్వేభ్యో దేవేభ్యస్సాన్వహేతి । తతస్త్వ ద్యా
వాప్యధివీభ్యాన్ సాన్వహేతి । తతశ్చేప్తవాగ్నయే సిన్ధుకృత్తే సాన్వహేతి ।
సర్వత్రచ స్వేనైవావదానసమేణ । అథ లేపయోరిత్యాదితంత్రశేష స
మాప్తిః ।

సను శ్లోతే ' ఆగ్నేయమధ్వాకపాలం నిర్వపతి పురాణానాం పీ
హితాం ' ఇత్యగ్నిః ప్రథమదేవతా । తత్ప్రథమిద్రాగ్నిధ్యా మగ్ని
ద్రాధ్యాం వా ప్రథమాహుతిః ! సత్యం సమత్రాగ్నిరంగదేవతా
సప్రధానదేవతా ఆగ్నియణదేవతాభ్య ఇతిచ ప్రధానదేవతానామేవ
సంప్రత్యయః అన్యథా అతిప్రసంగాత్ । ఆప్రాధాన్యంచాగ్నేః ' ఆ
గ్నియణభవతిహుతాద్యయ ' ఇత్యలైంద్రాగ్నోదీనామేవోపదే
శాత్ ఐంద్రాగ్నస్య ముఖ్యప్రధానత్వే చామావాస్యా తంత్రమితి త
న్త్రనియమస్యాపవత్తైః, ' దశహవిషాం దేవసిన్ధుకృతః ' ఇత్యత్రాగ్నే
యయోర్యాజ్యసమాకృత్యయోరభావాద్భు । అత్రచ సిన్ధుకృచ్చతుభా
భ్య ఇతి వచనం శ్రోతవదిహ ప్రిహ్యగ్నియణేన శ్యామాకాగ్నియణస్య
పాక్షిణీ సమానతంత్రితా మా భూదిత్యేవమథామ్ । తేనానాహితాగ్ని
నాం నానాతంత్రమేవ । వషాసుపర్వణి సోమాయ శ్యామాకాగ్నియ
ణం కతవ్యమ్, దగివ్యదేవతాకాలానామనుక్తానా మప్యాగ్నియణనా
మధేయా దవగతానాం అకాంక్షితానాం స్వీకారే విరోధాభావాత్ ।
అత ఏనన్యాయాచ్ఛరది పీహితా మ్గాగ్నియణం, వసుతేచ యవానాం

పర్యవైవ ॥

కేచిత్ — స్విష్టకృచ్ఛకుభావచనాదనాహితాగ్నైః శ్యామాకాదీ
నాం (వెను)యవానాం చాగ్నియణమేవ న భవతీతి । తస్మై అకృతా
గ్నియణస్య నవశ్యామాకాద్యశనాభ్యుపగమేఽతి ప్రసంగాత్, స్విష్ట
కృచ్ఛకుభావసంభోక్తాభావాచ్చ॥

తతస్తస్మై సమాప్తేరుడులనాం ముఖమాసంగం పూరయతి తం
దురుశ్చాశృతాః, పక్షిద్ధర్వాత్ ॥

శృతా ఇధ్యవతే । ‘యే మేషజ్ఞా తండులూః ’ ఇతి దర్శనాత్ ॥

శ్లోకముడై హుతశేషాత్ప్రతిపత్త్యపేక్షాదుపాదాయ ముఖపూరణం
తతో నిర్వృతండులనాచామతి అవస్సకృత్ప్రిచితీత్యధాః । కర్త్రాంగ
తయా చేదమాచమనవిధానం ప్రకరణాత్ । శుద్ధ్యధావచమనమపి
‘ఆసీనస్త్రిరాచామేత్’ (ఆప.భ.౧-౧౬-౨) ఇత్యాద్యనేక పదా
ర్థాన్వితం శాస్త్రాన్తరప్రాప్తం కర్తవ్యమేవ । తతఃపదనేన హుతశే
షణి పిండం సంవర్తయతి యథా ఉద్విగ్ధమానో నశీర్యతి తథా సు
దృఢం కరోతి । తతస్తం పిండముత్తరేణ యజమా ‘పరమేష్వసి ’ ఇ
త్యనెన ఉద్వి(భే)ద్ధేత్ ఉద్భవించిపెట్టెత్ । యథాగారస్తూపపృష్ఠమ్
శే పతతి తథోద్వి(భే)ద్ధేత్ । యకారలోపశ్చాందసః ॥

❖ శ్రీహేమంతపర్యవరహాణమ్ ॥౨॥ శ్రీ ❖

యస్మిన్కర్తృణి హేమంతే ఖటావీతః ప్రత్యవరహాణం తద్దేమంత
పర్యవరహాణం నామ కర్మోపదిశ్యత ఇతి శేషః । అస్మాదెవచయా
గికాన్నామధేయాత్ ‘ప్రత్యవరహాణో నా హేమంతః ’ ఇతిమం
త్రలింగాచ్చేదం కర్మోపదిశ్యతే పర్యవరహాణం రాత్రాకర్తవ్యమితి
విధిఃకల్ప్యతే ॥

కేచిత్ — ‘మాగేశిష్యాం పౌణిమాస్యా మస్తమిలె’ (ఆప.

గృ-౧౯, ౩) ఇత్యనుపతానాత్తత్రేదం కర్తవ్యమితి ॥

ఉత్తరేణ యజమా ప్రత్యవమహ్యాత్తరైదక్షిణైః

పాశ్వైర్చనస్వస్తరే సంవిశంతి ॥ ౯ ॥ శ్లో

ఉత్తరేణ యజమా 'ప్రత్యవమహా' నాహేమంతః ' ఇత్యలైన గృహస్థః పత్నీదయశ్చ నవస్వస్తరం ఆరుహ్య ఖట్యతోహేమంతే ప్రత్యవరోహాన్ని యావద్ధైమంతస్తావస్థాప్యం శయ్యాంవిముచ్య నవస్వస్తర(మే)న(సంవిశే) శయా) మహీతి బుద్ధిం కుర్వంతీత్యర్థః । న పునః పూర్వమదృష్టాథం ఖట్యమారుహ్య మంత్రేణ శ్వస్తరం ప్రత్యవరోహంతీతి । అనంతరము తరైర్ధంత్రైః ' ప్రతిక్షత్యై ' ఇత్యాదిభిఃప్రభవైః పంచభిః । నవస్వస్తరే నక్షావలాక్షేః కల్పితై శయనీయే దక్షిణైఃపార్శ్వైః దక్షిణానిపాశ్వాన్యభఃకృత్వా ప్రాక్ఫిరస్సంవిశంతి ।

పునరపి నూత్రద్వయేన సంవేశనమేవ విశిష్యతి—

• శ్లోదక్షిణతః పితౄత్తరామాలైనమవశిష్టానాం జ్యేష్ఠో

జ్యేష్ఠోఽనంతరః ॥౧౦॥

దక్షిణతః పితౄత్తరా మాలేతి దక్షిణోత్తరత్వ మన్యోన్యాపేక్షా అవశిష్టానాం పుత్రాదీనాం మధ్యే యో యో జ్యేష్ఠః పుత్రోదుహితావా స స దక్షిణోఽనంతరశ్చ, యోయోకనీయాన్ స స ఉత్తరోఽనంతరశ్చ, ఏనమిత్యతిదేశాత్ । ఏతదుక్తంభవతి, యస్సర్వజ్యేష్ఠస్సమాతురుత్తరోఽనంతరః, యోద్వితీయో జ్యేష్ఠస్సర్వజ్యేష్ఠస్స ఉత్తరోఽనంతరః ఇత్యాది కేచిత్ — సర్వజ్యేష్ఠః పితరుద్దక్షిణస్తదనంతర జ్యేష్ఠోమారుతుర్ర ఇత్యాదితి ॥

• శ్లో సగృహేయోత్తరాభ్యాం పృథివీమభిమృశంతి ॥౧౧॥ శ్లో

సంహాయ సంఘాతా ఏన శయిత్యా న పునః పృథక్పృథక్ । తతస్స వస్తరాదవమహ్య ఉత్తరాభ్యామృగ్భ్యాం పృథివీమభిమృశంతి । అత్రచమంత్రోచ్చారణయోగ్యానామేవ, న త్వయంత్రవతామపివాచనమ

శ్రీ ఏవగ్ సంవేశనాది త్రి||౧౨|| శ్రీ.

ఏవమేతత్సంవేశనాది సమంత్రకమేవ త్రిరావర్తనీయమ్ । కథం పు
నః ‘ ఉచగయదపూర్వపక్షాహఃపుణ్యాకేచు కార్యాణి ’ (ఆప.గృ-
౧-౨) ఇత్యహః పుణ్యాహవిధానై సతి, తద్విరుద్ధం రాత్రావిదం క
ర్తవ్యమిమ్యపదిశ్యతే? ఉచ్యతే, నేవాత్ర సంవేశనం విధీయతే-యేనే
దమహ్నిపుణ్యాకేసాన్యత్ । కింతహి? యదేవ రాగప్రాప్తం ధా
త్యా సంవేశనం తదాదృశ్యమంత్రానియమాప్నో విధీయంతే. యథారా
గప్రాప్తం భోజనమాశ్రిత్య ఉపస్తరణ ప్రాణాగ్నిహోత్రాదయః ।
యథావా ‘ పయస్వతీంషధయఃఇతి పురా బహిష్పతీహోత్రాదయా
పతితస్మిన్ః ’ ఇత్యాది । తేన రాత్రా వేదేదం కమేతువ్యవపన్నమ్ ।
అంతేన ద్వాహ్లాభోజనమ్. ‘ శుచిస్తంత్రవతస్సర్వకృత్యైమభోజయేత్’
(ఆప.ధ-౨-౧౫-౧౧) ఇతి వచనాత్ ॥

అభేశానబలిర్నామనిత్యః పాకయజ్ఞోమస్త్రామ్నానకృమప్రాప్తౌ
వ్యాహ్నియతే । తస్య చ సామాన్యవిధిసిద్ధోదగయనాదిరేవ కాలః. ఇ
హ సర్వబలివత్కాలవిశేషస్యామపదేశాత్ । తతశ్చ ప్రతిసంవత్సరమి
దంకమేనానంతరీయమ్, సకృత్కృతేకృతశ్చాస్త్రాధః ఇతిన్యాయాత్.

కెచిత్—శాస్త్రాస్త్రరాత్వప్రతిసంవత్సరమావృత్తిః, సకృత్ప్రయో
గశ్చ వికల్ప్యతే । తథా శాస్త్రాస్త్రరాదేవ గవాం శాంత్యధః పు
త్రాదికామార్గశ్చ ప్రయోగః ప్రత్యేకీవ్యితి ॥

శ్రీ ఈశానాయ స్థాలీపాకగోళోపయత్వా తైత్తిరీపత్యం చ

ప్రాచీముదీచీంవా దిశముపనిష్క్రమ్య స్థండిలం కల్ప

ర్ణుత్వాగ్నై రుపసమాధానాది ॥౧౩॥ శ్రీ.

‘ ఈశ విశ్వర్యే ’ ఇతి ధాత్యధాన్య స్త్రుతేనిరతిశయమైశ్వర్యం
యస్య స ఈశానః వ్రణవోపాసనాదిభిరుపాస్యమహేశ్వర ఇత్యర్థః ।
తస్మై ఈశానాయ స్థాలీపాకం హోమాదిభ్యః పర్యాప్తం పార్వణవదా

పాసనె శ్రవయిత్వా, పరివేతాభిఘాతాంతం కరంతి ||

కెదిల్—త్రీహదనాకః యిత్వాగ్ని మధ్యాసేమ తతః పహిః
పరిప్రాప్య త్రీయాణామభిఘాతామితి ||

తతః త్రైత్రపత్యం చ స్థాపితం రౌకికేగ్నా శ్రవయతి, తస్యాన
గ్నా ప్రదేయిత్వాత్ | అథ యథాశక్తం సంధారానాదాయగ్రాహ
త్వాపీముదీపిం వా దిశముపనిష్క్రమ్యాగ్నిపట్యావిభాగ్యైః ౭లం స్థండి
లాది కల్పయిత్వా, తస్మిన్ 'యత్ర క్వచాగ్నిం' (అప-ధ-౨-౧-౧౩)
ఇతి విధినాగ్నిం పరిప్రాప్య, అగ్నేరుపసమాధానాది తన్త్రం పరివ
ద్యతే | తంత్రవిధానం చ క్రమాఽథమిత్యుక్తమేవ ||

—శ్రి అపరేణాగ్నిం దేవకుటికృత్వా ||౧౪|| శ్రి—

అథాగ్నిః ఇత్యావస్తస్మియే గృహ్యప్రశ్నై ఏకోనవింశతిభండః ||
అగ్నిముఖం లెక్కతే అపరేణాగ్నిం దేవకుటిప్రాద్వానరేడదగవపర్గకృత్వా
ఇతి శ్రీసుదగ్ధనాచార్యవిరచితే గృహ్యతాత్పర్యదగ్ధనై

ఏకోనవింశతి భండస్సమాప్తః.

అథ వింశతి భండః.

—శ్రి ఉత్తరయా దక్షిణస్యామీశానమాశాహయతి ||౧౫|| శ్రి—

అథోత్తరయా 'ఆత్వావహంతు' ఇత్యైతయా దక్షిణస్యాం కుట్యా
మీశానమావాహయతి | మూర్తిః (మాని)వన్నిహగచ్ఛతి ధ్యాయేత్

—శ్రి రౌకిక్యావాచా త్తరస్యాం మీధుషీమ్ ||౧౬|| శ్రి—

తథోత్తరస్యాం కుట్యాం రౌకిక్యావాచా 'ఆయాహి మీధుషీ'
ఇతి మీధుషీమీశానస్య పత్నీం ఆవాహయతీత్యేవ ||

—శ్రి మధ్యజయంతమ్ ||౧౭|| శ్రి—

కుట్యామధ్యే ఆశాశే జయంతమింద్రసూనుం స్కందం వా 'ఆ
యాహి జయంత' ఇత్యావాహయతి ||

అథ సూత్రే అనుక్రమప్యోచిత్యాదావాహితేభ్యసనాదిదదాతి |

అథ యథోధం యథోధముదకాని ప్రచాయ తీర్నాదనాన్

కల్పయిత్వాగ్నిమభ్యానీయో త్రైయపస్వగ్నయితాన్

ఉత్తైస్త్రిభాస్వమోదనైభ్యో హుత్వా సర్వతస్సమ

సవాయో త్రైరణయజమాన్న్ సస్విష్టకృతమ్ || ౪ || శ్రి

అథ యథోధం యేనక్రమేనోధా ఆవాహితాస్తేన క్రమేణ ఉదకా
ని పాద్యాదీని ప్రక్షేపకం స్వేప్తేప్తేవర్షామభిర్నమంతైః ప్రదదాతి
ప్రకషేణ భక్తిపురస్కరం దదాతి | ఉదకగ్రహణస్య ప్రదర్శనాథా
త్వాత్ దీపాంతం ప్రదదాతీత్యవదేశః | అథేశానస్థావీపాకాదుద్భృత్య
తీర్నాదనాన్ తీర్ణమ పాత్రేషు కల్పయతి ఈశానమీధుషీజయంతైభ్యో
(హోమాథుమ్ బల్వథుమ్) హోమబల్వథుమ్) స్థాల్యాం చ ద్వాష్టా
ణానాం భోజనాథకం భూయాంసమోదనమవశిస్తే | తతస్తానాదనాన
గ్నై స్సమీపమానీయ అపరేశాగ్నిం ప్రతిష్ఠాపయతి | అగ్రతాను త్రై
స్త్రిభిరమంతైః ౧; 'ఉపస్పృశతు మీథ్వాన్' ఇత్యాదిభిర్నాసం
ఖ్యం యథాదెవతముపస్పృశయతి | అస్య చోపస్పృశ్యన విధేర్వీతియత్ప
తీయయోరొదనయో రపనీతే శానదేవతా కయోమీధుషీజయంతాఖ్య
దేవతాంతర సంబంధవిధానై తాత్పర్యం, అభ్యుదయేష్టాదివత్ | ప్రథ
మేర్వీశానసంబంధస్థాపనే మీధ్వచ్ఛబ్ద స్వేశానవాచకత్వాత్ | అథో
త్తరైరమంతైః ౨; 'భవాయదేవాయ' ఇత్యాదిభిస్సప్తదశభిః యథా
స్వమోదనేభ్యః యోయఃఽదనోయస్యా యస్యా దేవతాయాః స వ్యభూతః
తస్మాత్తస్మాద్యథాల్లింగం పాఠ్యణవదవదాన భమేశానవదాయ ప్ర
ధానాహుతీజహోతి | తత్ర భవాయేత్వప్తభిరీశానస్యాదనాత్ | (ఉ)
య)క్రంతైతత్ భవశర్వాదిశబ్దానాం ఈశానవాచకత్వాదితి | భవస్య
దేవస్వేత్యష్టాభిస్తుమీధుమ్యాస్సావత్ | జయంతాయేతిజయంతస్యస్వాత్
తతస్సర్వతస్సర్వేభ్య స్త్రిభ్య ఓదనేభ్యః సస్విష్టకృతావదానధర్మేణ

సమవదాయ సహజదాయ ఉత్తరణ యజమా ' అగ్నిదేవస్విష్టకృతేసు
హుతహుతే ' ఇత్యనైనాగ్నిం స్విష్టకృతం జహాతి । అత్య సువృతస్స
మవదాయేతి వచనంకగ్రియణమాసి శాస్త్రాదివత్సకృదేవావదాయస్వి
ష్టకృదితి శంకానిరాసార్థమ్ ॥

— శ్రీ ఉత్తరణ యజమాపస్థాయోత్తరైస్సహదనాని
పర్జాన్యైకేకేన ద్వేద్వై దత్వా దశదేవసేనాభ్యో
దశోత్తరాభ్యః ॥౫॥ — శ్రీ

ఉత్తరణ యజమా 'స్వస్తిసఃపూజాముఖి' ఇత్యనైన అగ్నిమీశానం
(వా)వా'పతిష్ఠతే । ఇదంచ యథాపాఠం స్విష్టకృతౌఽనుతరమ్ । త
తొలపయోరిత్యాది తంత్రశైషసమాప్తిః, ' పరిషేచనాంతం కృత్వా ప
ణదానం ' ఇతి భాష్యకాదవచనాత్ ॥

కచిత్ — ఉపస్థానా(దికం)దితంత్రశైషసమాప్తిరితి ॥

తతాయథాస్వమోదననైభ్యవ యజ్ఞయేషు పణాఃష్వవదాయ తాని
సహజదనాని ఓదనసహితాని పణాన్యత్తరైః 'గృహపాపస్పృశ' ఇ
త్యాదిభి స్సప్రభిదాదాతీతి సామాన్యేన విధాయ విశిష్టే ఏతేకేన
మంత్రేణ ద్వేద్వేపణా ఇతి । అథ ద్వేద్వై ఇత్యేతదవపథతి దశైత్యా
దినా । దెవస్యేశానస్య సేనాః దెవసేనాః, తాభ్యో దశ పణాని ద
క్షిణస్యాం కుట్యం దెవస్యేవోదనాదవదాయ దదాతి । తథా । దక్షే
న పణాణ్యన్యత్తరాభ్యో దెవసేనాభ్యః । ఉత్తరస్త్రిన్తంత్రే 'యాఆ
ఖ్యాతాయాశ్చానాఖ్యాతాః' ఇతి గుణద్వయవత్సన్తా ఉత్తరా దెవసేనాః ॥

— శ్రీ పూర్వపమత్తరైః ॥౬॥ — శ్రీ

పూర్వంయథా ' గృహపాపస్పృశ ' ఇత్యాదిభిర్దక్షిణోత్తరకుట్య
ర్భ్యే చ సేవ్యభ్య ఏవోదనైభ్యో ద్వేద్వై పణా పృతిమంత్రం దత్తై,
ఏవం ఉత్తరైః ' దావీరాపాపస్పృశ ' ఇత్యాదిభిశ్చతుర్భిర్దదాత్ ॥

అథ ప్రయోగః — పరిషేచనాంతే కృతే ' గృహపాపస్పృశ ' ఇతి

దక్షిణస్యాం । గృహపుష్పస్పృశేత్కర్తృతరస్యాం । ‘ ఘోషిణః ’ ఇతి మ
ద్యై । తతస్థ ‘ శావసినః ’ ఇతి దక్షిణస్యాం । ‘ విద్వంతః ’ ఇత్యుత్త
రస్యాం । ‘ ప్రపుష్వంతః ’ ఇతి మధ్యే । తతః ‘ సమశ్నంతః ’ ఇతి దక్షిణ
స్యాం । ఏతదంతం ద్వేద్వేపణే । తతో దక్షిణస్యామేవ దేవసేనాః । ఇతి దశ
పర్ణాని । తక్రైవయా ఆఖ్యాతా ఇతి దశపర్ణాని । తస్యా మేవ తతః పునరపి తలై
వ ద్వా రావోపస్పృశో ఇతి ద్వేపణే । ‘ ద్వా రాపి ’ ఇత్యుత్తరస్యాం ద్వే
‘ అన్వాసారిణః ’ ఇతి మధ్యే ద్వే । ‘ నిషంగీ ’ ఇతి దక్షిణస్యాం
ద్వే ఇతి । అత్ర యద్యత్ కేచన మంత్రా అవ్యక్తలింగకా బహువచ
న లింగకాశ్చ, తథాపీశానమీధుషీజయంతా ఏవ దేవతాః । ప్రమాణం
చ ‘ గృహపి ’ ‘ ద్వా రాపి ’ ‘ నిషణ్ణే ’ ఇతి మంత్రలింగదర్శనం ।
దశ దేవసేనాభ్యో దశాంతరాభ్యిత్తత్ర తు సూత్రకారమనా దైవ
స్యేశానస్య సేనా దేవసేనా ఏవ దేవతాః । మమకారాస్పదీభూతస్య
చ పుత్రభృత్యాదేః పూజాపి పితృస్వామ్యాదిపూజైవ, పుత్రాదిపూ
జాయాం సత్వాం పిత్రాదేరహమేవ పూజత ఇతి మానసప్రత్యక్షోద
యాత్ । అత ఏవద జాతేష్టేష్టం వలితాధికారత్వమ్ । తస్మాదేవం దేవ
స్యాదనా దైవసేనాభ్యో దానం న విదుర్యతే ॥

కేచిత్—మంత్రవర్ణిక్య ఏవ దేవతాః । తేన గృహపేతి దేవా
య ‘ రుద్రః ఖలు వైవాస్తాషప్తిః ’ (త్రై. సం. ౩. ౪. ౧౦) ఇతి ఘృతేః ।
గృహపీతి దేవై । ఘోషిణ ఇతి తు పంచభిరేవ వస్త్వానుచరేభ్యః శ
ర్వగణేభ్యః । ఆశ్వలాయనీయే స్పష్టత్వాత్ । తతో దేవసేనాః ఇతి ద్వా
భ్యాం దేవసేనాభ్యః । ద్వా రాపేతి దేవస్య ద్వా రపాలాయ । ద్వా
రాపీతి దేవ్యాః ద్వా రపాలాయై । అన్వాసారిణ ఇతి దేవ్యా ఏవానుచరే
భ్యః నిషణ్ణే ఇతి జయంతాయ, తస్యా ప్యావాహితస్య బలినా భాష్యత్వా దితి

ఓదనపిండగ్ సంవృత్య వణపుటైః వధాయో త్త
రేణ యజమా వృక్ష ఆసజతి ॥౭

అథ శామబలిశేషభ్యః త్రిభ్య ఓదనేభ్య ఉపాచాయపిండం సం
వత్రయతి సుదృఢం కరోతి । శేషాణాం ప్రతిపత్త్యపేక్షత్వాత్ ॥

కేచిత్—జయంతస్యచానాదితి ॥

తతస్తం పిండం పర్వపుటేనభాయో త్రలేణ యజమా నమోనిష్కరి
ణ ఇనుభవతే ' ఇత్యేతావలైవ మంత్రసమామ్నాయ గతేన వృత్తే క
స్త్రింభిదానవతి శిక్వ కృత్వానలమ్భయతి ॥

—అథా అత్యరుద్రా జపేత్ ॥౧॥ —

అత్రాస్త్రిసాగరే ॥

అన్యేతు—అత్య వృత్తసమీప ఇతి ॥

రుద్రా ' నమస్తే రుద్రమ్యవే ' (త్రై-సం-౪-౫-౧) ఇత్యేకాద
శామవాకా జపేత్ చాతుస్సవర్యేణ తత్రాత్తమానువాక ' అస్త్రి
స్తహతి ' ఇత్యాదిప్వస్తసు ' తేషాంసహస్రయోజనే ' (త్రై.సం,౪-౫
౧౧) ఇత్యాద్యనుషంగః । తథా ' నమోరుద్రేభ్యో యేషుభివ్యాం యే
షామన్నమిషవస్తేభ్యః ' ' నమోరుద్రేభ్యో యే అంకరిత్యే యేషావా
త ఇషవస్తేభ్యః ' ' నమోరుద్రేభ్యో యే దివి యేషాంసషమిషవస్తే
భ్యో దశప్రాచీదశక్షితా ' ఇత్యాద్యనుషంగః ॥

—అథి వ్రథమోత్తమావా ॥౯॥ అథి—

అథవా రుద్రాణాం వ్రథమోత్తమావేవానువాకా జపేత్ ॥

అథ వ్రథానహోమకాలవీవ యత్కర్తవ్యం తదాహ-

—అథి అభితవీతమగ్నింగాస్థాపయతియథైనాథూమః

ప్రాప్నుయాత్ ॥౧౦॥ అథి—

వీతం హోమార్థమగ్నిమభితఃహోమాగ్నేస్సమీపేఽత్యర్థః । గాస్సవ
క్షీయాస్థాపయత్యనువాతం,యథైనాగాహోమథూమఃప్రాప్నుయాత్ ॥

కేచిత్—గోశాస్త్యర్థమపీదం కమేత్సత్య ఏతత్ జ్ఞాపకమితిః

—అథి తా గంధైదశభగుముష్టినాహోమతీ వృషా

ణమేవాగ్రే ॥ ౧౧ ॥ శ్లో

తాగం దైశ్చందనాదినాయుక్తేఽదభగ్గుముష్టినా । దభాణౌంగురు
ముష్టిః । దభగ్గుముష్టిః । ఉకాలలోపశ్చాందనః । సన్నఖోద్భృథముష్టిరిన్య
ర్భః । తెనావోక్షతి । తత్ప్రవిశేషః । పృథాణం, పృథమేవాగ్రే వోక్షవతి । ఏవ
కారాత్తస్మిన్నవోక్ష్యమాణేన్యకాద్విధౌర్నావోక్ష్యతే । తతోగోచరాయ
గాః ప్రస్థాపయతి ॥

గవాం మగేన గ్నో త్రేత్రస్య పతిం యజతే ॥ ౧౨ ॥

తతః పృథితానాం గవాం మగేన గేన । ఛాందసోహ్యసన్విః । అన
గ్నో భూమావేన త్రేత్రస్య పతిం యజతే ॥

శ్లో ఈశానవదావాహనమ్ ॥ ౧౩ ॥ శ్లో

త్రేత్రస్య పతేరావాహనమీశానవత్ ; ఆత్వానహంతుః । ఇత్యేతయేన్యర్థః ॥

శ్లో చతుర్మునస్తనువా వణేషు నామాదేశం

దధాతి ॥ ౧౪ ॥ శ్లో

చత్వారి సప్తవా వణాని భూమా స్థాపయిత్వా తేషు త్రేత్రవత్త్వా
త్ స్థాతీహ కాచోదనమూదాయ నామాదేశం నామచతుర్మునంతమూది
శ్చ ' త్రేత్రస్య పతయేత్వాం దదామి ' ఇతి (దధాతి) దదాతి ' తుధా
జ్ఞ (ధారణపెషణయోః) (దానధారణయోః) ఇతి స్మరణాత్ ॥

కేచిత్ — త్రేత్రస్య పతయే స్థాపయేతి దదాతి । పూర్వత్రబి మ
స్తేషు స్థాపనకారస్య దృష్టత్వాదితి ॥

అత్యతు (స) సమాదనాని వణాని దేయాని, వణేషు ని శస్త్రమీ
ని దేషాత్ ॥

శ్లో క్షిప్రం యజేత పాకోదేవః ॥ ౧౫ ॥ శ్లో

అయంచాదనా త్కో యాగః క్షిప్రమావాహనానంతర ముదకమో
వ పృథాయకతాన్యః । గౌధాదిప్రదానం తు యాగోత్తరకాలమేవ
యత్కః పాకోల్పాదేవః । ఏతదుక్తం భవతి - అనిత్యదర్శనత్వాత్ త్రే

త్రస్య పతేః శిష్యుః సేవయంతి ॥

కెచిత్—పాకః చాలః చాలనస్తవనశీలః । తథాగంధాది చత్వైనా
త్రాపి బలితి ॥

—శ్లో ఉత్తరాభ్యాముపతిష్ఠతే ॥౧౬॥ శ్లో—

‘తైత్రిస్యవతిసావయమ్’ ఇతి దావ్యాభ్యాముపతిష్ఠతే ॥

‘ఏదనపిండం సంవృత్య’ ఇత్యాదినా ఊహబలిశేషాణాం ప్రతిప
త్తిరుక్తా । ఇదానీమిశానస్థాలీపాకశేషస్య ప్రతిపత్తిమాహ—

—శ్లో స్థాలీపాకం ద్వాష్టాణాభోజయేత్ ॥౧౭॥ శ్లో—

అయం చ ప్రాకృతప్రతిపత్త్యనువాచా ద్వాష్టాణబహుత్వం విధా
తుం- సర్విష్ణత్వం నివర్తయితుంవా ॥

తైత్రివత్సస్య ప్రతిపత్తిమాహ—

తైత్రివత్సప్రాశ్నంతియేననాభయోభవంతి ॥౧౮॥

సనాభయస్సపిండాః ॥

యథావైషాం కులభర్తసాస్యత్ ॥౧౯॥ శ్లో

ఇత్యావస్తమ్భియైగృహ్యప్రశ్నై వింశతిఖండః

—శ్లో సమాప్తస్సప్తమశ్చపటలః—

యద్యైషామనుష్టాత్మాణాం అసపిండకర్తృకప్రాశనమపి కులభ
ర్తాస్తహి తథావాస్యాత్ ॥

సప్తమేపటలపెన్ద్రవం కృతంభాష్యానుసారతః । శ్రీమత్సుదక్షణా ర్ఘ్య
ణ గృహ్యతాత్పర్యదర్శనమ్ ॥ ౧ ॥ అత్రానుక్తం దురుక్తంవా యత్ప్ర
మాదాదిపాతుకమ్ । పెదమాగానువర్తిత్యాతక్ష(మధ్వవిచిత్తః)
సన్యం మనీషీభిః) ॥౨॥

ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యవిరచితే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనే

వింశతిఖండః

శ్లో సమాప్తస్సప్తమః పటలః—

పునరపి పాకయజ్ఞాంతరం పురుషత్రయ సంప్రదానకం తాదృశాశా
మష్టకాదీనాం ప్రకృతిభూతం మాసి శ్రాద్ధసంజ్ఞకం పితృస్వకర్మోపదిశ్యతే
—మాసి శ్రాద్ధస్యావరపక్షే యథోపదేశంకాలాః॥౧॥—

మాసి శ్రాద్ధస్య మాసే మాసే శృద్ధమా కతవ్యస్య । అవరపక్షే
కృష్ణపక్షే । యథోపదేశం ‘ స ర్వేషేషావరపక్షస్యాహస్సుక్రియమా
ణా పితౄన్ప్రీణాతి కరుస్తు కాలాభినియమా త్ఫలవిశేషః ’ (ఆప-ధ-
౨-౧-౬-౭) ఇత్యాదిధర్మశాస్త్ర సిద్ధోపదేశానుసారేణ కాలాభవతి ॥
‘ అవరపక్షే యథోపదేశం కాలాః ’ ఇతి పునర్వచనస్య పర్యయోజనం.
‘ అవరపక్షే పితౄణి ’ (ఆప. గృ. ౧-౭) ఇత్యత్యోక్తమ్ ॥

కేచిత్—యస్యాం తిథావృధమముపక్రమ స్తస్యామేవోత్తరే వృ
యోగాః ఇతి నియమో నాస్తి. కింతు, (అ)స్రాణాపి మాసే అవరపక్ష
వస యథోపదేశం తిథ్యంతరేపి నిత్యః కామ్యత్వ పర్యయోగఇతి ॥

—శ్లో॥ శుచీన్ద్రత్రవతాయోనిగోత్రమంత్రాసంబంధా.

సముక్త్యాన్ స్త్ర్యవరాసనథావెక్షోభోజయేత్ ॥౨॥శ్లో॥—

శుచితాద్విది గుణయక్తా బ్రాహ్మణా, అనథావేక్షః ప్రత్యుపకా
రాది దృష్టప్రయోజనానవెక్షో, భోజయేదితి వాక్యాధాః । పదార్థస్తు
శుచయోవాక్తు నాకాయశుద్ధాః । సచ వాచ్యంధర్మశాస్త్రే । ‘ శుచీన్ద్రత్ర
వతస్సర్వకృత్యేషు భోజయేత్ ’ (ఆప. ధ-౨.౧౫-౧౧) ఇతి సర్వాధా
ముక్తతాద్విహ పునశ్శుచిత్వ వచనమనర్థకమితి, యతోఽల్పవిద్యాను
పి శుచీనెన భోజయేత్, తదభావే వరం క్రియాతోపా, స త్వశుచీనిత్య
వం శుచితాద్విదరాధాం । మంత్రవతా మంత్రబ్రాహ్మణవతః ॥ యోని
గోత్రాంత్రాసంబంధానిత్యత్ర ‘ ద్వంద్వత్పరం శ్రూయమాణః ప్ర
త్యేకముభిసంబధ్యతే ’ ఇతి న్యాయేన యోన్యాసంబంధాః, గోత్రే

కౌసంబంధాః మంత్రైశ్చానంబంధాః- ఇత్యేభో-౪వతి । తత్త్ర యోనిసంబంధాన్యశురమాతులమాతులయాదయః । గోత్రసంబంధా ఏకగోత్రాన్యపిండాదయః । మంత్రసంబంధాః యాజ్ఞయాజకాద్యేత్రాన్యపయితాః । యత్తు ధర్మశాస్త్రే 'మంత్రాంతే వాన్యసంబంధా' (ఆప-ధ-౨-౧౭-౪) ఇతి మంత్రసంబంధ వ్యతిరేకకౌంటేవాన్య సంబంధాని తుక్తమ్, తదంగాద్యేత్యశ్రావ్యలక్షణ మంత్రసంబంధనిష్ఠాభిప్రాయమ్ ।

నను సామయాచారికెప్పివ బ్రాహ్మణానాం మంత్రవత్త్వం యోనిగోత్రమంత్రానంబంధత్వంచ సిద్ధం తదిహ కిమథం పునరుక్తమ్ ? ఉచ్యతే—నిత్యే మాసిశ్రాద్ధేగృహ్యోక్తగుణానపి భోజయేత్ (అలాభే) నావశ్యం ధర్మోక్తా బ్రహ్మవిదోంతేవాన్యసంబంధానిత్యేవమథం । అయగ్నావిషమనుభ్యాకాః । త్ర్యవరాః త్రిత్వమవరంసంభ్యామేషాం తేత్ర్యవరాః ఏతచ్చ పితృపితామహ పృథికామహవిషయమ్ । తతస్త్వ పిత్రాదీనాం త్రయాణాం పృత్యేకం త్ర్యేవం వా (అధవాసర్వేషాంత్ర్యేవంచవా) న పునస్సప్తాదీ,

హ్వయైవ పితృకార్య త్రినేత్రేక్ష ముభయత్రేవా ।

భోజయేత్సుసమృద్ధోపి న ప్రసజ్యేత విస్తరే ॥

(3-౧౨౫) ఇతి మనువచనాత్ । సప్తస్థి మనువచనే 'పితృకార్య త్ర్యే' ఇత్యుక్తా "న ప్రసజ్యేత విస్తరే" ఇత్యుక్తం తత్కిమితి, 'పంచవా' ఇత్యుక్తమ్ ? ఉచ్యతే—అయగ్నాగ్స్త్ర్యవరానితి సూత్రవచనాత్ । ఏవంతహి 'ఏకేకముభయత్రేవా' ఇతి విరుద్ధః । సతస్యనుకల్పత్వాత్ । అత్రయద్యపి మూత్రాదిభ్యః పృథగెవపింశదానదశానం, తథాపి తాపాం పృథగ్బ్రాహ్మణభోజనం సభవతి, హామభిమతానయోః పృథక్పాదశానాత్ - పితృమాత్రిథాబ్రాహ్మణవంశ్యాసంకలనే నత్యయు గృత్వ విరోధాత్, ఆచారాభావాచ్చ । అపిశ-

అష్టకాసుచన్మద్భావ గయాయాం చ మృతేఽహని ।

మాతృశ్శాస్త్రం పృథక్కుర్యా దన్యత్ర పతినానహ ॥

ఇతి మనువచనాదష్టకాదిభ్యోన్యత్ర మాసిశ్రాద్ధాదౌ పృథక్త్వా
భావస్సప్త పివావగన్యతే । ఇహ చ సూత్రకారభాష్యకారాభ్యామ
నుక్తమపి విశ్వదేహాభిః యగ్తానాం భోజనం కర్తవ్యమ్, ' దాప్సి
దైవే ' ఇతి మనుయాజ్ఞవల్క్యభ్యా ముక్తత్వాత్,

పిశాచారాక్షసాయతౌ భూతా నానావిధాస్తథా ।

విప్రీలుష్పంతి సహసా శ్రాద్ధమారక్షవజితమ్ ।

తత్పాలనాయవిహితా విశ్వదేవా స్స్వయంభువా ॥

ఇత్యాది ఛాగలెయవచనాత్, అవిగతవిశిష్టాచారాద్భిః, యదా దైవకపి
వ ద్బ్రాహ్మణో లభ్యతే, తదా తం పిత్రా ద్యధామేవ భోజయేత్ - ప్ర
ధానత్వాత్ । అంగభూతస్య తు వైశ్వదేవస్య

యద్యేకం భోజయేచ్ఛాద్ధై దైవం తత్రకథం భవేత్ ।

అన్నం పాత్రై సముద్భృత్య సర్వస్య ప్రకృతస్యచ ॥

దేవతాయతనై కృత్వా తత్రశ్రాద్ధం ప్రకల్పయేత్ ।

ప్రాసేదగ్నా తదన్నం తు దద్యాద్వావిభిక్షాచారిణైః ॥

(౧౧.౩౦-౩౧) ఇతి వసిష్టోక్తవిధినానుష్ఠానమ్ । ననుచ,

మాతామహానామప్యేవం తంత్రం వా వైశ్వదేవికమ్ ॥

(యా. ౧. ౨౨౨), తథా

మాతామహానామప్యేవం శ్రాద్ధంకుర్యా ద్విచక్షణః ।

మంత్రోహేన యథాన్యాయం శేషం మంత్రోవివర్జితమ్

(వి. స్మృ. ౭౫ అధ్యాయ), తథైవ—

పృథక్తాతామహానాం చ వైశ్వదేవ సమన్వితమ్ ।

కురీవితథ క్రిసమ్నన్న(౩)తంత్రం వా వైశ్వదేవికమ్ ॥

(వి. పు. ౩. ౧౫-౧౬) ఇతి యాజ్ఞవల్క్యస్తోత్రోః విష్ణుపురాణ చ

విధిదశానాత్ మాతామహా శ్రాద్ధమపి నిత్యమేవాచక్షవ్యతే । తత్క్రి
మితి సూత్రకార భాష్యకాశా నఋతః! ఉచ్యతే । నైవత్యాపి
స్మృత్యంతరేషు పితృవత్సవస్సేన్యవ తీవ్రోద్విజన్య ఆచార్య మాతా
మహాశ్రాద్ధమపి నియమేన కర్తవ్యమితి విధిత్సితమ్ । కృతేఽఘృద
యః అకరణే న ప్రత్యవాయితీ । కస్య తహానియమేనకర్తవ్యమితి
విధిరితి చెత్ । యః పుత్రికాకృతాయా ఆసురాది వివాహోధాయావా
పుత్రా మాతామహేన సహ మాతుస్సాపింశ్యంకరోతి -తస్య మాతామ
హాశ్రాద్ధం నియతమేవ, అకరణే చ ప్రత్యవాయః । మాసిశ్రాద్ధేతుమా
తుః పృథక్ శ్రాద్ధాధావాస్తాతామహాశ్రాద్ధాంశ భాగిత్యవపత్తైః । అ
థవా యో దాహిత్యోఽపుత్రస్య మాతామహాస్వాఖిలాధావో తస్యే
తచ్ఛ్రాద్ధం నియతమ్ । యథాహలౌగాక్షిః-

శ్రాద్ధమాతామహానాంచ అవశ్యం ధనహరిణా ।

దాహిత్రేణ విధిజ్ఞేన కర్తవ్యం విధివత్సదా ॥

ఇతి । ఇమమేవాధాం భారుచిరప్యాహ—

‘ యస్మిన్ పత్యే అపుత్రో మాతామహః; పుత్రికాసుతశ్చాఖిలవ్య
స్యహరి, తస్మిన్ పత్యే తస్య పిండదాననియమః ’ ఇత్యాదినా గ్రంథేన
మాతామహాశ్రాద్ధప్రయోగశ్చ స్మృత్యంతరభ్యో న్యాయతశ్చ ప్రత్యేత
వ్యః । తస్మాత్సర్వస్య దాహిత్యస్య పితృవత్కర్తవ్యమేవేతి నియమా
భావాన్ముత్రకార భాష్యకాశా నఋతః ॥

— శ్రి అన్నసోమోత్తరాభిజాహాతి ॥ ౩ ॥ శ్రి —

అత్రాన్నశబ్దేన బ్రాహ్మణభోజనాధామన్నం వివిక్షితమ్, షష్ఠ్యా
చాపాదానాపాదేయభావః । తేనాయమధః— బ్రాహ్మణభోజనాధా
త్సర్వస్తాద్ధివషణాతాదోదనాపూపాదేహోమాధామేక స్థివాప్త్రేణ
హోధ్యత్య, తస్మాత్సర్వేణ వదవదానధమేణావదాయోత్తరాభిః‘య
స్తేమాతా’ ఇత్యాదిభిస్సప్తభిః ప్రత్యుచంప్రధానాహుతిజాహాతి

న తు బహుమంత్రకవీకోహోమః 'వీరద్వావిపరీతమ్' (ఆప-గృ-
౨౧-౫) ఇతి బహుత్వలింగాత్ । లింగంచ వీరద్వేతి సూత్రవ్యాఖ్యా
సే వ్యక్తం భవిష్యతి । అత్రప్రథమద్వితీయయో మంత్రయోరముష్టా
ఇత్యస్య స్థానే విష్ణుశర్మణఇతి చతుర్థ్యాః పితుర్నామగ్రహణమ్ ।
ఏవం తృతీయచతుర్థయోః పితామహస్య । పంచమషష్ఠయోః ప్రపితా
మహస్య । సప్తమేత్వదశ్యద్వాభావాన్నాస్తి నామగ్రహణం । అ
సూహశ్చాత్మ ద్విపిత్రాదికస్యాపి 'తస్మాద్భవం నోచేత్' ఇతి ఋ
గూహపత్రిచెధశ్చుతేః 'నప్రకృతాపూహోవిద్యతే' (ఆప-వ-౩-౫౦)
ఇతి ప్రకృతాపూహనిషేధాచ్చ । తస్మాత్ 'పితావృక్షామ్' ఇత్యా
ద్యైకవచనం (పిత్రాదిత్వ)పిత్రాదిద్విత్యసామాన్యపరమ్ । అతఏవ
ప్రకృతాదశఃపూణణమాన యోరనేక పత్నీకస్యాపి 'పత్నీం సన్న
హ్య' ఇత్యైకవచనేనేవ సంప్రేషః ॥

ఊహ ఇత్యవదేశః ప్రకృతావేవ ద్వాదశావే "అద్యసుత్యామి
త్యాల్లెనః" ఇత్యూహదశనాత్ ॥

'ఏషతే తత మధుమా' ఇత్యాదిచెప్పేష ఏవ న్యాయః । జీవపి
త్రాదికస్తుపిత్రాదేః పితౄదీనాం త్రయ్యాణాం మృతానాం నామాని
గృహ్యతి । యస్తుప్రమితపితౄకోయం ధీయమాణపితామహస్సాన్యత్, స
స్వపితౄశ్చ తత్పితామహప్రపితామహయోశ్చ నామాని గృహ్ణీయాత్ ।
తథా మంత్రేషు ప్రతియోగిభేదేపి పితృపితామహప్రపితామహశబ్దా
నామేవ ప్రయోగః । ఊహవత్తే తు, తత్తత్ప్రతియోగి నిర్దేశపూర్వ
కః 'పితుః పితావృక్షామ్' పితుఃపితామహోవృక్షామ్ 'ఇత్యాది
కః ప్రయోగః । నచ జీవపిత్రాదికస్యమాసిచ్చాగ్ధంనాస్తీత్యాశంకనీయం
ధీయమాణతపితరీ పూర్వేషామేవనిర్వచేత్ ।

పూర్వేషుత్రిషుదాతవ్యంజపేచ్ఛేత్త్రిశయంయది॥

(అ. స్థ. ౩. ౨౨౦) ఇత్యాది వచనజాతాత్ । నన్వేషమపి పుష్కరా

మ ప్రమీతపిత్రాదికస్య నైవఃకుటలే.

‘వ్యక్తిమాన్వ పమీతానాం నైవకార్యాసపిండతా’ ఇతిత్వ
 త్కమమృతానాం సపిండికరణ నిషేధేన సపిండికృత 2 డా
 నత శ్యాద్వై (తక్షు)కత్తి)త్రాదీనా మధికారాధావాత్ । మైవమ.

పితౄయస్సత్తువృత్తసాస్సజ్జీవేచ్ఛాపి పితౄమహః ।

పితుస్సనామ సంకీర్త్య కీర్తయేత్ప్రపితామహమ్ ॥

పితౄణాం హృదయే తచ్చాద్ధృతం భూజితే త్యభిషిక్తుః ॥

(మ. స్తవ-3-౨౨౧-౨౨౨) ఇతి మనుజులనెన తుక్క్రమప్రమిత వి
త్రాదికస్యాపి శాస్త్రవిధానాత్ । తత్తత్తు తుక్క్రమాప్నోతి నిశ్చయః
పాక్షిక ఇతి నిశ్చయాదపిశాసోపి పాక్షికోపకమ్యతే॥

శ్రీకృష్ణమూర్తి తరః ॥౪॥ శ్రీ.

వీరమన్నహోమాన్ హతాన్తి, అనంతరము త్తరాః 'స్వాహాపితౄ'
 త్తాన్తిర్వాన్తడాజ్యహుతిజహోతి ||

శ్రీపతద్వా విపరీతమ్ ॥౫॥ శ్రీ

యదా—విపరీతమేనద్భవతి 'యన్తేమాశా' ఇత్యాద్యాః పూ
రాప్సస్పృహ్యాహుతయః 'స్వాహాపిత్రే' ఇత్యాద్యాఉత్తరాష్టకాన్ని
హుతయ ఇతి ॥

శ్రీసర్వము తరైరభిమ్య శేల్ || 3 || శ్రీ

అథ బ్రాహ్మణభోజనాశ్శాంతం హవిష్యమహవిష్యం చ సర్వమన్నం
ఉత్తరైః 'ఏషతే తత మధుమా' ఇత్యేతైః స్త్రీభిర్భులైః అభి
మృశేత్ । ఏకయత్నేన సర్వస్యాభిమతానానంభవే మంత్రావృత్తిః, శై
షివతంత్రతావచ్చేపాణామ్ ॥

శ్రీకృష్ణాన్ని ప్రతిష్ఠారుషమ్ ॥2॥

అథవా—పితృద్యుభేభ్యో ద్యాహానభ్యః పృథివీరూపం భోజ
నపాత్రేషు క్షవ్వాక పక్షివృత్తాక భోజ్యపదార్థాకా శ్చైకేన మంత్రి

ణ యథాలింగమభివృత్తే । అత్రాపి పిత్రాదేరైకస్య బ్రాహ్మణ
బహు త్వే యుగపదభిమతానాంభవే చ తత్తత్తన్త్రావృత్తిః ॥

— శ్లో ౬ త్తరేణ యజుషోపస్పృశయిత్వా ॥౮॥ శ్లో —

ఉత్తరేణ 'వృధివీ తే పాత్రమ్' ఇత్యనెన యజుషా, క్షప్తానన్నవి
తేషాం బ్రాహ్మణాం హస్తేగృహీత్వాపస్పృశయిత్వా, తం భోజయేది
తిశేషః । అత్రైవ మంత్రేయద్యపి బ్రాహ్మణానామితి బహువచనం తథా
పి యుగపతే స్పృశయితు మశక్యత్వాత్ ప్రతిపూరుషం మంత్రావృ
త్తిః, యథా— 'వాయువస్థస్' (తై-సం-౧-౧-౧) ఇతిమంత్రః ప్రతి
వత్సమ్ । ఏనం విధేము బహువచనం ప్రయోగసాధుత్వాధికం, ఏకవ్య
యోగపదన ప్రయోజ్యానేకవ్యక్త్యభిప్రాయంవా॥

— శ్లో ౭ క్తవతో నవజ్యపదక్షిణీకృత్యదైవధండక్షిణా

గ్రాదర్భాన్ సగ్ స్తీర్య తేషా త్తరైరపాదత్యా

త్తరైదక్షిణాపవగాన్ పిణ్డాన్ గ్రాదత్యాపూర్వవదు

త్తరైరపాదత్యా త్తరై రుపస్థాయో త్తరయోదపా

త్రేణ త్రిః పసవ్యం పరిషిచ్య న్య(బ్జన్)బ్జ

పాత్రాణ్యుత్తరం యజురసవానంత్యవరాధ్య

మావతయిత్వా పోక్ష్య పాత్రాణి ద్వంద్వమ

భ్యుదాహృత్యనర్వతస్సమపదాయో త్తరేణయజు

షాశేషస్య గ్రాసవరాధ్యం ప్రా స్నీయాత్ ॥౯॥ శ్లో —

అథ ఘక్తవతో నవజ్యో బ్రాహ్మణానాగృహ సీమాంత మనువృ
జ్య పదక్షిణీకరంతి । ఏతయోశ్చ యజ్ఞోపవీతం । కథం? పదక్షిణితా
నల్ 'యజ్ఞోపవీతినా పదక్షిణామ్' ఇతి సాహచర్యాత్ । అనువృజు
నే వ్యనువృజ్య వ్రదక్షిణీకృత్యైతి పదక్షిణ సాహచర్యాత్ । తంత్రేణ
వైతదుభయం(భవతి)సంభవాత్ । యదితు కారణవశాత్తత్త్రాత్రాభావః
తత్తా వ్యుత్పన్నం । అథ పృత్యైత్య ప్రాసానీతి పిండవాసదేశే

దక్షిణాగ్రా దర్భా ద్వేషధు ద్వేషానగ్ స్పృశాతి । తత్ర పురస్తా
త్పితౄద్యధః పశ్యాన్తాత్రాద్యధః ఆస్వలాయనే దక్షిణాత్, ఆ
చారాచ్చ । తతస్సేషు దభేమాతరైః ‘ మార్జయంతాం మ
మపితరః ఇత్యాదిభిస్త్రిభిః మార్జయంతాం మమమాతరః ’ ఇ
త్యాదిభిశ్చ యథాహః దక్షిణాపవగమవా దత్వా అనంతరము
తరైః ‘ ఏతత్రైతతాసా ’ ఇత్యాదిభిః ‘ ఏతత్రైమాతరసా ’ ఇత్యాది
భిశ్చ యథాలింగం శ్రీం(స్త్రీ) దక్షిణాపవగ్గాపిండాదదాతి । పిం
డాశ్చ హుతశేషాన్ముక్తశేషాచ్చ సమవదాయ కర్తవ్యాః । ఆత్రపూ
ర్వేషు త్రిమమంత్రిష్వసావిత్సస్య స్థానే పితృపితామహప్రపితామహ
నాం నామాని సంబుద్ధ్యా యథాక్రమం గృహ్యతి । ఉత్తరైషు తు త్రి
షు మాతృపితామహీప్రపితామహీనామ్ । ‘ దక్షిణతొపవగః ’ (ఆప-
గృ.౧-౧౦) ఇతి సామాన్యవిధిసిద్ధస్య ఇహ పునర్యవనం పిండదానపవ
దక్షిణాపవగః ద్వేషధు దభాస్తరజాషు తు పశ్చిమాపవగః ఇతిజ్ఞా
పనార్థం తథోభయేషాం పిండానాం ప్రత్యేకం దక్షిణాపవగఃసిద్ధ్య
ధః చ । అథపూర్వవత్ ‘ మార్జయంతాం ’ ఇత్యాదిభిరేవావోదదాతి

కెచిత్ — ‘ తేమాతరైరవోదత్వా ఉత్తరైరదక్షిణాపవగ్గాపిం
డాదత్వా ’ ఇత్యేతయోరపి ‘ పూర్వవత్ ’ ఇతి పదమవకృష్య త్రి
ష్వపి సూత్రేషు చోద్యమానం పూర్వవత్ పిండపితృయజ్ఞవత్కర్తవ్య
మితి వ్యాదక్షతే । ప్రయోజనం తు “ త్రీసుదకాంజల్నినయతి ” (ఆప.
శ్రౌ.౧-౩-౧౦) ‘ సవ్యంజాన్వాచ్యావాచినపాణిః ’ (ఆప.శ్రౌ.౧-౯,౧)
ఇత్యాదివిధాన మిహాపి భవతీతి । తస్మై అవకర్షణేప్రేరేపాయ క్తత్వా
త్, పూర్వవదిత్సస్య పిండపితృయజ్ఞవదిత్యేవంబుద్ధ్యనదయాచ్చ । యది
త్వాచారబలాత్ ‘ సవ్యంజాన్వాచ్య ’ ఇత్యాదీహాపి కర్తవ్యమేవేత్య
చ్యుత తదాన కశ్చిద్దోషః । అథోత్తరైః ‘ యేవమౌత్ర ’ ఇత్యాదిభి
స్సశ్చిమంత్రిర్యథాక్రమం యథాలింగం పితౄణా మాతౄణాశ్చ త్రి(స్త్రీ)

రుపతిష్ఠతే । తృప్యతేత్యనేన త్రిరావృతైన ఉభయాంస్తంలేణ॥

కెచిత్ — చత్వారోమంత్రాః న షట్ । తత్ర ప్రథమోమంత్రాః
‘యేచవోత్ర’ ఇత్యాదిః ‘తాశ్చ వహంతామ్’ ఇత్యంతః ఉభయేషాం
ముపస్థానార్థః । ‘తృప్యతుభవంతః’ ఇతి పితౄణామ్ । ‘తృప్యం
తుభవత్యః’ ఇతి మాతౄణామ్ । ‘తృప్యతతృప్యత తృప్యత’ (ఇతి
త్రిరావృత్యైవ) ఇత్యుభయేషామితి ॥

తత ఉత్తరయా ‘పుత్రాన్పితౄణాం’ ఇత్యేతయా ఉభయేషాం
పిండాన్యగవదుదపాలేణ త్రిః ప్రసవ్యమవిచ్ఛిన్నం పరిషింఛతి । సా
మాన్యవిధిసిద్ధస్య ప్రసవ్యస్యేహ వునర్హచనం పూర్వత్ర “ప్రదక్షిణీ
” ఇతి వచనాదిహాపి ప్రాదక్షిణ్యంస్యాదితి శబ్దాని రాసార్థమ్ ॥
అనంతరం పాత్రాణి హోమాధాని పిండదానార్థానిచ ॥

కెచిత్ — భోజనాధానివోదదానాధానిచ, న తు హోమా
ధానీతి ॥

స్వల్ప అధోబిలాని కృత్వా । తత ఉత్తరం యజః ‘తృప్యత తృ
ప్యత తృప్యత’ ఇత్యామ్నానత ఏవ త్రిరభ్యస్తమ్ అనవానం అను (చ్ఛాన్
సం) చ్ఛవీసత్) త్యవరాధ్యం త్రిరభ్యవృత్తివరా మాత్రాయస్యా
వత్తనస్య తత్త్వవరాధ్యమ్, యథా భవతి తథావతేయతి । తతః
శ్చావమాయామపి మాత్రాయాం తృప్యతేతి నవకృత్వాభ్యసితవ్యం భవ
తి । ఏవమనవానం యావచ్ఛక్త్యావత్త్య తతః పాత్రాణి న్యగ్భూ
తాని పోక్ష్య, ద్వంద్వమభ్యుదాహరతి । అత్రాభ్యుపసర్గాదుత్త
రం కర్మ ప్రాప్త్యుదాహరతి । ట్తేషాంపాత్రాణాం నిరిష్టికదోషో నాస్తి
తి భావః । అథ శేషస్యాన్నస్య గ్రాసవరాధ్యం గ్రాసావరాధ్యమ్ ॥
ఛాందసత్వాన్మగ్నః । ఉత్తరేణ యజమా ‘ప్రాణానివిష్టః’ ఇత్యనేన
(ప్రాశ్నీయాత్) । ఏతచ్చ సర్వతస్స ర్వభ్యోన్న శేషభ్యస్స మవదాయ
కార్యమ్ । ఇదంచ ప్రాశనం భోజనెచ్ఛాయామనత్వామపి గ్రాస

రాభ్యం మవశ్యం ప్రాశ్యం కర్తాం గత్వాత్ । ఏవం ప్రాశ్య తతశ్చ ధ్యాయ
థం యజ్ఞోపవీత్యాచామేత్ ॥

అథాత్ర సూత్రాణామపూజాత్వాదన్యతస్సిద్ధానపి పదార్థాను
వసంహృత్య యథావృత్తిభానం వయోగ ఉచ్యతే—పూర్వేష్యసామ్య
మాపాసనహామం హుత్వా ప్రాచీనావీతి కృతప్రాణాయామఃశ్వా
మాసిశ్చార్ధం కర్తాస్తీతి సంకల్ప్య శుచితాపిది గుణసంపన్నేభ్యః శ్విత్రా
దిదోషవజ్జితైభ్యః కృతసాయమాహ్నికైభ్యో బ్రాహ్మణైభ్యో నివేదయే
త్ । తత్ర వృథమం యజ్ఞోపవీతీభూత్వా ‘ శ్వా మాసిశ్చార్ధంభవితా,
తత్ర భవద్విర్విశ్వదేవాథేక్షణః కర్తవ్యః ‘ ఇతి విశ్వదేవాథే
భ్యో బ్రాహ్మణైభ్యో నివేదయేత్ । తతః ప్రాచీనావీతి ‘ పితృథేక్ష
ణః కర్తవ్యః ‘ ఇతి పితృథేక్షణః । ‘ పితామహార్థేక్షణః కర్తవ్యః ‘ ఇతి
పితామహార్థేభ్యః । ప్రపితామహార్థేక్షణః కర్తవ్యః ‘ ఇతిప్రపితామ
హార్థేభ్యః । ఏకబ్రాహ్మణపక్షే తు ‘ పితృపితామహప్రపితామహార్థేక్ష
ణః కర్తవ్యః ‘ ఇతి । మాతామహశ్చార్ధకాః చేత్, డోసాన ‘ మాతా
మహార్థేక్షణః ‘ ఇత్యాదినా నివేదయేత్ । తత్రచాపూరయోస్తదర్థం
మిథోరాజ్యభాగయోరగ్నిముఖాహుతౌ స్విష్టకృతి ప్రాయశ్చిత్రాహు
తౌ చ తథా విశ్వదేవార్థేషు సర్వేషుపచార్థేషు చ ప్రదక్షిణామవ్ర
జనయోశ్చ యజ్ఞోపవీతమేవ । ఏభ్యోవ్యత్రాసమాప్తైస్సర్వత్ర ప్రా
చీనావీతమేవ । ఏతచ్చ ప్రాగవాపపాదితమ్ । కర్తుశ్చాత్రసంక
ల్పాదారభ్య ఆసమాప్తేబ్రహ్మచర్యాదివ్రతచర్యా ఆనశనంచ భవతి
భోక్తృణామపిమనూక్తౌక్రోధత్వాదిః । అథాపరద్యుః ప్రాతస్తా
నాబ్రాహ్మణా గృహమానీయ ఆచాస్తానాసనైమాపవేశ్య పూర్వవద్దితి,
యమామంత్రణమ్ । అత్ర త్వద్యత్రాధ్యం భవిష్యతీతి భేదః । ‘ పూ
ర్వేష్యుర్నివేదనం అపరేద్యుర్దివతీయం తృతీయం చామంత్రణమ్ ‘ ఇతి
వచనాత్ । అథైషాం పాదాన్ముండేహసహుర్భుతిరెష్యవనిజాన్(కహ

య్య(బామ్య), కృతరతామ్బూలాదీనిదత్వా అభ్యజ్యసానాథం ప్రస్తా
పయేత్ | తేచ సామ్యః | తతస్స ఏయం చ సామీ బ్రాహ్మణభోజనా
థాదన్నాదన్యేనాన్నైన వైశ్వదేవం పంచమహాయజ్ఞాంశ్చకుర్యాత్ ||

కెచిత్—సమాప్తే శ్రాద్ధే ఇతి ||

తతోఽపరాణ్ణే ప్రాచీనాపీతీ బ్రాహ్మణాన్ప్రక్షాళితపాణిపాదా
నాచాంతానాసనేమాపవేశయతి | తత్ర విశ్వదేవాథానాప్రిక్షుఖా
ప్రాక్షులెమ దభేమపితృద్యధ్ధానుదజ్జుఖాన్ ద్విగుణభుగ్నేమ
దక్షిణాగ్రేమ దర్భేమ శ్రాద్ధాగారం చ శుచాదేశే దక్షిణాప్ర
వణై సర్వతః పరిశ్రేతముదద్వారం చ భవతి | తస్మాత్తరపూర్వదేశేఽ
గ్నిరౌపాసనః | అగ్నేదక్షిణతః పిండప్రదానాథం స్థండిలమ్ | త
స్య దక్షిణతః పితృద్యధానామాసనమ్ | పశ్చాత్తు విశ్వదేవాథా
నా మాసనమ్ | స్థండిలేమ యథావకాశం పితృదిభ్య స్త్రిమపాత్రే
మ ఏక స్థివాశాస్త్రాంతరోక్తవిశినాఘ్యార్థముదకగ్రహణమ్ | వి
శ్వేభ్యోదేవేభ్యశ్చ యథావిధిపాత్రాంతరే | తాని గంధాదిభి రభ్య
ర్భుః దర్భేమ సాదయిత్వా దర్భేః పృచ్ఛాద్యతిథాసనగతానాంబ్రా
హ్మణానాం హస్తేమ స్వస్తాత్సవస్తాదుదపాత్రాత్పాత్రాంతరేణాపతదా
య ' విశ్వదేవాః ఇదంవోఅఘ్యం ' ' పితరీదం తె అఘ్యం ' పి
తామశేదం తె అఘ్యం ' ' పృపితామశేదం తె అఘ్యం ' ' పి
తృపితామహాపృపితామహా ఇదంవో అఘ్యం ' ఇతి వాఘ్యోణిదదా
తి | ఇదమేవాఘ్యదానం శ్రాద్ధే స్వధానినయన ముదపాత్రానయన
మితి చోచ్యతే | పురస్తాదుపరిష్టాచ్ఛాఘ్యదానాద్ధస్తేమ శుద్ధోదక
దానమ్ | తతో గంధాదిభిర్వాసాభిరంగుళీయకాదిభిశ్చ యథావిధవం
బ్రాహ్మణానా మభ్యర్చనం | తతస్తాన్ ' ఉద్రియతామగ్నాచక్రియతాం
ఇత్వామంత్రీయతే | తేచ ' కామముద్రియతాం కామమగ్నా చక్రి
యతాం ' ఇతి పృతిబ్రూయః ' ఉదీచ్యవృత్తిస్తావసనగతానాం హస్తే

మాదపాత్రానయనం । ఉద్ధియతామగ్నౌచ క్రియతామిత్యా మంత్రీ
యతే । కామముద్ధియతాం కామమగ్నౌచ క్రియతామిత్యేతిస్సప్త ఉద్ధ
రెజ్జహుయాచ్చ (అప-ధ. ౨-౧౭-౧౭-౧౮-౧౯) ఇతి ధర్మశాస్త్రవచ
నాత్ । ఏతచ్ఛోదపాత్రానయనం ఉద్ధియతామిత్యామంత్రీణం చ పా
క్షికమ్, భాష్యకారేణనుక్తత్వాత్, ఉదీచ్యవృత్తిరిత్యస్య సమాసస్య
ఉదీచ్యానాం వృత్తిరుదీచ్యేషు వృత్తిరిత్యుభయధాపి విగ్రహభ్యుపగమా
చ్చ । అథ బ్యాహ్మణభోజనాథాదన్నాత్ హవిష్యమోదనా పూపా
దికం ఏక స్థినాప్తే స(హా)ముద్ధృత్య అహవిష్యం తూరాదిసంస్కృష్ట
మస్యస్థినాప్తే ఉద్ధృత్యాన హవిష్యం ప్రతిష్ఠితమభిహూయ అగ్నే
రుపసమాధానాద్యగ్ని ముఖాంతం కృత్వా ‘యన్తేమాతా’ ఇత్యాదిభి
స్త్రయోదశప్రధానాహుతిమృత్యావై స్విష్టకృతంచ తత ఉదీచీనముష్ణం
భస్తాహోహ్యహవిష్యం స్యాహోకారేణ ముత్సాదథ ‘లేవయోః’ ఇ
త్యాది తంత్రశేషం సమాప్య తతః ‘ఏషతేతత’ ఇత్యాదిభిస్సర్వమన్న
మభివృన్య అథ పృథక్పృథక్ కృతీయమామంత్రీణంపూర్వవదేవ కృత్వా ।
త్రిష్యపి చామంత్రణేషు “ఓంతథా’ ఇతి ప్రతివచనం బ్యాహ్మణా
నామ్ తతఃకతుఃపార్థనం ‘ప్రాప్నోతుభవా’ ఇతి । తతః ‘పా
న్నవాని’ ఇత్యంగీకారో భోక్తృణామ్ ॥

అపరే క్రిమాంతరమాహుః—వైశ్వదేవ పంచమహాయజ్ఞానంతరం
అపరాణ్ణా ప్రాపీనాపీతీ అగ్నేరుపసమాధానాది కరంతి । తత్ర స్వధా
నినయనపక్షే పాత్రసంసాదనకాలే స్వధాపాత్రాణామపి సాదనమ్ ।
వ్రణీతాః ప్రణీయదిభివత్స్వధాగ్రహణమ్ । తతో ‘బ్యాహ్మణం దక్షిణ
తా నిషాద్య’ ఇత్యాద్యగ్ని ముఖాంతే కృతే పాదప్రక్షాళనాది । ఉ
ద్ధియతామిత్యామంత్ర్య, అన్నముద్ధృత్య ప్రధానహోమాదయ ఇతి ॥
ఇహాపి పక్షేస్వధానినయనం పాక్షికమేవ॥

అన్యేతు — మాసిశ్చాదైశాస్త్రాన్తరానుసారాన్తంత్రవన్నియమేవ

దోషజన దేశసంస్కారం విశేషాం దేవానాం పిత్రా దీనాంచావాహనం భోజయిత్వా దావననం చేచ్ఛతి । అత్రచ పదార్థేషు క్రమేచ శిష్టాచారాదెవనిర్ణయం, సూత్రకార భాష్యకారాభ్యామనుక్తత్వాత్ అథ ప్రకృతముచ్యతే । భోజనపాత్రకృష్టానన్నవిశేషా యథా స్వం బ్యాప్తానామపస్పర్శయతి ' పృథివీతేపాత్రం ' ఇత్యేతయా ' ఇదం విష్ణుర్విచక్రమే ' ఇత్యేతయా చ । తస్మాత్పాత్రే ' విష్ణోహవ్యం రక్షస్వ ' ఇతి విశ్వేషాందేవానాం ' విష్ణోకవ్యంరక్షస్వ ' ఇతి పిత్రా దీనాం । ఏవం స్పర్శయిత్వాథ భోజయేత్ । విభవే సతి సర్పిమాణంసా దీని విశిష్టాని దద్యాత్. అభావేతైలం శాకమితి । భుంజానాన్బ్రహ్మణానాహ వనీయాథేన ధ్యాయేత్, పిత్రాదీన్ దేవతాత్వేన, అన్నం చామృతత్వేన ఆత్మానంబ్రహ్మత్వేన । భుంజానేషు చ పరాజావృష్య (ర)రా ఊర్షూన్ పిత్ర్యాన్ వైష్ణవానన్యోశ్చ (పవిత్రా)పావమాన)మస్త్రాన్ ధర్మశాస్త్రమితిహాసపురాణాని చాభిశ్రావయతి । తృప్తాంశ్చ జ్ఞాత్వా మధుమతీశ్శ్రావయతి ' అక్షన్నమీమదంత ' ఇతిచ ॥ అథ భూమావన్నం(ప్ర)సరికిరితి ॥

యేఽగ్నిదగ్ధాయేఽనగ్నిదగ్ధాయే వాజాతాఃకులమమ ।

భూమాదతైనపిండేన తృప్తాయాంతు పరాంతిమ్ ॥

ఇతి । అథాచాంకేషు పునరపొదత్వా ' స్వదితమ్ ' ఇతి పిత్రాద్యర్థా గూచయతి ' రోచయతే ' ఇతి విశ్వదేవార్థా । తతో యథాశక్తిదక్షిణాం దత్వాథ సర్వభోగ్యన్నకేషేభ్యః పిండాధేం ప్రాశనార్థం చొద్ధృత్య ' అన్న(కేషం)కేషైఃకిం క్రియతాం ' ? ఇతి కేషం నివేదయేత్ ॥ తేన ' ఇచ్చైస్సహభుజ్యతాం ' ఇతిప్రతియ్యాయః । అథకర్తా ॥

దాతారోనాభివధంతాం వేదాస్సంతతిరెవ(చ)నః ।

శ్రీధూచనా మావ్యవగద్భూమదేయం చనొస్తు ॥ ఇతి ప్రాక్షణ్యతే ॥ దాతారోనాభివధంతాం వేదాస్సంతతిరెవ(చ)నః శ్రీ

ద్ధాచమోహవ్యగమద్బహుదేయంచమోస్తు ॥

ఇతి తైషాంప్రతివచనమ్ । అథకర్తా

అన్నంచనోబహుభవేద తిథీంశ్చలభేమహి ।

యాదితారశ్చ నస్సంతు మాచయాచిష్టకంచన॥

ఇతిచ పౌర్ణమయతే । ‘ అన్నంచనోబహుభవేత్ ’ (అతిథీంశ్చ
లభధ్వం । యాదితారశ్చనస్సంతు మాచయాచధ్వంకంచన) ఇత్యుహే
నైవ ప్రతివచనమ్ । అనంతరం ‘ ఓంస్వధా ’ ఇత్యాహ । ‘ అస్తుస్వ
ధా ’ ఇతి ప్రతివచనమ్ । అథబ్రాహ్మణానాం పిత్రాద్యథాణాం పూ
ర్వం విసజ్జనం ॥ విశ్వేషాం దేవానాం పశ్చాద్విసజ్జనమ్ । పూర్వో
క్తేషు నివేదనాదిషు సర్వేషు పదార్థేషు దైవపూర్వత్వమేవ । అథయ
జ్ఞోపవీతీభ్యుక్తవతానువృజ్య ప్రదక్షిణీకృత్య, ప్రాచీనాపీతీ ‘ ద్వైధు
దక్షిణాగ్రాన్ ’ ఇత్యాది, ‘ శేషస్యగ్రాససరాధ్యం ప్రాశ్చీయాత్ ’
ఇత్యేవమంతం యథానూత్రం కరోతి ॥

అత్ర చెదం వక్తవ్యమ్ । బ్రాహ్మణభోజనం హోమః పిండదానం
చ తీర్ణ్యపి మాసిశ్రాద్ధే ప్రధానాని అగ్నిధేయే (భావ్యకారణ)
భూతాస్వామినోక్తత్వాత్, వైశ్వదేవే విశ్వేదేవా ఇత్యత్ర కవచి
స్వామినోక్తత్వాచ్చ ॥

కెచిత్—ఇహ బ్రాహ్మణభోజనమేవ ప్రధానమ్, హోమః పిండ
దానం చ తదుగం అసథావైశ్నోభోజయేదితి ప్రకృత్య తయోర్విధా
నాత్ ఇతి ॥

అథాన్య ముఖ్యకల్పసంభవే ఆమశ్రాద్ధవిధిరనుకల్పతయోచ్యతే ॥

అపద్యనగ్నో తీర్థేచ చంద్రసూర్యగ్రహేతథా ।

ఆమశ్రాద్ధద్విజైకార్యం శూద్రఃకుర్యాత్సదైవహి ॥

ఇతి (బృహత్పూచేనోవచనాత్) బృహన్నతివచనాత్) బృహన్నతిప్ర
శతసోర్వచనాత్)

తాత్పర్యదర్శనసహితే.

అత్ర వ్యాసః—

అవాహనంచ కర్తవ్య మమ్యుదానంతరైవచ |
 ఏషఏవవిధిభ్యత్ర (యత్ర) (అత్ర) (అమ) శ్రాద్ధం విధీయతే ||
 యద్యద్దదాతి విప్రైః శ్శృతం వాయదివా శ్శృతమ్ |
 తేనాగ్నో కరణం కుర్యాత్పిండాంస్తేనైవనిర్వహేత్ ||

ఇతి | ఆత్ర షట్త్రింశ స్తతమ్—

అమశ్రాద్ధం యదా కుర్యాత్ పిండవానం కథంభవేత్ |

గృహదాహృత్యపశ్యాన్మపిండాకదద్యాత్రితైస్సహ ||

ఇతి ప్రయోగసంక్షేపః— పూర్వే ద్యురపరే ద్యుర్వా బ్రాహ్మణాన్ని
 మంత్ర్య- పూర్వాప్తౌ సాత్వా బ్రాహ్మణానామాయ, పాదప్రతా
 శనాద్యమ్యుదానాంతం కృత్వా, యథావిభవం గంధవస్త్రాదిభిశ్చ య
 థాహామభ్యర్చ్య, అగ్నౌ కరిష్యామీత్యామంత్ర్య అథాగ్నిముఖం
 తే తండులాద్యామద్రవ్యేణ హోమకరణమ్ | తతస్తత్రైశేషం సమా
 ప్య, తండులాద్యామద్రవ్యం శ్రాద్ధార్థం దదాతి | చరీరభావాత్తద్ద
 మాణామభావః | భోజనాభావాచ్ఛ తత్సంబంధినామవ్యభావః | త
 తః | పిండవానమామెన, గృహదాహృతేన పక్షేనవేతి | అత్యంతావ
 దితు ‘అపిహ వా హిరణ్యేన పృథా(ధా)నమాత్రం, (ఏవముత్తరత్రా
 పి) అపి వా మూలఫలేః పృథానమాత్రమ్’ ఇత్యాదిబోధాయనాదివ
 చనాద్ధిరణ్యాదేర్వా పృథానమాత్రం సమస్తధర్మరహితం కుర్యాత్ |
 ఏవం సర్వభాపి శ్రాద్ధమవ్యయం కర్తవ్యమ్ | నతు కన్యాం చిదవ్యవ
 స్థాయా లోపః | అత్రచ శ్రాద్ధవిషయే యద్యపి.

నసస్య పితరౌజ్ఞేయాః రుద్రాశ్చైవపితామహః |

పృపితామహస్తథాదిత్యాశ్శ్చ తిరమాననాతనీ ||

ఇత్యాది శాస్త్రాన్తరసిద్ధం బహు వక్తవ్యమస్తి. తథాపి విస్తరభయా
 మపరశ్చ్యతే ||

ఏవం ప్రకృతిభూతం మాసిశ్శాద్ధం వ్యాఖ్యాయేదానీం తద్వికృతి
భూతం ప్రతిసంవత్సరమనుష్ఠేయం అష్టకాఖ్యం పాకయజ్ఞాంతరవ్యా
ఖ్యాన్యక్, తస్య కాలవిధిమాహ—

శ్రీ యా మాఘ్యాః పౌణమాస్యా ఉపరిష్టా
దప్యష్టకా తస్యావష్టమీజ్యేష్ఠయా సంవద్యతే
తామెకాష్టకేత్యాచక్షతే || ౧౦ || శ్రీ

మాఘ్యాః మాఘమాసస్య సంబంధిన్యాః పౌణమాస్యాః ఉపరిష్టా
దూర్ధ్వం యా వ్యష్టకా కృష్ణపక్ష ఇత్యర్థః । తస్యాంవ్యష్టకాయాం
యా అష్టమీ తిథిః జ్యేషఠయా జ్యేష్ఠానక్షత్రేణ సంబధ్యతే సంగచ్ఛతే
తామష్టమీమేకాష్టకేత్యాచక్షతే కథయంతి జ్యేష్ఠావాదినః । తస్యావష్ట
కా కర్తవ్యేతి శేషః । ఏకాష్టకాయాం వపాహామాది ప్రధానం క
ర్తవ్యమితిర్థః । తామెకాష్టకేత్యాచక్షత ఇతి వచనం యానన్యన్యాన్య
ప్యేకాష్టకాయాం విహితాని, యథా గవామయదీక్షా, యథా చ దీ
క్షాసంక్రమేష విజ్ఞానార్థమపూపేన కక్షస్యాపోషణం యజ్ఞైవ చా
ఖ్యాసంభరణం, తాని చ సర్వాణి యథోక్త లక్షణాయామేవాష్టమ్యాం
కార్యాణీల్లైవ మథామ్ । అత్రాయమభిప్రాయః—యద్యపి మాఘ
మాసస్య సర్వా కృష్ణపక్షాష్టమీజ్యేష్ఠయా సంవద్యతే, తథాపి త
స్యామేకాష్టకా కర్తవ్యైవ, పాకయజ్ఞైవ నిత్యత్వాత్ ‘వ్యష్టకా
తస్యాం’ ఇత్యధిక గ్రహణోచ్ఛతి । జ్యేష్ఠయా సంవద్యత ఇతితు పా
యికాభిప్రాయమ్ । తేనాయక్తాయామపి గవామయన దీక్షాదీనిలభ్యంతే

కేచిత్—యదా ద్వయోరహోర్దష్టమీ, యస్మిన్వా సంవత్సరేచ్ఛా
మాఘమాసా, తత్ర యా అష్టమీ జ్యేష్ఠయా సంవద్యతే తస్యామేవ
కర్మణా(మ)సమ్మన్నాయామిల్లైవ మభిప్రాయఇతి ॥

శ్రీ తస్యాస్సాయమాపకార్యమ్ || ౧౦ || శ్రీ

త్రిపదమిదు సూత్రమ్ । తస్యా అష్టకాయాం ఔపకార్యముపకాత

౧౯౦.

తాత్పర్యదర్శనసహితే.

కమ్ । ఉపకారం కరోతి కర్తేరి యత్ప్రత్యయః ఛాందసః । అష్టకా
 యా అంగభూతం కమేత్సర్థః । సాయంపూర్వేద్యస్సప్రమ్యాః ।
 సోమయాగస్యాగ్నిషోమీయ పశుయాగవత్తస్యా అష్టకాయా అంగభూ
 తం కమః పూర్వేద్యస్సప్రమ్యాస్సాయంకాలే కర్తవ్యమితి సూత్రా
 థః । నవీహ తస్యా(పకా)అష్టకాయా ఇతి సంబంధః, నవమ్యాంవ
 పాహోమాది ప్రధానప్రసంగాత్ । నచైతద్యత్తమ్, యా మౌఘ్యాఇతి
 కాల విధానస్యోపకార్యాథలొప్తపత్తౌ ‘ప్రకరణాశ్చప్రధానస్య’
 ఇతి న్యాయవిరోధాత్ శాస్త్రాస్తరే షష్ఠప్రసిద్ధత్వాచ్చ ॥

అథాస్యోపకార్యస్య విధిమాహ—

❖ శ్రీ అపూపంచతుశ్చ రావగ్ శ్రవయతి॥౧౨॥ శ్రీ ❖

పీహితాం చతుశ్చ రావం తూష్టిం నిరుప్య పార్వణవత్ పత్నీవ
 హంతీత్యాది విధినాపూపం శ్రవయతి । అపూపః ప్రథితావయవఃప్రసి
 ద్ధః । ప్రతిష్ఠితాభిఘాతాంతంచ కరోతి ॥

అష్టాకపాల ఇత్యేక॥౧౩॥ శ్రీ ❖

❖ ❖ ఇత్యావస్తమ్పియే గృహ్యప్రశ్నై ఏకవింశతిఖండః ❖ ❖

అష్టసు కపాలేషు సంస్కృతః పురోడాశోష్టాకపాలః । సః శ్రవ
 యితవ్య ఇత్యేక । పురోడాశఇతిచ ప్రసిద్ధాకృతివిశేషః । తేన లోకికే
 న ప్రకారేణ పాకబోపాసనవీచ ॥

ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యవిరచితే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనై

❖ శ్రీ ఏకవింశతిఖండః శ్రీ ❖

అథ ద్వావింశతి ఖండః.

పార్వణ వదాజ్యభాగాం లెజ్జలినో త్తరయా

పూసాజ్ఞహతి ॥ ౧౨ ॥ శ్రీ

తతః పాద్యజనదగ్నేరుపసమాధానాద్యగ్నిముఖాంతే, స్వకీయేనాపదాన ధర్మేణాపూపాత్పురొడాశాదాన్వినదాయ ఉత్తరయా ఋచా యాం జనాః పృథివీదంతి ఇత్యేతయాంజనినాజహోతి । అంజలేస్తు 'యేనజహోతి' ఇత్యాదిసంస్కారలేపాంజనముపస్తంభాభిషూరణ హవిరవదానాని చ వివృతిషేధాదస్యః కర్యాత్ । స్విష్టకృతంతు దవ్యైవ జహోతి, నాంజనినా వికృతౌ చోద్యమాన్ ధమః పృథానాథో భవతీతి న్యాయాత్ । నచ వాద్యమాపకార్య స్యాంగత్వా త్పృథాన్యమేవ నాస్తీతి, యతోస్యాపి సాంఘాపేక్షయా ప్రాధాన్య మస్త్యేవ । అతఏవ 'మందగిం దీక్షణీయాయా మనుబూరియాదితి వాక్షియమస్స మంగభూత దీక్షణీయా పృథానమాత్కార్థః తదంగ ప్రియాజాద్యథోపి । తథా 'తతస్తూష్ణీ మగ్నిహోత్రం జహోతి' ఇతి తూష్ణీకత్వ మాధానాంగభూతస్య నేయమికాగ్నిహోత్ర వికృతేః పృథానస్త్యేవధమః న తదంగానామపీతి । ఔపకార్యస్య చౌషధిహవిష్కృత్యాదేవ సిద్ధస్య తంత్రస్య పునర్వచనం వీతత్థానాపన్నదధిహోమేపి ప్రాప్త్యర్థమిత్యుక్తమేవ ॥

— శ్రీ సిద్ధశ్శేషస్తమష్టధా కృత్వా బ్రాహ్మణాభ్య ఉపహరతి ॥ ౨ ॥ శ్రీ —

అపూపస్య శేషస్సిద్ధః । ఉపహరతి ప్రాశనార్థమితి చానువాదః । తం శేషం సర్విష్టంతమష్టధా కృత్వా అష్టభ్యో బ్రాహ్మణాభ్య ఇతి విధాతుమ్ । తేనెహ బ్రాహ్మణైకత్వబాధః ॥

కెచిత్—సిద్ధః శేషః ఇతి సూత్రచ్ఛేదః । సిద్ధోఽవికృతస్తంత్రస్య శేషః । తేన దర్వాప్యహోమస్సిష్టకృతః, జయాదివృతివద్యత ఇతిచ సిద్ధమితి—తేషాం తమష్టధేత్యత్ర తమపూపమితి వ్యవహితస్య పరామహోభవేత్ ॥

ఏవమాపకార్యం కృత్వా మాసిశ్చార్థవద్భక్తికృభ్యోబ్రాహ్మణభ్యో

పేదయెత్ | కొవ్వప్తకాశ్వాద్ధం భవిష్యతీతి భేదః ||

శ్రి శోష్ణాతే దభేణ గాముపాకరోమి పితృ

శ్శస్త్రాన్ జప్తాముపాకరోమి || 3

అథ శోష్ణాతే అష్టమ్యామ్ బ్రాహ్మణా గృహమానయేత్వా
ద్యగ్నిముఖాంతం సర్వం మాసిశ్వాద్ధవత్ కృత్వా, అథ దభేణైకేన
గాం స్త్రియం , పితృశ్శస్త్రాన్ జప్తాముపాకరోమి ' ఇత్యనేన మంత్రే
హోపాకరోతి ||

శ్రితూష్ణింపంచజ్యహుతీర్హత్యా తస్యేవపాగ్

శ్శపయిత్వాపస్తీణాభిఘరితాం మధ్యమేనా

స్తమేనవాపలాశపణ్ణానా త్రరయాజహోతి ||౪||

తూష్ణిం స్వాహాకారేణాపి వినా పంచజ్యహుతీర్హహోతి, మం
త్రప్రాప్త్యభావాత్ | దేవతా చాసాం ప్రజాపతిరేవ | తస్యేవ పా
మిత్యాది వ్యాఖ్యాతమ్ | ఉత్తరయా , వహవపామ్ ' ఇత్యేతయా ||

శ్రి మాగ్ సౌదనము త్రరాభిః || ౫ || శ్రి

మాంసమిశ్రీదనా మాంసౌదనః | తం ఉత్తరాభిః , యాంజనాః
ప్రతినందంతి' ఇత్యాదిభిన్నస్తభిజ్ఞహోతి | ఇదం చేహవక్తవ్యం—వ
పాహోమాంతే గోర్విశసనం కారయిత్యాన్వష్టకా బ్రాహ్మణభోజనవ్యం
జనాథం మాంసమవశిష్యఇతరత్కృత్సం రౌకికవ్రకారణ శ్శప
యిత్యా, తదేక దేశం మాసిశ్వాద్ధవద్బ్రాహ్మణభోజనాథాదన్నాద్ధో
మార్థముద్భృతేన్నే సంస్మజ్య, తేనైవ మాంసమిశ్రేణాదనేన జహో
తీతి | సచ మాంసౌదనయోస్సహపాకశ్శంకనీయః గోరాలంభాత్ప్రాగే
వ హోమాథాన్నస్యాద్ధృతత్వాత్—మాంసౌదనయోఃప క్తివైషమ్యాచ్చ||

శ్రిపిష్టాన్నము త్రరయా||౬||శ్రి

పిష్టైనకృతమన్నం పిష్టాన్నం పయసి శృతం ప్రసిద్ధమ్ | తదుత్తర
యా , ఉక్త్యచ్చ ' ఇత్యనేనా జహోతి | ఇహవ బ్రాహ్మణభోజనా

ద్యధామనశ్యం పిష్టాన్నం శ్రవయితవ్యమ్ । శృతాచ్చ చోమాశాం
భదేన పూర్వమేవార్ధణమ్ । మాంసాచనశ్య పిష్టాన్నస్య చ పాక్షిణవ
త్సవీమోవదానభవః । పలాశపణాంచేహ వహాహోమమాత్రే ।
అన్యస్తవ్యైవ ॥

శ్రీ ఆహ్వాహుతీరుత్రరాః ॥౭॥ శ్రీ.

ఉత్తరమంత్రకరణికా అహ్వాహుతీరష్టా జహోతిత్యధః ॥ తె చ
భూః పృథివ్యగ్నినా ఇత్యాదయః యజూరూపాః ॥

— శ్రీస్విష్టకృత్ప్రభృతినమాసమాపిండనిధానాల్ ॥౮॥ శ్రీ.

స్విష్టకృదాది రంత్రశేషం, సర్వాభిమతానాది చ వ్యదక్షిణీకృత్యై
త్యేవమంతం ద్రాహ్మణ్యోజనం- పిండ నిధానంగ్రాసవర్యాణాంపా
శ్చియాదిత్యేవమంతం సర్వం పదాథజాతం మాశ్చాద్ధనదిహాపి కర్త
వ్యమేవేత్యధః । తత్ర చ మాంసాదనాత్పిష్టాన్నాచ్చ స్విష్టకృతే స
హావదానమితి భేదః ॥

శ్రీ అన్వష్టకాయామైవైకే పిండనిధానముపదిశంతి ॥౯॥ శ్రీ.

యా ష్వానూరైస్వష్టకైవిధాన్యతేతస్యామన్వష్టకాయామేవ పిం
డనిధానం- పిండప్రదానం నాష్టకాయామిత్యేకే ఆచార్యా ఉపదిశంతి॥

కెచిత్—న పిండనిధానమేకే ఇతి వక్తవ్యే అన్వష్టకాయామైవైక
ఇత్యేవం వచనమేతజ్ఞాపయతి—వికల్పోఽత్ర విధియమానః కృత్ప్ర
స్య కమణః సాపూవహోమస్య సాన్వష్టకస్య విషయే భవతీతి । తేన
దధిహోమః కృత్ప్రసాన్వష్టకాంలేనాష్టకాకమణా వికల్పుతఇతి॥

కెచిత్—అన్వష్టకాయాం యత్పిండనిధానం తదేవాస్య, న పునస్త
దస్మిన్నుదేశే పృథక్తత్వమితి వచన(స్య)వ్యక్త్యాకమణాహోసమాప్త
త్వ సూచనమ్ । తేనాన్వష్టకాయా మకృతాయాం సకతుర్భోజనం-
నాపి పంచమహాయజ్ఞాఇతి ॥

వస్తుతస్తు భాష్యకారణాత్పాదవిశేషస్యానుక్తత్వాత్, అన్వష్ట

కోభయోరపి పక్షయోరితి వక్ష్యమాణత్వాత్, అవాంతరప్రయోగస్య స
మాప్తస్పష్టత్వాచ్చ ' అన్యప్రకాయామేవైకే ' ఇత్యేషోన్వప్రకా
యామేవ పిండనిధానం నాన్వకాయామితి ఫలాభిప్రాయో వ్యవదేశ
ఇతి మంతవ్యమ్ ||

అథ యజ్ఞోపవీతప్రాచీనావీతయోర్వివేకః— ఔపకార్యచ, మాం
సాదనహోమేషు చాదితశ్చతుషుఃషష్ఠచ పిష్టాన్న హేమచాజ్యహో
మేషు చాదితష్టస్సు, దధిహోమేషు, ఆఘారాదిషుచ(ప్రాకృతేషు)
యజ్ఞోపవీతం మన్తాగ్రాణం దెనలింగత్వాత్ | అన్యత్ర ప్రకృతి వత్ప్రా
చీనావీతమేవ ||

సనుచాత్ర కలియుగే ధర్మజ్ఞానమయాగ్గోరాలమ్భా నిషిద్ధకైవ
యవ్యపి ' మాంసాదనముత్తరాభిః ' ఇత్యత్ర హదిరుపసజ్జానీ భూత
మాంసాభావేపి శవలౌదనహవిష్కహోమైః ప్రధానాంతర సహ
తైః అష్టకాధికార సిద్ధిరుపపత్తిః. తథాపి వపాహో(మే)మన్వరూప
స్త్రేవాధావాన్న యజ్యతే | మైవం, ప్రమాణబలెనక స్తింశ్చిత్ప్రధానై
నిషిద్ధైః ప్రధానాంతరైరేవ విషయస్యభిజ్ఞానా దధికారసిద్ధి రుపప
న్నత్వాత్ | అతేవ దశాపూర్ణామసయోః ' నాసోమయాజీనన్న
యేత్ ' ' నాసోమయాజినా బ్రాహ్మణస్యాగ్నిషోమీయః పురోహ
తో విద్యతే ' ఇతినిషిద్ధయోరపిసాన్నాగ్నిషోమీయయోస్తదవ్య
తిరిక్తేరేవ ప్రధానైరధికారసిద్ధిః | ఇయాంస్తుభేదః — క్వచిచ్ఛ్రుతిర్ని
షేధికా, క్వచిద్ధర్మజ్ఞానమయ ఇతి | ధర్మజ్ఞానమయోపి చెదవ
త్ప్రమాణం | అథవా—ఆజ్యమేవ వపామాంసయోస్థానైప్రయోక్త
వ్యమ్ | ' ఆజ్యేన శేషం సంస్థాపయేత్ ' ఇతి పాత్నివతే దశానాత్
' ఆజ్యస్య ప్రత్యాఖ్యాయమవద్యేత్ ' ఇతి దశానాచ్చ | ప్రాప్తి
స్తు నిత్యత్వాదేవాప్తకాయాః కృత్వాన్నియాః | యదా—గోస్థానైభా
గవీమాలభ్యుః | ప్రస్తుత సమానయోగక్షేమే ' వింత్రాగ్నిం పున

దత్తుస్తమాలభేత ' ఇత్యత్కరోః పునరుత్పన్నస్తస్య స్థానే ' పునరుత్పన్నస్తస్మాదగః ' ఇతి ధర్మదావజహత్రివర్ణనాత్ । ఆపివాత్మ్యంతలభునపి దధి హోమపక్షః కలియగే న్యవస్థితోదృష్టవ్యః । పరమాణం చు త్రైవిద్యస్య ధ్యాశ్చిప్తావన ॥

ఏవం ముఖ్యకల్ప ముపదిశ్య, ఆథానుకల్పముపదిశంతి ॥

శ్రీ అతైతదవరందధ్నువీవాంజలినా జహా

తి యయాపూసమ ॥ ౧౦ ॥ శ్రీ

యయా ' యాం జనాః ' ఇత్యేతయా ఆపూసం జహోతి కయాబ్జుచా దధ్నుస్సాన్వితదాన ధమేశానావదాయాంజలినా జహోతి । పార్వణవచ్చాగ్ని ముఖాంతే దధిహోమఃకపూసహోమవచ్చానదానమ్ । ' ఏవేన జహోతి తదగ్నౌ ప్రతితప్య ' ఇత్యాదికం లేపాంజనం చాన్వేసకారముతన్యమ్ । అయంద దధిహోమోష్టమ్యం పూర్వాన్వయైః ॥

కెదిత్ — అంజలిహోమాస్సర్వే ఆపూర్వాః నైవ తత్ర పురస్తాదుపరిష్టాత్తంత్రమ్, ఇతి ॥

అయు చానుకల్పపూసహోమాద్యాజ్యహుతీరుత్రరా ఇత్యేనమస్తానామేన స్థానే వెదితవ్యః, నాన్వస్తకాయాఅపి; ఆజ్యహుత్యంత్రకమవిధాయాన్వస్తకాయాః ప్రాగేవ అనుకల్పస్య విధానాత్ । తేనాభయోరపి పక్షయోర్నవమ్యా మన్వస్తకానిత్యైవ । తేన దధిహోమపక్షే న్వస్తకా నాస్తీతి నిమూలం । అయంచ దధిహోమవిధిర్నామామేవ స్థానే. దధ్నువీవాంజలినా జహోతితి జహోతిశబ్దస్యసాన్వితస్యాత్ లేనాస్తిగ్నుపి పక్షే బ్రాహ్మణభోజన పిండప్రదానయోరావృత్తిః । తస్మాత్సప్తమ్యం రాత్రౌ బ్రాహ్మణాన్నిమంత్రాన్వస్తమ్యం హోషస్థానే దధిహోమః, తతోపరాష్టా భోజనాది సర్వమిక్యతం, నవమ్యా మన్వస్తకాపితి సిద్ధమ్ ॥

శ్రీ అతవిన యథాథకం మాగ్నసగ్నిష్టాశ్చోష్వి

తాత్పర్యపద్యసహితే

భూతేనన్వప్తకామ్ ||౧|| శ్లో—

శ్వాసూతే ననమ్య మన్వప్తకాఖ్యం కమకతకవ్యమ్ | అతపనగ
రప్తకాయామాలభాయాః మాంసం యథాభం యథాప్రయోజనం శి
ష్టా ఇన్వేరత్పు క్షమపక్షవిషయమ్ ||

శ్లో తస్యమాసిశ్వాద్ధ్వన కల్పా వ్యాఖ్యాతః||౧౨|| శ్లో

తస్య జన్వప్తకాయాః కల్పా మాసిశ్వాద్ధ్వనతావ్యవధ్యధః |
కల్పాతిదేశాఖ్యమిహద్యవ్యదేవతాదికం ప్రాప్యతే | తస్మాన్నిమం
త్రాణాదిగ్రాసప్రాశనాంతం సర్వం మాసిశ్వాద్ధ్వనదవికృతకర్తవ్యమ్ ||
అథానశ్చిప్తానాం మత్రాణాం యేషువినియోగస్తానికమాణివ్యాదప్తైః
సనిమిశ్వాత్తరాం జపిత్యాధఃం బూయాత్ ||౧౩|| శ్లో
సనిర్యాచాభిక్షణమ్ |

కేచిత్—భిక్షణలబ్ధం ధనమితి ||

యా సనిః ' భిక్షణే నిమిత్తమాచార్యో వివాహో యజ్ఞమాతాపి
త్రైవిధాభూషాహారతప్త నియమవిలాపః ' తత్ర గుణాన్ సమీక్ష్య
యథాశక్తిదేయమ్ ' (౨-౧౦ ౧-౨) ఇతి ధర్మశాస్త్రే అవగతా- తా
ముద్దిశ్య ఇతావగతాః | ఉత్తరాన్ మత్స్యాన్ ' అన్నమివ తేదృశే
భూయాసం ' ఇత్యాదీన్ సప్తజపిత్యా తమధఃం ప్రయోజనం బూ
యాత్, యు భిక్షేత తం బాధయతి ' ఆచార్యాధఃం భిక్షామి భవ
స్తమ్ ' ఇతి | ఏవముత్తరప్రసవీ భిక్షణ సమిత్తైషు ప్రయోగేషు విశేషః
వివాహాధఃమిత్యాదిః | సప్తమేవ మంత్రినావిత్వత్ర సబుద్ధ్యా
పాతర్నామ గ్రహణమ్ ||

ఇదాసీం యదియాభ్యయా రథాదీని లబ్ధాని, తదా కేనవిధినా స్వీ
కారః? శత్రుత్వరే విధయ ఆరభ్యంతే—

శ్లో రథం లబ్ధ్వా యోజయిత్వా ప్రాంచమవస్థా

ప్ర్యోత్తరయా రథచక్రే అభిమృశతి పక్షసీవా||౧౪|| శ్లో

రథశ్చేల్లబ్ధిః తం కర్మకరైరావహాన్యం యోజయిత్వానాథ తం ప్రా-
చం ప్రాప్త్యుభయవస్థాప్య ఉత్తరయా 'అజ్ఞోష్విశ్వా' ఇత్యేతయా
రథపత్యే ఉభే పాణిభ్యాం యుగవదభివ్యుతతి । అపివా పశ్యసిఈషె ॥

అన్యథాపి పదార్థమూహుః ॥

శ్రీ ఉత్తరేణ యజమాన్యరూహోన్యత్తరయా
ప్రాచీముదీచీం వా దిశమభిప్రయాయ య
థాథం యాయాత్ ॥ ౧౫ ॥ శ్రీ

తత ఉత్తరేణ 'అభ్యనామధ్వవతే' ఇత్యేనైవ యజమారథం స్వ
యమధిరూహ్య । దీర్ఘశ్చాదనః । ఉత్తరయా 'అయంవామశ్వినా' ఇ
త్యేతయా । ప్రాచీముదీచీం వా దిశమభి ప్రయాయ పృష్ఠాయావృష్టా
థం తతో యథాథం ప్రయోజనానుసారేణ యాయాత్ గచ్ఛేత్ ॥

కేచిత్—లక్ష్మ్యేతి సచనాత్ క్రయాదిలబ్ధిస్యాపి రథాదేః పృథమా
రోహణే విధిరయం భవతి । నైతత్. ప్రకృతయాచ్ఛాదినా లబ్ధిరథాదివి
షయత్వేనైవాస్య వాక్యస్య ఆర్థవత్త్వపవతైః 'యాన్హయారథాణి
ని లబ్ధావ' ఇతి భాష్యవిరోధాచ్చ ॥

శ్రీ అశ్వముత్తరైరారోహేత్ ॥ ౧౬ ॥ శ్రీ

అశ్వశ్చేత్వాన్హయా లబ్ధిః తముత్తరైమంత్రైః 'అజ్ఞోష్వి' ఇ
త్యాదిభిరారోహేత్ ॥

శ్రీ హస్తిసముత్తరయా ॥ ౧౭ ॥ శ్రీ

పూర్వపదావ్యభ్యాసమ్ । ఉత్తరయా 'హస్తియశనం' ఇత్యేతయా
అసావిత్త్యత్ర చ సంబుద్ధ్యా విరావతేతి గజనామగ్రహణమ్ । అత్ర
యద్యపి 'వజ్రేణాభినిదధామ్యసౌ' ఇతి లింగదక్ష్మ్యశాభిధానార్థం
తా మంత్రస్య, తథాపి 'హస్తిసముత్తరయారోహేత్' ఇతి వాచనిక
వి నియోగస్య బలపత్వాత్తదనుసార్యేవ వంత్రావ్యాఖ్యాతస్యః ॥

శ్రీ తాభ్యాగ్ రెషణే పూర్వపత్పుథిపీమభివ్యుతేత్ ॥ ౧౮ ॥ శ్రీ

తాభ్యాం తయోరశ్వహస్తినాః । రెషణే మరణే సతి । పూర్వవత్
మేమంలి ప్రత్యవరహణవత్ ‘ స్యానా వృధివీ ’ ఇత్యేతాభ్యాం పు
ధివీ మభివ్యుశేత్ ॥

కెచిత్—తాభ్యాం అశ్వహస్తిభ్యాం ప్రమాదాచుభ్బమాపతితస్య రె
షణే శరీరపమదే జాలేఇతి ॥

శ్రీ సంవాదమేషస్సప్తేన పాణినా చ్చుత్త్రం

దండంచాదతై ॥౧౯॥ శ్రీ

ఇత్యావస్తమ్బియై గృహ్యప్రశ్నై దావ్వింశతిఖండః

సంవాదః ఋణౌదానాదివ్యవహారః.

కెచిత్—యత్ర స్థానే ప్రత్యర్థిభిస్సంనదత ఇతి । ఋణౌదానా
దివ్యవహారం కర్తుమేష్యవ్యవహారే జయమిచ్చన్నిత్యధః । శేషం
వ్యక్తమ్ ॥

ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యవిరచితే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనే

—దావ్వింశతిఖండస్సమాప్తః—

అథత్రయోవింశతిఖండః

దక్షిణేన ఫలీకరణ ముష్టిముత్తరయా హు

త్వా గతోత్తరాం జపేత్ ॥ ౧ ॥ శ్రీ

సవ్యసాణిపుతచ్ఛత్రదండ ఏవ దక్షిణేన పాణినా ఫలీకరణ ముష్టిము
త్తరయా ‘ అవజిహ్వక ’ ఇత్యేతయా సావగ్నౌ జహోతి । అసావిభ్యత్ర
సౌమశమేతి ప్రథమయా ప్రత్యర్థినౌ నామగోహణమ్ । యావదుక్త
(శ్రమశ్చా)వర్తాచా)యం హౌమ ఇతి పూర్వమేనౌక్తమ్ ।

కెచిత్—పరిస్తరణ ముఖయతస్తూష్ణీం పర్యక్షణం చ కర్తవ్యమ్,
ముష్టినా చావాచినేన కౌమఇతి ॥

తతస్సంవాదదేశం గత్వా ప్రత్యర్థినం పశ్యన్నుత్తరాం ‘ అలెవా

చం ' ఇత్యేతాంజపెత్ । ఇహచసంబుధ్యా నామనిదేశఃప్రత్యర్థినవీవ
అన్యే కృద్ధము త్రరాభ్యామభిమంత్రయేతవికోఢోభవతి ॥ ౧౩ ॥

యవికృద్ధః ప్రత్యర్థిః వా వ్యవహరద్వైతా వా, తత్కృతాభ్యాం
చాసావిచ్ఛతి- తదా ఉత్తరాభ్యాం ' యాత ఏషా ' ఇత్యేతాభ్యాం
కృద్ధమితరం వాభిమంత్రయేత । అనెన చాభిమంత్రజ్ఞానకృద్ధోవికోఢో
భో విగతకోఢోభవతి । ఫలవిధిశ్చాయమ్ । నాథావాదమాత్మం, నూ
త్రకారణ బద్ధత్వాత్ ॥

— శ్రీఅనంభవేపుంపరెషాన్ స్థూలాధారికాజీవ
చూణాని కారయిత్వోత్తరయాసుప్తాయాస్స
మృధ ఉపవపెత్ ॥ ౩ ॥ శ్రీ

యః పవత్యన్ గృహే వా ప్రజాతంతురక్షితుం స్వభార్యాయాం
పరపురుష శుక్లస్యా సంభవమిచ్ఛతి న పరెషా మసంభవేపున్ । తస్య
పాయోపదేశః । స్థూలాధారికాయా జీవన్త్యాశ్చూణాన్యన్యేన కార
యతి । ఆధారికా గౌళికా సరిస్థపవిశేషః, శతదరణా నామ సాచర్వ
విధా, గ్రామ్యచారణ్యా చ తయోరారణ్యా స్థూలాగ్రామ్యా తస్మిన్ । జీ
వచూర్ణాని చాశ్చాదినా మహతా ప్రహరేణ మార్జ్యమాణాయాం భవతి ।
తతస్తాని చూర్ణాన్యత్తరయా ' అవజ్యమివ ధన్వనః ' ఇత్యేతయాసు
ప్తాయా భార్యయాః సమ్పాదే యోనాపుపవపెత్ । ఏవం కృతేనంబా
ధ ఉపభోగయోగ్యా న భవతి ॥

అథ యదా పరపురుషశక్త్యాపైతి తదా స్వశుక్లసంభవసిద్ధ్యర్థే
భైషజ్య ముచ్యతే—

• శ్రీసిద్ధ్యర్థైరబధుమూత్రైః ప్రత్యాశయాత్ ॥ ౪ ॥ శ్రీ

కపిలాయాః గోర్హూత్రైః ప్రత్యాశయాత్ సంబాధమ్ ॥ అథయస్య
వైశ్యస్య వైశ్యవృత్తైర్వా ద్విజస్య యద్వపౌషణ్యం పణనీయం ధా
న్యాన్నరక్షాద్య పాణిద్రవ్యం తూరలవణాద్యపి తస్య సిద్ధ్యర్థైర్వృత్తా

ఓసి ధ్వజం అర్ధాపకర్తాదినా లాభార్థం కర్తవ్యం కర్తాహ—

—శ్రీసిద్ధ్యధైర్యదన్య గృహే పణ్యగ్ స్యాత్తత

ఉత్తరయా జహుయాత్ ||౫||శ్రీ—

కర్మ్యద్రవ్యానుసారణాజ్యభాగాంతమగ్నిముఖాంతం వా కృత్వా
తస్మాద్ధైర్యాదవదాయోత్తరయా 'యదహం ధనేన' ఇత్యేతయా జ
హుయాత్ । అత్ర తత ఇతి వచనాన్న పాణిద్రవ్యాద్ధోమః, తతోవ
దానేజ్జవైకల్యవత్తైః ।

కవిత్—అస్మేతి వచనాదన్యేన తద్ధితైషిణా హోతవ్యం । మం
త్రేచాహమిత్యన్య న విరోధః న ఏవ భూత్వానసజ్జాహుతితి ॥

యం కామయేత నాయంమచ్చిద్యైతేతిజీవ

పాణే స్వంమూత గ్రహనీయ సుప్తముత్తరా

ధ్యాగ్ శ్రీః పునవ్యం పరిపించేత్ ||౬||శ్రీ—

యంభతాకరం సపత్నామనస్యాం వా ఇంద్రియదౌర్బల్యా ద
శురక్తం యా (శ్రీ) కామయేత ఆయంభర్తా మత్ మత్తా న చ్చిద్యైత
అన్య మయ్యవిచ్ఛేదేన స్నేహసాస్యదితి సా (శ్రీ)జీవవిషాణేజీవంత్యా
గొర్విషాణే బలా(త్పాతి)మత్పాటి) తే స్వం మూత గ్రహనీయతేన భ
ర్తారంసుప్తంఉత్తరాభ్యాం 'పరిత్వాగిరేరమిహం' ఇత్యేతాభ్యాం త్రిః
పునవ్యంపరిపించేత్ । అత్రచానీయేతి వచనాత్పూర్వ మనసస్థినా
త్రై మూత్రయిత్వా శౌచంచ కృత్వా తతోవిషాణేవనయనమ్ ॥

కవిత్—భృత్యవిషయమేతత్ స్వామిసః కమేతి ।

అథ భృత్యాదీనాం పలాయితానాం పునరాగమన కామస్య కర్మాహ

—శ్రీ యేనపథాదాసకమకరాః పలాయే

కత స్త్రిన్నిత్యాన్యపసమాధాయోత్తరాఅహు

తీజాహుయాత్ ||౭||శ్రీ—

దాసుశ్చ భృతికమకరాశ్చ దాసకమకరాః । తే యేన పథాప

లాయేరక తస్మిన్నభిధూమావేన ఇణ్వానిలోకప్రసిద్ధానిదారుమయా
 న్యుపసమాధాయ నిధాయ తేష్యేవానగ్నౌ 'పదజైహుతి' ఇతివత్
 ఉత్తరాః 'ఆవతేన వతేయ' ఇత్యాద్యుత్తరమంత్రకరణికాశ్చత
 స్ర ఆజ్యాహుతీజ్ఞాహుయాత్ । ఆపూర్వంచేదంకమే । అత్ర యద్య
 పి దాసకమేకరా ఇతి బహువచనం. తథాప్యేకస్యద్వయోర్వా ప
 లాయనేపి భవత్యేవేదంకమే ॥

కవిత్ — పథీణ్వానగ్నౌ ప్రజావ్యుత్తరాగ్నౌ వేవహామి ఇతి ॥

— శ్రీ యద్యేనం వృక్షాత్ఫలమభినివతేద్య

యో వాభివిక్షిపేదవషేత క్యేవాబిందురభి

నివతేత్తమత్తరైవధాలింగంప్రత్యాళయాత ॥౨—

యద్యేనం ద్విజం వృక్షాత్ఫలం అభి ఉపరసీచైరకస్తాత్పతేత్, యది
 వా వయః పక్షి వక్షాభ్యామేన మభివిక్షిపేత్ ఉపరిపక్షపాతేన (నును
 యాత్) ధునుయాత్) యదివా అవషేత క్యే అభిశూన్యే నభినస్తా
 ద్బిందురపాంస్తాకః అభినివతేత్, వ్యాఖ్యాతమ్ । తత్ఫలనిపాతాదిభి
 రుపహతం శరీరాంగము త్తరైవేంతైర్గర్భధాలింగం ప్రత్యాళయాత । త
 త్ర 'యదివృక్షాత్' ఇతి ఫలాభిపాతే 'యే పక్షిణః' ఇతి వయోభి
 విక్షేపే 'దివానుమా బృహతః' ఇతి బింద్వభినిపాతే । యథాలింగ
 మితి తు వచనమేకైక స్థిన్నిమిలైతిభిస్త్రిభిఃప్రత్యాళనం మాఘాదితి

— అథాద్భుతప్రాయశ్చిత్తమ్ —

అగారస్థూణావిరోహణే మధుసఉపవేశనే
 కుస్తావ్యంకపోతపదదశేనేమాత్యానాం శరీర
 రేషణే న్యేమచాద్భుతాత్పతేష్యమావాన్యా
 యాం నిశాయాం యత్రాపాంసశృణుయాత్త
 దగ్నేరుపసమాధానా ద్యాజ్యభాగాంతఉత్త
 రా౨హుతి హుత్యావయాదిప్రతిపద్యతే ॥౨౬॥

తత్తాదృశ్యాః స్వభావతఃపూర్వమభూతాన్సంతోషవంతీతి ఉత్పా
తా ఇతితు ఉద్ధృతంభవతి అవ్యక్తావస్థాయాంపాప్నువంతి అద్భు
తాశ్చిత్తాతాశ్చైతి ద్వంద్వసమాసః । శబ్దభద్రస్తుభౌమదివ్యభేదాభి
ప్రాయఃతత్ర దివ్యాఉత్పాతాః రాత్రావిద్రుధనురా ఓర్వ(లోక)క్షీ
నీల)కీలాల)ఇత్యాదయః । భౌమాం స్తవద్భుతానగారస్థానాత్యాదినా
స్వయమేవదాహరణి అగారస్వస్థానాః అగారస్థానాః తాసాంవిరౌ
హణైఅంతురోవజననైస్థానాగ్రహణంచాన్యసాన్యగృహసంబంధినౌ
వంశాదెరనిభాతసాన్యపరదర్శనార్థంనిమిత్తగతవిశేషణత్వాత్ మధు
న ఉపవేశన ఇత్యగారవీణ ఉపనజనస్యాప్యగారశబ్దస్వయోగ్యత్వేన
బుద్ధ్యా విభజ్య సంబంధః ఆరామాదిష్వనద్భుతత్వాత్ । కుప్తుఃకుశ్లీ
భ్యాష్ట్రమంబరీషమిత్యనర్థాంతరం । తస్యాం కుప్తాంపచనాగారఇ
త్యథః । కపోతస్యా ప్యరణ్యస్య వక్షివిశేషస్య(పద)పాత)దశనే
కుప్తామిత్యపి ప్రదర్శనార్థంఅంతర్గృహేవస్యాద్భుతత్వాత్ । అ
మానహ వసంతీత్యమాత్యాః ఏకపాత్రభోజనాఃపుత్రభ్రాత్రాదయస్తే
షాం బహూనాం సంతతం శరీరరెషణేశరీరనాశనే మరణఇత్యథః ॥

కెచిత్ — అమాత్యానాం యుగపదావ్యధావపీతి ।

అన్యేషు చాద్భుతాత్పాతైషుఉక్తేభ్యోన్యేషుగృహమధ్యేన త్రికజ
ననాది ష్వద్భుతైషు ఉత్పాతైషుచదృష్టైషుసత్పుతత్సూచితమరితశాం
త్యాదికామోమావాస్యాయాం నిశాయాం రాత్రాన్యముహూర్తఉద్వ
యామాధ్యేష్ ॥

కెచిత్ — ద్వితీయే యామితి ।

యత్రాపాం వహంతీనాంశబ్దంనశ్యణయాత్ ।

కెచిత్ — కుమ్మైరుదధానెషాన్వనీయమానాస్పితి ।

తథామాలే దేశైశ్చైరుపసమాధానాదితంత్రం ప్రతిపద్యతే ।
తంత్రవిధానంచాన్య ఆజ్యహవిష్టాల్ అజ్యభాగాంతర్గతి త్వథఃకృ

త్యప్రతిషేధాథేమః ఉత్తరాఅహుతిః ఇమం మేవదణః... తత్త్వాయా
మి ' ఇత్యేకాదశాహుతీహుత్యా వచనబలాజ్ఞయాదిప్రతిపద్యతే అ
త్ర ప్రజావతయ ఇతి ప్రతీకేన ' పాజాపత్యా వ్యాహృతీః ఇతివత్
' ప్రజావతేన త్వదెతాని ' ఇత్యేమైవ గృహ్యతే ॥

పరిషేచనాంతఃకృత్వాభిమృతేభ్యఉత్తరయాశః

క్షిణితౌశ్చానం పరిధిం దధాతి దధాతి॥౧౦॥శ్లో

ఇత్యావస్తప్సియే గృహ్యప్రశ్నేత్రయోవింశతిఖండః

సమాప్తస్తథాష్టమశ్చపటలః

సమాప్తశ్చాయమావస్తమ్బగృహ్యప్రశ్నః

తతః పరిషేచనాంతం తంత్రశేషం కరోతి శమ్యోపరిధ్యథే ఇతి
పూర్వమేవోక్తమ్

కెచిత్ — అజ్యభాగాన్త ఇత్యనేనతంత్రప్రాప్తాస్థిథాయామగ్నై
రుపసమాధానాదివచనమగ్నిమాత్రస్య ఉపసమాధానార్థమ్ । తేనాహ
సన శూన్యస్యేదం కర్మలౌకికేషి భవతి । అన్యానిచైవప్రకారాణి
దృష్టఫలాని నైమిత్తికానిపణ్యహోమాదీని, అస్యసర్వాన్తేజిగ్నివిధాన
స్య సర్వాభత్యావగమాదితి

అభిమృతేభ్యఇత్యాదినా ' అమాత్యానాం శరీరరషణే ' ఇత్యస్మి
న్నద్భుతే కశ్చిద్విశేషోభిధీయతే । అభిమృతాఅభిముఖేనమృతా(అ)
యోగ్యతయా జీవన్తపివ అమాత్యానాంసంతతమరణదశనేనస్వయ
మపి మరణాద్భీతాఇత్యర్థః । తేభ్యస్తదథేన సంతతమరణభయనివృ
త్త్యర్థేన ఉత్తరయా ' ఇమంబేవేభ్యః ' ఇత్యనయాపరిధింమృత్యావ్ర
స్తథాన్వభూతం అశ్చానం దక్షిణతౌనిదధాతి । ఏతచ్ఛతంత్రశేషాం
తై కృత్యైతి క్త్యాప్రత్యయబలాత్ ॥

కెచిత్ — నిదధాతిప్రతిష్ఠాపయతి । పరిధివచనాచ్చ తస్యాశ్మనః
ప్రచ్యావనం సకర్తవ్యమితి॥

దధాతి దధాతీతి ద్విరుక్తిః ఏశన్నసమాప్తిసూచనాధాన్ ||

ఇత్థం సుదశానార్యేణ గృహ్యతాత్పర్యదశానమ్ 1.

కృతంభాష్యససారేణ యథామణియథాశ్శుభమ్ ||*||

అత్యోనుక్తందురుక్తంవా మలైమాం దృఢచుక్చ శతస్యవా

. సన్తాగవ్యవశానాంనః క్షుంతుమహాంతిపండితాః ||*||

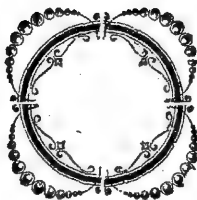
ఇతి శ్రీసుదశానాచార్య విరచితే గృహ్యతాత్పర్యదశానై

త్రయోవింశతిఖండఃశ్చ

అష్టమశ్చపటలస్సమాప్తః.

హరిరౌం తత్సత్.

శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు.

శ్రీకృష్ణ

శ్రీమదాప సంబమహాషణ్యే నమః

ఊమత్సమస్తాస్తికవిద్యజ్ఞసమనః ప్రసదనద్వారక
ఊభగవన్తుదే ప్రపుత్రతావన్నానాదేశాసిత పాపీ
నానేకవిద్యత్పుష్కరసాహాయకాద్యథామతిపరశోధ్య
పరిష్కృతా ఊమత్రాళవృంత నివాసికృతా
ఊమదాపస్తమ్బగుహ్యండపి శ్శాఖ్యప్రయోగవృత్తిః

ఊమహీశూరపురీ మధ్యవిద్యోతమాన దివ్యరత్న
సింహాసనారూఢ ఊమచ్ఛామరాజేంద్రాశ్రితైన

జితౌ ధర్మాధికారిచక్రవర్త్యయ్యంగా ర్యేణ

మహీశూరపురీమధ్యవర్తిన్యాం

విద్యాతరణ్ణ్యాఖ్యాయామ్.

స్వీయముద్రాక్షరశాలాయామ్

ముద్రాపితాసతి విజయితేతమామ్

ఇదానీమేతన్తూల్య మధకరూప్యమ్

సకలార్క

యథావస్థితమాతృకాలాభా త్కవిపితామ్రమాదిక
దోషానతేరకః । తేనదోష్ణజ్ఞేమహాత్తభిః పరి
శోధ్య పరిహరణీయాఇత్యథయే

త్రుతాళవృంతనివాసికృతాండపితృభ్యపయోగ

శుద్ధాశుద్ధవత్రికా

పుట	పక్షి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౨౧౪	౩	నిమాజణమం	నిమాజణనం
౨౧౫	౩	క్రియతెతతః	క్రియతెతతః
౨౧౬	౫	ప్రొత్తాధణ	ప్రొత్తార్థ
౨౧౭	౨౦	ఇత్త్యదా	ఇత్త్యచా
౨౧౮	౧౩	కర్తాధణ	కర్మాధణం
	౧౮	అధవా	అధవా
	౨౫	అపహృతోదా	అపహృతోవా
౨౧౯	౧౦	యథోత్తరః	యథోత్తరః
	౧౧	జపితా	జపితా
౨౨౦	౮	ధాణయాం	ధాణయాం
	౧౪	నిమృజ్య	నిమృజ్య
	౧౫	మధే	మధే
	౨౪	సస్రావ	సంస్రావ
౨౨౩	౭	దాతిధ్యం	దాతిధ్యం
	౧౬	మపదాయ	మపదాయ
౨౨౪	౨౦	బ్రాహ్మసదన	బ్రాహ్మసదన
౨౨౫	౯	స్వధా	స్వధా
౨౨౬	౪	త్యవద	త్యచాచ
౨౨౭	౯	ప్రాజాపత్యం	ప్రాజాపత్య
౨౨౮	౨	దాఇత్య	తాఇత్య
	౧౫	అథాస్య	అథాస్య
	౨౩	వ్యధవా	వ్యధవా

పుట	పజ్జె	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
	౨౪	సృభ తె	ప్రభాతే
	౨౫	త్సం	వత్సం
౨౩౦		స్థాపనం	స్థానం
	౨౦	ప్రథమతః	ప్రథమతః
	౨౪	ప్రతపతే	ప్రతపతే
౨౩౧	౯	విశ్వేఅసాగ్ర	విశ్వేఅసాగ్ర
	౨౧	మపరా	మవరా
౨౩౨	౧౭	సమంజతు	సమంజతు
	౨౫	హనుహవం	అనుహవం
౨౩౫	౧౫	పితృధానాం	ధానాం
౨౩౬	౨౩	ఋగ్యతాం	ఋగ్యతాం
౨౪౦	౧	ప్రహ్లా	బ్రహ్లా
	౨౫	నిషత్త్రయం	నిషత్త్రయం
౨౪౧	౭	మేధామస్సరా	మేధామస్సరా
	౨౫	మేధాంమదేస	మేధాంమదం
		స్సవితే	దృశ
౨౪౭	౫	దాశుషే	దాశుషే
౨౫౦	౨౦	పృథివీ	పృథివి
౨౬౨	౭	త్రిక	త్రిక

ఆంధ్రపితృభ్య గృహ్యప్రయోగవృత్తివిషయసూచిక

పుట	ప	శ్లోకప్రథమపటలే
౨౦౯	౮	వివాహదీనాం ఉదగయనాదివిచారః
	౨౧	అగ్నిప్రతిష్ఠాపనాదీ
౨౧౨	౧౩	జయాదిహోమవిచారః
౨౧౩	౨	ఓషధిమత్సుకమ౯సుఅగ్నిముఖాదయః
౨౧౪	౩	అగ్నిహోత్రికవిధిః
	౧౫	గాఽహ్య౯కమ౯ప్రాయశ్చిత్తమ్
౨౧౫	౩	వివాహేవరప్రేషణాది
	౧౫	మధుపర్క విచారః
		ద్వితీయపటలే
౨౧౬	౨౨	పాణిగ్రహణమ్
౨౧౭	౧౧	సప్తప
	౧౮	లాజహేమః
౨౧౮	౧౦	పితృగృహద్యధావఃప్రస్థానమ్
	౧౪	అగ్నినాశప్రాయశ్చిత్తమ్
౨౧౯	౩	మాగ౯మధ్యేకత౯వ్యాని
	౨౫	వరేణవధావఃస్వగృహాదిప్రదత్త౯నమ్
౨౨౦	౩	గృహప్రవేశహోమాదికమ్
		తృతీయపటలే
	౧౬	అగ్నేయస్థాలీపాకః
౨౨౨	౪	దర్శపూణ౯మాసారంభముఖ్యకాలః
	౧౦	దేహాసనారంభః
౨౨౩	౯	వైశ్వదేవప్రయోగః
౨౨౪	౧౫	బ్రహ్మయజ్ఞః
౨౨౬	౧౦	ఉపాక ర

విషయానుక్రమణికాః

౨౨౨	౧౩	ఉత్పజ్జనమ్
	౨౧	ప్రాజాపత్యవ్రతమ్
౨౨౩	౧౪	సౌమ్యవ్రతమ్
౨౩౦	౧౫	ఆశ్వియవ్రతమ్
౨౩౧	౩	వైశ్వదేవవ్రతమ్
	౨౫	అశ్వాస్వయంవ్రజ్యలిలైప్రాయశ్చిత్తమ్
౨౩౨	౬	వివాహశేషహోమః
	౧౮	చతుర్థేనంపేనమృతునంపేనంచ
	౨౪	క్షుతకాసాదిప్రాయశ్చిత్తమ్
౨౩౩	౪	హృదయసంసర్గహోమః
	౧౩	సపత్నిబాధనాథాంకమణ్
	౨౩	రాజయత్నాదిగృహీతాయాఃకర్త
౨౩౪	౨	నధూవస్త్రస్యదానమ్
		—చతుర్థపటలె
౨౩౪	౬	ఉపనయనం గౌండిశౌర్ధ్వచ
౨౩౬	౨౫	యజ్ఞోపవీతధారణమ్
౨౩౭	౪	దిగ్వవనాది
౨౩౮	౨౧	గాయత్ర్యవ్రతైశః
౨౩౯	౨౩	అగ్నికార్యమ్
౨౪౦	౧	బ్రహ్మచారిసంశాసనమ్
	౧౪	త్ర్యహంతండులభైక్షమ్
	౧౬	బ్రహ్మయజ్ఞకాండయుషితవణమ్
౨౪౧	౧౧	చతుర్థేనెపాలాశకర్త
		—పంచమపటలె
౨౪౨	౮	స్నాతకమ్
౨౪౪	౮	తూష్ణింస్నాతకవ్రతమ్

౧౩ మధుపర్వః

—విష్టపటలే—

- ౧౪౬ ౨౦ సీమంతప్రయోగః
- ౧౪౭ ౨౧ పుగ్గి సువనస్యప్రయోగః
- ౧౪౮ ౧౨ క్షిప్రసువనకర్మ
- ౨౩ జాతకర్మ
- ౧౪౯ ౧౩ ఉపనయనాత్పిష్టాతకాడిసంస్కార (స్త్రీ)
- యాతపి కర్తవ్యః
- ౧౪ ౧౪ నామకరణమ్
- ౧౫౦ ౪ ప్రవాసాగతపితృకార్యమ్
- ౧౫ ౧౫ అన్నప్రాశనమ్
- ౨౦ చ "లః
- ౧౫౧ ౧౪ గౌహనికవృత్తమ్
- ..న పమేపటలే..
- ౧౫౩ ౨ గృహసమ్మాననమ్
- ౧౬ గృహప్రవేశః
- ౧౫౪ ౧౧ శ్రేష్ఠగృహశాంతిః
- ౨౨ శంఖగృహశాంతిః
- ౧౫౫ ౨ సర్వజలిష్యయోగః (కారః)
- ౧౫౬ ౨ నర్మబలౌ ద్వాదశపర్యాయాణాముపస్తానప్ర
- ౧౫౭ ౨ ఉత్సర్గపర్యంత మహాన్యహని బలిహరణం
- ౧౨ సర్వజల్యుత్సర్జనమ్ (కార్యం)
- ౨౩ ఆగ్రయణమ్
- ౧౫౮ ౧౪ మౌమంప్రత్యనరొహణం
- ౨౩ ఈశానబలిః
- ౧౬౦ ౨౧ పణదానవిషయకారికా

- ౨౬౦ ౨౪ మాసిశృద్ధప్రయోగః
- ౨౬౨ ౧౧ వత్సైమధ్యమపిండహానమ్
౧౨ అష్టకాకాలః
౨౭ ప్రథమాష్టకాప్రయోగః
- ౨౬౪ ౪ మధ్యమాష్టకా
- ౨౬౬ ౧౨ కవ్విద్యజ్ఞోపవీత్యేషజహుయాత్
౨౦ దధ్యంజలిహోమః
- ౨౭౦ ౪ నవమ్యామనస్వష్టకా
౧౦ ఆచార్యాధ్యాయాచనం
౧౪ రథోల్బధశ్చేతత్రమంత్రః
౧౬ అశ్వేలబ్ధేమంత్రః
౧౮ హస్తానిలబ్ధేమంత్రః
౨౦ అశ్వహస్తినారేషణే
౨౩ సంవాదమేష్యతావిజగీషాఃకర్త
- ౨౭౧ ౪ కృద్ధశ్చేత్ప్రత్యథేతదాకతావ్యం
౬ స్వభారాయాం పురుషాంతరసంభవనిరాసా
౯ స్వసంభవసిద్ధ్యధాంబైషజ్యమ్ (ర్థంకమే
౧౧ పణ్యహోమః
౧౫ భతుర్వశికరణకమే
౧౮ దాసాదివలాయననిమిత్తకమే
౨౦ ఆకస్తికవృక్షాదిఫలవతనేవిధిః
౨౧ పక్షివక్షాభిఘాతేవిధిః
౨౨ అసతినిమిత్తైర్బిందుపాతేకమే
౨౩ అగారస్థానావరోహణాద్యద్భుతాత్పాతైషు
- ౨౭౨ ౫ ఆభిముఖ్యేనమరణైకతావ్యవిశేషః
౮ గ్రంథకతుఃసప్రార్థనా

తృతీయోద్ధానము

తృతీయోద్ధానమునకు సంబంధించిన ప్రశ్నలు

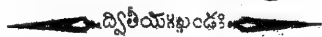
తృతీయోద్ధానమునకు సంబంధించిన ప్రశ్నలు

(౧) 'అథ కర్మాణ్యచారాద్యానిగృహ్యంతే' అథానంతరమాచారాద్యాని కర్మాణ్య గృహ్యంతే జ్ఞాయంతే కర్తవ్యత్వేన తానికార్యాణి । కుత్ర — (౨) 'ఉదగయనపూర్వవక్షాహః పుణ్యాహేమకార్యాణి' । ఉదగయనాదయః ప్రసిద్ధాః । పుణ్యాహేస్తు 'దేవస్య సవితుః ప్రాతఃప్రసవః పాణిః' (తై, బ్రా, ౧-౫-౩) ఇత్యస్మిన్ననువాకే వజ్రపుణ్యాహో ఉక్తాః పాత ర్భవ్యం దినావరాహ్లాదిశబ్దవాచ్యాః నాడికాత్రయం నాడికాత్మతీయాంశశ్చైకకః పుణ్యాహః । లెమతాని కర్తవ్యాని చాలాదీని । సీమంతోన్నయనాదీనాం నైమిత్తికానామపి పూర్వవక్షపుణ్యాహభవంతి సత్పాదగయనాదయః । (౩) సర్వం 'యశ్చోపవీతినా' కర్తవ్యం ॥ (౪) యథాప్రదక్షిణం భవతి తథాకర్మాణ్య కరోతి । (౫) సర్వత్రపురస్తాదుదగ్గావ్ కర్మాణాముపక్రమః । (౬) తథాపవగోపి పురస్తాదుదగ్గావ్ భవతి । అపవగేశ్వరమప్తిరిత్యభవః ॥ (౭) అపరపక్షే పితౄణ్యకర్మాణ్య కర్తవ్యాని । ఉదగయనాది ర్భవతి ॥ (౮) పాచీనావీతినా పితౄణ్య కర్తవ్యాని । (౯) యథా 'ప్రసవ్యం' తథాచకరోతి । (౧౦) 'అపవగేశ్వరదక్షిణ' భవతి ॥ (౧౧) అగ్నిమిద్వేతి ॥ అత్ర ధర్మశాస్త్రాక్షరేణ నిధి నాగ్నిప్రతిష్ఠాపనమ్ ॥ కింపున స్తత్ — 'నిత్యం లోక ఉపదిశంతి' యత్ర కష్టచాగ్నిముపశుమాధాన్యక స్యాత్తత్ర ప్రాచీదుదీపశ్చ తస్య స్తిస్యాలేఖానిత్యాదిర్భవంత్యాగ్నిముపశమిద్ధ్యాత్ ॥ ఉత్పిత్వైతదుదకము త్ర రేణపూర్వేణవాన్యదుపదధ్యాత్ (అప-ధ-౨-౧-౧-౨-౧౩)

ఇతి । తస్మాద్యమథః— నిత్యం లోక ఏతత్తుర్వదిశంతి వృద్ధాః స
 ధమకేచాధమకాచాగ్నా । యత్ర కవచాపిగృహే ప్రవాసేరణ్య
 వాగ్నిప్రతిష్ఠాపనం కుర్వన్స్యాత్ తత్రప్రాచీరుదీచీశ్చ తిస్రస్త్రిసా
 ర్భాలిఖతి ప్రాచీ రేఖాః పూర్వం దక్షిణస్యామరభ్యోదగవవగాః
 కరోతి ఉదీచీః పశ్చాదారభ్యప్రాగవవగాః కరోతి అవాగ్భూతేన హ
 స్తేనావాగ్భూగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య అవోక్షణశేషతాయముత్సించ్యప్రాగుద
 గ్వా అన్యత్త్రియం నిదధాతి । తత్ర శ్లోకాః ॥—॥ శృతి స్మృతి ప్రచో
 డితం కరిష్యతే యదాతదాన్వకర్తయత్తదాదితాయతాసురాగురంవ
 దైత్ (అగాన్సంకల్పః) ప్రాచీః పూర్వముదక్స్యం స్థం దక్షిణోరంభమాలిఖ
 తో తథోదీచీః పురుస్సుం స్థం పశ్చిమారంభమాలిఖేత్ ॥ అవాక్కురోభ్యక్ష్య
 నిధాయవహ్నిముత్సించ్యతేవోక్షణశేషతాయమ్ । ప్రాక్తోయమన్యన్ని
 దధాతు్యదగ్వాన్యథాబహిస్సాప్యచ్చ పరిస్తరాణామ్ ॥—॥ తతోగ్నిము
 వనమాధాయ ప్రాగగ్నైరుదగగ్నేదకర్పైరగ్నిం పరిస్తృణోతి య
 థా “ ఉత్తరేణ పూర్వేణ వా ” ఇత్యుపహితముదకం బహిర్భవేత్త
 థా పరిస్తృణోతి సర్వదిక్షు ‘ ప్రాగగ్నైర్వా ప్రాగగ్నోదక్షిణో
 త్తరా ఉదగగ్నోః పశ్చాత్పురస్తాచ్చ । దక్షిణపరిస్తరణానుత్తరాశ్క్వ
 రోతి ఉత్తరానధరా ॥ (౧౪) పిత్యేషు దక్షిణాగ్నోః (౧౫) దక్షిణా
 ప్రాగగ్నైర్వా పరిస్తరణామ్ । (౧౬) ఉత్తరేణాగ్నిం దర్భా నంస్త్రీ
 ర్య తేషు కుశేషు దైవానిపాత్రాణి ద్వంద్వం న్యచ్ఛిప్రయినక్తి,
 ద్వేద్యే అధోబలే ప్రయిజ్యాదిత్యధః ॥ తస్యప్రయోగః— హోమ
 సాధనీ దర్విఆజ్యస్థాలీచ సహప్రయోక్తవ్యే ప్రోక్షణీధానీ ప్రణీతాచ
 ఉపస్తరణాభిసూరణాథా దర్విఇథ దారూణిచ తత్ర శ్లోకాః ॥—॥

దవ్యాజ్యపాత్రేణ సహప్రయోజ్యా వైకజ్జతీప్రోక్షణభా
 జసిన్సుక్ ॥ ప్రణీతి పాత్రేణ సహేథ దారూణ్యుపస్త్రలేశ్చ
 భిస్సులేశ్చ దర్వ్య ॥

(౧౭) మానుషాని పాత్రాణి సకృదేవ ప్రియసక్తి । (౧౮) పిత్రాణి
 ణి పాత్రాణ్యైకేశః ప్రియోక్తవాని ॥ (౧౯) తతోదర్శనపూర్ణా
 మాసవత్పవిత్ర సన్సకారం పోక్షణీసన్సకారం పాత్రప్రోక్షణం చ
 తూష్టిం కరోతి । తస్యప్రియోగః— సమావప్రచ్ఛన్నాగౌ దర్శన
 పోదేశమాత్రాత్మణం కాష్ఠం వాస్తధాయ చిత్వాఽద్భిరనుమృజ్య
 పోక్షణీధాన్యం పవిత్రేనిధాయ తత్రావతనీయ త్రిరుత్పనాతి ।
 పాత్రాణి పర్యావృత్త్య ఇథ్థుద విసృజ్యతిఃప్రోక్షతి । (౨౦) అప
 రణాగ్నిం పవిత్రాంతహితే పాత్రేఽవతనీయత్రిరుత్పయప్రాణై
 స్సమముద్భృత్య ఉత్తరణాగ్నిం పునస్తీర్ణణము దధేమ సాదయ
 త్వా దర్శ్యైః పృచ్ఛాద్య (౨౧) ద్వాహణం దక్షిణతాదర్శ్యమ నిమ
 ద్య (౨౨) ఆజ్యంవిలీనమప్యస్తిన్నగ్నౌ విలాప్య అపరణాగ్నిం పవి
 త్రాన్తహితాయా మాజ్యస్థాల్వామాజ్యం నిరుప్య ఉదీచాక్షారా
 నిరూహ్య తేషవిధిశ్రిత్య జ్వలతాత్మణన అథోగామిన్యా దీప్త్యావ
 త్యోతయతి । దేవధాన్యేభిశ్చాప్రత్యాశ్చ యుగపత్ప్రత్యస్యమ
 నజ్వలతాత్మణన త్రివిధ్యగ్నికరోతి । అవధ్యోతనపర్యగ్నికరణయ
 దా నిరూహదేవాగ్నౌ భవతిః తదా తయోస్తస్మిన్నేవ ప్రత్యేవ । ఆ
 నస్తాచ్చైత్యాగః । ఉదగుదాప్యాక్షారా ప్రత్యూహ్య ఉదగ
 గ్రాభ్యాం పవిత్రాభ్యాం పునరాహారం త్రిరుత్పయ పవిత్రేపా
 గగౌ అనుప్రహరతి ॥

(౧) యోన జహోతి అంజలినాదరావ్యవా తదగ్నౌ ప్రతితప్య ద
 ర్శ్యస్సంమృజ్య పునః ప్రతితప్య ప్రోక్ష్యనిధాయ దధానద్భిస్సం
 సృజ్యత్యాగ్నౌ ప్రహరతి । (౨) శమ్యాపరిధ్యథే భవతి వివాహా
 వనయన సమావర్తనసమస్త చౌళగోదాన ప్రాయశ్చిత్రేషు అగ్నిం
 పరిసీందతి (౩) అదితేనుమన్యస్తేతి దక్షిణతః ప్రాచీనం అనుమతేను
 మన్యస్తేతి పశ్చిమదివనం సరస్వతేనుమన్యస్తేతుత్తరతః ప్రాచీ

నం దేవనవితః ప్రసువేతి సమస్తమ్ | (౪) పైతృకేషు మా
 సిశాగ్నిధాదిషు కర్మసు సమస్తమేవాప్రదక్షిణం పరిషింజతితూ
 ష్టిమ్ | (౫) తతఃఖాదిరం పాలాశం వా పఞ్చదశదారుకం మా
 జ్యోక్తమిథమగ్నావాధాయాఘారావాఘారయతి దర్శనార్థమా
 సవత్తూష్టిమ్ | ఉత్తరం పరిధిసంధిమన్వవహృత్య దక్షిణాప్రాఞ్చ
 మ్మృజం సంతతం జ్యోతిష్మత్యాఘారమాఘారయన్ సర్వాణీర్థ కా
 స్థాని సంస్పృశయతి | దక్షిణం పరిధిసంధిమన్వవహృత్య ప్రాఞ్చ
 ముదంచమిత్యాది || అఘారయోః ప్రజాపతిర్దేవతా | అథవా ప్రథ
 మస్య ప్రజాపతిర్ద్విత్వీయస్యేంద్రః | (౬) అథాజ్యభాగజహోత్య
 గ్నయే సావపేత్య త్రరాధఃపూర్వాధేః ప్రాగుదీచ్యం | అగ్ని
 యఇదం | సోమాయసావపేతి దక్షిణాధఃపూర్వాధేః దక్షిణపూర్వ
 స్యాం నమంపూర్వేణ | సోమాయేదం (౭) యథోపదేశం ప్రధా
 నాహుతీహుతావ్యో జయాభ్యతానాన్రాష్ట్రభృతః ప్రాజాపత్యాం
 వ్యాహృతీర్విహృతాః సౌవిష్టకృతీమిత్యవజహోతి | యథోపదేశేంద్రో
 నయేన మన్త్రహవిరవదానాదినావిహహాదిషు ప్రధానాహుతయిడ
 పదిష్టాః లేనలేన విధానైస్తాన్తాహుతావ్య | జయాః చిత్తంచస్వాహా
 ఇతి త్రయోదశ | అగ్నిర్భూతానామధిపతిస్సమాహ్వస్థిక్ ఇతి
 సాసుషక్తో అభ్యాతానా అష్టాదశ తత్ర పితరఃపితామహః ఇత్య
 స్త్రిన్దంత్రే జీవపితృకస్య పితరఇత్యస్య లోపః పితామహః పరేవ
 రే ఇత్యేవమస్త్ర్యం జీవపితామహస్య పితామహఇత్యస్య లోపః ||
 జీవపితృపితామహస్సోధయోలోపః | కేచిదవికృతం జహ్వతి, జీవ
 పితృకాణాం చ విశేషానాస్తీత్యాహుః | రాద్రోపిల్వోచాపాముప
 స్పృశానమ్ | ఋతాపాడితి రాష్ట్రభృతః పర్యామేణ మూయన్తే ||
 ప్రజాపతేన వైదేశాన ఇతిప్రాజాపత్యా | భూర్భువస్సుపీరితివ్యా
 హృతయో విహృతాః, ఫసమస్తాః | యదస్య కర్మణఇతి సౌవిష్టకృ

తీ 1 (౨) పూర్వపత్తిరిజ్జనమస్వమస్థాః స్రాసాపీరితిమస్త్రస్సన్నా
మః కర్తవ్యః అగ్నేరుపసమాధానాదితంత్రమోషధిహమ్మద్యుద్యుతై
చేష్యతే ఉపసయనాదిమ వచనాద్భవత ॥ ఆగ్నిముఖిష్టకృతౌ చ
దధ్యోషధిహవిష్టేవ వివాపేలాజహోమః వజ్రయిత్యా 'సవ
పాణ ఫలీకరణమిత్యా' (గృ-౧౫-౬) 'దక్షిణేన ఫలీకరణముష్టిమ్'
(గృ-౨౩-౧) ఇత్యత్ర పాసహోమవైష్ణదేవయోశ్చ యావదుక్తమ్
వృతాధ్యాయోపాకరణోత్పజనేమ సాగ్నిముఖం తన్త్రం జయాదు
యశ్చ ॥ తత్త్రక్షాణాః—

తన్త్రమోషధిమత్సుదధన్యపి పెష్యతే వచనాదితంత్రమ్ ॥
సిష్టకృచ్చ తథాగ్నిముఖం భవల్లాజహోమమపాస్య కపడి
నా ॥ సవపాణే తదైవహవిష్టభుగ్వేష్టదేవ ఫలీకరణా
హంతౌ ॥ యావదుక్తమహే జయాదికం నాస్తి యత్రవచ
న్త్రం తత్త్రమ్ ॥ ఉత్పజ్నో నమపాకరణే వ్రతేష్విష్టవాగ్ని
ముఖం చ జయాదిచ ॥

(౧౦) పార్వితాష్టకామాసిశ్చార్థ సర్వబలీశానబలిమ (౧౧) ద్విజా
హోతి ద్వీర్విమాప్తే ఇత్యాదివిధిః ॥ తైమాషదేవ మతాత్ ॥ లేవ
యోః ప్రస్తవత్ ఇత్యపి ఏకలేన లభ్యతే ॥ హృదయస్సంగం సా
లీపాకాదన్యకమను చ నిత్యం తపయోః ఇతి ॥—తత్త్రక్షాణాః ॥

అష్టకాధవసర్వబలిష్టతోపార్వితాపితృకమణి మాసికే ॥ ఆ
గ్నిహోతిక ఏషవిధిభవత్ దేవదేవతాదపి తపయోః ॥
అన్యకమను సాగ్నిముఖేష్వయం లేవయోరితినిత్యమీష్ట
తే ॥ ప్రజావల్య వహ్నిం వరితస్సమాహ్నా హర్షక్షాహశ్రష్ట
జతన సమ్యక్ ॥ దర్భైః పరిస్త్రీయతోక్తవన్య పశ్చాచ్చ
బహిః స్త్రాణుయాత్పురోగ్రమ్ ॥ సమూహ్యదర్శిం హపిమా
వృధాన తస్మిన్వక్తృత్వా శనభక్షణార్థమ్ ॥ సెష్టావిహాప

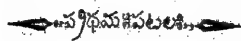
అండపిళ్ళాగృహ్యప్రయోగవృత్తా

స్తరణాభిషూరౌ పృథానహోమాం స్తతపవహుత్యా || తహో
 గృహీత్యా నిమృజేచ్ఛ తేవం బహిష్కర్యధన్విష్టకృతశ్చహో
 మః || ప్రాచీనమా(పి)వృత్తనిగృహ్య లేవం నిమాజనండు
 క్షీణతశ్చ భూమ్యామ్ || ప్రాశ్యా (త)స్తప్ర)వీవాచమనంఘ్ర
 నశ్చ నిష్క్రమ్య శేషస్యభవేచ్ఛభక్షః || సంలిహ్య దర్వాన్య
 చమనం తతస్సాన్యో సధర్మకోయంవిధిరాగ్నిహోత్రః ||
 నిత్యమద్వివాహాదిషు వృత్తైష్వాశీర్వచనం || ధర్మశాస్త్రవచ్చ భూతి
 కర్మసు ' (అవ-ధ-౧-౧౩-౯) ఇతి | ఉపనయనాదౌ యత్రవచన
 మస్తి తత్రకృమార్థం వచనమ్ | తథా ' శుచీ స్తస్త్రీవతస్సర్వకృత్యైషు
 భోజయేత్ ' (అవ-ధ-౨-౧౫,౧౧) (తథా)అరమ్భే'బ్రాహ్మణాభో
 జయిత్యా'ఇతి కృమాధర్మముపనయనాదౌవచనమ్||తత్రాక్షోకః ||—4
 యదాశిషాం స్మృతివిహితం హివాచనం తదస్తతాభవతి వి
 వాహకాదిషు || కృమాయ తహ్యుపనయనాదికే వచః త
 దైవ తద్విజనరభోజనం భవేత్ ||

ప్రాయశ్చిత్తకారకాః—

గావ్యోమ కర్మస్వపరాధదృష్టావబ్రాహ్మణోక్తేషు సుని
 మ్మృతిస్సాన్యోత్ || ఏకాహుతిర్వాన్యహృతిభిహుతాసాన్తా
 తైషనాదేవ ఇహసుయామః || యత్కర్మణి బ్రాహ్మణశబ్ద
 ఉక్తోభ్యేయ స్తిచైత్రత్ర (య)త్రధోవనీతా || తత్రుర్మవ
 హ్నాభ్యుప ఆహుతిస్సాన్యోత్ భవేదనాజ్ఞాతవిధిదన్వయం వా||
 అచారలక్షణేయ స్థిక్ బ్రాహ్మణగృహణం స్మృతమ్ ||
 భేషోనగ్నాయదిత్వస్త్రిన్ననాజ్ఞాతజపోభవేత్ ||

ఇతి గృహ్యప్రయోగవృత్తా

పాణిగ్రహణకమోచ్యతే । పాదాప్రక్షాళ్యాచమ్య కృతపారి
 శాయామో వరాణ్ పెషయిష్యతిసంకల్ప్య సుహృదస్సఖవేతా
 న్నత్రవతావరాణ్ ప్రహిణుయాత్ ॥ సుహృదోమిత్రాణి ॥ సమవే
 తాన్ ఏకకార్యవతః పరంవ్రతి మంత్రవతామంత్రబ్రాహ్మణవతః ప్ర
 హిణుయాత్ శ్రేషఠేదిత్యర్థః । తాన్ ప్రసృగ్ంతతే దావభ్యామ్
 గ్భృష్మభిమంత్రయేత్ । అభిమంత్రణ మాభిముఖ్యేన మంత్రస్యో
 చ్చరణం ॥ అనుమంత్రణమప్యనైనైవ వ్యాఖ్యాతం ॥ అనుమంత్ర
 తం ద్రవ్యగతేన చిత్తేనేత్యేతావాన్విశేషః । తేప్రేషితాః వరాః క
 న్యాదాతారం బ్రూయః వాత్సన్యయానాయ యజ్ఞశర్తజ్ఞా గౌతమీంజ
 నితాం ధర్మప్రజాధాన్ వృణోమహ ఇతి॥దదామీతిదాతా౨౨హ॥ఏ
 వముక్తేనంగతాయ వరాయకన్యా ముదకపూర్వకం పర్యవచ్చతి గౌత
 మీంజనితాం వాత్సన్యయానాయయజ్ఞశర్మణే తుభ్యం ప్రజాసహత్వ
 కర్మభ్యః ప్రతిపాదయామీత్యుక్తావ ప్రయచ్ఛతి । ఘృత్పితృయేన
 తి వాత్సన్యయానాయేతిభవతి ॥ ఏవంసర్వత్ర ॥ తాం పరిగృహ్య వ
 రోయత్ర క్వచాగ్నిమితి విధినావివాహస్థానై అగ్నిం ప్రతేక్షావయ
 తి తత్ర కన్యాఆస్తేగౌమధువర్కం గృహ్ణాతివరౌవేదాధ్యాయశ్చైత్
 నోచేద్దవావినాగృహ్ణాతి । వరస్సయతచార్యాదిః పూజ్యః తస్మాదపి
 వేదాధ్యాయాయ కన్యాప్రదోగౌమధువర్కం దదాతి । అతాత్మశా
 యవినాగవా॥ వేదాధ్యాయః పడంగవిత్ । తతో౨భ్యాత్మకీర్తి మి
 త్యేచంకన్యాంధృష్టావజవతి ॥ దృష్టైవోపసంహతలిదక్షుః॥అఘా
 రచక్షురిత్యేచాతస్యాః దృష్టేదృష్టింనిపాతయతి ॥ అవయవశానిరీక్ష
 తే । అత్రవరవధోవస్సంకల్పః॥ దర్భానుదగగ్రా నాస్తీర్యతేమ వధూ
 వరా పువవిత్యే ఆవాభ్యాం కర్మాణికర్తవ్యాని ప్రజాశ్చౌత్సావదయ
 తవ్యాః ఇతిబ్రూయాతాం ॥తతోంగుష్ఠేనోపమధ్యమయాచాంగుళ్యో

దభోగ్ సంగృహ్యోత్తరమహమితి యజమాతస్యాభ్యుదయోగంతర్గతం
 మృజ్య ప్ర తీవినం నిరస్యేత్ || అవడపస్పృశతి || ప్రాప్తేనిమిత్రై
 జీవాగ్ రుదంతీత్యుచంజపేత్ | నిమిత్తంచరోదనం || య స్థితా లేప్రి
 యోమాత్రా దయోవభూర్వావియోగమను స్మృత్య రుదంతి తదాజపే
 దీత్యథః || యదీవరణకాలే కన్యారోదితి తస్యావరణమేవ సకతా
 వ్యమ్ || తత్రాగ్ కాః || — || ప్రాణసంయమనం ప్రథమంగభవేత్ప్రేష
 ణం సుహృదా మభిమంత్రణమ్ | సంకతాయవరాయనమవ్యతేస్వా
 మీహతువధూజలపూర్వకం || స్థాప్య తేవవివాహమహితలేపావకో
 విధివ న్నధువర్కకః || సౌమ్యగౌసహితోఽసహితోపివాదీయతే వర
 వృత్తసమీక్షయా || ఏవమేవవరావదితాయ చాభ్యాత్మమంత్రజపాధ
 నమీక్షణమ్ || అత్రచాగురణం వరకన్యయోఃభ్యుత్తరంయజమాపరిమృ
 జ్యతే || కన్యకాన్వజనోయదిసాపివాయహిరోదితి బంధువియోగ
 తః || తహిజవవసంతింతు జపేద్దృఢంకన్యకావరణావరివజనమితి || త
 తఃపూర్వోక్తలక్షణాన్యగ్తావృక్షతూక్రరమిత్యుచాద్భ్యుపహిణు
 మాత్ పెగ్షయేత్ || తృణావకాద్యపవీయాః అనయంతి అస్యాః
 స్నానాధంఅవీరఘ్నేఃఅవీరఘాతీన్యథత్యథః || అర్చ్యమితియజమాత
 స్యాశ్శిరసిమ శేణ్వం నిధాయ | ఇణ్వంనామ కుంభధారణాధంత్య
 ణపుంజమ్ | ఖనసత్త్యుచాఇణ్వేదక్షిణంయగచ్ఛిద్రం ప్రతిష్ఠాప్రశం
 తే హిరణ్యమిన్ద్ర్యుచాభిదేహిరణ్యనిధానమ్ || యాఃపూర్వమాసీతా
 అవస్తాభిసునణా సహితాభిః హిరణ్యవణా ఇతిసంచయుచడక్వాతై
 సాన్నిధ్యయతివధూమ్ || పరిత్యాగిర్వణోగిరణ్ణపివాససాచ్ఛాద్యాచాం
 తాం వధూమాతాసానేత్యుచాయోక్తైఃసంసహ్యతి || అగ్రేనాంతూ
 స్త్వీం దక్షిణహస్తేగృహీత్వాపూషాతేవ్వితానయత్త్విత్యుచాగ్ని మాభి
 యుఖ్యసనయతి || అవరెణాగ్ని ముదగగ్రంకటమాస్తీర్య త స్థితాటె
 త్తావకపశువనితః | యథావరణత్తోభవతి || అగ్నిమిద్ధేత్వాదిప్రతిప

ద్యతే ॥ పాత్ర ప్రయోగేవధ్వంజవింహోమవిధానదర్శించ సాదయతి
తత్రక్షాకౌ ॥—॥ స్నాపనాదితు యద్భహుమంత్రకం కమత
త్క్రియతే తతవహి ॥ గృహ్యతేఖలుపాణిరమంత్రకం గమ్యతేజ్వ
లనస్తు సమంత్రకమ్ ॥ వధ్వంజలిం హోమవిధానదర్శించద్వితీయదర్శిం
చ సహజ్యధాన్యా . పోక్షాధాపాత్రేణ సహపాణితామిధ్తంచశమ్య
స్సహలాజమశ్చా । వధూహస్తయోః పోక్షణసంమాజ్ఞానతపనాది క
రోతి ॥ వివాహేనర్వత్రశమ్యః నపరిధయోభవంతి । సత్వగ్నిదైవత్య
చరా । ఆజ్యభాగాంతే సోమఃప్రథమఇతిదావభ్యామృగ్భ్యామేనా
మభిమంత్రయతే గృభ్యామితఇత్యేతాభిశ్చ తస్మభిగృగ్భిదక్షిణహ
స్తేనవధావ దక్షిణహస్తంగృహితావలగ్నేరు తరతరభ్యపాశ్చిమదిక్షిం
హదిశ మభివక్రమయతి ఏకమిషఇతి సప్తసప్తభ్యోహోత్రాభ్యో
విష్ణురిత్యేవమంతేన విష్ణుస్తావస్తేత్వితి సర్వత్రామవజ్యతే । యథాదక్షి
ణపాదః పూర్వోభవతి తథావశ్చాత్సవ్యోనీమతే । సఖత్యాదివహి
సూనృత ఇత్యేవమంతం సప్తమేవదేజనతి । ప్రాగ్నోమాత్ప్రదక్షిణ
మగ్నింకృత్వా యథాస్థానముపవిశ్యాన్వారభాయాం సామాయజనివి
దేన్వాహిత్యేతైష్తోడశాజ్యహుతీజహోతి నర్వత్రప్రధానహోమే
షేవనాన్వరంభణం । ఏనాం దక్షిణేనపాదేనఆతిష్ఠేత్ప్రచాశ్చాన మా
స్థావయతి । అథాస్యాఅంజలాపుపస్తీర్క ద్వీలాజానాప్యాభిఘార
యతి । పంచావత్తినాంత్రిః తస్యాస్సోదర్యోలాజానావపతిత్యేకాసర్వ
త్రీలాజేమహవిః ప్రత్యభిఘారణంనెష్యతే । ఇయంనాత్యుపబ్రూత
ఇత్యుదాజహవద్వధ్వంజలినాభిన్నేజహోతిసముభేన । లాజేష్వ
పిమంత్రోచ్చారణంవరన్త । తుభ్యమగ్న ఇతి తిస్మభిఃప్రదక్షిణ మగ్నిం
కరోతి పూర్వవదాస్థాపనం । అర్యమణంనుదేవమిత్యుచాలాజహోమ
శ్చ పూర్వవత్ప్రదక్షిణం పూర్వవదాస్థాపనం । త్వమర్యమేత్యుచా
లాజహోమశ్చ పూర్వవత్ప్రదక్షిణంకరోతి । అగ్నిముఖస్విష్టికృతేన

స్త్రీః । జయాదివ్రతిపద్యతే పరిషేదనాంతంకరోతి నాత్రలేపకార్యం
 పరిషేచనాలతేపక్తివా ముంచామితి దావభ్యాం యోక్త్రంఽముంచతి
 తత్రాఞ్శాః ॥ ప్రధానహోమేయద్యతాది హోమేవ్యవహారో హోమేచవి
 వాహశేషే । వివాహవీతేయభవంతి శమ్యః సత్సగ్నిదైవత్వచరౌభవం
 తి । నెష్యతేగ్నిముఖంనచలెపయోఽస్విష్టకృన్నహ(వింప్రే)విష్యభి
 ఘారణం । స్యాద్యరోజమదగ్నిసముద్భవస్తస్య పంచగృహీతమపీష్య
 తే । అన్వారంభః ప్రధానేయహోమే ష్వస్యత్రనేష్యతే । యత్రాశ్రి
 త్తిహదనాతల్లీ సాన్వారంభస్తు హోమకృత్ । అభిన్నవక్ష్యంజలినా
 తుహోమోయథాజహూవన్నముఖైః హోమః । సంచూజానహ్నిక్షణ
 సాదనాని యథాజహూవన్నచలెపకార్యం । తాంతతః ప్రవాహాహయే
 దశ్వేనరథేన వాప్రవాహారయేదావ మనుష్యయానేన భాండేవివాహం
 గ్నిం సమోపాస్యనుహరంతి । అగ్నేరవ్యవాయేనవధూఃపురోసీయతే ॥
 ఏషదేవాసనాగ్నిర్యావజ్ఞేవంధార్యః । సర్వాచారలక్షణకర్మాధాం
 అనుగతామంధ్యః । తెభ్యవీవావక్షాణేభ్యః । యద్యసమథాన్యవక్షా
 ణానితదావివాహకాల పరిగృహీతారణౌభస్తనాసగ్ సప్తశ్యమంధ
 తప్యః । అధీతవేదస్య గృహదావృక్షహార్యః । ఇయమగ్నుర్వత్పత్తిః
 ప్రాయశ్చిత్తముపవాసాభార్యాయాః పత్యర్వా । అన్యతఃస్యహోమ
 కాలస్య (సాయంప్రాతరస్యతరసంబంధీడేవవాసభిత్సథః) అథవాఽ
 యాశ్చేతిజహుయాన్నోపవసేత్ । నాశౌపహృతయోరుపవాసవివసవి
 కల్పహుతిః । తస్యప్రయోగః । హోసనాగ్నిమాధాన్యేవిచ్ఛిన్నసంధా
 నాథామితిసంకల్పః । నిర్తంధ్యఅధీతవేదస్య గృహదావృత్తిం గృ
 హీతావృత్తికృచ్చాగ్నిమిత్యాదిసాగ్నిమిధ్దావృక్షజ్యంసంస్కృత్యఅ
 గ్నిం పరిస్తీర్య అయాశ్చేతిజహోతి । సర్వప్రాయశ్చిత్తంచజహోతి ॥
 సప్తేపహృతేచేదమేవప్రాయశ్చిత్తం ॥ అనుగతవివాహుతిః । యదిస
 ఘోపహృతావాడవవాసవివ ॥ తత్రాఞ్శాః ॥ అధీతవేదస్యగృహద్య

హిత్యా నిధాయపహ్నిం విధివాసమిందే । ఆజ్ఞాపనంసప్రకృత్య సకృ
 ద్దృహిత్యా పరిస్తృతైర్గౌజహయదయాశ్చ ॥—ఇత్యేన్నసంధానం
 యదిరథేనప్రవాహయతి సత్యేనెత్సృగు త్తంభసమంత్యః । యుజంతి
 బ్రధ్నం యోగేయోగఇతిచావభ్యా మృగ్యాభ్యమైకేకంవాసహాయస
 త్తీదక్షిణమగ్రయనత్తీసుకిగ్శుకమితిచత్యభిర్వధూమారోహంతిమ
 భిమంత్రయతే ॥ తత్యక్షాకః ॥ ఉత్తంభనాదిస్తునవతాతైర్వాక్తామం
 దసానెతిమనుష్యయానే । ఉచుత్తరాదిత్రయమేకఅహుర్విమోకమం
 త్రావహినోభవేత్తాం ॥ నీలహాహితేభవతఇత్యేచాసూత్రయోద్యగప
 త్ స్రవణం వత్తానాః । నీలందక్షిణస్యాం లోహితముత్తస్యాంయే
 వద్వదితిస్పృభిర్భుక్తి సూత్రేభిర్యతి । తిథాస్తాణువత్యభ్యంతి
 క్రమేతామందసానైశ్చేతామవికృతాంజపెత్ । తిథాంనద్యాదిః స్థా
 ణుః గవాం కంఠూయనాథాం నిమిత్తః । చతుష్పథః పక్షిర్ధుః అ
 న్యతమన్యతిక్రమేపిసమస్తాయాజపః । ఋగియంజగతీద్విదెవత్యాచ
 అయంనామహ్య ఇత్యేచానావమనుమంత్రయతే । యదినావాతంతితి
 న్యపారఇత్యచంతిత్వాంజపెత్ । త్తశానాదిన్యతిక్రమేభాండైరథేవా
 రిష్టైర్భాండంవధ్యా అలంకరణాది । తస్మిన్తరథేవారిష్టైతస్మిన్నైవకాలా
 డాపాసనాగ్నేరుపసమాధానాది । శమ్మన్తపరిభ్యర్థేఅజ్యభాగాంతే
 నావరద్ధాయాం యద్యత్తేదదభిశ్రివఇతిసప్తభిర్భుక్తిసప్తాజ్యహుతీజా
 హూతి । జయాదిప్రతిపద్యతే పరిషేచనాంతంత్యరీతి । షీరిణామనేన్య
 షాం వాలక్షణ్యానాం వృక్షాణాం నదీనాం ధన్వనాంచ న్యతిక్రమే
 యేగంధర్వాఇతి ద్వేయుచాయథాలింగంజపెత్ షీరిణాషీరవంతిలక్ష
 ణ్యః సీమాతింత్రీణాద్విః పతదన్యతిక్రమే యేగంధర్వాఇత్యచంజప
 తి । వృక్షస్థాగంధర్వాఅపురసశోచన్తే । నదీనాం ధన్వనాంచన్య
 తిక్రమేయా ఓషధయఇతి కృతాస్సయాజపః । ధన్వశబ్దేనధూస్తంబ
 ఉచ్యతే । సంకాశయామిత్యేచాతత్తగృహాజ్ఞాతి ధన్యంతా తు

శతయతి । ఆవామాగన్నితి దావభ్యామృగ్భ్యాంవాహకావిముంచతి ।
 దక్షిణమగ్రే ॥ శర్మవమేత్స్యచామధ్యేగారస్యోచమాన్తరణంకృ
 త్వాగృహం భద్రానిత్యచంవధూంవాచయన్ గృహంప్రవేశయతి
 దక్షిణేనపదా । నవదహాభీమభితిష్ఠతివధూః । అగారస్యాత్తరస్థాన్వ
 దేశే యత్రకవనేత్వాదికృత్వాగ్నిం ప్రతిష్ఠాపయతి । తస్మిన్నైవదేశేని
 త్యం ధార్యతే ॥ పరి స్తరగాద్యాజ్యభాగాంలేనాన్వరభాయా మాగన్
 దోష్ఠమితి త్రయోదశభిగృగ్నిస్త్రయోదశాజ్యాహుతీజాహూతిఆదితా
 ద్వయోరగ్నిగృహపతిదేవతాయథాక్రమేణ । జయాదివగ్రిపదస్య
 తే పరిషదనాంతం కృత్వా ఇహగావఇత్యుచాయగవచ్చ మణ్యవః
 విశతః । యథోత్తరామోభవతి । సామనైత్యుచావధాన్ అంకేయా
 ఘంప్రసూభవతి రసాన్యః పుత్రముపవేశ్య పసస్థ ఇత్యుజుషా పు
 త్రాయఫలానిప్రదాయ ఇహప్రియమితి ద్వైయువా జపితాన్వాచం
 యచ్చతలనక్షత్రేభ్యః ॥ ఉదితేషు నక్షత్రేషు ప్రాచీముదీచీంవాదిశముప
 నిష్క్రమ్య ధ్రువక్షతిరిత్యుచాధ్రువం దశయతి వధూంస్తప్తవన్
 య ఇత్యుచాదుంధరీమ్ ॥ — ఇతి ద్వితీయఃపటలః —

అరుంధతీదశానానంతరం వధూమాగ్నేయేన స్థాలీపాకేన యాజు
 యతి ॥ తస్యప్రయోగః ॥ కృతప్రాణాయామః । ఏనాం ఆగ్నేయేనస్థా
 లీపాకేన యాజుషస్యఇతి సంకల్ప్య పత్నీవహంతిప్రీహీన్ యవా
 న్వా । శ్రవణాద్యాపాసన ఏవవహః । లోకేకనాజ్యేనాభిఘోరణం ఉ
 వగుదావస్య ప్రతిష్ఠితమభిఘోర్య అగ్నేరుపసమాధానాది । నాత్రశ
 మ్యః । అగ్నిముఖంలేనాన్వరభాయాంస్థాలీపాకాజ్ఞాహూతిః । ద్రావ్య
 ముపస్తేర్య సాస్తేనద్విరవద్యతిపూర్వం మధ్యాహ్న మధ్యసమీపాత్ ।
 ప్రాగ్నివతీయంతిజామదగ్నానాంలేషాం మధ్యమస్య వశ్చిమథా
 గాల్ దశాపూణమాస వదవత్తమభిఘోర్య కృతమభిఘోరయతి । అ
 త్త్రయోన్వతీ మధ్యేజహూతి ॥ అగ్నయిథదం । త్వజామీతివదతి ॥

పునరదరావ్యముపస్తీభ్య ఉత్తరాధాత్వస్కృతపద్యతి ద్విజ్జమదగ్ని
 నాం ద్విరభిఘారయతి । నాత్రక్షతాభిఘారణం । అగ్నయేస్సిష్టకృతై
 సాన్వహేత్యుత్తరాధాపూర్వాద్ధైహహాతి । అగ్నయేస్సిష్టకృతభద్రం
 త్యజామీతి వదతి । నాత్రజయాదయః కేచిజ్జహ్వతి లేపయాః ప్రస్త
 తవత్పూష్టిం బహిరక్ష్యాగ్నప్రహరతి । యేషుకుశేషు పాత్రాతప్ర
 యుక్తానితేబహిర్యజ్ఞేనోద్యంతే । బహిరంజనస్య ప్రయోగః । ద
 రావ్యమగ్నిమన క్రితప స్తరణాభిఘరణాథాథాయాం మధ్యమూలే । ఏ
 వంద్యిస్త్రీరావ్య । అథవామూలమీప స్తరణాథాథాయామక్తాన్వ మధ్య
 గ్నై హామాథాథాయాం । ఏవంచెత్సక్మత్ । అథవాదరావ్యమగ్నింఉ
 వ స్తరణాథాథాయాం మధ్యమాజ్యస్థాల్పాన్వములం ॥ ఏవంతిద్విజ్
 తావ । అజ్యస్థాల్పాదేరావ్య ఉపక్రమస్సకృదావభవతి । అక్రస్యబర్హి
 వస్త్యుణమపసీయనిధాయావశిష్టం కరద్యమైష దరావ్యంప్రతిష్ఠాప్యస
 వ్యంకరంనిరస్య దక్షిణకరేణాగ్న ప్రహరే తత్రతిరుద్ధ్వత్య త్పణం
 ప్రహరతిః త్తిరంగుళ్యానిదిశ్య అగ్నిమభిమంత్య భూమానివృ
 జ్యపరిధీక్ ప్రహరతి । సగ్ సాన్వంజుహేతి ॥ బహిరంజనాదినగ్
 సాన్వాంతమూష్టింకరోతి ॥ తతఃపరిషేదనాంతంకరోతి ॥ తత్రగ్నా శాః ॥
 దవ్యామన క్త్యగ్నిమధైతరస్యాంమధ్యం సమూలంతిరిహాపివాద్విః ।
 వషేద్వితియేనకృతవ మూలంద్వితీయదరావ్యమిత రేచదరావ్యమ్ ॥
 అన క్తివస్యో రపివాగ్నిమధ్యే స్థాల్పాన్వములంతిరిహాపివాద్విః ॥
 వత్యేత్పతీయేసకృదేవమూలంస్థాల్పాన్వముపక్రమ్యస మంజనంస్యాత్ ॥ అ
 క్తావసనీయాక్తత్పణంనిధాయ దరావ్యంప్రతిష్ఠాప్యకరద్యయేన నిరస్త
 సవ్యప్రహరేత్ప్రహృత్య త్తిరత్రచోద్ధ్వత్యత్పణప్రహరః । నిదేశ
 నంచాగ్నృభిమంత్రణంచభూమానిమృష్టిః పరిధిప్రహరః ॥ సవ్యతరః
 స్తేన్విన్ కరస్యతజాన్యాతుత్తివారంవ్రతీనిదిశేచ్ఛ । ససాన్వహా
 మాంతమంత్రంకరోస్యాత్పాత్రప్రయ్య క్తం త్పణవంత్రపహాః । తతః

పరిశిష్టేనచయశాసన్నిష్ఠతాదక్షిణతోదభేమః సేవణ్ణంద్రాహ్మణంభో
జయేత్ ॥ వహూర్వరాపనితాయముషభందదాతి । అపచితః పూజ్యః
వకస్యాపచితస్తస్తేచక్షిణతాసీనాయ వగదానం । ఆగ్నేయస్థానీపా
శామాధ్వంయత్పూర్వాగచ్ఛతి తస్మిన్నుపక్రమః । పౌణమాస్యా
మేవవందదశ్యాం । తస్యప్రయోగః ॥ పంచదశ్యాంప్రాతఃకాలేఽపాస
నంహ్యశ్వాకృతపాగ్నాయామః పౌణమాసేనస్థానీపాశానయక్ష్య ఇ
తిసంకల్ప్య ॥ తతఃకథాబహిషాసంసహసం వ్రతచర్యాచ ॥ శివో
భూతేప్రతిపదిస్థానీపాకః । తత్రాస్త్విరంభదక్షిణైస్త్రయః పూణపా
త్రోవాదక్షిణాఆగ్నేయస్థానీపాశానంతరమేవఽపాసనహోమఆరంభ్య
శీయఃయద్యనతీతఃకాలః । అతీతేశ్వస్నాయంకాలమివ ॥ తస్యప్రయో
గః । అగ్నిహోత్రప్రాదుష్కరణకాలేకృతప్రాణాయామః ఽపా
సనమారంభ్యతైసయావజ్జీమహుష్యామీతి సంకల్ప్య ॥ తతస్నా
యమాపాసనహోష్యామీతిసంకల్ప్యశ్చవరిస్త్రుతశ్చేత్పరిస్తరణంవరి
మేచనంచ ॥ అగ్నయైస్వాపేతి పూర్వాహుతిఃపాసేనతండులేర్పయై
ర్వాహోమః॥అగ్నయైస్విష్టకృతేస్వాపేత్యత్రపూర్వార్ధేహోమః॥త
తవరిమేచనం॥ప్రాతస్తుప్రాతరౌపాసనంహోష్యామీతిసంకల్ప్యనూ
ర్యాయైస్వాపేతి పూర్వాహుతిః శేషంపూర్వవత్ । వినమహారహ
రగ్నిహోత్రకాలేషు ॥—॥ సమాప్తమౌపాసనహోమః॥—
పాల్వణేనాతాన్యాగర్తాణివ్యాఖ్యాతాన్యాచారాద్యాని గృహ్యంతే
పూర్వజ్ఞానవైవాహికేన స్థానీపాకే అతాన్యానిఅస్తాదన్యాని సర్వబ
ల్యాదీనియాన్యాచారాద్గృహ్యంతే తానికర్మాణివ్యాఖ్యాతాని । తే
ప్యేవం ధర్మాతిదేశభేదభేదః । యథోపదేశందేవతాః యథోపదే
శం నవబల్యాదిషు యాశ్చయావత్యశ్చ యేనప్రకారేణ మంత్రవిధా
నాదినోపదిష్టాః దేవతాస్తావధానంతి న పార్శ్వణదేవతా సత్తేషు పా
శ్చాన్యధాన్యసముచ్చేతవ్యమిత్యధః॥ఆగ్నిగోస్విష్టకృతంచాంతరేణ

యనోపదేశః దేవతా (వివేకవిద) కృతా ఉపదిష్టాః పరీక్షానహామాః
తే అగ్నిగోష్ఠిష్ఠకృతంచాస్తరణః । ఆగ్నేయసావిష్ఠకృతయోహామ
యోమోధ్యేధవయః । సర్వేమతంత్రీ సత్సావిష్ఠకహామేషు చ
హామేహాపాకరణ సమాపనయోశ్చ శిష్టాచారాదగ్నయే సావనాతి
అభ్యేనాగ్ని ముఖాభ్యమంగహామంస ర్వభ్యాశిష్యభానహామేభ్యః
పూర్వంజహయత్ । అవికృతమాతిభ్యః ఆతిథిర్నస్య కమణోనా
మిత్రం తదాతిథ్యంగవాలంభత్సభః । రుదవికృతయథోపదిష్టమే
వస్యాత్ । నాత్రాగ్నిమిధైత్వాగ్నిసామాన్యమపి తంత్రమ్ ॥—॥

వైశ్వదేవే విశ్వేదేవాః వైశ్వదేవమితి కమణామధేయం విశ్వే
సర్వదేవాః అత్రేజ్యంత్రాతి తస్మిన్వైశ్వదేవే సర్వాపవదేశతాః ప
ధానదేవతాః ॥—॥ అస్యప్రయోగః॥—॥ సమాపేనజహంతే వివా
హే సమాప్తే వైశ్వదేవమంత్రాణామపయోగే యద్యతమ్ । దావద
శాహమధ్యాయాబ్రహ్మచర్యం ధారలవణవజ్రానం చాత్తప్తస్యైక
రాత్రీముపవాస ఇతి తత్సర్వంసపత్నికశ్చరితావ్యవశస్తేహనివైశ్వదే
వారంభంకుర్యాత్ । అధ్యహమేధినోయదగ్నియమన్నం తతోహా
మాధాంహవిష్యమన్నమేకస్థినామైకల్యయతి అహవిష్యంతార
లవణాదియక్తం ద్వితీయేహవిష్యమన్నం దేవయజ్ఞపితృయజ్ఞభూత
యజ్ఞాధాం తృతీయేసర్వతస్సమపదాయాగ్రాధాంచతుర్థే సర్వత
ప్రపసమపదాయ మనుష్యయజ్ఞాధాం పంచమేయదిబాహ్మణతర్పణం
శావకల్యతే మనుష్యభోగ్యయథాశక్తివాసమితి వచనాత్ । తతోయ
త్రోక్తవాగ్నిమితిధర్మశాస్త్రాక్తవిధినా బోపసనాగ్నింపచనాగ్నించా
పృతిష్ఠాప్యమమోపాత్తదురితక్షయదావరాత్రిపరమేశ్వరప్రీత్యధాం
పంచనూనాపనుత్తయేగృహే సిద్ధేనాన్నేనవైశ్వదేవం కరిష్యే ఇతిస
జ్జుల్య పూర్వకరివిత్తాన్యన్నాన్యగ్నావధిశ్చిత్వాభ్యిష్ఠాత్తే । ప
రొక్షమన్నగౌనస్కృతమగ్నావధిశ్చిత్వాభ్యిష్ఠాత్తేదితివచనాత్ ।

తతాన్నమాజ్యేన దధ్నావయసావోపసేచ్యాగ్నిం పరిసమూహ్య ప
 త్యక్త్వాదితేనుమన్యస్తేత్యాదిభిః పరిషిత్య ప్రథమపరికల్పితార్థవి
 హ్యదన్నా ద్యధాహుతిమాత్రమగువ్యవర్థమాత్రమవదాయావదా
 య హస్తేన జహోతి అగ్నేయేస్వాపేత్యాదిభిష్టదాహుతిహుత్యా
 అభోమచీనముష్ణంభస్తాపోహ్యత స్థిన్నహవిష్యంతోరలవణాదియక్తం
 హ్వాహారా రేణ జహోతి । యస్యాగ్నానక్రియతే నతద్భాక్తవ్యమితి
 వచనాత్ । అతిశైలస్వమగ్నేస్థా ఇత్యాదిభిరుత్తరపరిషేదనంకృత్యావష
 డాహుతిశేషం అహవిష్యహామ శేషేణసంసృజ్య ధర్మశాస్త్రాక్రవి
 ధినా రోద్యాంతం బర్హహరేత్ । బర్హనాందేశేదేశే సమవేశానా
 గ్హస్తేన పరిమృజ్యావోక్ష్యన్యవ్యవశ్చత్పరిషేచనం కుర్యాత్ ।
 అవరేణాగ్నిం హస్తేన పరిమృజ్యావోక్ష్య ధర్మాయస్వాహా ధర్మా
 యస్వాపేత్యేతాభ్యాం ఉదగవవగ్ం బలిమన్యవ్యద్యయోస్సకృదవ
 పరిషేచనం॥ఏవ మన్యత్రాపి సర్వత్రతూష్టీం సమంతంపరిషేచనమేన
 అభ్యసేస్వాపేతుదధానసన్నిధౌపరిషేచనం మధ్యేగారస్య దశమై
 కాదతాభ్యాం ఓషధివనస్పతిభ్యస్సావహరక్షోదేవజన్త్రభ్యస్సావహైత్య
 తాభ్యాం ప్రాగవవగ్ం పరిషేచనం ఉత్తరపూర్వవేశేగారస్యోత్త
 రైగ్ం హ్యభ్యసావహైత్యాదిభిశ్చతుర్భిః పరిషేచనం । శయ్యాదే
 శే కామాయస్వాపేతి పరిషేచనం దేహశ్శ్యామంతరిక్షాయస్వాపేతి
 పరిషేచనం యదేజతిజగతి నామేస్వాపేత్యభిధానాం పరిషేచనం పృ
 థివైస్సావహైత్యరభ్య బ్రహ్మజాస్వాపేత్యం లైడశభిర్బ్రాహ్మనః
 దైత్యైగ్ం దక్షిణతీర్థతి శేచిత్ । ప్రాచీనాపీతీస్వధాపితృభ్యస్సావహై
 దశభ్యోదక్షిణతః అవాచీనపాణికుర్యాదప్రదక్షిణం పరిషేచనం చకృత్యా
 యజ్ఞోపవీత్యవడివస్సు శేత్ । నమోరుద్రాయవశువతమోస్వాపేతిన్య
 థాపీత్యభ్యసావహైత్యస్యోత్తరతః యజ్ఞోపవీతీప్రదక్షిణం పరిషేచనము
 దశస్సుశానం । ఉత్తమేన వైహయసంయోధూతాః ప్రదరంతీత్యనైసల

గ్రంభాహ్లాదాయదదాతి యస్యచాగ్రం నదీయతే సరిభ్యోక్తవ్యమితి
 వచనాత్ ॥ దేవయజ్ఞేనయక్ష్యఇతిసంకల్ప్యవిద్యుదసీత్యవడవస్పృశ్య
 అదితైనుమన్యస్వేత్యాదిభిః పరివీచ్య కౌపాసవే పవనైవాభ్యావ్య
 పరికల్పితాదన్నాద్దేవేభ్యస్సాప్తవేతిహస్తేనకహారి ॥ అదితైస్సమ
 గోస్థాఇత్యాదిభిః పరివేచనం ॥ వృష్టిరసీత్యపాముపస్పృశనంచ ॥ అ
 చపట్రారహోమేమనవిద్యుద్వృష్టిఇత్యవదేశః ॥ అథహృషినాపేతపి
 త్యయజ్ఞేన యక్ష్య ఇత్యుక్తావ ॥ విద్యుదసి శుచాచూమా అగ్నేర్దక్షి
 ణతః దేవయజ్ఞశేషాదన్నాద్దేనాంగుష్ఠ ప్రదేశేన్యా వంతరేణపితృ
 భ్యోస్సవీథాప్తీక్యాహుతి మాత్రందద్వాదప్రదక్షిణం పరివేచనంవృష్టి
 రసి ॥ యజ్ఞోపవీత్యవడవస్పృశేత్ ॥ భూతయజ్ఞేనయక్ష్యఇత్యుక్తావ
 విద్యుదసిఅగ్నేరు తరతశ్శుచాచూమా భూతైభ్యోనమఇతి పూర్వశే
 షాదన్నాదేవదద్వాల్ పరివేచనంవృష్టిరసి ॥ అథవాసస్య హృమ
 తుల్యత్వాత్ యజ్ఞోపవీతిమనుష్యయజ్ఞేన యక్ష్య ఇత్యుక్తావ వి
 ద్యుదసిబ్రౌహ్మణతర్పణం త్విరలవశాది యక్తస్య పూర్వపరికల్పిత
 స్య దానంవృష్టిరసి ॥—॥ బ్రహ్మయజ్ఞః ॥—॥ బ్రహ్మయజ్ఞంతు పూ
 ర్వమేవమర్చిత ॥ అగ్నిహోత్ర మాపాసనంవామలక్ష్మణ ఉదితఅదిత్య
 ఇతివచనాత్ ॥ తస్యకమోచయతే ॥ బ్రహ్మయజ్ఞేనయజ్ఞే విద్యుదసి
 త్విరావహ్యోద్ధిః పరిమృజ్యసకృదుపస్పృశ్య దక్షిణోపాదీనా నమ్యం
 బ్రౌక్ష్య పాదాశిరశ్చేంద్రియాణ్యుపస్పృశేత్ చక్షుషీనాసికే
 క్రోత్త్రే హృదయమాలభతే ॥ ఉపస్థంకృత్యాప్రాక్షుభలసీసిః నక్షిణో
 త్రరా పాదీపాదాకృత్యా సపవిత్రానామితి ప్రతిపద్యతే ॥ అథసా
 విత్రింత్రిరన్నాహవచ్ఛోధకర్పశోఽనవాశంబు చోలక్షరక్షతిత్రిపరి
 త్యావదస్యాదితరభ్యయధాభ్యయమధ్యయనం కృత్వృషస్యవేదస్యా
 సమాప్తేః పాచామనసావా యావద్భుక్యమధీయాతనమోబ్రహ్మణాఇతి
 పరిధానీయాం త్రిరుక్తావృష్టిరసీత్యవడవస్పృశేత్ ॥ ఏవమపారహుః

కృతాంతాదారభ్యయావత్సమాప్తౌ నెడః సప్తాకాగ్నికాండేన సమ
 ప్రమధీత్యవైశ్యదేవమంత్రానధీత్యతతః పగ్నగ్నేతేతి ప్రశ్నద్వయమ
 ధీయాత । యద్యనెకశాఖాధ్యాయితతోనైనైవ విధినాద్వితీయం పు
 నరధీయాతముగ్యజస్సామ్నాంకమేతాధ్యయనే । యద్యనధ్యాయ
 స్సాస్యత్ తదైకామృచమేకంవాయజు రెకం సామవాక్యతాంతాదే
 వారధ్యాభివ్యాహరేత్ యథాద్యాహ్వానస్యకమితథాధూర్భువస్సు
 వస్సత్త్వ తపశ్శ్రద్ధాయాం జహోమిత్యభివ్యాహరేత్ । ఏవంబ్రహ్మ
 యజ్ఞం యావజ్జీవంకుర్వీత । ఏవమృతేమహాయజ్ఞేభ్యస్సాయంవైశ్వదే
 వం రౌద్రాతంకృత్వా వైశ్వాయసమాకాశే భూతబలిం కుర్వీత ఇతి
 వైశ్వదేవ పంచమహాయజ్ఞః ॥—॥ ఉపాకరణమ్ ॥—॥ ప్రకృతమను
 సరామః । పౌణణమాస్యాం పౌణణమాసీయస్యాం క్రియతే । య
 స్యాం పౌణణమాస్యాం శ్రావణ్యాం మాగేశీమ్యాం చ స్థాలీపాకఃక్రి
 యతే తస్య ప్రేవపౌణణమాసీదేవతా । ఉపాకరణై సమాపనేచ ఋ
 షిర్యః ప్రజ్ఞాయతే సదసస్పతిర్ద్విత్వీయః । అధ్యాయోపాకరణస్యప్ర
 యోగోవక్ష్యతే । శ్రావణ్యాం పౌణణమాస్యామాచార్యస్సహశిప్ర్యేః
 కృతప్రాణాయామోధ్యామోపాకమకరిష్యతిసంకల్ప్య మాహ
 నదముదకముపస్పృశ్యస్నాత్వావవిత్రపాణిర్నవముషీగ్ స్తర్పయేత్ ।
 ప్రజాపతి కాండముషీంతర్పయామి ఇతిద్విః । సోమం కాండముషీంతర్ప
 యామి అగ్నిం కాండముషీం తర్పయామి విశ్వాదేవా కాండముషీ
 గ్ స్తర్పయామి సాగ్ హితి దేవతా ఉపనిషదస్తర్పయామి ॥ యజ్ఞే దే
 వతా ఉపనిషదస్తర్పయామి వారుణీ దేవతా ఉపనిషదస్తర్పయామి బ్రహ్మ
 ణ్య స్వయంభువంతర్పయామి సదసస్పతింతర్పయామి తతస్థంజిలాలైః
 నాద్యగ్నిప్రతిష్ఠాపనాద్యగ్నిముఖాంతే అనావరభేష్యం లెవాసిమనవా
 జ్యహుతీజహోతి । ప్రజాపతయే కాండముషయేస్వాహ । సోమాయ
 కాండముషయేస్వాహ । అగ్నయే కాండముషయేస్వాహ । విశ్వేభ్యో

దేవతాభ్యః కాండముపిభ్యస్సాన్వహః । సాగ్ హి తీర్థాభ్యో దేవతాభ్యుడవ
నిషద్భ్యస్సాన్వహః । యాజ్ఞకీభ్యో దేవతాభ్యుడవనిషద్భ్యస్సాన్వహః । వా
రుణీభ్యో దేవతాభ్యుడవనిషద్భ్యస్సాన్వహః ॥ బృహ్మజానస్వయంభుజేసాన్వ
హః । సదసస్సతిమిత్స్వవాచ । తతస్స ర్షేఆచార్యప్రముఖాదర్భేషాన్వ
సీనాదర్భాన్ ధారయమాణాః వేదస్య ఆదితశ్చతురోవరాధ్యాయాన
నువాకానధీయతే । జయాదిపరిషేచనాం లెద్యాస్త్రాణతర్పణం మాసం
ప్రదోషేనాధియతేతిలభక్షణంచ । శ్వాభూతేబృహ్మచారిభిస్సహమా
హానదముదకముపస్పృశ్య సావిత్త్రాయ సమిత్స్వహస్మాదధ్యాత్ త
స్యప్రయోగః । స్థండిలాద్యగ్నిముపసమాధాయ సంచరిస్తీర్య కృ
తప్రాణాయామః । సావిత్త్రాయ సమిత్స్వహస్మాదధ్యాత్ ఇతిసంకల్ప్య పరి
షిచ్య ఘృతేనవయసావాసమిహోక్తాన్సావిత్త్రాయ ఆదధ్యాత్ తతఃప
రిషేచనద్యాస్త్రాణభోజనే । నమదధావేసామధ్యాభావేవాజపః ॥—॥

ఉత్సర్జనమ్ ॥—॥ ఏనమేవోత్సరగః తస్యకాలః త్రైష్యామిత్యా
ది ఉపాకరణోత్సర్జనం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్యస్నానాదిహోమాంతం
కృత్వా । అత్రైవసాన్వధ్యాయంవిసృజేత్ । తతోజయాదిపూర్వవత్ ॥
తత్ప్రణోకా ॥—॥ ఉపకర్మమోత్సర్జనయోగ్యశిష్యః ఆచార్యతల్లత్య
మహాపగాను । సంతర్ప్యవార్యంజిలిభిము నీగ్ స్తానెభ్యస్తుహోవయం
త్సదసస్సతించ । కేంద్యగ్నివిశాన్వంశ్చనిషత్సవయంభుంహుతాన్వము
ఖాంతేనదసస్సతించ । ఆద్యానువాకాన్శ్చతరోవరాధ్యాయానధీయతే
తతః తతోజయాదిః । వ్రతానాముదగయనాదికాలః । లెషాంప్రయో
గః । పాగ్రజాపత్యస్యతావత్ । ఇమంయజ్ఞశమాణం పాగ్రజాపత్యవ్ర
తేన సగ్ స్మరిష్య ఇతి సంకల్ప్య । శిష్యస్తుపాగ్రజాపత్యవ్రతంచరి
ష్యామితి ॥ సహశిష్యేణ మాహానదముదకముపస్పృశ్య సాన్వహస్మతర్ప
యేత్ । వ్రజాపతిం కాండముపి । సాగ్ హి తీర్థాదిత్రయంబృహ్మణగ్
స్వయంభునం సదసస్సతించ । తతోగృహంగతాన్వగ్నరుపసమాధ్యా

سوی

అండుపిళ్ళైగ్గహ్యవ్రయోగవృత్తా

నాద్యగ్నిముఖాంతే అనావరణ్యేవృతినిజహోత్యాచార్యః । ప్రజాపతే
 యోకాండయుషయోస్వాహా ॥ ప్రజాపతేనత్వదితినూక్తేన ప్రత్యృచం
 పఠాహవీజహోతి ప్రజాపతేనత్వదేతాని ॥ రయ్యాణాంపతిం య
 జతంబృంహతం ప్రజాపతేత్వంనిధిపాఃపురాణః ॥ తవేమేతా కావప్రది
 శోదితశ్చ ప్రజాపతిం ప్రథమంయోరాయశశేః ఇతిషడ్వచః ॥ సాగ్
 హోతిగ్భ్యఃయాజ్ఞాక్షిభ్యః ॥ వాసుశ్శేభ్యః ॥ బ్రహ్మణస్వయంభువే ॥ సదసస్వతి
 మిత్యృచాచహుత్యా మాణవకః ప్రత్యుజ్ఞాయదెవతాఅభినంధాయ
 అగ్నిపురోగాశ్చతస్రోదేవతా ఉపతిష్ఠతే ॥ అగ్నీవృతపతే కాండయు
 ష్శిభ్యః ॥ ప్రాజాపత్యంవృతంచరిష్యామి తచ్చ కేయంతస్తేరాధ్యతాం
 ఏవంవామోవృతపతే ॥ ఆదిత్యవృతపతే ॥ వృతానాంవృతపతే ఇతిన
 కృత్యానుషజ్యతే ॥ జయాకపరిశ్చేవనబ్రాహ్మణాణోజనాని ॥ ఏవమేవ
 త్సజానం ॥ సంవత్సరేపర్యవేతే ప్రాజాపత్యవృతాత్సజానం కరి
 ష్య ఇతిసంకల్ప్య ॥ ఉపస్థానేవిశేషః ॥ ప్రాజాపత్యవృతమచారి
 షం ॥ తదశకంతస్తేరాధీతి ॥ సౌమ్యన్యోదగయనే వర్షణిపూర్వపక్షే
 జ్యేష్ఠక్షత్రే కృతప్రాణాయామఇమం యజ్ఞశమాణం సౌమ్యవృతేన
 సగ్గోరిష్య ఇతిసంకల్ప్య సౌమ్యవృతంచరిష్యామితి వృతకేత వృత్త
 హాపయిత్వా ॥ తక్షణేవిశేషః ॥ సౌమంకాండయుషేం ॥ ఉపనిషత్ప్ర
 యాదిపూర్వవతో ॥ అపరాహ్ణేప్రాచీముదీదీంవా దిశముపసమ్కృ
 మ్య అరణ్యేతిచ్చదిడఃశ్చే అగ్నీరుపసమాధానాది హోత్రవ్రయోగ
 విశేషః ॥ దేవసాత్కాణామంత్రవతస్య బౌదుంబరీసస్సుమిధోవాసశ్చమ
 దంత్యా సహవృక్షిప్యో ప్రణీతావ్రణయనాత్కృత్యామదంత్యాజలాహ
 యసంతతాబ్రాహ్మణాండక్షిణతఇత్యాద్యగ్నిముఖాంతేఅనావరణ్యేవృతిని
 సౌమాయకాండయుషయోస్వాహా ॥ సౌమోధేనుమితి షడ్వచేన పఠా
 హవీజహోతి ॥ సౌమోధేనుం ॥ ఆహోధంయుత్సు ॥ త్వగ్సోమకృ
 త్ ॥ యోతేధామనిషామే ॥ త్వమిమాంషధీన్నోమవిశ్వాః ॥

యాతేథామానిదివియాపృథివ్యాం || ఇతిపద్మచః || సాగ్గోపిఠిదేవ
 దాభిప్రేషణమాకా సదనస్పృతించ || మాణవకోమదంతీదుసస్పృశ్య
 నమోవాచఇతి ప్రథమేనానువాకేన శాంతింకృత్వా || చతస్రదేదుఃఖ
 రీష్ణమిహోఘృతేనమూలాదారభ్యగ్రాదక్వాపృథివ్యాదిభిరాదధీత ||
 పృథివీసమిత్ || అంతరిక్షగ్గ్సమిత్ || చ్యోస్సమిత్ || ప్రాజాప
 త్యామేసమిదసీత్యైత్రేమణంత్రిః | ఆభదేనతావస్థానం || అగ్నేవ్ర
 తపతేకాండముషీభ్యః || సౌమ్యవ్రతంచరిష్యామి || తచ్చకేయంత్రస్తై
 రాధ్యతాం ఏనంవామోవ్రతపతే || అదిత్యవ్రతపతే || వ్రతానాంవ్రత
 పతే || తతోవ్రతీనంశుక్రియమంత్రీ బ్రాహ్మణయోజనవాకానామాదివ
 దాని వాచయతి | యంజతేసవితేతి వాపదద్వయం | జయాదిపరిషేచ
 శాంతే మాణవకోమదంతీదుసస్పృశ్య శంఖావాతఇత్యనవాకేన శాం
 తింకృత్వా తతస్సంమీలతీవాచం యచ్ఛతి తతోఽహతేనవాససాప్ర
 దక్షిణం సముఖగ్గ్శిరోవేష్టయిత్వాఅస్తమితేగ్రామంప్రపాదయతి | వా
 గ్యతపతాగ్ రాత్రిః తిష్ఠత్యాస్తేవా || శ్వాభూతైబిలెఛదిదక్షశేఠ్థంజి
 లాద్యగ్నిముపసమాధాయ సుపరిస్తీర్య అథాస్యపట్రయమభిదశే
 యతి సప్తయమిత్యేకే | అగ్నిమాదిత్యముదకుంభమశ్వానంనత్సంమ
 హానగ్నాంహిరణ్యం సప్తమం || అపివాదితస్త్రీణిదర్శయిత్వా యథో
 వపాదమితరాశిదర్శయతి | మహానగ్నాకస్యకా | అత్యగురవైవేష్టన
 హాసోదత్వా వయస్సువక్షాంఇత్యాదిత్యముపతిష్ఠతే || తతోబ్రాహ్మణ
 భోజనం || తత్రాహ్నికాః || — || సౌమయాక్తనిపత్సదసస్పృతించత్రమ
 జ్ఞానాయాత్సలిలంనమః || శుక్రియేసమిహోగ్నఇతి వ్రతీయంజతే సవి
 తా జయవారిశం || మీలనేయతవాక్ శిరసస్కృతేవేష్టనైఽస్తమితే
 గృహనూవిశేత్ || స్థీయతేంధవదవ్యధవాస్యైవేవాగ్నీతేనతతోభ్యుదిత
 క్రియా || తతఃప్రభాతైకుటహిగృహణాంవహ్నంచ నూర్ణ్యంచతథోద
 త్కుంభం || ఆకాశమద్వీక్ష్యగిరించపత్నంపశ్యేద్ధిరణ్యంచనయస్సువర్షాః

(దద్యాద్వరం చైవమయస్సుపణాః) అథాస్యబ్రహ్మచర్యమధిర్వాది
 నిత్యమాచరితవ్యం ॥ ఉత్సజనేవిశేషః కృతపాత్రాయామోయజ్ఞశ్చ
 మాణం సామ్యవృతసోత్సజనైః సగ్గోపరిష్యతి సకలవ్య
 ఉత్సజనంచరిష్యామితి వృత్తి ॥ వసనస్నానతర్వాణాద్వివర్త ॥
 తతఃప్రాచీముదీపీంవేత్త్యాదిప్రాక్సమిదాధానాత్కృత్యా ॥ సమిదా
 థానైవిశేషః ॥ ద్యాన్సమిదిత్వా ద్యాన్వృత్తైర్వత్తైః సమిధతదాతి ॥
 ద్యాన్సమిత్ ॥ అంతరిక్షమ్ ॥ పృథివీ ॥ పౌజావత్త్యామేనమిదిత్వా
 వృత్తామృత్యాః ॥ అథదెవతాపస్థాపనం ॥ ఆదిత్యవ్రతపత్రేవ్రతవచారి
 పం తదశకంతైస్తేరాధి ॥ ఏవంవాయోఅగ్నే ॥ వృతానాంవ్రతపత్రే ॥
 యంజతేనమితేతి వజ్రయిత్యా జయదిపరిషేచన మదంత్యుపస్పృశ
 న గురువరద్యాహ్నాభోజనాని ॥ తతస్స మీలనాదివజ్రయేత్ ॥ సౌ
 మ్యసోత్సజనంసమాప్తమ్ ॥ ఇహిద్వితీయశుక్రియవ్రతం ॥ సర్వవ్రా
 తేషు మాణవశిశువృత్త్యాని ॥ వసనస్నానతర్వాణాదేవతోపస్థానాని
 సామ్యేభునః వసనస్నానతర్వాణ వ్రథమేనమదంత్యుపస్పృశనచతు
 స్సమిధాదానయంజతేనమితేతి వచనోత్తమేనమదంత్యుపస్పృశనని
 మీలన వాగ్యమనాగ్నోద్దిదగ్గనవాసోదానాదిత్యోపస్థానాని ॥ అ
 న్యదాచార్యేణ కర్తవ్యం ॥ ఆగ్నేయస్య విశేషఉచ్యతే ॥ ఇమంయ
 జ్ఞశ్చమాణమాగ్నయేభువ్రతేనగ్గోపరిష్యతి సకలవ్య ॥ స్నా
 నాద్వివర్త ॥ తర్వాణావిశేషః ॥ అగ్నింకాండముపింతర్బయామి
 తి ప్రథమతః అగ్నిముఖాంతే అగ్నయేకాండముపయోస్వాహేతి ॥
 అగ్నేనయేతి సూక్తేన ప్రత్యేకం షడాహుతీజ్ఞాహోతి ॥ అగ్నే
 నయసుపథా ॥ ప్రవశ్యక్రాయ ॥ అచ్ఛాగిరః ॥ అగ్నేత్విహస్తేత్ ॥ అ
 గ్నేత్వంపారయ ॥ ప్రకారవః ॥ సాగ్గోపరిష్యాదిహ్నాగ్నవతో ॥ తత
 ఃపస్థాపనమ్ ॥ అగ్నేప్రవతేకాండముపిభ్యః ॥ అగ్నేయవ్రతచరి
 త్మమ్ ॥ తచ్చకాయంతస్తేరాధ్యతాం ॥ ఏవంవాయోవ్రతపత్రేత్వాది

సమానం ॥ ఉత్పజనేవిశేషః ॥ కృతప్రాణాయామాయజ్ఞశర్వణః
 అగ్నేయవృతృజనం కరిష్యే ఇతిసంకల్ప్య ॥ ఉపస్థానేవిశేషః ॥
 అచారిషంతశకంతన్తైరాధీతి అన్యత్సన్వంసమామ్ ॥ వైశ్వదేవస్యామ
 మేవ విశేషః ప్రాజాపత్యాల్ ॥ యజ్ఞశర్వణం వైశ్వదేవేనవృ
 తేనసగస్కరిష్యే ఇతిసంకల్ప్య ॥ స్నానాదిపూర్వదల్ ॥ తపణావి
 శేషః ॥ విశ్వాదేవా కాండముషీన్ స్తవయామి ॥ సాగహితీ
 రిత్యాదిపూర్వదల్ ॥ తత్సాగ్నిముఖాలై విశ్వేభ్యోదేవేభ్యః కాండ
 ఋషీభ్య ఇతిహుత్వా ॥ ఆనోవిశ్వేఅస్మాగ్మంతుదేవా ఇతిసూక్తాన
 పృత్యృచం షడాహుతీజాహూతి ॥ ఆనోవిశ్వేఅస్మాగ్మంతు దే
 వాః ॥ శంనోదేవాః ॥ ద్యౌసవితుః ॥ అగ్నేయాహిః ॥ ద్యౌఃపితః ॥ విశ్వే
 దేవాశ్చృణుతేతి పద్యుచః సాగహితీభ్యోదేవతాభ్య ఇత్యాది ॥ ఉపస్థా
 నేవిశేషః ॥ అగ్నేవృతపతేకాండముషీభ్యః వైశ్వదేవవృతచరిష్య
 మి ॥ తచ్ఛక్రియం తన్తైరాధ్యతా మిత్యాదిజయాదిశేషంసమానమ్ ॥ ఉ
 త్పజనేవిశేషః ॥ యజ్ఞశర్వణో వైశ్వదేవ వృతృజనం కరిష్య
 ఇతిసంకల్ప్య ॥ ఉపస్థానేవిశేషః ॥ అగ్నేవృతపతేకాండముషీభ్యః
 వైశ్వదేవవృతమచారిషం ॥ తదశకంతన్తైరాధీతి ॥ అన్యత్సమానం ॥ త
 త్త్రణాకా ॥ ఋషీన్తుభాంతేజహుయాద్యైమే సూక్తోపహూమాం
 శ్చదస్పతిం ॥ ఉపస్థితిశ్చాపిద దేవతానాంజయాదయో బ్రాహ్మణత
 పణం ॥ ప్రతేమచాపగోవిధిర్నూక చిత్తమాదికం ॥ ఉపస్థితిర్న
 దేవతాగణస్యకుక్రియాదృతే ॥ వేదవృతానిసమాప్తాని ॥ స్త్రియామ
 పెతేనచ క్షామామోనకతావ్యఃపచనాభావే ॥ తూరలవణాభ్యామపరా
 న్నేనచసగస్కరిష్యే క్షామామోనకతావ్యః ॥ ఇదంతసాధారణం
 సమం ॥ యథోపదేశం కామ్యానిబలయశ్చసర్వక్రైతివచనాత్ ॥ సర్వ
 యోచారలక్షణేషు కమణుపగవ్యత్రైమ ॥ యత్రాగ్నిర్విహతాభా
 వాపి స్వయమేవపృజ్యలతి తత్త్రప్రాయశ్చిత్తం ॥ ఏకంవిహితేషుసాన్

హాకారో వికల్పః ॥ ఉద్దీప్య నేవతిదావభ్యమృగభ్యనంసమిధావాదా
య ॥ ఆనన్తాత్రిఃత్రిమాణాదితిహాసమిధావాదధాతి ॥ పూర్వయో
జాతవేదాదెవతా ॥ ఆగ్నేయస్థాలీపాకాదూర్ధ్వం త్రిరాత్రీముభ
యోరధశ్చయ్యుబ్రహ్మచర్యమష్టాంగం త్కారలవణవజ్రానంచ ॥ తయో
శ్చయ్యమంతరేణ దండోగంధవిప్రానేయగోధ ఆశ్వేత్థఃస్థాక్షబేదు
మృరోవా వాససానూత్రేణవాపరిపీత స్తీవతి ॥ తంచతుర్థామపత
రాత్రే త్రిభాగావశిష్టే ఉదీమావ తేజతిదావభ్యమృగభ్యనంసము
త్తాప్య ప్రక్షాళ్య నిధాయాగ్నే రుపసమాధానాదిశమ్యాః పరిశ్యత్థై
ఆజ్యభాగాంతైస్సావరద్ధాయామగ్నేప్రాయశ్చి త్తణినిస్తాజ్యహు
తీజహాతి ॥ అగ్నేప్రాయశ్చిత్తైవాయో ఆదిత్యప్రజాపతేత్వం దే
వానామిత్యనుషంగః ॥ ప్రసవశ్చమభుశ్చ చిత్తంచజయాది పరిషేచ
నాంతం కృత్వాతప తేనాగ్నింవధూముపవశ్యతస్యాశ్చిరస్యాజ్యశేషాల్
కించిదాజ్యమాసీయథూస్సావహా భువస్సావహాసువస్సావహాన్ సా
హిత్యైతావదుక్తాన్తే ఆనయతి ॥ అవశ్యం నేవతిదావభ్యముభయోః
పరస్పరంయగపదీక్షణం ॥ ప్రథమమంత్రావధావః ఉత్తరమంత్రావర
న్య ॥ వధూమన్యోవాచయతి ॥ సమంజస్విత్వృచాజ్యశేషేణదంప
త్యోహృదయదేశో సమజ్యప్రజాపతే తన్వమృతి తిస్రీముచోజ
పితౄ ఆరోహోదుమిత్యనువాక శేషం సమావేశసకాలే జపేత్ ॥
ఋతుమధిగమ్యస్నాతాయాం సమావేశసకాలే విష్ణుర్వోనిమిత్యార
భ్యతంమేవాయోసమధయేత్వం తేనవధూమభిమంత్రయతే ॥ యదిత
తుర్థిసంవేశస మృతుసంవేశసంచ యగవత్ప్రాప్నోతే ॥ తదాఆ
రోహోరుమితిజపిత్యా విష్ణుర్వోనిమిత్యభిమంత్రయతే ॥ చతుర్థాది
వసాదారభ్యయోదశాద్భుతుదివసాః ॥ అథయస్య కన్యచిత్ప్రయోజ
నార్థం గచ్ఛత ఉపగ్రమవేశాయాం పరిక్షణకృతే పరికాశనేచ ॥
అనుహసమితిద్యయోః ఋచోర్భూతాంత్రంగంజపః ॥ అనుహసమితిక్షు

తెలుసువాతమితికానేరరాత్తఇత్సృచాచిత్రియంవనస్పతిం సమశ్శ
 కృత్సదే ఇత్యారభ్య మాహిగ్సీరిత్యంలెన శక్యత్వంతిం సిగసీతి
 మామాహిగ్సీరిత్యంలెనసిగ్వాతం || ఉద్ధాతెవత్సృచాశకునివకోఢ
 నవాదిభం || జాయావత్సృహృదయసంసగ్గం కతకమిద్భూత్తి
 రాత్రానరం బ్రహ్మచర్యంచరిత్వా పునర్నసోవ్యక్తసాక్షాతాయామః
 జాయావత్సృహృదయసంసగ్గం కరిష్యేఇతిసంకల్పన్తి || తయారా
 పాసనేస్థాలీపాకగ్ శ్రవణిత్వా శ్రవణాభిఘాతః ప్రతిష్ఠితాభిఘాత
 తాంతకృత్వాతిస్నిముఖాంతెనావృద్ధాయాగ్ స్థాలీపాకాత్ సాతర
 గ్నిమితిప్రత్యుచం సప్తాన్నాహుతిజ్ఞాహుతి || అంతేక్షతాభిఘాత
 ణం || అగ్నేయేస్వీష్టకృతేస్వాహేతి స్వీష్టకృత్ జమాదివ్రాతవద్వలలే
 వయోరితిచ || తతఃపరిషేదనాంతేస్థాలీపాకేనసహిష్టతాద్యవరాకా
 ద్బ్రాహ్మణాక భోజయిత్యాసిద్ధింవాచయాత || ఓశమణసిద్ధింభవంతో
 బ్రువంత్యితికర్తా || ఓశమణసిద్ధిం సైతీతరేబ్రువతేతతఃపారాంపరికి
 రతి || పారామేకవింశత్యయవైస్సర్వతోవస్తయతి || యదివాచ్యన్యసి
 చరుతాత్వానిష్క్రిణామియదిసామ్యసిసోమాత్వానిష్క్రిణామితిగోవో
 భూలేషమాంఖనామిత్యనయా పారామర్థ్యాన్య ఉక్తానసంజాఇతి తిన్దు
 భిర్బుధిమంత్ర్యిస్తేవవత్సీ అహమస్తీత్యచా అవరణాథేన కంచ
 కేన ప్రతిభన్నాంహస్తయోరాబిధ్నాతి || అసామర్థ్యా దవ్యుతి
 భ్నాతి తస్యాపీమంత్రోబ్ధారణం || ఉపలేధామిత్యచాశయ్యకాత
 బాహుభ్యం శుకారం పరిగృహ్ణీయాత్ || ఉపధానలింగదేతి జ్ఞా
 నంకమాంగం వశ్యోభవతిశుకా || పవత్సీబాధనస్య చైతత్కమణ
 భవతి || అథసాపత్నీప్రాగ్భజనకాలాత్ప్రయతావతి ఉదపానుశ్చల
 గాదిత్యనువాకేన వదాదిత్యముపలిస్తతే || యాపిరాజయత్కగృహీతా
 తినైయన్నాదాదిభిర్వహీతామౌతాంబ్రహ్మచర్యయక్తోభిర్వాప ద్దనం
 వతకమూలైః తడిధ్యాంత ఇతి యథాలింగ మంగానిసంమృత్య ప్రతి

అంకశిల్పభ్యగృహ్యవ్యయోగవృత్తం .

చీను నిరస్యేత్ సర్వత్రవిమృహమిత్యంతేన సంమాజనం అంగాద
గాదిత్యవశిష్టాంగం ఏతత్కమనమంత్రా ధావాదం యోవెదత్సే
బ్రాహ్మణాయ పరాదేహిత్యవశిష్టేన మంత్రేణవధూవాసోదద్యాత్ ||

...ఇత్యానస్తమ్భగృహ్యవ్యయోగవృత్తాత్మతీయఃపటలః...

అథ ఉపనయనక మోక్షవృత్తః

కృతస్రాణాయామ ఇమంయజ్ఞశ్రమాణ ముపనెష్య ఇతినంక
ల్పస్ || బ్రాహ్మణాభోజయేత్ నాచీశ్చార్థవిధినా || నాచీశ్చా
ర్థం ధూతానామినాయభోక్తంప్రదక్షిణముపచారిః | యవాస్తిలాగ్ధే
బదరీమిశ్రిం దధ్యోదనంప్రదామ || నాచీముఖేభ్యః పేత్థభ్యఃపిశా
మపేభ్యః ప్రపితామపేభ్యః స్వధాస్త్రివతి స్వధాకారయ్యుగ్దానాం
సంకల్పః || నాచీముఖాఃపితరఃప్రియంతామిలివాదనం || నాచీముఖేభ్యః
పితృభ్యఃపితామపేభ్యఃప్రపితామపేభ్యఃఇతిపిండాన్ప్రహృదధ్యోద
నేనదద్యాత్ || నాచీముఖేభ్యఃపితృభ్యః పితామపేభ్యఃప్రపితామపే
భ్యఃస్వధాస్త్రివతిస్వధాకారుకేదన్న కుర్వంతి || పితృశ్చార్థవృత్త(గా)గ)
మినోవికారః || నవికారఇత్యుపదేశః || ఏషవిధిః సర్వత్రశ్రోతస్మా
తేషు || నతునిత్యః || అపస్తంబేనానుక్రత్వాత్ || శాసకీయమభ్యుద
యశ్చార్థం కరిష్యేఇతి అథాశాభ్యుదయశ్చార్థమహయత్యుమి శాస
కః || అమంత్రేణద్విజాగ్వాణాం కుర్యాత్పుర్యేష్య రేవహి | ఈ
చిహ్నతావంతికంగత్యాభోజ్యానామగ్రజస్తనామ్ || స్వయమేవాధవా
న్యోనా కుర్యాత్తేషానిమంత్రేణవ || ద్వానిమంత్రయతే విప్రా
విష్వదేవాథామూర్తయః || పితృభ్యస్తుయథా క్రియగ్దాగుణసోద్య
జా || అథాపరమ్యరానీమ బ్రాహ్మణాంస్తు నిమంత్రితా || స్నా
నేద్యోద్యైకృతస్నానానకీధా దేవపూర్వకా || కుద్ధపాదాద్వి
రాదాంతా బ్రాహ్మణామపవేశయేత్ || అసనేమాపకృష్టమపిశ్చం

స్మరేత్ || యజ్ఞాపవీతీకతాన్యత్సర్వేషాంకమణా

మిహ ॥ తిలస్థా నెయవాగ్రాహ్య ఉపచారః ప్రదక్షిణం ॥ ఇష్యతేపా
 ఋతుత్వంచ కతురసోపలభ్యతే ॥ పితృపూర్వమృతాదర్భా వి
 స్తరాభాండదాతిత ॥ అథౌదగగ్రాస్తేకార్యాన్సర్వేషాంవాహనెష్వి
 హా అపౌదదాతినర్వేభ్యః పునరేషయభాక్రమం ॥ యవగంధోధ
 తైః పూర్వందేవానామఘ్నమగ్రతః ॥ ఏశ్వేదేషాభదంవోఘ్నం
 ఘోక్ష్య తాశిరిసిద్విజౌ ॥ అథదభాణంస్తుసంస్తీర్య ప్రాగగ్రాన్వేష్వి
 విదక్షణః ॥ ఏకద్రవ్యాణిపాత్రాణి తేషాంధద్యాత్పమాహితః ॥ అం
 తథాన్యదదభాణస్తేష్వేషుసించేదవస్తవధౌ ॥ శంఖాదపిరిత్యసయా
 కతాతాననమంత్రయేత్ ॥ పృథక్పృథక్సవానానసప్తకైదపుషం
 త్రతః ॥ యవాసిసోమదెవత్రాయవమంత్రస్సమూహ్యతే ॥ పాత్రా
 ణిమూః క్రియాన్సర్వాఃప్రాశ్నంస్థాగతినిష్పయః ॥ గక్షాంవిధాయపా
 త్రాణాం పితృభ్యోఘ్నంప్రయచ్ఛతి ॥ గృహీత్వాసకృదఘ్నంసన్
 దానం ప్రత్యేక మేవతు ॥ పితృద్యౌపేక్షయాత్రిసాన్సన్నిపాతనమితి
 స్థితిః ॥ సనిచేద్యాఘ్నంపాత్రస్థాపనాన్సహోఘ్నంఇతిక్రమాత్ ॥ అ
 న్యాఅపానిచేక్షవ్యాః పితృధాన్వాందివిజన్తనాం ॥ పణేనవాగృ
 హీత్వాపిపితృపాత్రగతాలవః ॥ సవ్యహస్తగృహీతేన దక్షిణేనతుపా
 ణినా ॥ అత్రధేవేన తీర్థేనదానమంత్రః ప్రతిద్విజం ॥ ఉక్తాప్రిత
 రిదంలేఘ్నమితి పిల్వేనిచదయేత్ ॥ ప్రధానమంత్రమేవాసావేనం
 కుర్యాత్పమాహితః ॥ యాదివ్యాగతిమంత్రేణప్రత్యేక మనమంత్రణం
 ఏవమేవాఘ్నంధానంతు కుర్యాదుత్తరయోద్వయోః ॥ అవిస్తయాః
 క్రియాన్సర్వాఃకతవ్యాఅశ్శిమాదిమూః ॥ అవచిచ్ఛాన్వయిక్తాచత్త
 యోరెవాఘ్నంకల్పనమ్ ॥ త్రయాణాంతుయథాయోగ మితి యజ్ఞవి
 దానుతమ్ ॥ అసిచ్ఛప్రథమేపాత్రేహ్యఘ్నంశేషోదకంతయోః ॥ అ
 జ్యాన్తుభం పుత్రకామస్తాభిరద్భిర్యథావిధి (అపిదమ్యస్తుభార్యాయాః
 పృథమస్యపదంపితుః) విధానంతత్ప్రయోగజ్ఞేస్తృతియేనేతికథ్యతే

వతతాపిత్రమచాల్వంసాన్యద్యావతగ్రామణసమాప్యతే || అస్థినాగ్రలతా
 గంధాద్యైర్విప్రాణాం పూజనంభవేత్ || భోజనస్థానమావీతాదన్నా
 చాదాయసహిషా || ఆన క్త్యన్నముపాశ్రితౌతుసర్వమేవ విచక్షణః
 ఆదాయాన్నంగృహీతాన్వతు మేక్షజ్ఞానవిదక్షణః || పితృధానాం
 తు సర్వేషాంపాణాంపాణానుముఖంతిహి || అగ్నయేకవ్యవాహనాయా
 తథాసోమాయపితృమతే || ఇతిస్మృతాం పామమంత్రోల్లెవభుక్తా
 ప్షిథాహుతిః || యథేష్టంభోజయేద్విప్రానన్నంవ్యంజనసంయుతమ్ || ధు
 క్షాప్తాః శ్వామయత్ప్రాంతస్సరావన్నధుమతీర్వచః || అక్షన్నమీమదం
 లేతి బ్రాహ్మణాంచాచ్యవమతుష్టనః || సువన్నమితి వృష్టాస్త్రేయ్యా
 యస్యంపన్నమిత్యథ | శిష్టమన్నంనివెద్యాధనరావినాచావయోద్దు
 భః(మనానాహినితిదత్తైవ)ముఖనాన్వీదదత్తైవ)ముచ్చిప్తాన్నాని
 నక్షయేత్ || ఏతేష్వన్నంప్రకీర్యాధపాత్రంవివృణుయాత్పితుః || త్వితి ||
 అధ్యచక్షదక్షిణాదాస్తేఃపితృపూర్వంవినజయేత్ || ఓంకారేణాధనం
 ధాయపిత్రాదీశ్చసన్విహోచ్యతామ్ || ఇత్యుక్తాన్వినిస్మజేత్పూర్వమే
 షాం పృతుశ్చక్రేంసవీధా || వీర్యతామిత్యయంశబ్దావిశ్వేదెవపుర
 స్సరః || వాచ్యః కత్రావిధిజ్ఞాన వివర్యాసేనలైరపి || ఏవమిచ్చతి
 పూర్వేహ్యస్స ర్వేమాదయకమణు || ఇతి శౌనకీయమాభ్యుదయశ్చా
 ధ్యసమాప్తమ్ || — || మూఢావకేత సహప్రాబ్ధుఖండవవిశ్వసంకల్పః
 కరణవ్యః || అథాశీర్వచనమాపస్తమ్బోనాచ్యతే | ఓంకమణఃపు
 ణ్యాహంభవంతోబ్రువంతిత్వితి కతా || ఓం పుణ్యాహంకర్తవ్యోస్త్వి
 తి పౌర్ణికాః || ఓంకమణాన్వస్త్విభవంతోబ్రువంతిత్వికరా || ఓంక
 మణాన్వస్త్వితిపౌర్ణికాః || ఓంకమణాన్వస్త్విభవంతోబ్రువంతిత్వి
 కతా || ఓంకమణాన్వస్త్వికామితీతరే || ఏవమేకైకత్రిప్రై సకృ
 త్సకృదాన్తి || అత్యేయజ్ఞాపవీతం పరమంపవిత్రం ప్రజాపతేర్యత్స
 వాచ్యం పునరాత్ || ఆయుష్యమగ్నియం పరిముంచశుభ్రం యజ్ఞావ

వీతంబలమస్తుతేజః ఇతి యజ్ఞోపవీతం మాణవకేక్షవత్యాచార్యః॥తత్ప్ర
 జ్ఞాకః॥ యజ్ఞోపవీతకాలసాస్యదావచనకృతలగిమం॥ పురస్తాత్సమి
 దాధానాచ్చివసాస్యమి మలైసతు॥ ఖూరాదివజంమాణవకం భోజ
 యితావ్చమయ్యుడైసవాయవతి యజమా ఉచూతపశ్చీతాసాస్యనీయ ఆ
 పఉందుత్విత్సృచాకుమారస్య శిరఉన త్రి॥ త్రిగ్రస్త్రీ దధానం
 తధానయదేనావపదిస్యచాపురస్తాదవీపతి॥ అసావిత్సన్యస్థానెయ
 జ్జశమేతి నామగ్రిహణం యేనపూపెతిదక్షిణతః॥ యేనభూయతతి
 పశ్చాత్॥ యేనపూపెత్సృతరతః॥ అసాస్థానెయజ్జశమన్మితి నం
 బోధనైన నామగ్రిహణం దక్షిణతోవస్థితామాతాతదభావే బ్రహ్మచా
 రీవాచపంతమాచార్యం యత్తురేశతస్యచానుమంత్రయతే॥ అనుమంత్ర
 ణం ప్రథమపసనానంతరమేన॥ ఆనడుపేశకృత్సిందేయ వాన్నిధా
 య త స్థిక్ నరావస్థేశాన్సృక్తివ్య మాతాబ్రహ్మచారీవా ఉదుంబర
 మూలే దధన్ స్తమైవానిదధాతి॥ ఉప్తాయకేశానిత్సృచా॥ తతః
 కుమారసాస్మితి॥ ఆచారతమపవేస్యతతోగ్నరుపనమాధానాది పౌ
 త్రప్రయోగేతు దైవానిపాత్రాణి॥ ప్రయజ్ఞవశ్చాత్మకకూర్పవస్త్రా
 త్తదండాజనమేఖలాణి సహప్రయంజీతోపవేతాగ్రహ్యః పరిధ్యధే
 సాస్మితంకుమారంపాలాశీగ్నసమిధమాయదాదేవేత్యేచా ఆధావయ
 తిఆచార్యస్యమంత్రఃఆతిష్ఠేత్యేచాలశ్చానమాస్థాపయతి॥ రెవతీస్తేవ్వితి
 దావభ్యామ్మగ్భ్యంవాసోభిమంత్రయతే॥ యాలక్ష్మంతస్మితితిస్యభీ
 రావసః పరిధాప్య పరీదమిత్సృచా పరిహిత మనుమంత్రయతే॥ ఇ
 యందురుక్తా దిత్సృగ్భ్యం మూజీం పరిమీయ కుమారం వాచయ
 తి॥ ఏవమేవ కృష్ణాజినావస్తాపన ప్రోక్షణోత్థాపనేను॥ —॥
 తత్ప్రజ్ఞాకః॥ మాంజ్యజినావస్తాపనప్రోక్షణోత్థాపనానీతు॥ సమం
 త్రమేతాన్యాచార్యః పూర్వం కృతావధవాచయేత్॥ మిత్రస్వేత్య
 చాకృష్ణాజినం॥ పాత్రప్రయోగేనిహితాకకుశాను తరేణాగ్నిం సంస్తే

అమో

అండపిళ్ళైగ్గవ్యగృహ్యప్రయోగవృత్త

భ్యలెమ కు శేషంబగంలైత్త్యచామాణవశమవస్థాపయత్తాచార్యఃసోవ
దశంబలిం కుమారంజలౌ తూష్టిమానీయసముద్రాదూమిరిత్త్య
చామాణవకంత్రిఃప్రోక్ష్య ఆగ్నిష్టేహ స్తమిత్యాభ్యాచార్యస్తవేత్వం
తముత్తావ్విలై కుమారస్యహస్తం గృహీత్వాఅగ్నయెత్వానరిదచామి
యజ్ఞశర్మన్నిత్యానివృద్ధివైస్వేత్వంతైః పృథిమంతం దేవతాభ్యః ప
రిచానమ్ || తత్ప్రోక్షః || అంలేతునర్వమంత్రాణాం హస్తగ్రహణమి
ష్యతై || దేవతాభ్యఃపరిచానం రక్షణాయపృథక్పృథక్ || కుమారంద
క్షిణేహస్తేగృహీత్వాదేవస్యత్వానవితుఃప్రసవఉపసయెయజ్ఞశర్మన్ని
త్యా తన కాశమానీయసుప్రజాఇతి యజుదక్షిణైకణేజపేత్ || బ్ర
హ్మదర్శనమాగామిత్యారభ్య ప్రసూతఇత్వంతం కుమారకమాకోనామా
నీత్వాచార్యః || యజ్ఞశర్మానామాస్తీతి కుమారకహ || కస్యబ్రహ్మ
చార్యసియజ్ఞశర్మన్నిత్యాచార్యః || ప్రాణస్య బ్రహ్మచార్యస్తీతి కు
మారః | యజ్ఞశర్మైవతే దేవసూర్యబ్రహ్మచారీత్యాది స్వస్తిమనుసం
చరయజ్ఞశర్మన్నిత్యంత మాచార్యోజపతి || అధ్వనామితి కుమారం
వాచయతి || అత్రేమంకుమారం యోగేయోగతస్త్వరమితి ఏకాదశ
భిః ఋక్విఃపృత్యచంవాచయన్దేవసావయతి | ద్వితీయదతుర్థమం
త్రావాచార్యోబ్రూయాత్ || తత్ప్రోక్షః || యోగాధీనావచయన్దేవకు
మారసావయత్థు || ద్వితీయదతుర్థాబ్రూయాద్వాచార్యోజహుయా
ద్యతుః || ఆచార్యోజహుదిపరిమేదనాంతం కృత్వామాణవకదత్తంకూ
ర్మమాచాయ రాష్ట్రభృదసీతి యజుమాతస్త్రిన్నవవిశతి || కుమారక
చార్యస్య దక్షిణంపాదమనావరభైస్వమాహ || సావిత్రింభోఅనుబూ
హీతి తస్మాఅనావహాచార్యః || ఓంభూః తత్సవితుర్వరేణ్యం || ఓంభూ
వః భగోదేవస్యధీమహి || ఓగ్ సుమః ధియోయోనఃప్రచోదయాత్
ఓంభూః తత్సవితుర్వరేణ్యం భగోదేవస్యధీమహి || ఓంభూవః ధి
యోయోనఃప్రచోదయాత్ || ఓగ్ సుమః తత్సవితుర్వరేణ్యం భగో

తేవస్వధీమహి ధియోయోనశప్రచోదమాత్ ॥ ఏవమమరోష్య
 న్నాహః॥ తృతీయేతువాదనే సమథాన్య కుమారన్య సర్వాముక్తాః॥ త
 తశమహోనాహి ॥ తత్రోక్తాః ॥ వచ్చోభూస్తద్భూభగవంసు
 వధియశతీవ్యతే ॥ అథార్చకాభూస్తద్భూభియస్సుకస్తదన్యథా
 అథమహారావృథమిత్యాదిగోపాయేత్యలెనాలోమకమోష్ఠమువస్సు
 శ్యాచామేత్ ॥ నాత్రాసాస్థానెనామగ్రహణమస్తి ॥ ఏవతాతాత
 సుర్వచాదిత్యోపస్థానదండాదానేమ కుమారవసమంత్రకం కురన్య
 త్ ॥ తత్రోక్తాః ॥ ఓష్ఠశ్యావాంతవర్తంతం స్పృశత్య వృథమిత్యథ
 అచామేన్నేహనామాస్తిక రాభ్యాన్యంయుగవచ్చుతి ॥ కణ్ఠోష్ఠాదిత్య
 దండానాం సమంత్రంవటురెవతు ॥ బ్రహ్మణలఙ్కీష్ఠతతి కణ్ఠోయుగ
 వమవస్పృశేత్ ॥ సుశ్రవణతిథూయా సమిత్యంతేన దండమాదత్రై ॥
 స్పృతంచమణితి సుర్వవ్రతాభూయాసమిత్యంతం కుమారంచమతి
 గురుః ॥ గురోవరంబేదదామితి కుమారాహ ॥ అచాభ్యస్సచదశక్య
 తోవీపాన్యద్దేవస్య ష్టేతిమంత్రంబ్రహ్మయగామిశిచోక్తావగాం పరి
 గృహ్ణీయాత్ ॥ తత్రోక్తాః ॥—॥ పృత్యగాశిషమన్యేషాం భవేద్వాత
 సమేనతు ॥ గురోవరంబేదదామితుక్తోవీపాన్యయశోదితమ్ ॥ గృ
 హ్యలెసావిశీముక్తావరోతుద్రాయగామితి ॥ ఉదాయషేతిమజువో
 క్తాపయతికుమారంవావయతి తచ్చక్షుతినిసూర్యదృశ్యత్యంతేన ఆది
 త్యముపతిష్ఠతే కుమారః ॥ యశ్చక్షురోవేదాశక్తోధ్యవయతుంవ్య
 భ్యాతుంచసనాయంమచ్చిద్యతేత్యనేన కామేనకుమారంచక్షిణహస్తే
 యస్తికాభూతమిత్యుచాగృహ్ణీయాత్ ॥ యజ్ఞశమక్స్మితి సంబోధ
 నేన నామగ్రహణం ॥ ఉపనయశాగ్నింత్యోహంభారయతి ॥ పరిత్య
 త్యుచాపరితస్సంవృజ్య అగ్నింపరిషీచతి ॥ అగ్నయేనమిథమితి
 ద్వాదశభిస్సాన్వహంతైః సమిధలదధాతి అగ్నిదేవతా ॥ పరిసమూ
 హ్య పరిషేదనం ఏవమహారహస్సాయంప్రాతరాదధాతి ॥ అథ్యా

ఉశం

అంజపిశ్చౌభ్యగృహ్యప్రమోగవృత్తౌ

దేధానాహృత్యతతామాణవకం ప్రహ్లాచార్యసీతి సంశాస్త్రాచార్యః ।
 బాధమితిమాణవకః ప్రతివదనం కుర్యాత్ । అపోశానెత్యాచార్యః ।
 పూర్వత్ప్రతివదనం కుమారః । కర్మకుర్వీతుక్తే పూర్వవత్ ॥ మా
 సుమధా ఇత్కుక్తే సూర్యవత్ భిక్షాచర్యంచ రెత్యుక్తే పూర్వవత్ ఆ
 చార్యాధీనోభవేత్కుక్తే పూర్వవత్ ॥ మంత్రాధికార్యతే ॥ బ్రహ్మ
 చార్యసి బ్రహ్మచర్యాశ్రమంప్రాప్తాసి । అపోశానమయానుజ్ఞాతఃతప
 పీఠపిఠ ॥ కర్మకురు ॥ యథాశక్తిశ్చోతస్తాతఃకర్మకురు ॥ మాసు
 ముపాః ॥ పూర్వోత్థాయాజఘన్య సంవేళిభూయాః భిక్షాచర్యంచర ॥
 కేనదిన్నిమిత్రేనాఘంజానాపి అస్తదధికంభైక్షంచర ॥ ఆచార్యాధీ
 నోభవ మయానుజ్ఞాతాయాజనాధావనాదికస్యచిత్ మాకాషీః
 చతుర్థేహనిస ప్రదశకృత్వాపాన్య యస్యత ఇత్యుచాపూర్వపరిహీ
 తంవాసతదై ॥ అన్యతపరిధాప్యశ్చీయకరొతీత్యధఃతత్రక్షాః ॥
 స ప్రదశకృత్వాపాన్యాచతుర్థేహనిగృహ్యతే । యస్యేతి గురుణా
 పూర్వం వాసోన్యతపరిధాప్యతు ॥ తస్యహంతఃకుంభైక్షంచరేత్ ॥ మాం
 జ్యజీనావస్థాపనప్రాక్షణోత్థాపనక్రియా ఆచార్యః కుర్యాద్వటుమం
 త్రా నుచ్చరేదితి శివనాన్వహ్యహ ॥ అనుపాకృతవేదేన బ్రహ్మచారి
 ణాబ్రహ్మయజ్ఞతఃతేవేదస్థానెగాయత్రీనిగద్యతే ॥ కాండముషిత
 ర్పణంనిత్యం నివీతినాక తఃవ్యమ్ ॥ కాండముషయఃప్రజాపతీస్సోమో
 స్సిర్విశ్వేదేవాస్సాగ్నిహిత్యయాజ్ఞీకోవృహదుగోహవ్యవాహలా వి
 శ్వేదేవాః బ్రహ్మన్వయంభూర్విశ్వేదేవా అరుణాః సదస్సతిరిత్యేతే
 తత్రక్షాః ॥ మాంజ్యజీనావస్థాపనప్రాక్షణోత్థాపనక్రియాః ॥ కు
 ర్యాతపరోవటుమంత్రం శివనాన్వమి మలైసతు అనుపాకృతవేదేనక
 తఃవ్యబ్రహ్మయజ్ఞతే । వేదస్థానేతుగాయత్రీ గద్యశ్చైన్యత్సమంభవత్
 కాండమీతవఃపణంనిత్య ముపైతేననివీతినా । వాఙ్మంజలిభిరన్వేన్య
 త్మ కార్యంపర్వాష్టమీమహా ప్రజాపతీసోమమథాగ్నివిశాన్వివత్త్రి

యంచాపిచ మావ్యవాహమ్ || విశావంతస్త్వయంభుంపునరేవవిశ్వాన్
తత్రానునైవినదసస్పృతించ (అజినం)నవనం)మేఖలాదండోభైక్షచ
ర్యవృతానిచ | నివతం తెద్విహితినాం పునస్సంస్కారకమణి || మె
ఖలామజినందండముపవీతక మండలు || అప్పుపూర్వ విసప్తాని గృ
హ్నిగా నాని మంత్రవత్ || కుమారన్యమంత్రాడచ్యంతే || ఇయందురు
క్షాన్తిరసాగంత్రానుమదామూమిఃబ్రహ్మచర్యం యజ్ఞశమాప్రా
ణసాధ్యసాంయోగయోగశతమి నైధాఅప్పురాజమంమేవరుణ తత్వా
యామి తస్మిన్నాత్మై సతస్మిన్నాత్మై త్వమగ్నే ఆయాసి సావిత్రిం
భూ స్తత్సవితుతవృధం బ్రహ్మణస్సుశ్రవః స్మృతం గురోవరముదాయ
మా తచ్చ క్షుఃపరితాపిగ్నబాధమ్ సమాప్తముపసయసమ్ ||

కేచిత్పాలాశంకర్తవ్యంతి | సదారణ్యదేధానాహృత్యత్తిరాత్రా
పోషితశ్చతుర్థానిగ్రామాత్పావీముదీచీంవాదిశముపనిష్క్రమ్యబ్ర
హ్మవృక్షసాధస్తాత్ స్థండిలంకల్పయిత్వా పృణవశ్రద్ధామేధానా మ
ర్చనంకృత్వా త్రమధురేణబ్రాహ్మణాభోజయిత్వా ఆశిషోవాచయి
త్వా అగ్నేరుపసమాధానాద్యాజ్యభాగాంతేసమంతాదపూపేరగ్నిం
పరిశ్రిత్యయశ్చందసామితిద్ధందస్సుక్తంవాచయేహవయేత్ జయోది
పృతివద్యతే || పరిషేచనాంతంకృత్వా | ఆత్రమేఖలాదీనిపాలాశేనివేశ్యా
న్యానిసవానిగృహ్నియాదుత్తరయాసగ్ శాస్తివాసశ్చతుర్థీముత్తరయా
దత్తైలస్యత్పరిధాప్య(ఇత్యాంధ్రాచారః) || కేచిత్పాలాశంకర్తవ్యంతి | త
దుద్యతే | చతుర్థానన్యన్నసంస్కారేణాన్నం సంస్కృత్యఆచార్యేణ
సహ ప్రాచీముదీచీంవాదిశముపనిష్క్రమ్యపూర్వేణోత్తరేణావాపా
లాశంత్రీణ్యదగవవగాఢస్థండిలానికల్పయిత్వా తేమయథాక్రమంపృ
ణవశ్రద్ధామేధాభోక్త్యుక్తపాద్యగంధమాభ్యధూపదీపాదీదత్వా య
శ్చందసామృషభఇత్యనేనశృతంమేగోపాయేత్యంతేన పృణవముపత్తిష్ఠ
తే || శ్రద్ధయాగ్నిస్సమిధ్యతఇతిసూక్తేనశ్రద్ధామ్ (మేధాదేవి) మేధాంమే

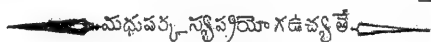
దేవస్సపితేత్యనువాకేనమేధాం || తతఃపలాశములేదండంవిస్ఫుజ్యన్యో
మదత్తై||వానశ్చ|ఇతిద్రామిడాచారః||అథాచార్యస్తూర్వధృతంవాస
ఆదత్తై|| అథపి శేషమాచార్యపురోగాన్పాప్తాన్భజయేత్ || ఆ
చార్యేణానజ్ఞాతస్సవ్యయంభంతేత అథాచార్యేణసహచార్యగృహంగ
చ్ఛతి || సమాప్తంపాలాశకర్త

 ఇత్యావస్తమ్భియగృహ్యప్రయోగవృత్తౌ చతుర్థఃపటలిః

వేదమధీత్యస్నాన్యక్ మధ్యాహ్నాయథాప్రభాసహామాధవంతి
తథాపూర్వమువక్రమః || తస్యప్రయోగఉద్యతే || కృతప్రాణాయామః
స్నానంకరిష్యఇతిసంకల్ప్య ప్రాగుదయాద్వీజంప్రవిశ్యాంతలూక
మ్నాచమణాదావీరమపి ధాయాస్తే | నైసమేతదహరాదితోభిత్తేది
తివచనాత్ || తతఃకాలేప్రాప్తైగ్నైరుపసమాధానాది పాత్రప్రయో
గవిశేషః || దైవానిపాత్రాణి ప్రయజ్య సూత్రద్వయంవస్త్రద్వ
యం సౌవణ్యమణిస్రజః సుగంధిచందనం ప్రవతేకద్వయం శీతజలంత
స్త్రజలం యవాక్షురంకటంధశ్రం దండంమాల్యమంజనమాదగ్ధం ఉ
పానద్వయం కుశాక్ శకృత్సన్నన చూర్ణమాదుంబరకాష్ఠంచ స
హప్రయుంజేత || తత్త్రైక్లోకః || సూత్రేవస్త్రేమణియగనమిత్స్రక్సుగం
థౌ ప్రవర్తాశీష్టాంబుక్షురకటయవచ్ఛత్రీదండంజనాని | యా
నోపానద్వయంకుశశకృత్సన్ననచూర్ణాదపాత్రంస్నాన్యక్యంజ్యా
త్సకృదిహసరః కాష్ఠమాదుంబరంచ || శమ్యాశపరిధ్యభే ఆజ్యథా
గాంతే ఇమన్స్తామమిత్సచాపాలాశీగ్నమిథమాదధాతి || అత్రాగ్ని
దేవతా || అపరేణాగ్నిం కటపీరకాయాం వోపవిశ్యత్రాయుషమి
త్యేచాక్షురమభిమంత్య శివోనామాసీతి యజమానప్తే ప్రయచ్ఛతి
ఉష్ణేనవాయుపురకేనేత్యాది కేశనిధానాం తముపసయినవత్ || పశ్చిమా
దేవప్రజస్యోపవిశ్య విస్రస్యమేఖలాం బ్రహ్మచారిణే ప్రయచ్ఛతి ||
 సమాప్తం సప్తమోపాఖ్యాయః

యజ్ఞశమః శోగాగ్న్యాయణస్య పాష్టాసముపగూహః మ్యత్తరోయజ్ఞః
 శమోద్విషద్భ్యః ॥ ఇత్యుపగూహతి ॥ షక్ప్రత్యయేనతి గాగ్న్యాయ
 ణసేతి భవతి ॥ ఏవంసర్వత్ర ॥ అపాహిప్తేషద్భ్యశ్చిత్వాష్టాభిరద్భిః
 స్నానం ॥ అన్నాద్యాయేత్స్యచాదేదుంబరకామైనదంతధావనం ॥ స్నా
 నచూణేనస్నానం ॥ సోమస్యతనూరసీతి యజుషావాసః పరిధత్తై ॥ స
 మోగ్రహాయచెతి యాఅభిగ్రాహిణీరిత్యంతై దేవతాభ్యోగంధప్ర
 దానం ॥ అప్పరస్మిత్స్యచాఅత్తనోనులేపనం ॥ మణిన్ సౌమణాన్ సో
 వధానన్ నూత్రప్రోతమాదాయ ॥ ఇయమోషధఇత్యుచాఉడపాత్రై
 త్రిః ప్రదక్షిణంపరిష్టాప్య ॥ అపాహిస్యరఇతిపుణ్యాయేత్సంతముక్తాన్
 గ్రివాసాన్విబధ్యతతోదాదరమణిం నూత్నోలమాదాయోడపాత్రైత్రిః
 ప్రదక్షిణం తూష్టీంపరిష్టాప్య సవ్యేషాణావాబధ్యాహతముత్తరంవా
 సోరెవతీస్తేస్తి దాన్విభ్యాన్యగ్భ్యం సవ్యమేవాభి మంత్ర్యయా
 అక్రం తన్నితిస్మభిర్యజ్ఞౌపవీత వత్ప్రదేతముత్తరీయ వత్క్రత్యాన్
 పరిదంవాస ఇత్యాత్తానమనుమంత్ర్య ఏవంతస్యవాససోడశాయాంప్ర
 వతౌ కుండలై ప్రబధ్యదర్వాన్ అగ్రస్థాపయిత్యాన్ కుండలయోరా
 జ్య మానీయాయుష్యం వర్చస్య మిత్యష్టభిరష్టావాజ్యాహుతీజఃపణో
 తి ॥ షష్ఠస్తవహాస్వాహకారాంతో మంత్రోపరిశిష్టాబ్దుచః ॥ తతః
 ప్రవతావాదాయనిధాయ జయాదిపరిషేదనాంతే ఏకంప్రవతేమా
 దాయైతాభిరేవాయుష్యమిత్యష్టాభిరక్షిణేకణై ఆబధ్నీత ॥ ఏతా
 భిరేవ ప్రవతేంసవ్యకణై ఆబధ్నీత ॥ శుభిరేశిరఇత్యుచాసోబధ్నీ
 రసిధారణం ॥ యామాహరదిత్యత్తరయావా ॥ యదాపూర్వయాకృతం
 తదోత్తరస్యాలోపః ఉత్తరయాచేత్పూర్వస్యాలోపః ॥ యదాంజనమి
 త్యగైకా ॥ మయిపర్వతపూరుషమితి వత్సారియజ్ఞాంషి ॥ ఏలేమపంచ
 స్వేకేనమంత్రేణాంజనమక్ష్యోయన్దైవవఇత్యుచాఅదశౌ వేక్షణం
 ప్రతిష్ఠైష్ఠితి సంతా ప్రమిత్యంలేనోపాసమాప్రతిముంచతి ॥ ప్రజామ

తేరితియజుషా ధత్రిమాదత్తై ॥ దేవస్య త్వేతి యజమావైణవందండమా
వత్తై ॥ తతోవాచం యచ్చ త్యానక్షత్రేభ్యః ॥ ఉదితేహనక్షత్రేమ
ప్రాచీమదీచీంవాదిశముపనిష్క్రమ్య దేవీష్టదుర్విరిత్యధఃరేచ ది
శ ఉపస్థాయ ॥ మాహ స్తహిత్వ్య త్రరాధఃరేచ నక్షత్రాణి చంద్రము
సంచోపతిష్ఠతై ॥ రాతినామిత్రేణ సంభాష్యయథార్థంగచ్ఛతి ॥ ఈ
శ్వరసమీపం ॥ అథవాయ స్థిన్నాశ్రమేపురుషార్థసిద్ధిస్తమాశ్రమమ్ ॥
అథావరంస్నానమాపద్విషయమ్ ॥ కృతప్రాణాయామః స్నానకరి
ష్యఇతిసుకల్ప్య ॥ తూష్టింతీర్థేస్నాత్వాతర్పణంకృత్వా యత్ర
క్షదాగ్నిమిత్యాదిపరిస్తరణంతంకృత్వా ప్రాదేశమాత్రింపాలాశిః
సమీధంప్రజాపతిం మనసాధ్యాయత్తూష్టిమగ్నావదధాతి ॥ తతో
బ్రాహ్మణభోజనమాశీర్షచనంచ ॥—॥స్నానదవయంసమాప్తమ్॥—

మధుపర్కస్యవ్రయోగఉచ్యతే

యస్మిన్ గృహే పూజాంకరోతి ॥ తత్త్రరాష్ట్రభృదస్యాచార్యానందే
మాత్వస్యేషమితికూర్మఉపవిశతి ॥ బ్రాహ్మణః ॥ రాష్ట్రభృదసినమ్మాదా
సందీతిక్షత్రియః ॥ రాష్ట్రభృదస్యధివత్సాన్సందీతిష్ఠపతిః వైశ్యఇత్య
థః ॥ మాత్వగోస్యేషమితి మంత్రాంతః ॥ అస్యపాదప్రక్షాలనాయ ఉ
పహృత్యాపః ॥ ఆపఃపాద్యాఇతిమధుపర్కదఃప్రాహ ॥ ఆపఃపా
దావనెజనీరిత్యచాపఇతిరోభిమంత్రయతై ॥ యదిబ్రాహ్మణః పాద
ప్రక్షాలయితా తదాప్రక్షాలనార్థం దక్షిణంపాదంపూర్వంప్రయచ్ఛతి
శూచ్యశ్చైతన్యంప్రథమం ॥ ప్రక్షాలయితారముపస్పృశ్య బాహూద
క్షిణేమయిమహాథియజమాత్తానం ప్రత్యభిమృశ్యాపఉపస్పృశేత్ ॥
అథస్తాదుపరిష్టాచ్చ కూర్పాభ్యాంపరిగృహీతైష మృన్తయేన పాత్రై
శాపఉపహృత్య ॥ అహోణీయాఅపఃపాదాతాప్రాహ ॥ ఆమాగన్ని
చ్యూచాన్యోభిమంత్రయతే ॥ తతోదాతాతాసామపాక్షేకదేశం త
స్మాన్ జలోపాసయతి ॥ తస్మాన్సానీయమానే విరాజిష్ఠోహాసీతియ

జురితరోజపేత్ ॥ శేషమస్యపురస్తాద్దాతానినయతి । తదితః సము
ద్రంనఇత్యుచానుమంత్రయతే ॥ అత్యయథాశక్తిదేయం దధిపః (ప్రతి)
ధావద్రి) సగ్నస్యజ్యోగోన్మేన వక్షేయసాపిధాయ కూర్చాభ్యాంప
రిగృహ్య మధుపరూషతి దాతాతహ ॥ ఇతర స్తంపరిగృహ్యవసేయపి
ధానుత్యయైవిద్యాయాతమాగన్నితినదావభ్యామృగ్భ్యా మభిమం
త్యసిధాయామృతోపస్తరణ మసీత్యవః పీత్యాచమ్యయ స్తధునఇత్యు
చాత్రిమృఘపర్కస్య ప్రాశ్నాతి ॥ ఆచమ్యతతోమృతాపిధానమసీ
వఃపీత్యాచమ్యశేషమనుకంప్యాయస్యయచ్చేత్ ॥ అనుకంప్యనుగ్మా
హ్యః పుత్రాదితస్మే శేషం ప్రియచ్చతి । రాజ్ఞఃస్థపతేశ్చప్రతిగ్ర
హణమేవ ॥ అభిమంత్రఃకాదిపురోహితస్య । శారిత్యాదిరాజస్థపత్యా
రెవ ॥ శారిత్యుక్తేశౌచసీత్యభిమంత్రణం । అముష్యస్థానెయజ్ఞశమ
ణశ్చేతి దాతుర్నామగ్రహణం ॥ తౌకికనాపాయేన పశోస్సంజ్ఞప
నం ॥ అగ్నిః ప్రాశ్నాతిస్యచావపాహోమః । అగ్నిదేవతా ॥ య
ద్యుత్యజేత్ ॥ యజ్ఞోవధూతామితిమం త్రాత్రీనుపాగ్ శుజపిత్యా
ఓముశ్శుజతేతువచ్చైర్వరః ప్రబూయాత్ ॥ ఉత్సర్గేభిభోక్తు రెవ
గ్మాః । అన్నంప్రోక్తంధూతమితి సావిరాట్ డేజణంధాఇత్యంతై హ
పాంశ్వభిమంత్ర్య ఓంకల్పయతేతువచ్చైః ప్రతిబూయాత్ ॥ తతో
భోజనంకుర్యాత్ ॥ ఆచార్యాదిభ్యః పూణేనంవత్సర ఏవమధుప
ర్కః పునఃకాగ్యస్సకృత్ నారావకస్సంవత్సరాత్ ॥ ధర్మశాస్త్రేపిస
హగవామధుపర్కఆచార్యాదిభ్య ఉక్తః ॥ తస్యాప్రయమేవ ప్రియోగః
తత్రత్వధికారాదీయతే ॥ మధుపర్కయోర్వినియోగః క్రియతే ॥
స్నాతకాయాచార్యాంశ్చివేదాధ్యాయాయశ్చ శురాయరాజైః
సహగవామధుపర్కాగ్రాహ్యేధర్మఉక్తౌవా అవేదాధ్యాయాయ
శ్చ శురాయగవామసప్రవక్త్రైఃచిత్రాయచసహగవాగ్రాహ్యః ॥ తే
దాధ్యాయః షడంగవేదమధితవాసథాజ్ఞశ్చ తస్మే ప్రవక్త్రే సప్రవ

క్రా! యస్సత్సంప్రకషేణవక్తిసాధుశబ్దానుచ్ఛరతి వ్యాచప్తకత్సర్థః
తస్యేవవిశేషణః త్రాప్తిః! యస్య కాశోలోకేనచిత్రే! సాతకాయః
సానవిషసః ఆగతాదైవనాన్యత్ర! సాతకపేదాధ్యానాతిథిప్రవక్తృ
భ్యః సకృత్సక్తృ గాహ్యః! దధ్నుస్థానేవయోవికల్పేనలభ్యతే || ఆ
భావఉదకంచ || త్రాప్తిః! కాః || ఆచార్యామిత్విజైరాజ్ఞేమధువర్కా
గవాసహః || గృహ్యోక్తాధమఉక్తోవా పూణేనంవత్సరేపునః | వే
దాధ్యామిశ్చూరశ్చై త్తస్యే చాపితదాభవేత్ || తస్యే త్వవేదా
ధ్యానాయభవేద్దాహ్యోగవావినా || వేదాధ్యానాయాతిథయేధ
మఉక్తోగవాసహః || తదైవవేదాధ్యానాయ వరాయాపచితాయ
చ || తాధ్యాంత్యవేదాధ్యానాధ్యాం వినేవాన్యతరంగవా | ప్రమ
క్తైచాపి చిత్రాయ భవేద్దాహ్యోగవాసహ || అధీతేయష్టడంగం
తు పేపంజానాతిచాధకతః | వేదాధ్యానస్సతుప్రీక్షః ప్రకాశశ్చ
త్రాప్తిః || సూత్రేగోమధువర్కాహం ఇత్యుక్తికదక్షిణాతుశాః ||
మధ్యేతుమధువర్కస్య సాతిథ్యానర్వదైవతు || సాతకాయగృహ్య
ధువర్కకోగాహ్యక స్మృతిమచోదితపిషపి || సాతకేతుచరితేదినఆ
గతేతస్య కాత్యమతిథావితరత్రాసః | వరస్యయస్యయాశాఖాతచ్ఛాఖా
గృహ్య మంగతః || మధువర్కః ప్రదాతవ్యస్తవ్యశాఖాపితరతి ||

ఇత్యావస్తమ్మీయగృహ్యప్రయోగవృత్తౌ పంచమః పటలః

సీమంశ ప్రయోగఉచ్యతే

కేగర్భేచతుర్థేమాసికృతప్రాణాయామఇమంయజ్ఞదాంసీమం
తొన్నయనెనకర్తానగ్నూరిష్యతిసంకలప్య|| బ్రాహ్మణాన్భజయి
త్వా శివోవాదయత్వాగ్నైరుపసమాధానాః ప్రాత్రప్రయోగేదైవాని
పాత్రాణి ప్రయజ్యయవా వియాధాకాత్రాణింశలతీంశ్రీకదభాపుం
బుగ్గుప్రయమానాం జంభనంచ సకృదేనప్రయంజిత || తు

తృణాంకః॥యవావిరూఢాశ్శలీనపుంజాగ్లవ్వియవానామపిబంధనంచ
 ఏతానిసీమంతవిధౌప్రముంజ్యాత్ పాత్రాణిసౌకంభలుమానుషాణి ॥ శ
 మ్యాశిపరిధ్యభేదజ్యభాగాంలైలిన్వాఠ్భూయాం ॥ ధాతాదదాతునా
 రయమీశానః ధాతాప్రజాయాదతరామఈశే ధాతాదదాతునారయం
 ప్రాచీన్ ధాతాదదాతుదాశుషెవసూనియస్త్వాహుదా॥యస్తేత్వగ్
 సుకృతే । త్వేసుపుత్రశవసఃకడ్గడక్లేసామృతంవృం॥ఇత్యేతాభిరష్టాభిః
 ఋగ్వేదావాజ్యహవీర్జుహోతి ॥ జయాదిపరిషేచనాంతే అవతే
 రాగ్నిం ప్రాచీంవధూముపసేత్యత్రిణ్యతానిశక్లాని యస్యాంసంతి
 సాత్రేణీయలూపశ్చాందసః । తయాశలల్యాత్రిభిదర్భపుంజేలైః శశా
 లుగ్లప్సన సవత్రకోదుంబరఫలస్తబకేనేత్యర్థః ॥ తేనధూర్భవస్సవరి
 తివ్యాహుతిభిః రాకామహంయాస్తేరాకృతి ద్వాభ్యామృగాభ్యాం
 చౌధ్వగ్ సీమంతమున్నయతి । పశ్చిమస్యాందిశి శలల్యాదీః పక్షి
 ప్యావడపసప్తశ్య । తనోగాయతమితి వీశాగాధినా సంచాస్తి । సా
 ల్వదేశవాసినాం త్రియాణాంవణానాం సీమంతేయాగంధరిత్యస్యా
 ఋచోగానం ॥ అన్యదేశనివాసినాం బ్రాహ్మణానాంసామవీవనత్య
 స్యాగానం ॥ అసౌస్థానై తత్తద్దేశసదీనిదేశః కతావ్యః ॥ తిరణక్షిర
 నదితవ ॥ తిరణకావేరితవ ॥ గంగతవేత్యేవమాది ॥తతోయవాన్విరూ
 ఢాన్ సూత్రైబద్ధావ పత్నాభిః కంఠేఆబధ్య వాచంయచ్ఛత్యానక్ష
 త్రైభ్యః ॥ ఉదితేషు నక్షత్రైషుప్రాచీముదీచీంవాది శముపనిష్కృ
 మ్య వత్సమనావరభ్యవ్యాహృతీశ్చ జపిత్యావాచం విసృజేత్ ॥***

—ఇతిసీమంతమ్— అథపుగ్నవనమ్ ॥ —

వ్యక్తేగర్భ తృతీయే మాసికతావ్యం చతుర్థేవా । చతుర్థేచైద్య
 ధావతితమేవపూర్వంసీమంతంకుర్యాత్ । కృతప్రాణాయామఃఇమాం
 యజ్ఞదాంపుగ్ంసువనేనకమణాసగ్గోమూరిష్యఇతిసంకల్ప్య ॥ సీ
 మంతవదగ్నే రుపసమాధానాది సర్వంపరిషేచనాంతమ్ ॥ పౌత్రౌప్ర

యోగదైవానిపాత్రాణిప్రయజ్య ఫలద్యయసంయక్తాంవటశంకార
 దృష్టత్తుతౌపావనం వస్త్రంచనకృత్ప్రయంశిత || తత్త్రిణ్ణోః || ఫలద్య
 యోగసంయతంవటాంకురందృష్టత్తుతౌ | సుపావనంచవస్త్రకంక్షిపెత్తు
 జ్జైవపుంసవే || అత్రపరిధయవధవంతినశమ్యాః || అంత్రబ్రాహ్మణభో
 జనమాశిర్వచనంచ || తత్త్రిణ్ణోః || నేష్టాఃపుంసువనశమ్యాః గృహ్ణీ
 యాత్పరిధినిహ || బ్రాహ్మణాన్భోజయోదంతే వాచయితావశిషస్తథా ||
 పరిషదనాంతే అప్రాదుర్భూతరజసాకమార్యాదృష్టత్తుత్రైవటాం
 కురనిధాయాన్యేన దృష్టత్తుత్రైణ పెషయితావస్త్రైణ పరిష్టావ్యా
 పరేణోగ్నిం ప్రాచీమత్రానాం నిపాత్యదక్షిణేనహస్తేన రసంగృహ్ణీ
 త్యా దక్షిణేనాసికాచ్ఛిద్రే రసమంగుప్తేనా పినయతిగర్భః ప్రావ
 యతి || తత్రాబ్రాహ్మణభోజన మాశిర్వచనంచ || సమాప్తంపుగ్ంసువనం
 , క్షిప్రగ్ంసువనముచ్యతే || — పుగ్ంసువనకృతేయస్యాగర్భిణ్యా
 రోగైవాహిషేణ వాగర్భిణసహజరాయ వతితుమిచ్చతి స్వకాలా
 దరాష్ట్రే || తదాకృతప్రాణాయామః క్షిప్రగ్ంసువనంకరిష్య ఇతి
 సంకల్ప్య || అనువహతేన శరావణానుసౌతసముదకమాహృత్య త
 స్యాః పాదయోస్తూర్యంతిమధః పుష్పికాఖ్యామోషధీనిధాయ గర్భి
 ణీంప్రసవపీడయాశుష్యంతింకోష్యమాణామాభిష్టాహమితి యజమా
 మూర్ధాన్యభిమృశతి | హస్తద్వయేన యథైవసోమఇతినిసృభిరతాభి
 రద్భిరవాక్షేత్ || ప్రతితివృత్తివ్యవసానం ప్రధమాయాముచః | తథాశ్చ
 తమితిద్వితియాయాః || నరస్వతీరితిత్వతీయాయాః | గర్భినికైలజరా
 యనామకించిత్ప్రణాముదరాత్పతతి తద్యదికస్యాశ్చిత్కైన్రచిత్కా
 రజ్జన సవతేత్ || వితుగర్భః ఇత్యుగ్భాన్యంపూర్వక్తాభిరద్భిరవాక్షేత్

— అధజాతకర్తృవ్యతే —

కృతప్రాణాయామోజాతం కుమారంజాతకమేతానగ్ంస్కరిష్య ఇ
 తి సంతల్ప్య తం కుమారం నాశ్చాలమ్మనాత్పూర్వగవదివస్పరీత్యను

వాకేనాభిమృతతి || అస్తిన్నహమితి యజమాత త్తనఉపస్థాతధాయాం
 గాదం గాదిత్యగ్భ్యమభిమంత్రణమేతాభ్యామేవ మూర్ధాన్య వ
 ఘ్రూణమేతయోరేవదక్షిణైకజ్ఞా జపః || అసావిత్యత్ర జన్మనక్షత్ర
 నామగ్రహణం సంబోధనైః కృత్తికాసుజాతస్య కృత్తికఇత్యాదినిర్ది
 శతి || తతోదక్షిణైకజ్ఞా రహసినక్షత్రనామపునరేవ నిర్దిశతి || అ
 త్రసంబుద్ధిర్నుభవతి || నిర్దేశప్రకారఉచ్యతే || కృత్తికః - రాహి
 ణః || మార్గశీర్షః - ఆద్రకః || పునర్వసుః - శిష్యః || ఆశ్లేషః
 మాఘః | ఫాల్గుణః - ఉత్తరఫల్గుణః || హస్తః || చైత్రః || సావతిః | వి
 శాఖః | అనూరాధః | జ్యేష్ఠః | మూలకః | ఆషాఢః | ఉత్తరాషా
 ఢః | శ్రవణః | శ్రావణః | శ్రవిష్ఠః || శతభిషక్ || శాతభిషజః || పౌష్కపాదః | ఉ
 త్తరపౌష్కపాదః | రైవతః || అశ్వయుక్ || ఆశ్వయుజః | అవధరణః |
 అవధరణః || తత్రక్లోకాః || కృత్తికారాహిణోశ్వయుక్తిష్యశ్చైత్రః
 పునర్వసుః | మఘావధరణశ్చైవ తథాశతభిషక్పునః | విశాఖా
 రైవతోహస్తః సావతిరాశ్వయుజోపివా || అనూరాధశ్రవిష్ఠశ్చ శ్రవ
 ణశ్రావణోపివా | ఆషాఢపౌష్కపాదశ్చఫల్గునశ్చతథాపునః | జ్యే
 ష్ఠశ్చశాతభిషజస్తథాశ్లేషశ్చమూలకః | ఆద్రకోమార్గశీర్షశ్చ
 సూక్తవాక ఇమానివై || రోరేమమృజ్యేనిమన్మద్ధిరాచౌష్ఠాత్పైచ
 వాంత్యశ్రవిశాశ్వయుక్తు || శేషేషునామౌష్ఠికపరస్పరోంత్యసాన్వి
 పోర్వరదీక్షుఃస్సనిసగ్గజ్ఞః || మధుఘృతమితి సగ్గస్సజ్య | దర్శేణ
 హిరణ్యంనిష్టకర్మం బద్ధ్వా తస్మిన్నవధాయమేధాంతక్షత్యాది సూ
 ర్యోద్భాజోదధాత్విత్యంతముక్త్యా తేనహిరణ్యేనాంత్రేప్రాశయతి |
 త్రైత్రియైత్వేతి పంచభిః ఋగ్భిఃసాన్వయతి దధిఘృతమితి సగ్గస్స
 జ్యతత్ప్రపచాజ్యం కాంసేఽనీయతే సకాంసేఽథవ్యాహృతిభిరోంకా
 రచతుర్థాభిరంత్రమారం ప్రాశయతి || ప్రాశితశేషమద్భిస్సగ్గం
 స్సజ్య గొప్తేననయేత్ || మాలేకుమారమిత్యచామాతురంకెన్ద్రాపనం

అయిండుమారభిషేకచక్షుణం స్తనం పృతిధావయేత్ || యద్బామే
 పూజయమితి ద్వాభిభావ్యమృగ్భాగ్యం పృథివీమభిమృశతి || యత్రకమా
 రశ్చేతేనామయశీతియజుషాసంవిష్టంకుమారమభిమృశతి | ఆపస్సుప్తే
 ప్వితియజుషాశీరస్తడదకుంభం నిధాయ యత్రకవచాగ్ని మిత్యాదితౌ
 కికమగ్నిముపసమాధాయ పరిస్తీర్యతస్త్రి హోమః అయంకలిమిష్య
 ష్టాభిమంత్రిః సావహాకారాంతైః పృతిసావహాకారంసవహాపాన్లు
 లీకరణమిశ్యానంబలినాత్రిస్త్రిజాహోతిసకృత్తంత్రిణద్విస్తూష్టింసావ
 హాకారస్సర్వత్ర | తతస్సగ్ శాస్తిపృవిష్టపృవిష్టపవ తూష్టిమగ్నానావ
 వతేతి | ఏవమహరహరితి సంప్రేషాతిదేశః | అయంకలిమి ట్యేతైః
 పృథమదినసే | అన్యేష్యహస్సుతూష్టింప్రక్షేపః | ఆనిదేశతాయాః
 ఆక్షమర్యాదాయాం | లెనదశమేహనిరాత్యానిగఁచ్ఛతి | తతో
 బ్రాహ్మణభోజనమాశీర్వదనంచ || ఉపసయనాత్పృగ్జాతకాది సం
 స్కారః స్త్రియాఅపి కతవ్యః దేహసంసారరత్నాత్ || కింతుతత్ర
 మంత్రవజ్రమ్ || తత్రక్షౌకః || జాతకాదికుసంస్కరణం స్త్రియాబౌ
 పనాయనికాదధిష్యతే | దేహసంస్కరణాయయథాకృమంకాలవీచ
 సమస్తమమంత్రకం || కమఁస్యేతిమ నిష్ప్రవృత్తతవాః ప్రాశ
 నాదయః || న హోమాదిరితి స్త్రిణామన్యస్సర్వమమంత్రకమ్ || ***

ఇతి జాతక మే — అథ నామ క రణమ్

దశమ్యాం నామకరణం కురుతః పితామహాచక్రప్రాణాయా
 మా రొహిణీనక్షత్రేజాతస్య కుమారస్యనామధా స్యావహాళినః కిల్బిన్
 ద్వ్యక్షరంచతురక్షరంవానామభవతి || నామపదపూర్వమాఖ్యాతపదో
 త్తరంచదీర్ఘాభినిష్ఠానాంతం ఘోషపదాద్యంతరం తస్థంభవతి | ద్వ్య
 క్షరం చెత్సూదావాదాఇతి భవతిచతురక్షరం చెల్ యవతిదాహి
 రణ్యదాఇతిభవతి | అథవా అయజుక్షరస్య నామ్నఃపూర్వత్రసుప్ర
 దాహ్య || సుకుమారఇత్యాది || అయజుక్షరమెవకుమార్యాః నామ

పూర్వోత్తరాదివిశేషానాస్తి । యశోదాపుణ్యదా ఇత్యాది ॥ ఆస్య
తాజ్యధ్యుదయం పుణ్యాహంచ ॥ పుణ్యాహవాచనే యజ్ఞశమణానన్వ
స్తిసవంతోబుద్ధివంతితిమధ్యమయాచనే ॥ యజ్ఞశమణానన్వస్తిస్తి
తిప్రతిపచనమ్ ॥ — సమాప్తంసామకరణమ్ — పశ్యవాసాదేత్యుం
గాదంగాదత్తాభవేతి ద్వైతాన్యగ్భ్యుంపుశ్రీసాధిమంత్రాణామపితా
భ్యామేవమూర్ధన్యసమ్రాజంబిత్రయజ్ఞశమన్నితినంబోధనెననామ
గ్రహణం ॥ కేదిత్యుంపుంపురాధిమంత్ర్యస్థితీయయానమ్రాజంకుర్వం
తి ॥ అగ్నిరాయమృనితి పంచసమాసేన దక్షిణకణాజపేత్ ॥ లెనత్వా
యమేతిసర్వత్రానుషంగః ॥ సర్వస్తాదితియజమా కుమారీమభిమంత్ర
యతే ॥ పుణ్యాహవాచనేనామ్ని మధ్యమేస్వస్తివాచనే ॥ ఉక్త్వాబా
లకనామాస్తేస్వస్తిత్యనృత్యమంభవేత్ ॥

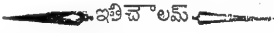
— ఇతిపశ్యవాసాగతపితృకార్యం — అథాన్నప్రాశనం —

జస్తనఇతి వదనాత్ ॥ యస్త్విన్నాసేయావంతోదివసాఃకరితాః । తతః
సప్తమేమాసితావంతోలభ్యంతే ॥ కృతప్రాణాయామ ఇమంయజ్ఞశ
ర్తాజంబిన్నప్రాశనేనకర్తానగ్గోసగ్గోష్యఇతిసంకల్ప్యబ్రాహ్మణా
భోజయిత్వాశిషోవాచయిత్వా దధిమధుఘృతమోదసమితిసగ్గోసృజ్య
భూరపామిత్యసమాసేనచతుర్ణామంత్రప్రాశయేత్ ॥ యజ్ఞశమ
న్నితినామగ్రహణం ॥ చత్వారిః ॥ భూరపాం, భువపాం, సువరపాం,
భూర్భువసువరపామితి మంత్రాదయః ॥ — ఇత్యన్నప్రాశనం —

— *అథచౌలముచ్యతే*

చౌలంపునర్వసోవ్యకతవ్యంతృతీయేవషేఽ ॥ తస్యప్రయోగః ॥ కృత
ప్రాణాయామఇమంయజ్ఞశమాణంచౌలేనకర్తానగ్గోసగ్గోష్యఇతి
సంకల్ప్య ॥ బ్రాహ్మణభోజనమాశీర్వచనం కుమారభోజనంచౌపనయ
సవత్కరోతి ॥ అగ్నేరుపసమాధానాది పాత్రప్రయోగే దైవానిపాత్రా
ణి ప్రయజ్య శీతాష్ణతాయేతిసంశకృత్ ॥ త్రైలోకలలింకౌశేయ పుణ్య

లయవాక్కుశాశలలుగ్లవస్తుచసమైవప్రయుంజీత || తత్తత్తాకః ||
 శీతాష్టతాయాశీకృచ్ఛలల్యాకౌశేయపుంజీలయవాక్కుశాంశ్చ | గ్ల
 వస్తుశలాహరితి సంప్రయుంజ్యాత్ప్రాణాచౌశే సహమానుషాణి
 తతఃపవిత్రసంస్కారాది పరిషేచనాంతం సీమంతవత్కరోతి | పరిషే
 చనాంతే | అపరణాగ్నిం ప్రాచంచమూగముపవేశ్య త్రైణ్యాదినాతు
 త్రతూష్టిం కేశాన్వినయతి | వినయనంవివిధంస్థాపనం | తచ్చశిఖార్థం
 తత్కుమార్యానామ్ | యథాశీశిఖాస్థాపయతి || త్రాన్యవేయస్యతి
 సగ్రిపంచాపేయస్యపంచ | ఏవమన్యత్రయథాకలధమన్సాన్యత్ | త్రై
 ణ్యాదీన్ సీమంతవన్నిరసాన్వపడన్పుశ్య తతఃకష్టనవాయపిత్యాదినా
 మ్మాశ్శీతాన్వాసీయోత్యాదికమారభ్య ఉప్తా వ్యయకేశానితీకెనపధానాంతం
 ఉషనయనవత్కరోతి || క్షురంపశ్యత్యాశ్యనిదధాతి | తైనత్యోహంకర్తు
 నివృత్తిః || వరందదాతికప్రేక్ష || పితాకౌతాచద్వక్షిణత ఆసీనాయు
 బ్రాహ్మణయవరందదాతి ||

అథగోదానస్య ప్రయోగఉచ్యతే

బోడశేవవేపునగ్వసోవతకవ్యంఅన్యస్థిన్నక్షత్రేవాసర్వంచా
 లవత్కరోతి | పాత్రప్రయోగేతు శలలుగ్లవస్తుచలస్త్రేజీంద వజా
 మేత్ || తత్తత్తాకః || పాత్రప్రయోగేతు యోజనీయోగోదానకర్త
 ణ్యపి చాలవత్సః | నగ్లవస్తుచలశలల్య ఇష్టాః అత్రాధులుప్తాను
 భవంతి(త్ర)యస్తాత్ || శిఖాభావాద్వినయనాభావః | సర్వాన్వేశాన్వా
 పయేత్ || ఛందోగగోదానస్య ప్రత్యామ్నయః | కృత్ప్రాణాయా
 మ ఉడకాపస్పశేనేన సగ్గోస్కరిష్యతి సంకల్ప్య బ్రాహ్మణభోజ
 శ మాసేర్వచనమే || కుమారముదకం స్వర్గంయత్వా స్నానంయత్వేత్త్య
 భాః || —|| తదంగంశుభాణంవక్ష్యతే || —|| బేడుంబరంతర్పయామి
 ప్రాజాపత్యంతర్పయామి || బ్రహ్మాణంతపయామిత్యనువంగః || ఇ
 తిశ్చందోగవక్తూర్థాత్ ||

..ఇత్యావ స్తమ్భయగ్భూపానోగవృత్తౌ పక్షపటలి:..

అథ గృహసంస్థాననస్య కర్మాచ్యుతే

కృతప్రాణాయామోగ్యహసంమానస కరిష్యే ఇతి సంచల్య ||
యదాదక్షిణోపక్రమ్య నణం గృహంతదాఽగారావకాశముద్ధత్యపా
లాశ్చేన శమిమయేన వోమాహానేతామెవదిశదక్షిణోపశీచీందిశంయ
ద్భూమే రిత్యుచాదూహతి । ఏవంతివారం మంత్రావృత్తిశ్చభవతి
యథాప్రాగుదక్ష్వవణంభవతి తథోదూహతి ప్రాగుదక్ష్వవణం
కృతంసోహివాపృథివీత్ప్రచాభిమృశతి ప్రదక్షిణగోష్ఠాణాకతాఽస్థాన
యిత్వాభ్యంతరం పాగ్ంనూనుదుష్పడత్రరాభ్యాందక్షిణదావ్దక్షిణా
మవదధాతి || ఉపనిష్క్రమతోదక్షిణదాహుసమిపాల్ ఇవైవతిష్ఠై
త్యుగ్భ్యాం దావరస్థాణామవదధాతి । ఏనమితరాం యథాఖాశమి
తరాతస్వవధాయవగ్శమాధీయమానమృతేన స్థాణావితియజహాభి
మంత్రయతే । సంమితంగృహము త్రరైచ్యథాలింగమభిమంత్రయతే ||
బ్రహ్మచత ఇతి పూర్వాధికంయజ్ఞశ్చైతి దక్షిణాధికం ఇషశ్చౌజశ్చై
తి పశ్చిమార్థం మిత్రశ్చవరుణశ్చైత్యుత్రార్థం ధర్మస్త ఇతి మధ్యమం
— ఇతి గృహసంమాననమ్, అథ గృహప్రవేశనిడవ్యతే —

కృతప్రాణాయామో గృహప్రవేశంకరిష్యఇతి సంకల్పన్|| ఔపా
సనెపాలాశంశమీమయం జేద్ధమాదీప్య ఉద్ధీయమాణ ఇత్యాది ముం
చతస్తాదిత్యంతయాబుచాసర్వమగ్నిముద్ధతః | ఇంద్రస్యగృహేఇతియ
జుషాలగారంపత్నాస్సహప్రదావ్యోత్రరపూర్వదేశేఽగాఽన్య యత్ర
కన్దచాగ్నిమిత్యాదికృత్వా అమృతాహుతి మిత్యేవచాతస్త్రిన్నగ్నింప్ర
తిష్ఠాపయతి | తస్తాదగ్నే దక్షిణత ఉదధానాయతనంభవతి | తస్త్రి
న్నదధానాయతనె విమాచీనాగ్రా నానాదిగగ్రా దధాన్తస్య
గ్రస్తీర్య | తేహదర్భేష ఏన్న పతఇత్యేవచాపీహయవానోష్య తత్రా
దధానంప్రతిష్ఠాపయతి | తస్త్రిన్నదధానె ఆరిష్టాఇతి యజుషాచతుర

౨౪౪

ఆంధ్రపిశ్చాశ్చగృహ్యపర్యాయోగవృత్తా.

ఉదకుంభానానయతి । ప్రశికుంభం మంత్రావృత్తిః । బ్రాహ్మణభోజన
 పరిసమాప్తే స్రాక్ జీణాంనేత్ భూమిర్భూమి మిత్స్రచానుమం
 త్రయతే ॥ చతురుదకుంభానయనానంతరం కృతప్రాణాయామో
 వాస్తుహోమంకరిష్యఇతిసంకల్ప్య ॥ అగ్నేరువసమాధానాద్యాజ్య
 భాగాంతే వాస్తోషపత్యత్సృగ్భాగ్యం ద్వేతహుతీహుత్వా వాస్తోషప
 తే ప్రతరణోనవధీత్యృగ్భాగ్యంచ ద్వేతహుతీహుత్వా జయాదివృత్తిప
 ద్యతే పరిషేచనాంతంకరోతి చతుణాంప్రధానహోమానాం వా
 స్తోషపతిరేవ దేవతా ॥ పరిషేచనాంతేశివగోశివమితియజ్ఞోదకుంభే
 సత్తిః ప్రదక్షిణమంతరతాగారంనివేశనంవా పరిషిచ్యద్యౌష్ఠాన్సౌ
 జయేదపూప్రేస్సక్తుభిరోదనేనతి । తతఃశీర్వచనమ్ ॥ ****

శ్రీఇతిగృహప్రవేశః - అథశ్వగృహశాంతిఃశ్రీ

శ్వేననాదంముంచతి యోగ్రహః సశ్వగ్రహః లెనగృహీతంకుమారం
 రం పిశాచిసంశునావాదవ్దం కశ్చిత్ప్రశాసన్నః ॥ సూర్యేద్యురేవత
 పోయుక్తఉపోష్య శ్వగ్రహగృహీతస్య శాంతింకరిష్యఇతిసంకల్ప్య
 జోతనప్రచ్ఛాద్య నవ్యేపాణావాబధ్యకన్సలూహం కింకిణీంవాఘం
 టాం హృదయక్ అన్యేన పురుషేణధ్వనయక్ కుమారమాదాయా
 ద్యారణ సభాంప్రవిశ్య సభాయావధ్యేధిదేవనముద్ధత్యావౌక్ష్య
 విభీతకఫలాన్సౌప్యతేషు కుమారముత్తానం నిపాత్యదధ్నాలవణమిశ్రే
 ణాంజలినా కూకురఇత్యాంభ్యముసలేనావహన్త్యలూఖలఇత్యంతాభి
 దేశభిరవౌక్షేత్ । ఏవంప్రాతమధ్యందినే సాయంత్రీషవపి ప్ర
 వేశనాది ప్రాక్షణాంతం కర్తావర్తయేత్ ॥ అగదోభవతి ఆరోగోభవ
 తి కుమారః ॥

అథశంఖగృహశాంతిః శంఖసంకుమారం

శంఖఇననాదంముంచతి యోగ్రహస్సశంఖః లెనగృహీతంకుమారం
 కశ్చిత్సూర్వవస్త్రపోయుక్తః కృతప్రాణాయామః శంఖగృహీతస్యశాం
 తిం కరిష్యఇతిసంకల్ప్య ॥ హతశ్శంఖఇత్యుచాభిమం త్ర్య ఋషి

బోధిత్యచాశీరస్తడదగువృత్తమానయతి ఏనంత్రిష్వపి కాలేమ
కుర్యాత్ ॥ అగదోభవతి కుమారః — అథసర్వబలిరుచ్యతే —

శ్రావణ్యం పౌణణమాస్యా మప్రమితేసాయమానానగహ
త్వా కృతప్రాణాయామః సపఃజలింకరిష్యంతిసంకల్ప్య ॥ ఔషాస
నేస్థాలీపాకగ్ శృపయిత్యా శ్రవణాభిఘారణం పృతిష్ఠితాభిఘారణం
కృత్వాగ్నైరుపసమాధానాదిపాత్రప్రయోగేదేవపాత్రాణా మంత్రేద్వి
తీయదర్వాస్వినహస్వీయోంజలిః ప్రయోక్తవ్యః అంజలేశ్వప్రాక్షణమా
జపంతపనానికరోతి ॥ అగ్నిముఖాంతే శ్రావణ్యపౌణణమాస్యే
స్వాపేతిచరోజహోతి ॥ అత్రశ్రావణ్యపౌణణమాసీదేవతా ॥ జ్ఞా
మశకథతి స్వాహాకారాంత్రైమంత్రైః ప్రతిస్వాహాకారమంజలినాకిం
శుకానిపలాశపుష్పాణిజహోతి ॥ అత్రా పిద్విరవదానోవస్తరణాభిఘా
రణాని ॥ అశక్తౌపత్న్యావాకర్తవ్యానీత్యక్తమ్ ॥ అంత్రతాభిఘారణమ్
కింశుకహోమేషు సర్వాదేవతాః ॥ ఇంద్రజహీతిసృభిస్త్రీసృజరగ్వధమ
యాస్సమిధతదధాతి ॥ అత్రప్రథమర్చనాద్యోదేవతా ॥ తత్సత్సమిచతస్స
భిఃప్రత్యృచమాజ్యహుతీజహోతి ॥ అసాంసర్వాదేవతాః ॥ తతో
జయాది ॥ యదస్యకమణఇతిహుత్వాతతిఃకింశుకేభ్యశ్చరోశ్చావదా
యస్విష్టకృతః ॥ అపూర్వః కింశుకహోమః ॥ పరిషేచనాంతకృత్వా
వాగ్యతస్సంభారానాదాయ సక్తౌ ధానాలాజానాంజనాభ్యంజనే
స్థగరోశీరమితి సంభారానాదాయ ప్రాచీముదీచీవాదిశముపనిష్క్ర
మ్య శుచాదేశేపీతం కృత్వాతత్రప్రాచీముదీచీభృత్సృక్తిస్యారెఖా
తిఖిత్వా ॥ రెఖాకరణ ప్రకారః పూర్వమేవోక్తః ॥ తాన్వద్విరుపని
సియనమోఅస్తుసర్వేభ్యోయేపాథివాఇత్యాదిబలిగహరిష్యామీత్యం
త్రేలేఖాసులేఖాకృమేణసక్తాన్నివవతీతిసకృదేవమంత్రః ॥ సంపుష్క
ధానాలాజానాం జనాభ్యం జనస్థగరోశీరమిద్యేతాని తూష్టిం నివపతి
తక్షకవైశాలయేతి తిస్యభిః సమీచీనామాసిప్రాచీద్విష్టేతయోశామస్తే

తదాదేశభివర్యయైశ్చోపతిష్ఠతే | దాదేశపర్యాయాణాముపస్థాన
 ప్రకారఉచ్యతే | సమీచినామాసీత్యనువాకమారభ్యతంవాంజంభేదధా
 మీత్యంతముక్తాన్ | సమీచినామాసిప్రాచీదిక్తస్యాస్తేగ్నిరధిపతిరసితా
 క్షితాయశ్చాధిపతిర్యశ్చగోప్తాతాభ్యాంసమస్తానామృడయతాంలెయం
 ద్విష్టోయశ్చనాద్వేష్టితంవాంజంభేదధామి | ఓజస్వినీనామాసిదక్షి
 తాదిక్తస్యాస్తజంద్రోధిపతిఃపృథాకూరక్షితాయశ్చాధిపతిత్వాదిపూ
 ర్వవత్ | ప్రాచీనామాసిప్రతీచీదిక్తస్యాస్తేసోమోధిపతిస్వజారక్షితాయ
 శ్చ | అవస్థావానామాసుదీచీదిక్తస్యాస్తేవరుణోధిపతిస్తిరశ్చరా
 జీరక్షితాయశ్చాధిపతిః | అనిపత్నీనామాసిబృహతీదిక్తస్యాస్తే
 బృహస్పతిరధిపతిశ్చిత్తారక్షితా | వశినీనామాసీయందిక్తస్యాస్తేయ
 మోధిపతిః కల్తాషగ్గివారక్షితాయశ్చేత్యాదియథాపాఠంతంవాంజం
 భేదధామీత్యంతముక్తాన్ | వేతయోనామస్థలేషాంవఃపురోగృహాఅగ్ని
 ర్యజవనస్సలిలావాతనామంత్రభ్యోవోనమస్తేనామృడయతతేయంద్వి
 ష్టోయశ్చనాద్వేష్టితంవాంజంభేదధామి | నిలింపానామస్థలేషాంవో
 దక్షిణాగృహః పితరోవజవనస్సగరోవాతనామంత్రభ్యోవోనమస్తే
 నామృడయతేత్యాదిపూర్వవత్ | వజ్రిణోనామస్థలేషాంవఃపశ్చాద్గృ
 హాస్సప్తోవజవనోగృహ్వరోవాతనామంత్రభ్యోవోనమస్తేనామృడ
 యతేత్యాదిపూర్వవత్ | అవస్థావానానామస్థలేషాంవడత్తరాద్గృహ
 ఆపోవజవనస్సముద్రోవాతనామమిత్యాదిపూర్వవత్ | అధిపతయో
 నామస్థలేషాంవడపరిగృహావషణంవజవనోవసావ్వా వాతనామంత్ర
 భ్యోవజత్యాదిపూర్వవత్ || కృవ్యానామస్థపాథివాస్తేషాంవఃపశ్చ
 గృహాఅస్సంవజవనోనిమిదోవాతనామమిత్యాదియథాపాఠం | ఏతం
 దాదేశపర్యాయైరుపస్థాయాపః పరిషిచ్యాపరీక్షస్తూష్ణీమేత్వాప
 శ్వేతపదేత్యేతాభ్యామృగ్భాగముడకుంభేనతిరిగి | పృథక్క్షిణమంతరతా
 గారంనివేశనంవాపరిషిచ్యబ్రాహ్మణా భోజయేత్ || ధానాఃకుమా

రాప్రాశయంతి

శ్రిసమాప్తంసర్పబలికమశ్శ్రి

ఏవమతః షడ్భ్యోమహాన్యహనితదనెన సక్తుభిర్వాబలింహారెదోత్స
గాత్ । డేత్స గాత్పశ్చాన్నకతవ్యమ్ । తస్యాహాన్యహనికమ
ణఃప్రయోగః । అహాన్యహనిసాయమాపాసనహోమంఘృతా వాగ్య
తటదనం సక్తున్వాదదాయప్రాచీముదీచీంవాదిశముపనిష్కృత్యన్యన్తం
డిలాదికంకృత్వా నమోఅస్తునర్మభ్యోయేపార్థివాత్యత్యాది బలిగోహ
లిష్యామిత్వంత ముక్త్యానక్తుభిరశనీయేనవాబలిహారణం తక్షకేత్యాది
భిరుపస్థానమ్ । తతఃపరిషేచనమ్ ॥ అప్రతీక్షిత్యాదిగృహాన్తచ్చతి ॥ తత్ర
క్షోకః ॥ వాగ్యతన్యగృహాద్వృజనంబలేన్సక్తుభిహారణంతిత్తరణావా
తక్షకాదిపునన్వజనాంతికమ్ నిత్యమోత్సగణాదిదమిష్యతే ॥.....

తస్యోత్సజననన్యప్రయోగః

మౌగేశీమ్యం పౌణమాస్యాం మౌగేశీషేణ ఆద్యాయా
వాపౌణమాసీసంగతామౌగేశీషేతస్యామస్తమితేసాయమాపా
సనగోమత్యాకృతపాణాయామః ॥ నవంబలేతుత్సజనం కరిష్యఇ
తిసంకల్ప్య ॥ సపంబలివల్ స్థాలీపాకాడ్యగ్నిముఖాంతేస్థాలీపాకా
దవదాయమౌగేశీప్రేపౌణమాస్యేస్వాహేతిహుత్యావరాన్య
సిష్టకృతం జహుయాదిత్యాది పరిషేచనాంతంకృత్వా పూర్వవదోడ
నంవాసక్తున్వాదదాయప్రాచీముదీచీంవేత్యాది బలిప్రక్షేపే విశేషః ॥
తేభ్యఇమం బలిమహాదేవమితి మంత్రేనన్నామః । తతఃపర్వానామః
రిషిచ్యత్యాది । తత్రైనముత్సృజతి తతాబ్రాహ్మణభోజన మాశీర్వా
చనంచ ॥

సర్పబలిత్సజననసమాప్తం

శ్రిఅథాగ్రయణముచ్యతేశ్శ్రి

వహేసుత్యామౌగ్రయణమ్ ॥ శరదిప్రేహితాంశ్యామౌకానాం
సమాసేన లభ్యతే ॥ వసంతేయవానాం పౌణమాస్యామమావాస్యా
యాంవాప్రాశరౌపాసనగోమత్యాకృతపాణాయామః ఆగ్రయ

కరిష్యే ఇతి సంకల్ప్య ॥ పత్నీవహంతిత్యాది॥ నవానాం స్థానీపా
కన్ శ్రవణముత్వా శ్రవణాభిఘాతం ప్రతిష్ఠితాభిఘాతం తంకృత్వా
అగ్నేరుపసమాధానాద్యగ్నిముఖం తే దర్వాగ్నిముపస్తీగ్యస్థాలీపాకా
స్తధ్యాద్విరవదాయాభిఘాత్య ఇంద్రాగ్నిభ్యాగ్నాన్వపేతి మధ్యే జ
హోతి ॥ పునశ్చైవ మవదాయాభిఘాత్య విశ్వేభ్యో దవేభ్యస్సాన్వపే
తి హుత్వా ॥ పునశ్చైవ మవదాయాభిఘాత్య క్షతాభిఘాతం కృ
త్వా ద్యావాపృథివీభ్యాగ్నాన్వపేతి హుత్వా తతస్సిష్టకృత్ అగ్నేయే
సిష్టకృతే నాన్వపేతి । లేపయోరిత్యాదిపరిషేదనాం తే తండులనాం న
వానాం పశ్యానాం ముఖం పూరయత్వా తైరారాద్యం పూరయత్వేథః ।
భక్షయిత్వా చ మ్యచ మణాకించిదోదనపిండగ్నం వృత్య పరమేష్ట్యసీతి
యజమాగారస్య పృష్ఠవంశఉద్విధ్యేత్ ॥ శ్యామాకాగ్నియశాసోమపవ
ప్రధానదేవతా ॥

సమాప్తమాగ్నియణమ్

అథ హేమంత ప్రత్యవరోహణముచ్యతే

హేమంతకౌ ప్రత్యవరోహణం కర్తవ్యమ్ । కృతప్రాణాయా
మో హేమంత ప్రత్యవరోహణం కరిష్యే ఇతి సంకల్ప్య ॥ ప్రత్యవరూ
ఢోనా హేమంత ఇత్యేతావదుక్తా ఖట్వా దః ప్రత్యవరుహ్య శయనదే
శేనవాక్ పల్లవాక్ సంస్తీర్య ప్రతిక్షత్య ఇతి త్రిభిమంత్యైః దక్షిణైః
పాలైవైః నవన్యస్తరేషం విశంతి । దక్షిణతః పితౌత్తరతో మాతామ
ధ్యేకర్తా । ఏవమితరే జ్యేష్ఠాదయన్సహితాః స్వస్తరేషం విశంతి స్య
నావృథివీబడిత్థా పర్వతానామితి దాన్వభ్యామృగ్భాగం వృథివీమభిమృ
శంతి । ఏవగ్నం వేతనాదివృథివ్యభిమశానాంతం సర్వేషాం మంత్రా
వృత్తిస్త్రీ

సమాప్తం హేమంత ప్రత్యవరోహణమ్

ఈశానబలిరుచ్యతే ॥ ఉదగయనాదిమ కృతప్రాణాయామ ఈ
శానబలిం కరిష్యే ఇతి సంకల్ప్య ॥ ఈశానమాత్మని బుద్ధ్యా బౌపాస
చైస్థానీపాకం శ్రవణముత్వా శ్రవణాభిఘాతం ప్రతిష్ఠితాభిఘాతం

తం కృత్వా । యావంతస్సపిండాస్తేమాంభోక్షంపర్యాప్తంబృహద్భా
 ణ్ణై రౌకికగ్నా త్రైశ్రవత్యంచరుం శ్రావంత్యాభిమాత్యాపాసనా
 గ్ని మాదాయయేన చాన్యేనదృవ్యైణాథేభవతి తానిసర్వాణ్యాదా
 యపశ్చాన్యద్యైస్సహప్రాచీముదీచీంహా దిశముపనిష్క్రమ్య బహి
 గ్గామేశుచాదేశే నదీతరే శ్రేలాగ్రేవాన్జంజిలం కల్పయిత్వా అ
 గ్నేరుపసమాధానాది । పాత్రప్రయోగే విశేషః ॥ దేవపాత్రాణామ
 నైకం సపాత్రత్రయం ద్విచత్వాదింశత్పలాశపణానిచద్వంద్వం ప్ర
 యుజ్యప్రతికం సపాత్రంపలాశపణానామపిపృథక్పృథక్తపససమా
 జ్జనపత్రితపసప్రాక్షణాదీనికతవాన్యని అగ్నిముఖాంతై అవరేణా
 గ్నిం ద్వేకుటీప్రాధ్వావరే కృత్వాద్వయోమధ్యేజయంతాయ యథా
 వశాశాభవతి తథాకుటీంకరోతి ॥ ఆత్వాసహంత్యిత్వైచ్చాద్వయోః
 కుట్యోదక్షిణస్యాంకుట్యామీశానం నుహోదేన మావాహయతి ఉత్త
 రస్యాంకుట్యం మీధుషీముమాదేషిమావాహయతి । ఆయాహిమీధు
 షీతి రౌకిక్యానాచాఅవాహయతి । మధ్యేనకాశే ॥ ఆయాహిజయం
 తైతి సుబ్రహ్మణ్యం జయంతమావాహయామీత్యావాహ్య । ఈశానా
 యమీధుష్యేజయంతాయేత్యావాహనక్రమేణ గుభపుష్పాదిదదాతి ।
 కంసత్రయమాదాయావరేణాగ్నింకుట్యోః పుస్తాదావాహనక్రమే
 ణ నిధాయతైషు త్రిమకాంస్వేషు ఈశానస్థాలీపాకౌదనానల్పయి
 త్వా ఒదనసహితా కాంస్యానాదాయాగ్ని సమిపేహోమాధకం
 యథావాహనంనిధాయ ఉపస్పృశతుమీధ్వామీధుషేస్వాపౌతిఈ
 శానం స్వమోదనముపస్పృశ్య ॥ ఉపస్పృశతుమీధుషీ మీధుష్యై
 స్వాపౌతుమాదేవీం స్వమోదనముపస్పృశ్య ॥ జయంతౌపస్పృశ
 జయంతాయ స్వాపౌతి జయంతమ్ స్వమోదనముపస్పృశ్య ॥ ద
 ర్వాన్యనుపస్త్ర్య ఈశానాదనాద్విరవదాయాభిమాత్య భవాయదే
 వాయస్వాపౌత్యైష్టభిస్సాహుకారాంతై మకంతై రిష్టవాహుకీజ్జ

హోతి || అం. లెక్షతాభిఘారణం | ఏవం మేధుమ్యోదనాద్విగపదా
యభవన్య దెవస్యపత్నైస్ససావేత్యప్తాభిస్సావహారాంత్రైమం
త్రైరప్తావాహుతిజః హోతి || అం. లెక్షతాభిఘారణమ్ || జయంతాయీ
సావేతి మధ్యాదాదనాద్ధుత్వాక్షతాభిఘారణం చక్వత్వా || పునః ద
ర్వాన్యముపస్తీర్య సర్వతః సక్వత్సక్వదవదాయద్విరభిఘార్యాగ్నయే
స్విష్టకృతౌ ఇతి యజమాన్విష్టకృత్ || సర్వాసామాహుతీనాం నిదిఃప్తా
ఏవ దేవతాః || స్మృతిస్సః పూజాముఖః పరోక్షామత్వితః యజమేతావతీ
కుపతిష్ఠతే | తత్రాలేసయోరిత్యాదిపరిషేవనాం లె పలాశపణాన్యాదా
యసమీపేనిధాయరకం పణామూదాయోపస్తీర్య ఈశానోదనాదవదా
యాభిఘార్య గృహపాపస్మృత గృహపాయసావేతి ఈశానాయ
దక్షిణస్యాం కుట్యం దత్వా పునరపి పణాంతరేఘార్యమంత్రేణైవేశా
నాయదత్వా || ఏవమితరయోరప్యవాహనక్రమేణ ఉత్తరస్యాంగ్య
హవ్యపస్మృతే దేవపణాదాతవ్యే | ఘోషేణ ఉపస్మృతే త్యనేన
మంత్రేణ మధ్యే దేవపణాదాతవ్యే || పునశ్చ శాసిన ఉపస్మృతే
తి దక్షిణస్యాం దేవదాతవ్యే || విచిన్వంత ఇత్యుత్తరస్యాం దేవ || ప్రపూ
న్వంత ఇతి మధ్యే ద్వే || సమశ్చంత ఇతి దక్షిణస్యాం ద్వే | దేవసేనా ఇ
తి దక్షిణస్యామేవ దశపణాని సాదకానిదదాతి || యా ఆఖ్యాతా ఇ
తి దశకృత్యస్తస్యామేవ కుట్యం పునరపిదదాతి | దాక్షిరావోపస్మృ
తేతి దక్షిణస్యాం దేవే | దాక్షిరావ్యపస్మృతే త్యుత్తరస్యాం దేవే || అ
శ్వాసారిణ ఇతి మధ్యే ద్వే || నిషంగిన్నితి దక్షిణస్యాం ద్వే || ఏవం య
థాస్వమోదనేభ్యః పణాదానమ్ || తత్రాక్షాకః || త్రిభిగ్భాంధం పరి
దాయమంత్రైస్తథాపరైముఖ్యకుటౌ త్రిభిస్తు || త్రిభిగ్భాంధం
పునరంతిమేన ముఖ్యస్య సందేష్టికపదిః శిష్యః | పణాదానశేషాద
సం పిండికృత్యపర్ణపుటేవధాయ సమోనిషంగిణ ఇమధిమత ఇత్యంతం
మంత్రముక్త్యా వృక్షజపజ్ఞతి అస్మిన్మూలనమస్తేభద్రమన్యస ఇత్యేతం

ప్రశ్నంజపేత్ । ప్రథమోత్తమానువాకౌవా । ఉత్తమానువాకే విశేషః । సహస్రాణిసహస్రశ ఇతిదశసుమంత్రేషు లైమాగ్ సహస్రయోజనైవధన్వానిత స్తసీత్యనుషంగః ॥ పశ్చాదయంవిశేషః ॥ సమోదద్యేభ్యోయేవృథివ్యాం యేషామన్నమిషవస్తేభ్యోదశేత్యాది జంభేదధామీత్యంతం జపతి । సమోదద్యేభ్యోయేంతరిక్షే యేషాంతఇషవస్తేభ్యోదశేత్యాదిపూర్వవత్ ॥ సమోదద్యేభ్యోయేదివి యేషాంవషమిషవస్తేభ్యో దశపాగ్చిరిత్యాదిపూర్వవజ్జపః ॥ అభివసతమగ్నిం గాఘ్నాపయతి ॥ యథాప్రధానశోమకాలవజ్రేనాః గాః ధూమః ప్రాప్నోయూత్ తథాఘ్నాపయతి ॥ తస్మిన్నారేతాగ్ శ్చందనాదినా గంధైవదభాగ్రముష్టినావోక్షతి! వృషాణమైవాగ్నిం వోక్షతి! సేచనసమర్థమేవై సమశ్చదుమామవోక్షతి! త్యధః ॥ అనగ్నైశ్చైత్యస్యపతింయజతిధూమావేనశుచోదేశే ఆత్వానమాంతు హరయస్సచేతనఇత్యేచావాహ్యకూర్పం నిధాయ లోకపణానిదత్వారిసప్తవాదాయ సమిపేనిధాయైకం వర్షమాదాయోపస్తీర్య తైత్రీవత్యాదన్నాదవదాయాభి ఘోర్యేదంసాదనంవర్షం తైత్రీసస్యపతయేదదామీతిదత్వా ॥ ఏవంత్రికృత్వః కర్తవ్యఃషట్కృత్వావా ॥ ప్రతివర్షం మంత్రాన్మంత్రైః తతోగంధాదిదత్వా! అథతైత్రీసస్యపతినావయమిత్వృగ్భ్యో తైత్రీసస్యపతిమువతిష్ఠతే! ఈశానస్థాలీపాకస్సంతిష్ఠతేతేనసపిష్ఠతాబ్రాహ్మణా భోజయేత్ ॥ తతఃశిగ్ద్వదశమ్ ॥ తస్సపిండాస్సప్త్రీకాః తైత్రీపత్య చరుంప్రాశ్నంతి! తతఃపాసనాగ్నిమాదాయగృహస్నీత్యావయత్యేకవచ్చాగ్నిమిత్యాదివాప్రతిమాయతి ॥

—ఇతిశానబలిః—

—ఇతిగృహ్యసూగవృత్తాసప్తమఃపటలః—

—ఇతిధమాసిశ్చార్ధముచ్యతేశ్చి—

అపరపక్షేయస్తిన్నహనిక్రియతే తతఃపూర్వేమ్యరేవసాయమాపాసన షోమేహుతేకృతప్రాణాయామః ప్రివిశావీతిష్ఠః మూః శ్చార్ధం

కర్తాస్థితి మనసానంకల్పస్య తస్మిన్నైవకాలే కృతసాయమాశాన్ బ్రా
హ్మణానయగ్తాన్నిమంత్రయతే ॥ నిమంత్రణప్రకారఉచ్యతే ॥ శ్వఃమా
ఃశ్చాద్ధం భవితాతత్ప్రభవద్భిః ప్రసాదః కరణీయఇత్యుక్తైకరిష్యామః త
బ్రాహ్మణాః బహుయః సంకల్పదారభ్యః అంజనాభ్యంజన మైదునాని
నివర్తంతే ॥ సంకల్పదిప్రాచీనాపిత్య సమాప్తైః ॥ అపరేద్యుద్వి
తీయం తృతీయమామంత్రణం ॥ తస్యప్రయోగః ॥ ద్వాబ్రాహ్మణౌ వి
శ్వదేవాథేః ఆమంత్రయతే పితృథేః త్రిణా ॥ ఆమంత్రణప్రకారఉచ్య
తే ॥ ప్రథమం యజ్ఞోపవీతీహత్యా బ్రాహ్మణమేకం నమస్కృత్య గంధ
పుష్పతాంబూలాని ప్రదాయ అద్యశ్చాద్ధంభవిష్యతి తత్ప్రభవతాదే
వ్వాధాన్ ప్రసాదః కరణీయఇతి కర్తా ॥ కరిష్యామితి వ్రతివచనమ్ ॥
అథప్రాచీనాపితీ పితృణామేకంగత్వా పూర్వవద్గంధాదీనప్రదాయ
నమస్కృత్య అద్యశ్చాద్ధంభవిష్యతి తత్ప్రభవతాపితృథేః ప్రసాదః కర
ణీయఇత్యుక్తపూర్వప్రతివచనమ్ ॥ ఏవంపితామహంప్రపితామహం
పునర్దేవంచ సర్వత్రదైవేయజ్ఞోపవీతీ ॥ ఇతలరభ్యోద్వాక్షానాం
పదార్థానామేవందైవాదిక్రమః ॥ తతోఽంగజ్ఞైవటద్వయంఖా
త్వామాతామహదిర్ద్రిచేత్త్రయోవటాః ॥ ఉత్తరేఽవటేఉదగార్థ
పితృథేః దక్షిణోగార్థ దభాన్ త్సగ్ స్తీర్యైవవక్షేమ యథాక్ర
మం బ్రాహ్మణపాదాన్ ప్రక్షాళయేత్ ॥ ఉత్తరేఽవటేదేవాథేః అ
న్యత్రపితృర్థాన్ ॥ దైవేచ ప్రాజ్ఞుఖాన్ పిత్ర్యైవప్రతుష్టుఖాన్ గం
ధాది తాంబూలంకృతసరంచ ప్రత్యేకం ప్రదాయాభ్యంజనైస్సంమృజ్య
స్నాత్వా ఆగచ్ఛతే త్యక్తాస్సప్సయమపిస్నాత్వా బ్రాహ్మణభోజనార్థా
దన్యేనాన్నేన వైశ్వదేవం పంచమహాయజ్ఞాంశ్చకరోతి కేదిత్యమా
ప్తైశ్చాద్ధఇతి ॥ అపరాఙ్ఘేబ్రాహ్మణభోజనార్థమాపాసనైపాకః ॥
శ్రీపతాభిఘారణం వ్రతిష్ఠితాభిఘారణంచ కృత్వా తస్మాద్దోమార్థం
ప్రత్యేకం వచయ ॥ ద్వితియేభాగపాదస్పృశ్య మన్నమాదాయాభి

ఘోర్య ! బ్రాహ్మణానామహాయాగ్నైరుపసమాధానాది ప్రాచీనాపీ
 తినానర్యం కథవ్యం పరిసరణాన్ వశాత్పురస్తాచ్చ దక్షిణా
 గ్రాణకరోతి ॥ ఏకైకశః పౌత్రప్రయోగః తూష్టిం ప్రసవ్యం
 సకృత్పరిషించతి । ఆఘార సమిధో రాఘారయో రాజ్యభాగయో
 రగ్నిముఖే స్విష్టకృతి ప్రాయశ్చిత్రేభుక్తవతాం ప్రదక్షిణానువ్రజ
 నేచ యజ్ఞోపవీతీస్యాత్ ॥ తత్రాహ్లాకః ॥ ఆఘారదార్పణముఖా
 జ్యభాగ ప్రదక్షిణానువ్రజనేషుచిత్రై ॥ ఆఘారయోస్విష్టకృతిప్రసిద్ధం
 యజ్ఞోపవీతంహికపదిన్యాక్రమ్ ॥ అగ్నిముఖాం తైవతేషు ప్రక్షాళి
 తవాదాన్ ఆచాంతాన్ భోజనస్థానైకమైతాసనానిదత్వాత్తేమావ
 వేశయేత్ ॥ దైవాప్రాజ్ఞుభౌ ॥ పితౄన్మనదజ్ఞుభౌ తతాయజ్ఞోపవీ
 తీ దేవాధాన్య దక్షిణహస్తమనావరభ్య విశ్వేభ్యోదేవేభ్యోభవతా
 క్షణః కథవ్యః ఇత్యుక్తేఽంతథేతి ప్రతివచనం । ప్రాప్తౌతుభవానిత్యు
 క్తై ప్రాప్నవానీతిప్రతివచనం । ప్రాచీనాపీతీ పితౄధాన్య దక్షిణహస్త
 మనావరభ్య శ్రాద్ధక్షణః కథవ్యః ఇత్యుక్తేఽపూర్వవత్ప్రతివచనమ్ ॥
 ఏవమితరయోః ॥ అస్మిన్నాతే మాతామహాదీనామపీక్షణః కథవ్యః
 త్ర్యవరాన్ బ్రాహ్మణానామహాయశుచౌదేశే పాదప్రక్షాళనంకృ
 త్వా ॥ మాతామహశ్రాద్ధక్షణః కథవ్యః ఇత్యాది ప్రశ్నః ప్రతివచనం
 చ ॥ బ్రాహ్మణాన్ గంధాదిభిరభ్యర్చ్య పిరణ్యకౌశేయహసాంసి ద
 త్వా ॥ సంచల్పసిద్ధిరస్త్విత్యుక్తై అస్తుసంకల్పసిద్ధిరితి ప్రతివచనమ్ ॥ త
 తాహస్తేష వస్యూంప్రదాయామంత్రయేత్ । ఉద్ధ్రియతామగ్నచ
 క్రియతామితికర్తాకామముద్ధ్రియతాం కామమగ్నచక్రియతామిత్యతి
 సృష్ట ఉద్ధరెజ్జహుయాచ్చ అఘ్యోదీనాంలాటోవా అథదర్వాగ్నిము
 పస్తీభ్య ద్వీరవదాయ సకృదభిఘోర్య యన్తేమాతేత్యుచాజహోతి ॥
 అముష్టాఇతి పితుర్నామగ్రహణం యజ్ఞశమణేనావశేతి చతుర్థ్యం
 తైస్ । అత్రపితాదేవతా ॥ ద్విమాతృకస్య యన్తేమాతరౌప్రలుబుభతు

శ్చరత్వానననువృతై ఇతివిశేషః ॥ బహుమూర్త్యకస్య యన్తేమాతరఃప్ర
 టుటుభుశ్చరత్వానననువృతాః ॥ ఇతివిశేషః॥ పూర్వవత్పునరవదాయ
 యాస్తీష్ఠంతీత్యుచాహోమః ॥ అత్రాపిపితారేవ నామగ్రహణం య
 జ్ఞశమఃకేస్వాపేతి సవీవదేవతాచా పునరవదాయ యన్తేపితామహీ
 త్యుచాహోమః ॥ అత్రపితామహస్య నామగ్రహణంపితామహోదే
 వతా ॥ ద్విపితామహీకస్య ॥ యన్తేపితామహ్యాబహుపితామహీకస్య
 యన్తేపితామహ్యా ఇతివిశేషః ॥ పునరవదాయ అంతరఃకేవర్వలై తి
 త్యుచాహోమః ॥ అత్రాపిపితామహస్య నామగ్రహణంసవీవదేవతా
 పునరవదాయ యన్తేప్రపితామహీత్యుచాహోమః ॥ అత్రప్రపితామ
 హస్య నామగ్రహణం ॥ ప్రపితామహోదేవతా ॥ ద్విప్రపితామహీ
 కస్యబహుప్రపితామహీకస్యచపూర్వవదూహాః ॥ కేచిదూహంనెచ్చం
 తి ॥ తస్మాద్భుచంనోపేదిత్యాశ్వలాయనవచనాత్ ॥ ఏవమవదాయాం
 తక్షణభయుతుభిరిత్యుచాహోమః ॥ పూర్వవత్సమశేవతే ॥ పునర
 వదాయాభిఘాత్యక్షతాభిఘారణం కృత్వాప్రయేచహపితరఇత్యాదభ్య
 సస్థయాపదంతు స్వాపేతి జహోతి ॥ అత్రాపిజ్ఞాతపితరీదేవతాః
 సావహపిత్రేఇత్యాదిభిష్టడ్భిః ప్రతిమంత్రంషడాజ్యాహుతిజుఃకూతి॥
 అజ్యాహుతీనామంత్యరహితానాపితాదేవతా ॥ అంత్యస్యాగ్నికవ్య
 వాహనాదేవతా ॥ యజ్ఞోపవీతీస్విష్టకృతమవదాయ హుత్వా ప్రాచీ
 నావీతి ఉదీచీనముష్ణం భస్మాహోహ్య అహవిమ్యోక్తించిదవదాయస్వా
 పేతిహుత్వా ॥ తత్రాయజ్ఞోపవీతి ప్రాయశ్చిత్తంకృత్వా ॥ ప్రాచీ
 నావీతి లేవయారిత్యాది ముషేచనాంతే ఏషతే తతేత్వాది యజ్ఞా
 గోషి లేమహిమేత్యంతముక్తావన్నం వ్యంజనానిచాభిమృశతి ॥ అనంభ
 వత్యభిమర్శనే మంత్రావృత్తిః ॥ అథ బ్రాహ్మణానామంత్రీయతే ద్వే
 వేక్షణః కతావ్యుత్పాది ॥ యజ్ఞోపవీతిహవిష్యాద్దైవకంగానమా
 హాయ విశ్వదేవతాంస్యేనిధాయవిశ్వదేవాశ్శృణు లేమగోహనమిత్యు

చాభిమృశతి || ఇదంవిష్ణుర్విదకృమఇత్యాది సమూహమన్యపాగ్ సురభి
 త్యం తైనద విష్ణోహవ్యగ్ రక్ష స్వేత్యం తైనచ తదన్తం విశ్వదేవానువ
 స్పృశయిత్వా || తతఃప్రాచీనాపీతీగ్రాసమాదాయ పితృకాన్ స్వేని
 ధాయ పృథివీలైపాతృమిత్యాది మైమాంశేష్టాఅముత్రాముష్టిక లాక
 ఇత్యం తైన. ఇదంవిష్ణుర్విదకృమఇత్యాదిపాగ్ సురభిత్వం తైన విష్ణోక
 వ్యగ్ రక్ష స్వేత్యం తైనచ పితరంగ్రాసమువస్పృశయిత్వా || ఏవంపితౄ
 మహాప్రపితౄమహా || పునర్యజ్ఞోపవీతీదేవస్య ప్రథమమువస్పర్శం
 తతోన్నానిప్రక్షిప్య విభవేనతి సర్పిరాదిబహుదద్యాత్ || పరిషేచ
 నకాలే సత్యంత్యతేనెతి ప్రతిపురుషంవదతి || తతోఽమృతావస్తర
 కామసీతుక్తా వప్రాణాహుతివేశాయాం || శృద్ధాయాంప్రాణేనివిష్టో
 మృతంజహామి || శివోమావిశాప్రదాహాయ || ప్రాణాయస్వాహా
 త్యాది పంచకంవదతి || తతోఽఘంజానా బ్రాహ్మణానా హవనీయా
 థేన ధ్యాయేత్ || పితౄదీక్షదేవతాత్వేన అన్నంచామృతత్వేన ఆ
 త్మానేంద బ్రాహ్మ త్వేన ఘంజానెను వరాజాప్యత్యరక్షోఘ్నా పై
 త్యకాః వైష్ణవాః అన్యంశ్చ పావమానమంత్రా ధర్మశాస్త్రే
 తిహాసపురాణానిద ఘంజానాః బ్రాహ్మణానభిశ్రావయతి || యంజ
 తైమసః కృణుష్వపాజః | రక్షోహణః సామాయపితృమతే || ఉశంత
 స్తా || ఆపూర్యాస్తథిత్యనువాక శేషః || అగ్న ఉదధిత్యాదిపంచమం
 త్రా || యాతేఇహరిత్యాదిపంచస్వనుషంగః || శిరోవాపితద్యజ్ఞస్య
 అసావాదిత్యోష్టికా || సంతతిరైవ || ఏకవిగ్ శః || ఇంద్రోవృత్యగ్
 హత్వా || వైశ్వదేవేనతావరుణప్రభూస్తేః | అగ్నయేదేవేభ్యః || ఉ
 శంతస్తాస్విహవామహ ఆనోఅగ్నేసు కేతునా | అయంవావయః వవ
 త్రైక్షణాహవైవాజశ్రవసః | తగ్ పైతమే కేవళబంధః | ఋచాంప్రాచీ
 మహాదీగుద్యతే || బ్రహ్మమేతుమాం || బ్రహ్మమేధయా || బ్రహ్మమే
 ధవా || మేధాదేవీ || మేధాన్త ఇంత్యః || ఆమాంమేధానుభవిః || ను

యిమేధామిత్యనువాకాణ్ శానయేత్ || తృప్తాన్ జ్ఞాత్వామథువతి
 శ్చాన్రవయతి || అక్షన్నమీమదంతెలిచ | భోజనాం లెలమృతాపిధాన
 మసీతి జపితావలపోదత్వా || అథయెఅగ్నిదద్ధాయేనగ్నిదద్ధాయేనాజా
 తాః కులేమమ || భూమాదత్రైపిండేన తృపాయాంతుపరాంగతిమితి
 మంత్రేణశేషాదన్నాత్పిండం పితృభోజనదేశే దద్ధేమనిధాయ జలం
 చదదాతి || తతఃత్రాచాంలెమ యజ్ఞోపవీతీ అమాత్రైస్సహవ్రదక్షిణీకృ
 త్య ప్యాదినాపీతీ శుచాదేశే ద్వే వీధంపుథకపుథకే దక్షిణాగ్రాన్ ద
 భాన్తస్యగ్ స్తీర్య పూర్వస్థిన్నాస్తరణే మార్జయంతాం మమపి
 తరణి తిభిఃప్రతిమంత్రం దక్షిణాపవగ్ం పిత్రాదీనాం యథాక్ర
 మమపోదత్వా ఏవంమార్జయంతాం మమమతరణి తిభిః ప్రతిమ
 స్త్రంపశ్చిమాస్తరణమాత్రాదీనాంఓదనాద్యవ్యంజనేభ్యశ్చపిండాన్
 శ్చత్వా ఏతత్తతతాసాయెతత్వామనివతి తిస్సభిః ప్రతిమంత్రదక్షిణా
 పవగ్ం పిండత్రయంవీక్షకం పూర్వస్థిన్నాస్తరణపిత్రాదీనాం ద
 దాతి || ప్రథమమంత్రే అసావిత్యత్ర పితౄర్నామగ్రహణం యజ్ఞశ
 మ్ంనితినంబోధనేన || ద్వితీయేపితామహస్యతృతీయేవ్రపితామహ
 స్య || పశ్చిమాస్తరణ ఏతత్తైమాతరసావితి తిభిఃమాత్రాదీనాం దక్షి
 ణాపవగ్ం పిండత్రయం || ప్రథమమంత్రేఅసావిత్యత్రమాతుర్నామ
 గ్రహణం || ఏతత్తైమాతః యజ్ఞదేయాశ్చత్వామనుఇతి || ద్విమాతృక
 స్య ఏతద్వాం మాతరౌయజ్ఞదేవిష్ణుజనిదేయాశ్చవామను | బహు
 మాతృకస్య || ఏతదకోమాతరౌయజ్ఞదాః మిత్రజనిదాఃయాశ్చవామను
 ద్వితీయమంత్రే అసావిత్యత్ర పితామహీనామగ్రహణమ్ || ఏతత్తైపి
 తామహీయజ్ఞజనిదేయాశ్చత్వామనివతిద్విపితామహీకస్య ఏతద్వాంపి
 తామహ్యో యజ్ఞమిత్రజనిదేయాశ్చవామను || బహుపితామహీ
 కస్య | ఏతదవ్యః పితామహ్యోయజ్ఞదా మిత్రజనిదావిష్ణుజనిదాయా
 శ్చవామను | సర్వత్రస్త్రీనామాంతేదాశ్చబ్దః ప్రయోక్తవ్యః || జనిదే

త్యాది ॥ ఏవమేవసర్వేషామ్ ॥ పునమాజయంతామిత్యాదియేష
 వా త్రేతిమంత్రేణ పితృపిండాన్యాశ్చనాత్రేతిమాతృపిండాన్తే
 చవహంతామితి పితృపిండాన్ తాశ్చవహంతామితిమాతృపిండాన్
 తృప్యంతుభవంత్యితిపితృపిండాన్ తృప్యంతుభవంత్యితి మాతృపిం
 డాన్ తృప్యంత్యుభవంత్యుభవంత్యితి సర్వేషాముపస్థానమ్ ॥ పుత్రానౌ
 త్కృణిత్వదాత్రిః పునవ్యంపిండానప్రసీదంతి ॥ న్యుబ్జపాత్రాణియ
 స్త్రిన్ పిండాధఃమన్మంగళహీతగతదపిన్యుబ్జంతృప్యంతి ॥ యజురనవానం
 జపెత్ ॥ త్ర్యంసరాధ్యమానతయిత్యాహ్నిక్షపాత్రాణిద్వంద్వమధ్య
 దాహ్నిశ్య నక్షిన్సమనదాయప్రాణైనివిష్టోఽమృతం హోమిబ్ర
 హ్మణిమత్రామృతత్వామైతి శేషస్యగ్రాసావరాధ్యంప్రాశ్నియాత్ ॥
 మధ్యమంపిండం వలైస్త్రిప్రయచ్ఛతి ॥ తంపత్నిఆధత్తపితర్యితి మం
 త్రేణ ప్రాశ్నాతి ॥ పత్నీనేకైవేషి మధ్యమంపిండం విభజ్యసర్వా
 భ్యః ప్రయచ్ఛతి ॥ పృతిపత్నిమంత్రావ్యతి ॥ ఆధత్తపితరోగర్భంకు
 మారం పుష్కరస్రజం ॥ యథేహపురుషోసత్ ॥ తంపత్ని ప్రాశ్నాతి
 పుమాన్ సంజనయతి ॥ ఇతి మాసిశ్శాస్త్రంసమాప్తమ్ ॥

❦ అథాష్టకోద్యతే ❦

యామాఘాః పౌణమాసాస్యాశ్చపరిష్టాదవ్యవృత్తా ॥ ఆశ్లేషామ
 ఘావాయమాపౌణమాసాస్సంగతాసామాఘే ॥ ఏతస్యాశ్చపరిష్టాదవ్య
 తా కృష్ణవత్సే ॥ తస్యామష్టమిజ్యేష్టయాసంపద్యతే ॥ తామేకాష్టకే
 త్యానక్షతే ॥ తస్యామష్టకాకార్యా ॥ అసంయోగే సంయోగేతి తస్మి
 న్నాన్విజ్యేష్టయాకియతే ॥ ఏవంసప్రమాయం సాయమాపాససంహతాన్వి
 కృతప్రాణాయామః పాగ్విహవీశీ అష్టకాంకరిష్యంతి సంకల్ప్య ॥
 యజ్ఞాపవీతీచతుశ్శరావమపూవగ్శ్రవయతి ॥ శ్రవణాభిఘాతం ప్రతి
 ష్ఠితాభిఘాతంతంకృత్వా ॥ అగ్నేయవసమాధానాదింజలిదర్శిన్వి
 స్సృసాగ్గః అగ్నిముఖాంతేయంసాఇత్యుచామంజలినాఅస్త్రాపాణ

జహోతి దర్వాస్యసిష్టకృతమ్ । లేపయోరిత్యాదివరిచేచనాంతే ॥ అ
వ్రావశేష మష్టభాకృత్యావహ్మణాభ్య ఉపహరతి ॥*****॥

శ్రీఇతివర్ణమాష్టకాశ్రి

తదానీమేవ కృతప్రాణాయామఃప్రాచీనావీతి శోవమధ్యమాష్ట
కాం కరిష్యేఇతిసంకల్ప్య మసిశ్చార్ధవద్వాహ్మణానామంత్రయితే ।
శోవమధ్యమాష్టకాశ్చార్ధం భవిష్యతి తత్ప్రభవద్భివప్రసాదః కరణీయభి
తి ॥ ఇతఃప్రభృతిప్రాచీనావీత్యేవ ॥ శోవమాలే ద్వితీయత్వరీయామం
త్రాణకృత్యాముపస్పృశయతి । పితృభ్యస్తావజష్టముపాకరోమీతి
తూష్టిం పంచాజ్యాహుతీజాహోతి ॥ సావహోకారోహినాస్తే ॥ ఉపా
కరణంచ పశుభూహోణాం ప్రయోజకమ్ ॥ అతస్సర్వభర్తాకరోతి ॥
తేషాంప్రయోగః అగ్నేఃపురస్తాత్పదమపి తూష్టిమవటంభూత్వా॥తస్మి
న్నవతేభాదిరం పాలాశంవా యూపంప్రతిష్ఠాప్య త్రివృతాయూపం
తూష్టింపరివీయ పశురశనామపి తూష్టిమాదాయపశోదక్షిణబాహూ
తయారశనయాపరివీయహోధ్వం ముత్కృష్ట్యదక్షిణ శిరసిపాశేనాక్ష
యాప్రతిముచ్య పితృభ్యస్తావజష్టాం నియుజ్జీశ్చుతరతాయూపస్యని
యునక్తిప్రాక్షామితి ప్రాక్షతి । తూష్టింపర్యగ్నికృత్యా యూపాత్మ
శం విసృజ్య శమిత్రాసంజ్ఞపనం కారయిత్వా సంజ్ఞప్తం పశుంప్రక్షా
ళ్య ప్రాయశ్చిత్తస్య భవితన్యదోషనిరూతాథం పలాయనస్యపూ
ర్వవద్యదస్యపారభి హుత్వావియస్తాద్భిషాశక్యత్కరోమీతి హుత్వా
సంజ్ఞప్తహోమం తూష్టింహుతా వద్విశూలామేకశూలాంవాదాయ
పితృభ్యస్తావజష్టాముత్కృతామీతి వపాముత్థిద్య వపాధమేణవ
పాం శ్రవయిత్వాపరణాగ్నిం దభాకంత్సంస్తీర్య వ్లక్షశాఖాయాం
వపాంనిధాయ పశుంవిశస్యార్వష్టకాథం మాంసమవశిష్యిభాతరత్నై
త్నం లోకికప్రకారేణ శ్రవయిత్వాతదేక దశమసిశ్చార్ధవద్వాహ్మ
ణాజనాద్ధాదన్నాద్ధోమాథకముద్భృత్యైదృతేన్నేమాం సగేన

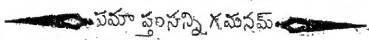
శ్రవణ్యమౌనమిశ్రంచదు శ్రవయిత్వా అవరంపిష్టాభాంచదు పయ
సి శ్రవయిత్వా ఉభయత్ర శ్రవణాభిఘాతవృత్తితాభిఘాతాంతం
కృత్వా అగ్నేరుపసమాధానాద్యగ్నిముఖాంతే మాసిశ్చాద్ధవద్భా
హ్మణానాహూయపాదవృత్తాశనం కృత్వాక్షణవిశేషః ॥ మధ్యమాష్ట
కాశ్చాక్షణః కర్తవ్యఇత్యుక్తే ఓంతథేతి పూర్వవత్ తతస్సంకల్పసి
ద్ధిరస్తిత్తు క్తే అస్తుసంకల్పసిద్ధిః । ఉద్ధ్రియతామిత్యక్తై కామము
ద్ధ్రియతామితి ప్రతివచనమ్ ॥ తతఃపలాశవణాడవస్తీర్య హిరణ్యశకల
మవధాయకృత్వా సువపామవదాయహిరణ్యశకలముపరిష్టాత్కృత్వా
భిఘాత్యవహవపామిత్వృచావపాఽజహోతి ॥ అ స్థిక్వపాహోమే పిత
రొదెవతా ॥ యజ్ఞోపవీతి దర్వాన్యముపస్తీర్య మాంసౌదనం ద్వీరవదా
యాభిఘాత్య యాంజనాఇతి సప్తభిఃప్రత్యుచంసప్తా హుతీజహో
తి ॥ యాంజనాఇతిచ తన్మమబేలూఖలా ఇత్యేతస్యాం చొక్థ్యాదిమ
సప్తసుయజ్ఞోపవీతీస్యాత్ ॥ తతఃక్లౌకః ॥ యాంజనాద్యాశ్చతస్యా
యాయావైకౌలూఖలాఇతి । యజ్ఞోపవీతమేవస్యాదుక్థ్యాదిమచస
ప్తసు । యాంజనాదిసప్తస్వేకాష్టకాదేవతాపిష్టానాం । పిష్టకృతమల
వణంతస్తాదవదాయ ఉక్త్యశ్చేత్యృచాజహోతి ॥ మాంసపిష్టలాదేవ
తా ॥ భూః పృథివ్యగ్నినైత్యష్టాభిః ప్రతిమంత్రాష్టా హుతీజహోతి
తతఃసిష్టకృదాదిగ్రాసావరాధ్యే ప్రాశనాంతంనరవం మాసిశ్చాద్ధవ
త్ప్రిండవజంవా ॥

ఇతి మధ్యమాష్టకం

అధైతదవరం దధ్నువవాంజలినా జహోతి ॥ అథప్రథమమధ్యమా
ష్టకయోః ప్రత్యామ్నయః అష్టమ్యాం ప్రాతరౌపాసనైకృతే యజ్ఞో
పవీతీకృతప్రాణాయామో దధ్యంజలి హోమం కరిష్యామితి సంకల్ప్య
అగ్నేరుపసమాధానాది ప్రతివద్యతే । అంజలిదర్వాన్యస్సంస్కారః ॥
అగ్నిముఖాంతే అంజలాపుపస్తీర్య దధ్నోద్వీరవదాయాభిఘాత్య ।
యాంజనాఇత్యృచాముఖేన జహోతి ॥ దర్వాన్యసిష్టకృతంజహోతి ॥

వయోరిత్యాది పరిమేదనాంతే | అస్థిన్నపి పక్షేనవమ్యావప్సప్తకాకర్త
వ్యా || తత్సర్వోకః || హోమోదన్యంజలః ప్రాతరప్తమ్యా మువపీతినా |
పక్షేచా స్థిన్నవమ్యాంతుభజేదన్వప్తకాక్రియా || ఇతిదన్యంజలిహోమః ||
అథాన్వప్తకా || అన్వప్తమ్యాం సాయమాపాసనం హుత్యా || కృతప్రా
ణాయామః ప్రాచీనావీతి హోవీఅన్వప్తకాశ్రాద్ధం కరిష్యేఇతిసంక్ష
ల్ప్య || సర్వంమాసిశ్రాద్ధవత్కరోతి || వరణైవిశేషః || హోవీఅన్వప్త
కాశ్రాద్ధం భవిష్యతి || తత్సర్వవద్భిగవ్రసాదఃకరణీయఇతి || తుణైవిశే
షః || అన్వప్తకాశ్రాద్ధైక్షణః కర్తవ్యఇత్యుక్తే || ఓంతథేత్యాది || ఇ
త్యన్వప్తకా || — || అథయాచ్ఛాలబ్ధరథాదివరిగ్రహః || — ||

అచార్యాధికాయాచ్చాకర్తుమిచ్ఛన్ దాతారంప్రాప్య || అ
న్నమివలేద్యుతభిక్షారభ్య యహోసీత్యేతదంతాన్త్రాజపేత్ || అ
సావిశ్వస్యస్థానేదాతుర్నామగ్రహణం యజ్ఞశర్తన్నిత్యాదిసంబోధ
నేన || అథ అచార్యాధికం భవంతం యాచామితిమూయాత్ || రథో
లబ్ధుశ్చైత్రమశ్వైర్వోజయిత్యావ ప్రాక్షుభమవస్థాప్య అంకౌన్యంకావ
భిత్తఇత్యుచారభవక్రేవక్షసీవాఽభిన్మృశతి || అథనామితియజమానభ
మావహ్య || అయంవామిత్యుచాప్రాచీముదీధివాదిశమభిప్రయా
య తతోయథాకామంగచ్ఛేత్ || అశ్వశ్చైల్లబ్ధః || అహోవసిహయోసీ
త్యారభ్య పశ్యాన్విహిత్యంతముక్త్యా ఆరోహతి || హస్తీచేల్లబ్ధః || హ
స్తియశసమిత్యుచాఽఽరోహతి || అసావిశ్వస్యస్థానే విరావతేతి ల
బ్ధిహస్తినోనామగ్రహణమ్ || — || అశ్వహస్తినోరేషణే | సోనాప్య
శివిబిజిత్థావర్యతానామితిదావభ్యామృగాభ్యంభూమిమభిన్మృశేత్ ||

పమాప్తంసన్నిగమనమ్

సంవాద మేష్యన్ ఋణౌదానాదిభ్యవహారం కర్తుమేష్యన్ కృ
తప్రాణాయామః ఫలీకరణహోమంకరిష్యేఇతిసంకల్పన్ || అగ్నింపరి
క్షీప్య సవ్యేనపాణినాధత్రిం దండంచాదత్తై || దక్షిణేక రేఫలీకరణముష్టిం

గృహీత్వా అవశిష్టానాం నిజహృదయే జహుయాత్ ॥ అసావిత్యస్యస్థానై
 ప్రత్యక్షిణానామగ్రహణం ॥ తతోవ్యవహరసభాంగత్వా ఆలవాచ
 మిత్యేతాంజపేత్ ॥ ఆత్రావ్యసావిత్యత్ర ప్రత్యక్షిణానామగ్రహ
 ణమ్ ॥ కుర్ధశ్చేత్ప్రత్యక్షే ॥ యాతపిషారాట్యాతినురితి ద్వా
 భ్య మృగభ్యంతమభిమంత్యయేత్ ॥ క్రోధరహితోభవతిసః ॥—॥
 అనుభవేపుః పరపామ్ ॥ స్వభార్యాయాంపురుషాంతరశక్లస్యాశం
 భవమిద్భున్నిత్యథః ॥ యస్యాభర్తాయదిప్రత్యస్త్యస్త్యపేనావస్థితః
 సః స్థూలాధారికాశీవ చూణానికారయిత్యావజ్ఞామివేద్యచాసు
 ప్రాయాభార్యాయాయోనౌచూణాన్యావపతి ॥ ప్రవాసాదేత్యవర
 పురుషశంకాయాంకపిలామూత్రేణయోనింప్రక్షాళయాతపునరపిస్థి
 థే ॥—॥ యదస్యగృహేవణ్యగ్స్యాత్తతతదాయాగ్నిం పరిస్తీ
 ర్య యదహంధనేనైత్యచాజహుయాత్ ॥ వైశ్యస్యవైశ్యవృత్తైరావ
 స్యాద్భుషేవణ్యంపణనియం ధాన్యతిలవస్త్రాద్యప్రాణి ॥ తస్యాగ్ని
 ముఖారతయదహంధనేనైతి పణ్యాదవదాయ జహోతి ॥ సిద్ధివృద్ధాది
 పరిషేచనాంతం—యంభరారమన్యంవాప్రీతియక్తం మత్తానః
 ద్యైతియాస్త్రీకామయతేసాజీవంత్యాగోశ్శృంగైసన్వంముత్యమానీ
 యసుష్టంపతిం పరిత్యేతిదావభ్యాంత్యః ప్రసవ్యంపరిషించేత్ ॥—
 యేనపథాదాసకర్తకరాః పలాయేర్క గచ్ఛేయరిత్యథః ॥ తస్మిన్పథి
 భూమావగ్నిమిధావతతనవతయేతిచ తస్య ఆఖ్యామఃపిజ్జహో
 తి—యద్యేనగద్విజంవృత్తాదేః ఫలమభినివతేత్ తద్దేశంయదివృత్తా
 దితి ప్రక్షాళయాత్ ॥ కంకాదికుత్సితవక్షివక్షాఘాతాద్ధూతశరీర ప
 దేశంయేవక్షిణ్యతిప్రక్షాళయాత్ ॥—॥నవరసాదీనా మసతినిమిత్తేయ
 దివిందురభినివతతేత్త్రాదివానుమేతిప్రక్షాళయాత్ ॥—॥అగార్యుణా
 విరోహణైతిగౌరవవమున ఉపవేశనెకుప్తావం చుల్లికాయాంకపాత
 దశేనే పుత్రాదీనాముపర్యవరిమరణై అన్యేషుచాద్భుతాత్వాతేషు

ధూకంపరాత్రింద్రధనుడశనాదిషు అమావాస్యాయాం నిశాయాం
ముహూర్తద్యయదశనాదూర్ధ్వం యత్రాపాంశబ్దా నశ్యబయ్యా
త్తస్మిన్ దేశే అగ్నేరుపసమాధానాది । శమ్యాః పరిధ్యర్థే ॥ ఆజ్య
భాగాంతే ॥ ఇమంమేవరుణేతి దశాహుతిజాహుతి । జయోదిప్రతి
పద్యతే పరిషేచనాంతం కరోతి ఆభిముఖ్యనమృతేభ్యః దక్షిణతః ॥
ఇమంశీవేభ్యఇత్యత్తానం పరిధిందధాతి । జీవతాంత్రాణోధామ్ ॥***
—ఇత్యావస్తమ్మీయగృహ్యప్రయోగవృత్తే అష్టమఃపటలః—
అనుక్తమత్యుక్తమయ్యుక్తియ్యుక్తంవ్యక్త్యంతరోక్తంబహుయ్యుక్తియ్యుక్తం
తత్సర్వమార్యాపరిశోధయంతు గృహ్యప్రయోగాభ్య నిబంధనంచ ॥

ఇతిత్రైతాలవృంతనివాసికృత-ఆంధ్రపిళ్ళాభ్యు

గృహ్యప్రయోగస్సమాప్తః.

